

N. HORVÁTH MARGIT – DR. NAGY FERENC

LATIN

NYELVKÖNYV

IV.



NAT
2020



OKTATÁSI
HIVATAL

N. Horváth Margit – dr. Nagy Ferenc

Latin nyelvkönyv IV.

a 12. évfolyam számára

A kiadvány 2021. december 6-tól tankönyvvé nyilvánítási engedélyt kapott
a TKV/2958-20/2021. számú határozattal.

A tankönyv megfelel a módosított NAT 2020 [5/2020. (I. 31.)] kormányrendelet
és a hozzá illeszkedő tartalmi szabályozók előírásainak:

Második idegen nyelv tantárgy kerettanterve, Latin, 9–12. évfolyam és

Második idegen nyelv tantárgy kerettanterve, Latin, 7–12. évfolyam.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértő:

Szedenik Enikő, Bus Attiláné

Bíráló:

Szőke Ágnes

A fedéltervet készítette:

Gados László

© N. Horváth Margit, dr. Nagy Ferenc jogutódja, Oktatási Hivatal
(Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt.), 2013

ISBN 978-963-19-9818-4

Tartalom

Introductio	6
Az ókori (görög és római) filozófia	7
Titus Lucretius Carus	19
Élete	19
De rerum natura	19
Lucius Annaeus Seneca	27
Élete	27
Nézetei, művei	27
Epistulae morales	28
C. Plinius Caecilius Secundus	33
Élete	33
Munkássága	33
A „vadászlevél” (Epist. I. 6.)	34
A „Vezúv-levél” (Epist. VI. 16.)	38
Cornelius Tacitus	44
Élete	44
Művei	44
Történetírói módszere és stílusa	45
Utóélete	46
Annales (Ab excessu divi Augusti)	46
A célkitűzés (Annales I. 1–3.)	47
Augustus halála, Tiberius trónra lépése (Annales, I. 5.)	53
Nero és Poppaea (Ann. XIV. I. 1–3.)	57
Nero, a dilettáns költő (Annales XIV. 16. 1–4.)	61
Quintus Horatius Flaccus	65
Élete	65
Művei	67
Ódák – Carmina	68

Carminum liber primus	70
Ad Maecenatem (I. 1.)	70
Ad Thaliarchum (I. 9.)	78
Ad Leuconoen (I. 11.)	83
Ad Aristium Fuscum (I. 22.)	87
Ad sodales (I. 37.)	91
Carminum liber secundus	95
Ad Quintum Dellium (II. 3.)	95
Ad Licinium (II. 10.)	101
Carminum liber tertius	107
Ad chorum virginum et puerorum (III. 1. 1–8.)	108
Altercatio cum Lydia (III. 9.)	111
Ad Melpomenen (III. 30.)	116
Horatius levelei	121
Epistularum liber primus	122
Epistularum liber secundus	122
Ad Albium Tibullum (Epist. I. 4.)	122
Horatius utóélete	124
 Publius Vergilius Maro	 128
I. ecloga (1–31.; 38–46.; 64–66.; 70–83.)	128
 Albius Tibullus	 132
Élete	132
Költészete	132
Utóélete	132
Detestatio belli (I. 10.)	133
 Aurelius Augustinus	 138
Confessiones: Az idegen nyelv tanulásáról (I. XIV. 23.)	138
Confessiones: Cicero hatása Augustinusra (III. IV. 7.)	139
 A római irodalom korszakai és tankönyveink auctoral	 140
 Nyelvtani tárgymutató	 141
 Latin–magyar szótár	 144

Appendix (Ingyenesen letölthető anyagok feldolgozással a kiadó honlapjáról.)

Lucretius: Epikurosz dicsérete (I. 62–79.)

Lucretius: A filozófia dicsérete (II. 1–14.)

Lucretius: A porszemhasonlat (II. 114–124.)

Horatius: Ad navem, qua Vergilius vehitur (I. 3. 1–13., 37–40.)

Horatius: Ad navem vel Ad rem publicam (I. 14.)

Horatius: Ad puerum ministrum (I. 38.)

Horatius: Ad Pompeium Grosphum (II. 16.)

Horatius: Ad populum Romanum (III. 6.)

Horatius: Carmen saeculare (1–12.; 25–28.; 45–48.; 57–60.; 73–76.)

Horatius: Epodoszok (Epodon liber)

Alfius de vita rustica (Epod. 2. 1–38., 67–70.)

Horatius: Ad Romanos (Epod. 7.)

Horatius: Ad Maecenatem (Sat. I. 1. 1–35.; 106–121.)

Horatius: Ad Lollium (Epist. I. 2. 40–44.; 55–71.)

Horatius: Ars poetica (Epist. II. 3. 24–31.; 38–44.; 58–63.; 68–72.; 99–105.; 139–142.; 333–337.; 343–344.; 408–413.)

Sextus Propertius: Hoc verum est... (II. 5.)

Tacitus: Augustus megszerzi, majd megszilárdítja az egyeduralmat (Ann. I. 2.)

Tacitus: Meghódolás az új császárnak: a főrangúak szolgálékútsége és Tiberius kétszínűsége (Ann. I. 4.)

Tacitus: Augustus temetése (Ann. I. 8.)

Tacitus: Nero nyilvános színpadi szereplése (Ann. XVI. 4.)

Tacitus: Róma égése (Ann. XV. 38–9.)

Tacitus: A keresztények bevádolása és kivégzése (Ann. XV. 44.)

Tacitus: Calgacus beszéde a rómaiak zsarnoksága ellen (Agricola, 30.)

Korunk latinja: Két doktori oklevél

Az én Horatiusom (diákok írásai)

Horatius élete képekben (humoros rajz)

Introductio

Ez a tankönyv a híres szerzők híres szövegein túl rendszerező, összefoglaló, vizsgákra előkészítő anyagokat is kínál. A szövegekhez nyelvtani anyag kapcsolódik; ez elsősorban áttekintő, kiegészítő jellegű (pl. rendhagyó alakok). Az *Appendix* ezáltal nem része a nyomtatott tankönyvnek, de elektronikus úton mindenki számára hozzáférhető és ingyenesen letölthető a kiadó honlapjáról. Ez bőven kínál további szövegeket, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva, melyek a tankönyv szótára segítségével akár közösen, akár önállóan feldolgozhatók. A tartalomjegyzékben erről is lehet tájékozódni.

A latin érettségi új követelményéhez alkalmazkodva ez a kötet gazdag képanyagot mutat be. A kultúrtörténeti ismeretek a szövegek előtti bevezetésekben, lábjegyzetekben, olykor *Klasszikus kultúra* című leírásokban találhatók. Gyakorlatok, feladatok segítik elmélyíteni a tankönyv anyagának minden területét.

E tankönyv létrejöttéhez nyújtott segítségéért köszönetet mondok lektorának, Szőke Ágnesnek, Beke Judit, Szilágyi Ilona tanárnőnek és valamennyi kedves tanártársamnak.

N. Horváth Margit



A Philosophia szimbolikus ábrázolása

Az ókori (görög és római) filozófia

Az antik szerzők írásainak megértéséhez szükséges némi filozófiai ismeret, s ez az elkövetkező szerzőkre: Lucretiusra, Senecára, Horatiusra fokozottabban érvényes.

A filozófia a lét alapkérdéseinek (honnan jön, hová tart az ember, a világ) tudománya már az archaikus Görögországban kialakult. Bizonyos gondolati kezdeményekből a poliszdemokrácia talaján vált a mai értelemben vett tudománnyá. Első nagy hatású képviselői gyakorlati életbölcsséget, erkölcsi tanácsokat fogalmaztak meg.

Ezek az archaikus bölcseleők Kr. e. 600 körül éltek; Periandrosz korinthuszi türannosz udvarában való időzésüket emlegeti a hagyomány, valamint azt, hogy egy-egy bölcс mondasuk fel volt írva a delphoi jósda falára. Pittakosz a (megfelelő) idő felismerésére buzdít, Kleobulosz és a törvényalkotó, költő Szolón a mértéktartást dicséri, ami latinul „*Nihil nimis!*” formában lesz közismertté. Khilón mondasát Cicero „*Nosce te ipsum!*” formában fordítja le. Periandroszt a gyakorlat fontos szerepét hangsúlyozó mondásával és Arión támogatásával kapcsolja össze a hagyomány. Thalész a természettudományok, Biaszt az anekdoták emlegetik. (Két anekdota latinul is olvasható a Latin I. tankönyvben.)



A hét görög bölcс Periandrosz udvarában (hellenisztikus mozaik római másolata)

Preszókratikusok

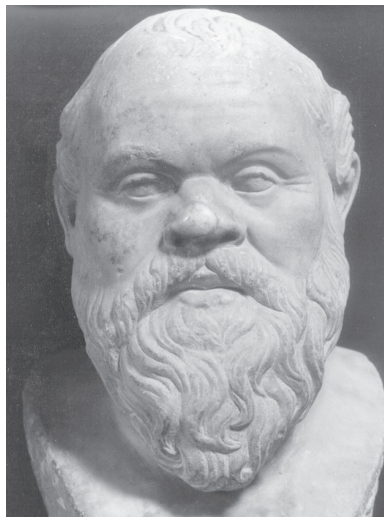
A *preszókratikus* (Szókratész előtti) filozófusok figyelme elsősorban a valóság jelenségeire irányult.

Hérakleitosz, aki Epheszoszban élt Kr. előtt 500 körül, a „*panta rhei*” (minden folyik) megállapításával az örökös változás tanát fogalmazta meg. Ezt Seneca így írja le: „*Hoc est, quod Heraclitus dicit: in idem flumen bis non descendimus; manet fluminis nomen, aqua fluxit.*” Hérakleitosz teremtette meg a dialektikát, amiről Cicero ezt mondja: „*Dialectica est ars vera ac falsa diiudicandi.*”

Püthagorasz, aki matematikai törvényszerűségeket tételezett fel a világ dolgai között, és a természet tanulmányozásából levont következtetéseivel a phüsziké (= fizika) atyja lett, tanítványaival létrehozta Kr. e. 532 táján Dél-Itáliában az első filozófiai „iskolát”, amelyet szigorú szabályok szerint élő közösséggé szervezett.

Leukipposz volt az első, aki a világ alkotóelemeit atomosz (= tovább nem osztható) részecskéknak nevezte. Ebből az elméletből alakította ki később *Démokritosz* a maga atomtanát.

A szofisták nem a természet, még csak nem is a társadalom, hanem az erény érvényesülésének lehetőségeit kutatták, és ezt a szavak ügyes használatában vélték felfedezni. Erre – jó pénzért – másokat is hajlandók voltak megtanítani. Hamis „sikereiknek” Szókratész vetett véget.



Szókratészt ez a szobor erős fizikumú, paraszti külsővel, de rendkívüli intelligenciával rendelkező egyéniségnek mutatja be. Élesen fürkésző tekintete egyszerre tükröz jóságot és iróniát

Szókratész

Athénben élt Kr. e. 470–399 között. Kizárólag etikai (erkölcsi) kérdések foglalkoztatták. Konkrét példákban az általánosra következtetve, az induktív következtetés módszerével határozta meg a fogalmakat. Az önmagában észlelt daimonion (lelki ismeret) szavára hallgatva másoknak az erkölcsi tökéletesedését is elő akarta segíteni, ezért köztereken kezdett dialógust az arra járókkal. Minthogy gondolkodását puritán életvitele hitelesítette, rajongó híveket szerzett, főleg az ifjúság köréből. Ez okozhatta, hogy perbe fogták azzal a váddal, hogy nem tiszteli a város isteneit, és megrontja az ifjúságot. Mikor halálra ítélték, a szökés lehetőségét visszautasítva, derűsen itta ki a „bürokpoharat”; a bürök mérgező nedvével hajtotta végre a kényszerű öngyilkosságot. Írás nem maradt fenn tőle, de rajongó tanítványai, főleg Platón megörökítették tanítását.

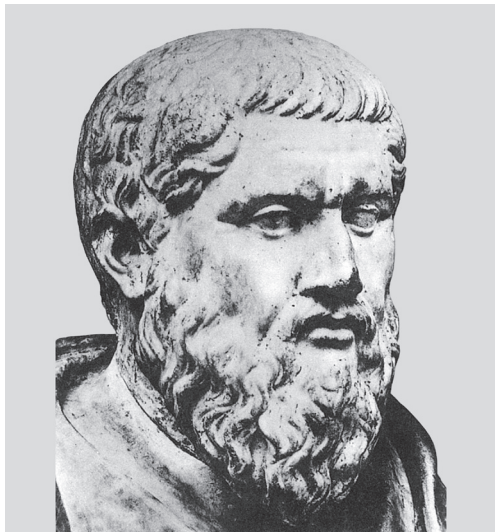
A rendszeralkotók

Platón, aki fiatalon atletizált, festett, költeményeket írt, 20 éves korában Szókratész tanítványa lett, és ezután már csak a filozófia érdekelte. Ő írta le mestere tanításait dialógusok formájában. Az eszmék és a valóság viszonyát továbbgondolva megalkotta híres ideatanát, mely szerint az eszmék, és csak az eszmék helyesek, a valóság csak árnyképe az ideáknak. Az ideális államról alkotott elképzeléseit is leírta, ez megvalósulási helye szerint Utópia (= Seholsincsország). Az összemberi harmónia megvalósulásának feltételül ő nevezi meg először a négy legfőbb erényt (jó tulajdonságot). Ezek: a mértékletesség (latin neve: *temperantia*), az igazságosság (latin neve: *iustitia*), bátorság (latin neve: *fortitudo*), bölcsesség (latin neve: *sapientia*, ill. *prudentia*).

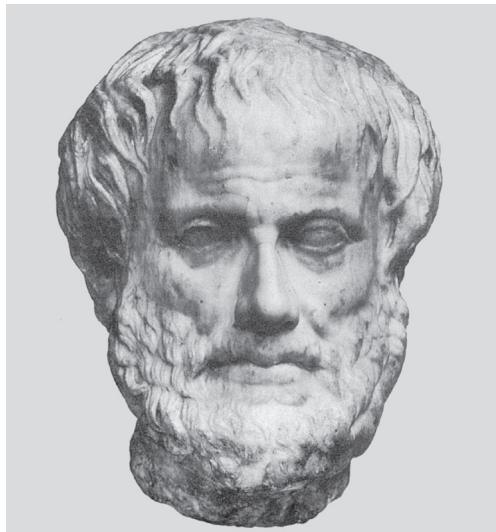
Platón 40 éven át tanította tanítványait Athén elővárosában, Akadémosz hérosz ligetében, ezért „iskoláját”, tanai összességét *Akadémiának* nevezték el.

Arisztotelész 17 évesen lett Platón tanítványa, és 20 évig maradt mellette. Ezután rájött, hogy tovább kell lépnie („*Amicus Plato, sed magis amica veritas.*”). A gondolkodási műveletek meghatározása révén a „logika atyja” lett. 150 műve közül 3 az etikát tárgyalja. Ezekből kiviláglik, hogy az emberi boldogság eléréséhez az erényes

tevékenységet ajánlja. Nézeteit sikeresen adta tovább tanítványainak. A makedón uralkodó, Nagy Sándor nevelője volt, majd Athénben alapított filozófiai iskolát, melyet arról a szokásáról, hogy séta közben beszélgetett tanítványaival, *peripatetikus* (körbe sétáló) néven emlegetnek.



Platón (Kr. e. 427–347)
Finom vonásai, méltóságteljes arckifejezése előkelő származására utalnak



Arisztotelész (Kr. e. 384–322)
A „logika atyját” impozáns koponya, éles, de hűvös tekintet jellemzi ezen a bronz portrészoborról készült márványmásolaton

Szókratész egy-egy gondolatának továbbvívói

A *hédonizmus* átvette Szókratésztől az önmagunkra figyelés fontosságának és az élet bölcs élvezésének gondolatát, de eltúlozta a testi és jelenbeli öröm elsődlegességének hangsúlyozásával. Így tett a hédoné (= élvezet) szóról hédonizmusnak nevezett irányzat meghirdetője, *Arisztipposz*, aki a szicíliai Dionüsziosz türannosz udvarában élve, az „Élvezd az életet!” elvhez még azt is hozzátette, hogy az ehhez szükséges anyagi javakat nem szégyen akár megalázkodással is megszerezni.

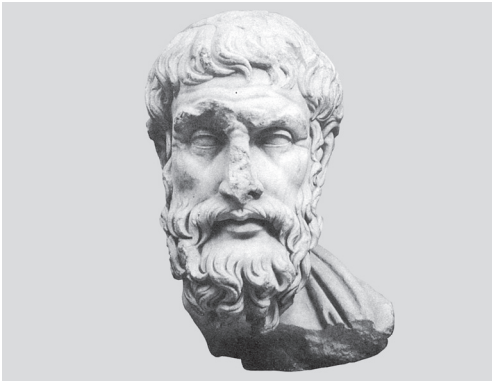
A *künikoszok*, élükön Antiszthenésszel, aki Szókratész mellett volt annak halálakor is, az igénytelen életmódot, melyet Szókratész a belső, szellemi javakkal való törődés érdekében ajánlott, a szégyentelenségig fokozták. Ezért nevezték őket – a görög kutya szóból – „kutyaelőtűeknek”, künikoszoknak. Ezt a gondolkodás- és életmódot a köztudat leginkább *Diogenész* nevéhez köti, aki a hagyomány szerint hordóban (nagy kőamphorában) lakott, s még bögréjét is fölöslegesnek tartva, tenyeréből ivott.



Diogenész

A hellénizmus nagyobb hatású filozófusai

Epikurosz és Zénón



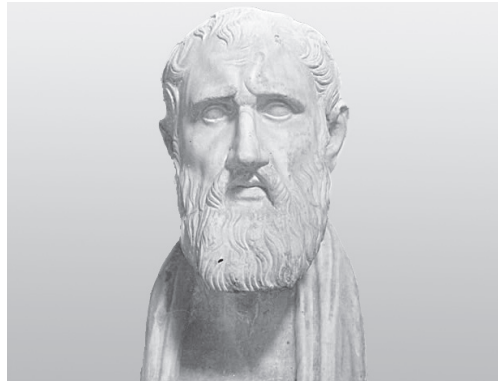
Epikurosz az I. században készült márványszobra elsősorban szép, és az élet szépségeit élvezni tudó férfinak mutatja. Megnyerő, okos arca megértést és nyugalmat áraszt

Epikurosz (Kr. e. 342–270)

Szamosz szigetéről 18 évesen ment Athénbe. Ott kis házat vett, szűk baráti köréből itt alakította ki filozófiai „iskoláját.” A nyilvános működést mellőzve, visszavonult életet élt.

Filozófiája az epikureizmus, követői az epikureusok vagy epikureisták.

Az epikureizmus



Zénón keskeny arca, összeráncolt homloka elsősorban szigorúságot tükröz, de mértékletessége, koncentráló képessége is kifejeződik ezen a márványszobrán

Zénón (Kr. e. 335–263)

Ciprus szigetéről 18 évesen ment Athénbe. Házat nem vett, az agorán a sztoa poikilé (= tarka oszlopcsarnok) lett az „iskolája”. Nyilvánosan, tömegeknek hirdette filozófiai tanait.

Filozófiája a sztoicizmus (sztoa), követői a sztoikusok.

A sztoicizmus

lételmélete:

Démokritosz atomtanával egyezően vallja: minden atomokból áll, a lélek is. Istenek vannak, de intermundiumokban (világon kívüli térségben); az emberi életbe nem avatkoznak bele.

A „világlélekből” származik minden, az ember is, a lelke is. A „világlélek” természeti törvényekkel irányítja a világot; ennek célja: az embert boldoggá tenni.

etikája:

Az ember célja: a boldogság, mégpedig életében, mert a halál után nincs semmi. A boldogság az öröm, a jó közérzet.

Az ember célja: a boldogság; vagyis az eszményi jó megismerése és megélése. Ez az erényes élet magában foglalja jutalmát.

alapelve:

Jó az, ami az embernek jólesik.

Rossz az, ami fájdalmat okoz, ami félelmet kelt az emberben.

Alapelv: az *ataraxia* (szenvedélymentesség). Kerülni kell a szenvedélyt, a mértéktelenséget, mert az fájdalmat okoz.

Jó az, ami erkölcsileg jó, tehát a négy fő erény és az ebből fakadó erények.

Rossz: ami az erényekkel ellentétes. Közömbös: ami nem az embertől függ: élet, halál, egészség, gazdagság stb.

Alapelv: az *apatheia* (érzelemmentes lelki nyugalom). Az érzelmeket azért kell kerülni, mert akadályozzák a gondolkodást, az erények gyakorlását.

erkölcsi tanácsai:

A *szellemi öröm* az elsődleges, ennek elérésére ésszel kell megismerni a világot, így az ember legyőzheti félelmeit. Mikrokozmoszban (kis baráti, családi körben) autark (önmagának elég) életre kell berendezkedni. A *testi öröm* minimuma a fájdalommentesség, maximuma nem lehet a mértéktelenség. Az érzéki öröm biztosítása érdekében szükség van anyagi javakra is, de legjobb a kevésszel való megelégedés.

A *bölcs* (latinul: *rex*) ismerje meg a természet törvényeit, és azok szerint éljen. Ne kíváncsion a természettel ellenkező *szellemi* vagy *testi* örömeket. Így szuverén lény lesz, nem függ sem a természettől, sem a véletlentől, sem érzelmeitől, ha azokon is tud uralkodni. A test és a lélek edzésével (erénygyakorlatok, veszteségfeldolgozás) törekedjen az ember az erkölcsi jóra!

szociális elve:

A közéletben *nem* kell részt venni, de a baráti körhöz tartozó egyéneknek segíteni kell, erkölcsi példát és baráti segítséget nyújtva nekik.

A közéletben *részt* kell vennie a bölcsnek. Ő össze tudja egyeztetni a tudományos-szemlélődő életmódot a közéleti tevékenységgel. Minden ember egyenlő, mert lelke a „világlélek” része; joga van az élethez. A bölcs hasznára lehet a többieknek.

Megjegyzés: Az *apathia* és *ataraxia* rokon fogalmak. Rokon a két filozófiában a lelkiismeret fontossága és a kicsivel való megelégedés, illetve a szenvedélyek kerülése is.

De míg az epikureus bölcs *védekezésből* zárkózik el a szélsőséges dolgoktól, *nem teszi ki magát* olyan viszontagságoknak, amelyek a lélek szélcsendjét megzavarják, addig a sztoikus bölcs meggyőződését mint *pajzsot* tartja a világ bántó támadásaival szemben, így bizonyos abban, hogy őt azok *nem tudják megrendíteni*.

A római filozófia

A rómaiak – megismerkedvén a görög filozófiával – tőlük vettek át egy-egy irányzatot, azt népszerűsítették vagy fejlesztették tovább.

Az *epikureizmus* feltétlen híve Lucretius; epikureus gondolatok tűnnek fel pl. Catullus és Ovidius költeményeiben.

A *sztoicizmus* eszmevilágát látjuk Porcius Catónál, és túlnyomórészt ezt látjuk Seneca műveiben is.

A görög filozófia római térhódítása a Kr. e. I. században nagyrészt Cicerónak köszönhető, aki széles körű filozófiai ismereteit a szakkifejezések latinra fordításával kortársai számára latinul is érthetővé tette.

A rómaiakra általában az *eklekticizmus* jellemző: a különböző görög filozófiai irányzatokból *válogatnak ki* nekik tetsző gondolatokat. Ezt tapasztalhatjuk Cicerónál (rá az epikureizmus és sztoicizmus mellett elsősorban a biztos állításokat kétségbe vonó *szkeptizmus* a leginkább jellemző); s ezt látjuk Vergilius és Horatius költeményeiben is. (Az előbbinél az Eclogákban inkább az epikureizmus, az Aeneisben a sztoicizmus, az utóbbinál, a magánéletéről szóló költeményekben az epikureizmus, a „hazafias” művekben a sztoa érvényesül.)

A sztoikus filozófia 2. hulláma, a „középső sztoa”

Ez a Kr. e. II–I. században kibontakozó „divathullám” Ciceróval érkezett Rómába, aki Rhodosz szigetén a Poszeidóniosztól tanult sztoikus gondolatokat úgy honosította meg a rómaiak körében, hogy szkeptikus módon megkérdőjelezett minden tételet, és ami nem állta ki ítélőképessége vagy a gyakorlat próbáját, azt elvetette. Nem fogadta el pl. a sztoa szigorúságát, de a köteleességekről egész művet írt. A római filozófiának, etikának sajátos jellegét Cicero adta meg azzal, hogy a *humanitást* (a műveltséget), a *virtust* (a kiválóságot) és a *dignitást* (az emberi méltóságot) a többi tulajdonságnál fontosabbnak nyilvánította. Így alakult ki a rómaiaknak való közösségi filozófia.



Marcus Aurelius lovasszobra a Capitoliumon

A sztoikus filozófia 3. hulláma, a „késői sztoa”

A Kr. u. I–II. században, a császárkorban, főleg Nero korában a közéleti szereplés veszélyessé, ill. lehetetlenné vált. A sztoikus erényeket valló filozófusok, elsősorban *Seneca*, a „Csak azzal foglalkozzunk, ami tőlünk függ!” elvet a magánéletbe való visszavonulás elvévé fejlesztve, lényegében az egyén filozófiájává tette a sztoicizmust. Gyakorlati tanácsainak célja: segíteni az egyént önmaga tökéletesítésében.

Ennek az elvnek és gyakorlatnak híres képviselője a filozófus császár, *Marcus Aurelius*, aki Pannoniában harcolva írta meg filozófiai művét önmagához szólva és címezve.



Arcmása a sztoikus császárt tűnődőnek, szelídnek és emberségesnek mutatja

A zsidó-keresztény filozófia

A kb. 3500 évvel ezelőtt keletkezett Biblia (= a Könyv) szerint a világot Isten teremtette és irányítja. A *Vetus Testamentum* (= Ószövetség) *Exodus* (= Kivonulás) könyvében az úgynevezett tízparancsolat foglalja össze az ember erkölcsi kötelességeit Istennel, önmagával és a többi emberrel szemben. A *Novum Testamentum* (= Újszövetség) Máté evangéliuma leírja, hogy mindezek érvényessége mellett a legfőbb parancsnak a szeretetet nyilvánította ki Jézus Krisztus. A *Novum Testamentum*hoz csatolt, Pál apostol által a korinthusiaknak írt első levél kifejti, hogy a legfontosabb három erény (ami a tízparancsolatban is benne rejlik): a *fides* (= hit), a *spes* (= remény) és a *caritas* (= a segítőkész szeretet). Ezt a hármat – megkülönböztetésül a 4 ókori főerénytől – „isteni erényeknek” nevezik, s együttesen „a hét főerény” néven emlegetik.

A zsidó-keresztény filozófia alapműve, a Biblia Hieronymus latin fordításában terjedt el világszerte. *Augustinus* (354–430) – aki *Confessiones* c. művében leírja, hogy a híres „*Tolle, lege!*” felszólítást hallva kezdte el tanulmányozni a Bibliát – nagy hatású magyarázataival tette közérthetővé a zsidó-keresztény filozófia etikáját.



Augustinus

A Kr. u. 6. században készült falfestmény – bár az írópult és a könyv anakronisztikus – az arc és a kézmozdulat segítségével jól jellemzi Augustinus egyéniségét

Az ókori filozófia

„a 7 görög bölcs” (Kr. e. ~ 600)
Bias, Chilon, Cleobulus, Periander, Pittacus, Solon atque Thales:
hi sunt septem philosophi Graeci immortales.

„praesocraticus”-ok

Hérakleitosz (Kr. e. ~ 500)
dialektika

szofisták

Püthagorasz (Kr. e. ~ 500)
filozófiai „iskola”
phüsziké

GÖRÖGÖK

Szókratész (Kr. e. 469–399; Athén)

etika
daimonion
dialógus

Arisztipposz
hédonizmus

Platón (Kr. e. 427–347)
ideatan
4 főerény
Akadémia

Antiszthenész
(Kr. e. 455–360)
autarkia

Arisztotelész (Kr. e. 384–322)
logika
peripatétikusok

Diogenész
(Kr. e. 404–323)
künikosz

HELLENIZMUS

Epikurosz (Kr. e. 342–270)
ataraxia
epikureizmus

Zénón (Kr. e. 335–263)
apathia
sztoá poikilé
sztoicizmus

RÓMA

Lucretius (Kr. e. I. sz.)
Leukipposz } atomtanát,
Démokritosz }
Epikurosz filozófiáját
verseli meg.

Cicero (Kr. e. 106–43)
a sztoá 2. hulláma
szkeptikus
eklektikus
humanitas
virtus
dignitas

Seneca (Kr. e. 4 – Kr. u. 65)
a sztoá 3. hulláma
az egyén tökéletesítése

Marcus Aurelius
(uralk. 161–180)
önnevelés

KERESZTÉNYSÉG

Biblia
VT: tízparancsolat
NT: a főparancs

Pál apostol (Kr. u. I. sz.)
levelek
3 „isten” erény

Augustinus (Kr. u. 354–430)
bibliamagyarázatok

EXERCITATIONES, PENSA

1. Sorold két csoportba az alábbi latin szavakat és kifejezéseket aszerint, hogy az epikureizmusra vagy a sztoicizmusra jellemzőek-e. Ha szükséges, nézd meg jelentésüket!

voluptas ♦ officium ♦ negotium ♦ suavis ♦ dulcis ♦ gloria ♦ decus ♦ otium ♦ „malis carere” ♦ „fortia facere” ♦ „pauperiem pati” ♦ „aequo animo” ♦ „vivitur parvo bene” ♦ „carpe diem!” ♦ „naturae convenienter vivere”

2. Fordítsd le szótár segítségével az alábbi szállóigéket, kifejezéseket! Állapítsd meg, hogy az epikureista vagy a sztoikus filozófia etikájához kapcsolhatók-e!

Fortia et facere et pati Romanum est (*Livius*) ♦ Corpus vile est iis, qui magnam gloriam vident. (*Livius*) ♦ Dulce et decorum est pro patria mori. (*Horatius*) ♦ Quid sit futurum cras, fuge quaerere! (*Horatius*) ♦ Nec dulcis amores sperne! (*Horatius*) ♦ Spatio brevi spem longam reseces! (*Horatius*) ♦ Si fractus inlabatur orbis, inpavidum ferient ruinae. (*Horatius*) ♦ Laetus in praesens animus, quod ultra est, oderit curare. (*Horatius*) ♦ Beatus ille, qui procul negotiis. (*Horatius*) ♦ Sperat infestis, metuit secundis alteram sortem bene praeparatum pectus. (*Horatius*) ♦ Bene qui latuit, bene vixit. (*Ovidius*) ♦ Non vivunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? (*Seneca*) ♦ Idem est beate vivere et secundum naturam (*Seneca*) ♦ Scitote tam bene hominem culmo, quam auro tegi. (*Seneca*) ♦ Primum est officium!

3. Az alábbiakban olvasható néhány jellegzetes szövegben állapítsd meg, melyik mutatja az epikureizmus, melyik a sztoicizmus hatását!

(1) „Cato ellenben önmérsékletre, tisztességre, elsősorban pedig szigorúságra törekedett (*studium modestiae, decoris, sed maxime severitatis erat*); nem versenyzett a gazdagokkal gazdagságban, sem pártoskodásban a pártoskodókkal, hanem a derekakkal erényben (*virtute*), a szerényekkel szeméremben (*pudore*), az önzetlenekkel önmegtartóztatásban (*abstinentia*). Sokkal inkább akart jó lenni, mint jónak látszani (*esse quam videri bonus malebat*)...”

(Ford.: Kurcz Ágnes)

(2) „... gyászban és nyomorúságban a halál megváltás a szenvedéstől, nem pedig kínzás; megszabadítja a halandókat minden bajuktól (*cuncta mortalium mala dissolvere*); azontúl nincs többé sem gond, sem öröm (*ultra neque curae, neque gaudio locum esse*).”

(Ford.: Kurcz Ágnes)

(3) „Üzzék hát az iszonyt és lelkünkéből a sötétet
Már ne a nappal csillámló dárdái s a napfény,
Ámde a Természet szemlélete s ésszerűsége!
Ebben az első és legfőbb számunkra e törvény:

Nem születik soha semmi a semmiből isteni szóra!” (Ford.: Meller Péter)

(4) „Igaz s kitartó, húszivü férfiút, vad Adriának háborodott ura;
sem pártütőknek bujtogató dühe, nagy Jupiternek mennyköves ökle sem.
sem rémítő tyrannus arca Rettenhetetlen, hogyha Föld s Ég
meg nem ijeszthet, a déli összerogy is, s a romok lesújtják.”
szél sem, (Ford.: Bede Anna)

(5) „Most, most kellett volna, a munkám végire érvén
gondtalanul, békén élnem az életemet,
élveznem, mire mindig vágytam: a lelki nyugalmat,
halk tudományokban lelve szelíd örömöm:
meg kicsi házámban tisztelni az ősi Penatest,
és eleim mezejét járni – ma árva e táj –,
s asszonyom édes ölén, vele együtt, drága barátok
közt, a hazám földjén várni öregkoromat”

(Ford.: Kerényi Grácia)

(6) Tudd meg, hogy dárdazáporban állsz, s a nyilak és dárdák, amelyek másokat
átverték, köröttes is rajzanak! Mintha rengeteg ellenségtől megszállt várfalhoz
vagy meredek erősséghez hiányos fegyverzettel közelítenél: készülj el a sebesü-
lésre, s képzeld, hogy a nyilakkal s dárdákkal együtt fentről lezúduló sziklatör-
melékek egyetlen célpontja nem más, te vagy! Valahányszor egy-egy lövedék
melletted vagy mögötted a földbe vág, így kiáltasz fel: „Vakszerencse, nem csalsz
meg ám, nem bízom el magam, nem könnyelműsködöm; nem tepersz le! Tu-
dom, miben mesterkedel: mást sebezted halálra, de célpontod én voltam.”...

(Ford.: Révay József)

(7) Örömmel hallottam a tőled jövőktől, hogy rabszolgáiddal baráti viszonyban
élsz. Ez illik okosságodhoz és műveltségedhez. „Rabszolgák.” Nem, emberek!
„Rabszolgák.” Nem, lakótársak! „Rabszolgák!” Nem, alacsony sorsú barátok!
„Rabszolgák!” Nem, rabszolgatársaink; ha meggondoljuk, hogy a sors mind-
kettőnkön egyformán uralkodhatik...

(Ford.: Barcza József)

(8) „Apolloniosztól tanultam, hogy gondolkodásom szabad, körültekintő, de
azért határozott legyen; hogy egy pillanatig se nézzek más vezércsillagra, mint
a józan észre; hogy lelkem egyensúlyát mindig megtartsam heves fájdalmak kö-
zepette, gyermekem elvesztésekor, sorvasztó betegségben.”

(Ford.: Huszti József)

A szövegek szerzői: 1., 2.: Sallustius, 3.: Lucretius, 4.: Horatius, 5.: Ovidius,
6., 7.: Seneca, 8.: Marcus Aurelius

4. a) Fordítsátok le szótárral az alábbi bibliai részeket! A Györkösy-szótárban
nem szereplő szavakat a lábjegyzet megadja.

b) Milyen nyelvi formával fejezi ki a bibliai latin nyelv a parancsot és a tiltást?

*Decalogus*¹

Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile², neque omnem
similitudinem, quae est in caelo desuper, et quae in terra deorsum, nec eorum,
quae sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea et non coles: ego sum Dominus
Deus tuus fortis.

Non adsumes nomen Domini Dei tui in vanum.

¹ *decalogus*, -i n (görög szó) tízparancsolat

² *sculptile*, -is n szobor

Memento, ut diem sabbati³ sanctifices. Sex enim diebus fecit Dominus caelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt, et requievit in die septimo; idcirco benedixit Dominus diei sabbati, et sanctificavit eum.

Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus super terram.

Non occides.

Neque moechaberis.

Non furtumque facies.

Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

Non desiderabis uxorem proximi tui.

Non concupisces uxorem proximi tui, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia, quae illius sunt" (VT Exodus, 20, 2–17.)

Magister, quod est mandatum magnum in Lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet. (NT Máté 22:36)

5. Olvasd el a tizenegyedikes tankönyvből újra Catullus: *Ille mi par esse...* kezdetű carmenjének (51. c.) utolsó versszakát, s a két filozófia ismeretében értelmezd az *otium* kulcsszót!
6. Olvaszatok néhány idézetet Marcus Aurelius *Elmélkedések* című művéből műfordításban, s vitassátok meg, ki melyikkel ért egyet!
7. Milyenek ábrázolja az esztergomi vár freskója a *temperantia* fogalmát?



Az esztergomi vár „Erények” freskója

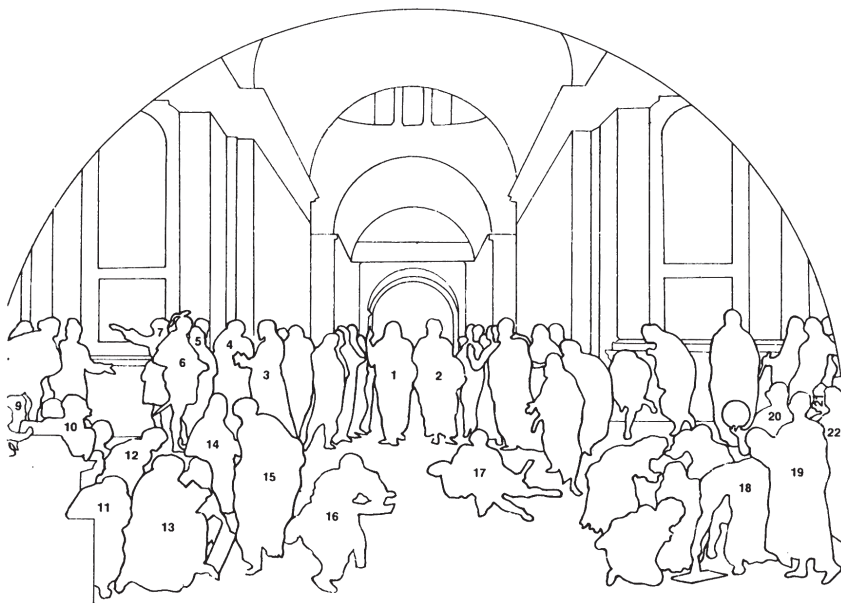
³ *sabbatum*, -i n szombat (ünnepnap)

8. A ELTE Egyetemi Könyvtár homlokzatán ábrázolt fogalmak és ókori személyiségek sorában vajon miért Szolón képmásával társították *Iustitiát*?

Az Egyetemi Könyvtár homlokzata



9. Olvassátok el Beke Kata: Barátunk, Epikurosz című esszéjét, s emeljétek ki belőle azokat a gondolatokat, amelyeket a szerző az epikureizmusból ma is aktuálisnak tart. Milyen tévhitet próbál eloszlatni a szerző az epikureizmus felületes értelmezéseivel kapcsolatban? (A cikket – a két filozófiára vonatkozó egyéb írások között – megtaláljátok a Klasszikus örökségünk című szöveggyűjteményben.)
10. Nézzétek meg a Holt költők társasága című filmet, és vitassátok meg az epikureizmussal rokon gondolatait!
11. A Vatikánban, a pápai lakosztály „Raffaello Stanzái” (Raffaello falfestményeivel díszített szobák) néven emlegetett helyiségek egyikében „Az Athéni iskola” című kompozíció a legjelentősebb görög filozófusokat és követőiket ábrázolja. (A kép a színes mellékletek között.)
1. Platón 2. Arisztotelész 3. Szókratész 9. Zénón 10. Epikurosz 13. Püthagorasz 16. Hérakleitosz 17. Diogenész
- Hogyan jellemzi őket Raffaello (testtartással, öltözékkel)?



Raffaello: Az Athéni iskola – rajzolt kontúrokkal

Titus Lucretius Carus

Lucretius a társadalmi problémákkal terhes Kr. e. I. századnak a természet és filozófia felé forduló, tudós költője. Cicero és Catullus kortársa.

Élete

A rövid életét körülhatároló két évszám (Kr. e. 97 és 55) éppúgy bizonytalan, mint az a hagyomány, hogy életművének kiadásáról maga Cicero gondoskodott. Annyi azonban bizonyos, hogy Cicero elismeréssel említi egyik levelében. Társadalmi kapcsolatai, magas fokú iskolázottsága alapján arra következtethetünk, hogy előkelő és tehetős volt. Széles körű természettudományos és filozófiai műveltsége egyetlen, befejezetlenül maradt művében, a *De rerum natura* (A természetről) című, hat könyvből álló filozófiai tankölteményben tükröződik. E művével – Cicero mellett – ő tette a legtöbbet a latin filozófiai szaknyelv kialakításáért. Jelentőségét már az ókorban felismerték és elismerték.

Ovidius így méltatja:

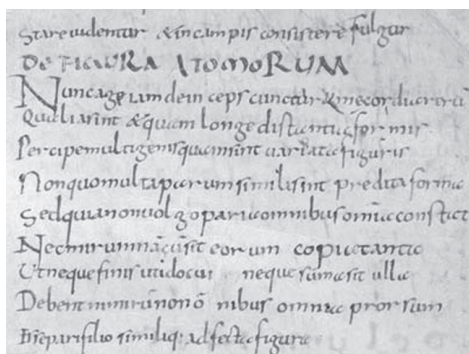
Carmina sublimis tunc sunt peritura Lucreti,
exitio terras cum dabit una dies.

(*Amores* I. 15., 23–24.)

De rerum natura

Lucretius művében azt tűzi ki célul, hogy Epikurosz filozófiáját a költészet „múzsai bájával” (*museo lepore*) édesítve ismertesse meg a rómaiakkal. Az ókori tanköltemény, műfajának megfelelően valamely tudományhoz vagy szakmához, megfogalmazása miatt viszont a szépirodalomhoz tartozik. (Lucretius műve így tehát műfajilag Vergilius Georgicájának előzménye.)

Az epikureus filozófiát a természet és gondolat világának szépségeitől elragadtatva ajánlja kortársainak (formailag patrónusának, Memmiusnak), azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy Epikurosz követése megszabadíthatja az embereket a *religio* (babonás vallásosság), illetve a halálfélelem béklyóitól. Az elvakultság miatt elkövetett szörnyű tettekre példaként Agamemnón leányának, Iphigeneiának feláldozását említi.



A *De rerum natura* néhány sora a 9. századból fentmaradt „Gottorpi töredék”-ben



Iphigeneia feláldozása (pompeji freskó)

Nézd meg a képet, és felelj a kérdésekre!
Euripidész drámáiból (később Racine és Goethe tragédiáiból, Gluck operáiból) ismert mitológiai téma: a Trója ellen készülők a kedvező szél érdekében Kalkhasz (a freskón jobboldalt, felövezett ruhában) jóslatára hallgatva áldozati máglyára vetik a fővezér, Agamemnón lányát, Iphigeneiát (a freskón két szolga viszi). Anyja, Klütaimnesztra befedett fővel, elfordulva siratja egy kis oltár előtt, amelyen Hekaté Artemisz istennő szobra áll. Artemisz (fent ijjal a kezében) megmenti a lányt: egy szarvast hozat helyére a máglyára.

- Melyik bibliai (ószövetségi) jelenet hasonlítható össze ezzel a történettel, és mi a közös bennük?
- Mi lehetett az oka, hogy az isteni jóslat Iphigeneia feláldozását követelte Agamemnóntól?
- Mi lett Iphigeneia későbbi sorsa, s kinek a tragédiája dolgozta fel ezt a történetet!

A De rerum natura tartalma

I. könyv. Az invocatióként szereplő Venus-himnusz után *Epikurosz dicsérete* következik, majd az alaptétel: semmiből nem lesz semmi (*e nihilo nihil*); az elemi részecskéken és a végtelen űrön kívül semmi sem létezik.

II. könyv. Az űrben a parányi részecskék találkoznak, csoportosulnak, kialakítják az ember által érzékelt világot.

III. könyv. A lelket is anyagi eredetű atomok alkotják, tehát éppúgy mulandó, mint a test. A halál utáni állapottól – melyről nem lehet tudomásunk – nem kell félni.

IV. könyv. Az érzékelés a tárgyakról leváló, érzékszerveinkkel észlelhető képecskék segítségével történik.

V. könyv. Az emberi civilizáció fejlődése is a világ része.

VI. könyv. A félelmetes természeti jelenségek (villámlás, mennydörgés, földrengés, tűzhányók kitörése) a természettudomány alapján érthetővé válnak. A járványok, nevezetesen a Kr. e. 430. évi athéni pestis a tudomány segítségével megmagyarázható.

A mű nyelve, stílusa

Lucretius tudatában van témája, költői célja különlegességének, ezért tudatosan fordul a régi római költészet nagyjai, elsősorban a hexameteres eposz megteremtője, *Ennius* felé; gyakran használ régies (*archaikus*) szóalakokat.

„Venus-himnusz” (De rerum natura I. 1–40.)

A mű epikureus elkötelezettségének ismeretében talán felvetődik a kérdés, hogy Lucretius miért egy istennőhöz szóló himnusszal kezdi tankölteményét. Erre a költsnek több oka lehetett.

1. Egy római költő munkájában Aeneas isteni anyjának (tehát ősanyjuknak) megidézése nemzeti hagyomány; ezért utal már az első megszólítás a honalapító Aeneasra.

2. A legfontosabb oka az istennő invokálásának, hogy Venusban a mindig újjászülető természet úrnőjét, az élet fennmaradását szolgáló szerelmet (az úgynevezett *Venus Physicát*) ünnepli a költő. Venus indítja meg minden tavasszal a rügyezést, az állatok szaporodását.

3. Kedves lehetett Venus dicséretét hallani Memmiusnak, Lucretius patronusának is, aki trójai ősökre vezette vissza családfáját, s akit a költő meg akart nyerni Epikurosz filozófiája számára.

Az invokált istennő megjelenése nem csak a világ újjászületését képes megindítani minden tavasszal. Egyedül ő tudja szerelmével lebilincselni Marsot is, hogy békét eszközöljön a polgárháborúban megfáradt rómaiaknak. A békére magának a költsnek is szüksége van, hogy művén dolgozhasson.



Arész és Aphrodité. Pompeji falfestmény

Aeneadum⁴ genetrix⁵, hominum divomque voluptas, *benépesítet a földet*
alma Venus, caeli subter labentia signa⁶
quae mare navigerum⁷, quae terras frugiferentis⁸
concelebras, per te quoniam genus omne animantum⁹
concipitur¹⁰ visitque exortum¹¹ lumina solis:
te¹², dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
adventumque tuum, tibi suavis¹³ daedala¹⁴ tellus

⁴ *Aeneades*, -um *m* Aeneas utódai (a költő nem a „rómaiak” szóalakot használja, így már az első szó utal Venus és a rómaiak kapcsolatára).

⁵ *genetrix* a *mater* helyett; benne van a *gigno* ige supinumtöve, azaz Venus mint *szülő*anya szerepel a megszólításban

⁶ *signum* itt: csillagkép

⁷ *naviger* hajóhordozó; a *navis* és a *gero* 3 szó szerepel benne

⁸ *frugiferens* gyümölcsöző; a *frux* és a *fero* szó van benne; *frugiferentis* = *frugiferentes*

⁹ *animans*, -antis *m* élő(lény); a participium főnévi használatban nem *i-* tövű

¹⁰ *concipitur* itt: megfogam (vö. koncepció)

¹¹ *exortum* az *omne genus*-hoz tartozó participium coniunctum: „ha megszületett”, „miután megszületett”

¹² *te* (háromszor); a *fugiunt* vonzatai; „előled”

¹³ *suavis* = *suaves*

¹⁴ *daedalus* „művész módjára teremtő” (a krétai művész nevéből)

summittit flores, tibi rident aequora ponti
placatumque nitet¹⁵ diffuso lumine caelum.

Nam simul ac species¹⁶ patefactast¹⁷ verna diei
et reserata¹⁸ viget genitabilis aura Favoni,
aeriae¹⁹ primum volucris²⁰ te, diva, tuumque
significant initum percussae corda²¹ tua vi.

Inde ferae pecudes persultant pabula laeta
et rapidos tranant amnis²²: ita capta²³ lepore
te sequitur cupide, quo quamque inducere pergis.

Denique per maria ac montis²⁴ fluviosque rapacis
frondiferasque²⁵ domos avium camposque virentis²⁶
omnibus incutiens blandum per pectora amorem
efficis,²⁷ ut cupide generatim saecula propagent.

Quae²⁸ quoniam rerum naturam sola gubernas
nec²⁹ sine te quicquam dias in luminis oras

exoritur, neque fit laetum neque amabile quicquam,
te sociam studeo scribendis versibus esse,
quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadae³⁰ nostro, quem tu, dea, tempore in omni
omnibus ornatum voluisti excellere rebus.

Quo magis aeternum da dictis, diva, leporem.

effice, ut interea fera moenera militiae³¹

per maria ac terras omnis³² sopita quiescant;
nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
mortalis³³; quoniam belli fera moenera Mavors
armipotens³⁴ regit, in gremium qui saepe tuum se³⁵
reicit³⁶ aeterno devictus vulnere amoris,

tavasszal mindent élere keltesz

légy segítők a versírásban

szerezz békét a rómaiaknak

¹⁵ nitet diffuso lumine „fényárban ragyog” (ragyog, miután szétáradt a fény)

¹⁶ species... verna diei „a nap tavaszi látványa” (a dies itt sol értelemben szerepel)

¹⁷ patefactast = patefacta est

¹⁸ reserata viget „kiszabadulva erőre kap” a sera (= retesz) félrehúzásával

¹⁹ aeriae a volucres jelzője (a következő sorban lévő percussae ugyancsak); az aeriae a-ja hosszú és nem képez diftongust az utána álló e-vel

²⁰ volucris = volucres

²¹ corda (percussae) acc. respectivus „szívükben megremegtetve”

²² amnis = amnes

²³ capta lepore „szépségedtől lenyűgözve”

²⁴ montis... rapacis = montes ... rapaces

²⁵ frondifer lombos; a frons és a fero van benne

²⁶ virentis = virentes

²⁷ efficis, ut... „eléred, hogy...” „a te műved, hogy...”

²⁸ Quae Venusra vonatkozik; relatív mondatfűzés

²⁹ nec... quicquam, lentebb: neque... quicquam: „és semmi”

³⁰ Memmiadae nostro „Memmiusunknak”, „Memmiusomnak”

³¹ militiae (az a-i két szótag) = militiae

³² omnis = omnes

³³ mortalis = mortales

³⁴ armipotens „fegyverbíró”; az arma és a possum van benne

³⁵ se reicit „hátrahajol”

³⁶ re- itt hosszú az e

atque ita suspiciens tereti³⁷ cervice reposta
 pascit³⁸ amore avidos inhians in te, dea, visus,
 eque³⁹ tuo pendet resupini spiritus ore.
 Hunc tu, diva, tuo recubantem corpore sancto
 circumfusa⁴⁰ super⁴¹, suavis ex ore loquellas
 funde petens placidam Romanis, incluta, pacem.

GRAMMATICA

Archaizmusok

Az archaizálás nyelvi jellegű, de stilisztikai célt szolgáló jelenség. A költő vagy író azért alkalmazza, hogy régiesebbnek, ezáltal érdekesebbnek, hitelesebbnek tűntesse fel mondanivalóját. Az archaizálás törekvése archaizmusokat (= régies szóalakokat) eredményez. Az archaizmusok lehetnek lexikai (= a szókészlettel kapcsolatos) és grammatikai (= nyelvtani jellegű) archaizmusok.

Lexikai archaizmusok a klasszikus latinban az összetett szavak, amelyek a latin nyelv korábbi szakaszában gyakoriak voltak, de a klasszikus korban már nemigen használták őket. Ilyenek Lucretiusnál pl. *naviger*, *frugiferens*, *frondifer*. Érdekességük, hogy ezek az archaikus költőnél, Enniusnál megtalálható jelzők!

Archaizmusnak számít a régies szó is, pl. ilyen a Lucretius korában már *deus* szóval jelölt, istenfogalomra használt *divus* és *dius* melléknév, illetve főnév vagy a Mars nevéként használt *Mavors*, a régies alakban használt *moenus*, *-eris* főnév (*munus*, *-eris n* helyett), az *inclutus* melléknév (*inclitus* 3 helyett), a klasszikus korszakban szinte csak *sub* formában használt *praepositio subter* alakja.

Grammatikai archaizmusok a klasszikus korban és később már nem (vagy ritkán) használt nyelvtani végződésekkel ellátott szavak. Ilyenek pl. Lucretiusnál a *militiai* szó *-ai* végződése az *-ae* helyett, a II. declinatio plur. gen.-ának *-om* végződése *-orum* helyett (pl. *divom*) vagy a más költőknél, íróknál is sokszor előforduló, archaikusnak számító *-is* végződés az *-es* helyett a III. declinatio *i-* tövű névszók plur. acc.-ában, ami Lucretiusnál szinte mindig így fordul elő (*amnis*, *montis*, *rapacis*, *virentis* stb.). Grammatikai archaizálásnak számíthatjuk azt is, mikor a part. perf. nem passzív, hanem – görög hatásra – mediális (tkp. visszaható) értelemben fordul elő. Ilyen pl. a Venus-himnuszban a *circumfusa* alak, ami itt biztosan nem „körül-ölelt”, hanem „(testével) körülölelve” jelentést hordoz.

Míg a lexikai archaizmusok egyedi esetekben fordulnak elő, így felesleges megtanulni őket, a grammatikai archaizálás elég gyakori, így érdemes megjegyezni az említett formáit.

³⁷ *tereti cervice reposta* „hátrahajtott, feszülő nyakával”

³⁸ *pascit... avidos visus* (= *oculos*): „legelteti vágyódó szemét”

³⁹ *eque... tuo ore pendet resupini* = *atque e tuo ore pendet resupini*: „és a te ajkaidon csügg a hanyattfekvőnek a...” (ti. Marsnak)

⁴⁰ *circumfusa* itt nem passzív, hanem visszaható; „körülölelve”

⁴¹ *super* „fölről” (itt: adv.)

EXERCITATIONES, PENSA

1. Keressünk a Venus-himnusból új példákat az archaizálásra!
2. Keressünk példákat a 11. osztályos tankönyv Vergilius-szemelvényeiből arra a grammatikai archaizálásra, amikor a költő a III. decl.-ós i- tövű főneveknél plur. acc.-ban -es helyett -is végződést használ!
3. *Repetamus!* Ragozzuk el a *tuus suavis visus, qui. . .* kifejezést!
4. A *moenera militiari* kifejezésben az I. declinatio régies genitívus alakját találjuk, amelyben jól elkülönül az *a* tő a végződéstől, s így a tő véghangzója csaknem a teljes ragozási sorban követhető. Ragozd el ismétlésül a *res publica* kifejezést, s jelöld be a declinatio nevét adó tövet! Hány esetben látszik a két declinatio közös eredete?
5. A *klasszikus* (másképpen *restituált*) kiejtés szabályai szerint az -ae-t -ai-nak ejtjük. Elevenítsük fel a 9. osztályos tankönyvünkben a restituált ejtés többi szabályát is, s olvassuk el a Venus-himnuszt klasszikus kiejtéssel!
6. Nevezzük meg az alábbi kifejezésekben szereplő igeneveket, ill. igeneves szerkezeteket!
genus omne animantum; exortum visit lumina solis; nitet diffuso lumine caelum; te sociam studeo esse; scribendis versibus
7. a) Az *adventus* szóból származó advent szavunkat milyen időszak megjelölésére használjuk, és milyen jelentésben?
b) Milyen szinonimát találsz még a szövegben az istennő tavaszi jövetelére?
c) Az isten megjelenése görögül: *epifánia* (megjelenés). Milyen keresztény ünnep neve ez, és miért?
8. A Venus-himnusz szókincsét csoportosítsuk a következő témakörök szerint:
a) szárazföld, tenger, levegő és ezek benépesítői;
b) a szavak mellé írjuk oda, ha tudunk példát tovább élésükre!
9. a) A *himnusz műfaji sajátossága* a címzett gyakori megszólítása. Figyeljük meg ezt a Venus-himnusz példáján: írjuk ki a Venusra vonatkozó megszólításokat, ill. (személyes, birtokos és vonatkozó) névmásokat! 8 megszólítást és 23 névmást fogunk találni!
b) Hol találunk a Venus-himnuszban eposzi kellékként ismert invokációt, expositiót? Hol találjuk a dedikációt?
10. Hasonlítsuk össze a Venus-himnuszt Szapphó Aphroditéhez írt imájával! (Az utóbbit műfordításban olvassuk el.) Miben közös és miben különböző a himnusz és az ima? Van-e Lucretius szövegében is imára utaló fordulat? (Ovidius Pygmalion történetében a szobrász himnuszt vagy imát mond Venushoz?)

11. Az *incluta* régies, költői szó; görög eredete miatt y-nal kellene írni. Így van Rákóczi Ferenc híres kiáltványának kezdetén is. Fordítsuk le!

Recrudescunt diutina inclytae gentis Hungaræ vulnera...

12. Botticelli *Venus születése* című képén (lásd: *színes mellékletek*) milyen sziget felé halad a kagylón „hajózó”, tengerből felnőtt nőként született Venus? (Mit tartottak szülőföldjének?)

A kíséretébe tartozó istennők közül miért a hórak egyike várja a parton? Melyik évszak istennője lehet ő?

13. Botticelli *Primavera* című képén (lásd: *színes mellékletek*) az aktuális témát: a kereskedőfiú és a szép polgárlány esküvői menetét Mercurius és Venus tavaszi diadalmenete jeleníti meg. Azonkívül, hogy Hermész/Mercurius az útrakelők vezetője, így joggal szerepelhet a képen a menet élén, van-e kapcsolata a mitológiában Hermésznek és Aphroditénak?

A szerelemistennő kíséretébe tartozó istennőhármasságok közül melyik látható a képen? Mi a görög, és mi a latin nevük? Mi a fő feladatuk, és hogyan fejeződik ki ez ábrázolásukban?

A Venus mögött lépkedő Flora és Chloe, a szint adó istennő melyik évszak érkezését sugallja?

Miről lehet megismerni a képen Favoniust?

A Venus fölött lebegő Amor bekötött szeme és lángvégű nyila mire utal?

14. a) Zephürosz a nyolc égtájnak megfelelő nyolc szélisten egyike, a nyugati szél. Februárban kezd fújni és meleg fuvallatával megindítja a rügyezést. Latin neve Favonius, ez a *favere* igéből van. Mire utal a latin név?
- b) Athénben, a rómaiak által épített agorán, a nyolcszögletű „Szelek tornyán” lebegő testhelyzetben van ábrázolva, ölében tavaszi virágokkal. Vajon miért?



A Rákóczi-szobor az Országház előtt, talapzatán a kiáltvány kezdő szavai

STILISTICA

A himnusz első szava (*Aeneadum*) Venus istennőnek a rómaiakhoz fűződő kapcsolataira utal, a sor utolsó szava (*hominum divomque voluptas*) az *epikureus* fogalomkörre, a második sor elején álló jelzője: *alma* pedig az élővilág folytonosságát fenntartó, éltető, tápláló funkciójára. Ezután a himnuszban a kozmosz három fő területe következik: ég (*caelum*), tenger (*mare*), szárazföld (*terra*); az utóbbi kettőnek szép,

archaikus jelzői vannak. E szférákat mind Venus népesíti be (*concelebras*: enjambe-ment). A megfogant és megszületett élőlényekre röviden utal a költő. A nap fényének (*lumina solis*) meglátásához először a természet tavaszi pompáját kapcsolja (itt még csak a *flores* az élővilág képviselői). Megismétlődnek a kozmosz elemei, még hozzá a sorok végén: *tellus* (7. sor), *ponti* (8. sor), *caelum* (9. sor). majd az *Aeolus* barlangajtáját záró retesz (*sera*) félrehúzásával kiszabadulva erőre kapó *Favonius* az *aura* (11. sor) szokatlan jelzőjével (*genitabilis*) már előkészíti az állatok tavaszi kedvét festő sorokat.

Figyeljük meg a megszilajodott háziállatok patáinak „p” alliterációval érzékeltetett dübörgését: *pecudes persultant pabula*. Mindez az istennő jelenlétének, bevonulásának (*adventus, initum*) köszönhető. A már domesztikált állatok (*pecudes*) tavasszal szinte újra vadakká válnak (*pecudes – ferae*: oxymorón). Nem állnak útjukban még az áradó folyók sem, s benépesül a szárazföld, a víz és a levegő (az utóbbi a madarakkal). Minden élőlény szívét áthatja az *amor* és a *cupido*. Fajonként szaporítják nemzedéküket (a *propago* ige első jelentése: hajtással szaporít; ez a leggyorsabb szaporítási mód – vö. a gyors, hatásos terjesztésre használt *propaganda* szavunkkal).

A következő három sor (21–3.) az eddigiek összegzése: a *tagadó* formulák – *neq sine te exoritur... neque fit laetum... neque amabile* – még jobban megerősítik az *amor* hiányának súlyos következményét: senki és semmi nem lehet *laetus*. Ez kulcsszó, már fentebb is előfordult a 15. sor végén. Eredetileg a megrágyázott, termékennyé tett föld jelzője, csak később lett a jelentése ’dús, víg, boldog’. E sorokban találjuk meg először a mű témáját (*rerum naturam*: 21. sor), melyet a patronushoz szóló személyes ajánlásban megismétel a költő (*de rerum natura*: 24. sor). Minden bizonnyal ez igazolja a mű latin címét. Lucretius szavainak stílusosan örök bájt (*aeternum leporem*) kér Venustól a „száraz anyag (= mondanivaló) megédesítésére” („*museo lepore*”).

Venus Physicának az élővilág feletti hatalma tény (vö. 20. sor indicativusa: *efficis*); ezért ugyanezzel az igével (29. sor imperativusa: *effice*) kéri a költő a békét az istennőtől, akinek Mars felett éppúgy egyedül van hatalma (*tu sola potes*: 31. sor), mint ahogy egyedül kormányozza a természetet (*rerum naturam sola gubernas*: 21. sor).

A Mars és Venus „enyelgését” festő sorok valószínűleg egy mitológiai tárgyú szoborcsoporthoz ilhetésére készültek.

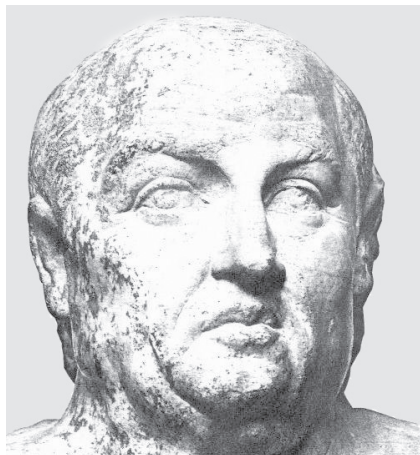
A jelenet záró soraiban ismételten az emberek közötti békét kéri a költő „p” alliterációval nyomatékosítva (*petens placidam ... pacem*), a legfontosabb szót a végére hagyva, az *epikus* értelemben is híres istennőt szólítja (az *incluta* jelentése ugyanaz, mint a görög *klütoszé*, Achilleus jelzőjéé), de most a *rómaiak* számára kéri, akiknek megnevezése, a *Romanis* visszautal az első sor *Aeneadum*jára.

Lucius Annaeus Seneca

Az ezüstkornak nevezett irodalmi korszakban fontos szerepet játszott az ifjabb Seneca, akit a történelemben Nero császár nevelőjeként és tanácsadójaként tartanak számon. Társadalomfilozófiai munkásságában a római filozófiára jellemző szintetikus felfogáson belül a sztoikus elemek dominálnak.

Élete

Kr. e. 4 körül született a hispaniai Cordubában (családja Hispania meghódítása után költözhetett oda). Vele azonos nevű apja retorikával foglalkozott, ilyen tárgyú írásai maradtak ránk. Seneca Rómában végezte iskoláit, s hamarosan szónoki sikereivel hívta fel magára a figyelmet. Ám a császárné (Claudius akkori felesége, Messalina) intrikái 41-ben Korzika szigetére száműzték, s csak nyolc év múlva térhetett vissza Rómába. Száműzetésében érett íróvá és filozófussá, itt írta *Consolationes* (Vigasztalások) című filozófiai leveleit. Az új császárné, Agrippina visszahívta, és rábízta fia, az akkor 12 éves Nero nevelését, akinek uralkodása eleinte, amíg Seneca befolyással lehetett rá, jó volt. Ám Nero rossz tanácsadóira hallgatva, rossz alaptermészetét szabadjára engedve, anyja meggyilkolása után – a Piso-féle összeesküvésben való részvétel vádjával – Senecát is halálra ítélt Kr. u. 65-ben. (Tacitusnál olvashatjuk, hogyan fejezte be életét sztoikushoz illő módon.)



Seneca. III. századi, Szókratész-hermával egyesített portrészobor, amely Senecát idősebb, jómódú, magabiztos, de töprengő, megkeseredett emberek ábrázolja



Seneca halála. L. David lényegében Tacitus leírása szerint, részleteiben attól eltérően ábrázolja Seneca halálát, amit – az orvos sikertelen érvágása után – a meleg víz, a fürdő meleg vize és gőze okozott

Nézetei, művei

Seneca mint filozófus a gyakorlati etika kérdéseit boncolgatja műveiben. E témakörben írott legfontosabb műve az *Epistulae morales ad Lucilium*. Ezekben a levelekben dicséri a sztoikusok e világi örömmel és csapásokkal szemben közömbös magatartását. Foglalkoztatják az ember belső tökéletesedésének kérdései is. Embertársait származásukra való tekintet nélkül egyenlőeknek tartja. A vagyonról így vélekedik: „A bölcs nem szereti a vagyont, de előnyben részesíti... Rendelkezik vele, s nem ő lesz annak rabszolgája.”

Fontosabb filozófiai művei a már említett *Consolationes* en kívül: *De ira*, *De clementia*, *De vita beata*, *De tranquillitate animi*, *De otio*. Ezekben a sztoa tanítása mellett epikureus gondolatok is helyet kapnak: pl. a barátság értékeinek elismerése. Természettudományi kérdésekről is ír a *Quaestiones naturales* c. művében, pl. a Nílus áradásáról, a campaniai földrengésről.

Seneca nevéhez fűződik kilenc tragédia is, melyek Szophoklész és Euripidész témáit elevenítik fel. Közülük ismertebbek: *Hercules furens*, *Phaedra*, *Oedipus*, *Medea*, *Agamemnon*. Inkább olvasásra, mint előadásra szánt könyvdrámák ezek, bár formájuk alapján elő is lehet őket adni. A görög tragédiákkal ellentétben itt nyílt színen játszódik minden szörnyűség. A konfliktus többnyire valamely szenvedélytől elvakított ember és a sors között zajlik. A kardalok filozófiai elmélkedései szinte függetlenek az eseményektől.

Seneca sajátos műfajú politikai gúnyirata az „*Apocolocyntosis*” (ismertebb magyar címén: „Játék az isteni Claudius haláláról”). A címet – az *apotheosis*, azaz „istenné válás” mintájára – maga Seneca alkotta; jelentése hozzávetőlegesen: „eltökfejtelenülés”.

Az utókor számára Seneca a bölcs jelképévé magasztosult: így szerepel Hieronymusnál, Sienkiewicznél és Kosztolányi Dezső regényében, a „Nero, a véres költő”-ben is.

Epistulae morales

Seneca etikai nézeteinek lényegét *Lucilius* nevű szicíliai *procurator* barátjához írott 124 levele őrzi. Ezekben a görög filozófusok hagyományát ötvözi a cicerói levelek örökségével.

Az erkölcsi levelek közül méltán vált híressé az alábbi, amelyben – a sztoikus tanítás azon elvét követve, hogy minden ember egyforma, mert mindekinek a lelke részesedik a világlélekből – nem fél kimondani, hogy a rabszolgát is embernek tekint.

XLVII. Seneca Lucilio suo salutem

Libenter ex iis, qui a te veniunt, cognovi familiariter te cum servis tuis vivere. Hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet⁴². „Servi sunt.” Immo homines. „Servi sunt.” Immo contubernales⁴³. „Servi sunt.” Immo humiles amici. „Servi sunt.” Immo conservi⁴⁴, si cogitaveris tantundem in utroque licere fortunae⁴⁵. Itaque rideo istos, qui turpe existimant cum servo suo cenare. Quare? Nisi quia superbissima consuetudo cenanti domino stantium servorum turbam circumdedit⁴⁶? Est⁴⁷ ille plus, quam capit, et ingenti aviditate onerat distentum ventrem ac

⁴² *deceat*: illik (amihez: acc.)

⁴³ *contubernalis*, -is m egyazon fedél alatt élő társ, vö. *taberna*, -ae f sátor, bódé

⁴⁴ *conservus*, -i m szolgatárs, „társ(unk) a szolgaságban”

⁴⁵ *licere fortunae*: a *fortuna* a *licere* vonzata: „hatalma van a szerencsének”

⁴⁶ *circundo* I, -dedi, -datum körülvesz, „köréad vminek (dat.) vmit” (acc.)

⁴⁷ *est*: ez edo 3, *edi*, *esum* eszik ige mellékalakja *edit* helyett

desuetum⁴⁸ iam ventris officio, ut maiore opera omnia egerat, quam ingessit. At infelicibus servis movere labra ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. Virga murmur omne compescitur, et ne fortuita⁴⁹ quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternumenta, singultus. Magno malo⁵⁰ ulla voce⁵¹ interpellatum silentium luitur. Nocte tota ieiuni mutique perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram⁵² domino loqui non licet. At illi, quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere: in conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiae proverbium iactatur, totidem hostes esse, quot servos. Non habemus illos hostes, sed facimus.



Triclinium (rekonstrukció)

GRAMMATICA

Névmások (névmási határozószók) az összetett mondatban

Az összetett mondatban a főmondat és az alárendelt mellékmondat felismerését megkönnyíti, ha megkeressük a főmondatban a rámutatószót (utalószót, mutató névmást) és az alárendelt mondatban erre „válaszoló” vonatkozószót (kötőszót, vonatkozó névmást, határozószót). Érdeemes tudatosítanunk, hogy a latinban a rámutatószók többsége **t**-vel kezdődik, és ezekre **c**-vel (**q**-val) kezdődő vonatkozószók „válaszolnak”. Sokszor a rámutatószó **i**-vel (**e**-vel) kezdődik, a rá „válaszoló” vonatkozószó pedig **u**-val. Ezeknek a „pároknak” a tagjai felcserélődhetnek egymással, de a rámutatószó mindig a főmondatra utal, a vonatkozószó pedig alárendelt mellékmondatokra.

A vonatkozószók egyben kérdőszók is, tehát előfordulásuk még nem jelenti, hogy alárendelt mellékmondatot találtunk.

Fordításkor a főmondatban mindig tegyük ki a rámutatószót, még akkor is, ha a latin mondat nem tette ki, de egyértelmű, hogy mi lenne az. Az alárendelt mondatban a vonatkozószót **a...** kezdetű vonatkozó névmással (kötőszóval, határozószóval) tanácsos fordítani, megkülönböztetésül a kérdőszóktól, amelyek a magyarban sohasem kezdődnek **a**-val.

⁴⁸ *desuetus* 3 elszokott vmitől (amitől: abl.); itt a *-su-* *-szv*-nek ejtendő, mint a *consuetudo* szóban is

⁴⁹ *fortuitus* 3 véletlenszerű, esetleges (vö. *forte*)

⁵⁰ *magno malo* a *luiur*-hoz tartozó abl. rei eff.

⁵¹ *ulla voce* az *interpellatum*-hoz tartozó abl. rei eff.

⁵² *coram* (+abl.) színe előtt, jelenlétében

Főmondat	Alárendelt mellékmondat	Kérdő mondat
rámutató szó	vonatkozószó	kérdőszó
tum = akkor	cum = amikor	Quando? = Mikor?
tunc = akkor	quando = amikor	Quando? = Mikor?
tam = annyira	quam = amennyire	Quam? = Mennyire?
talis 2 = olyan	qualis 2 = amilyen	Qualis? = Milyen?
tantus 3 = olyan nagy	quantus 3 = amilyen nagy	Quantus? = Milyen nagy?
tantum = annyi	quantum = amennyi	Quantum? = Mennyi?
tanto + kfok = annyival ...bb	quo + kfok = amennyivel ...bb	Quo? = Mennyire?
tot = annyi	quot = amennyi	Quot? = Mennyi?
ibi = ott	ubi = ahol	Ubi? = Hol?
is, ea, id = ő, az	qui, quae, quod = aki, ami	Quis? Quid? = Ki? Mi?
idem, eadem, idem = ugyanaz	qui, quae, quod = aki, ami	Qui? Quae? Quod? = Miféle?
inde = onnan (kezdvé)	unde = ahonnan	Unde? = Honnan?
illuc = oda	quo = ahova	Quo? = Hová?
ita = úgy	quomodo = ahogyan	Quomodo? = Hogyan?
ideo = azért	quare = amiért	Quare? = Miért?
eo = oda	quo = ahova	Quo? = Hová?
ea = arra	qua = amerre	Qua? = Merre?
eo + kfok = annál ...bb	quo + kfok = minél ...bb	Quo? + kfok = Minél ...bb?

Megjegyzés: A kérdőszó a felkiáltó mondatokban felkiáltást fejez ki.

EXERCITATIONES, PENSA

1. Dolgozzuk fel az alábbi szentenciákat a következők szerint:
 - a) Keressük ki az egymásra utaló rámutató- és vonatkozószt!
 - b) Állapítsuk meg, melyik az alárendelt mondat!
 - c) Fordítsuk le magyarosan a mondatokat!

Ibi semper victoria, ubi concordia est. (*Publius Syrus*) ♦ Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum. (*NT*) ♦ It illuc, unde negant redire quemquam. (*Catullus*) ♦ Qualis rex, talis grex. ♦ Qualis homo, talis oratio. ♦ Talis hominibus fit oratio, qualis vita. (*Seneca*) ♦ Qualis dominus, talis et servus. (*Petronius*) ♦ Quot homines, tot sententiae. (*Terentius*) ♦ Non tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire. (*Cicero*) ♦ Qui bene distinguit, bene docet.

2. „Egészítsük ki” az eredeti mondatokat a rámutató-vonatkozó „szópár” hiányzó tagjával!

Nemo amat, quos timet. (Seneca) ♦ *Nemo regere potest, nisi qui et regi. (Seneca)*

♦ *Perge, quo coepisti! (Cicero)*

3. A Seneca-levélre vonatkozó feladatok:

a) Keressük ki a levél minden olyan összetett mondatát, ahol rámutatószó és vonatkozószó utal egymásra!

b) Keressünk példát arra, hogy a rámutató-vonatkozó „szópárnak” csak egyik tagját találjuk a mondatban! Mi lehet az oka? Elhagyta az író? Kérdőszóval állunk szemben? A „szópár” egyik tagjával azonos alakú, de más jelentésű szót találtunk a mondatban?

c) Indokoljuk meg, miért állhat a Seneca-szemelvény utolsó előtti mondatában a *iactatur* passzív igealak mellett *acc. cum inf.!*

d) Keressük ki a szemelvény *ut* kötőszót tartalmazó mondatait! Állapítsuk meg, hogy célhatározó vagy következményes mondatok-e!

e) *Turpe existimant cum servo suo cenare.*

Elemezzük ezt a mondatot! A mondatfömrörítő szerkezetben milyen szerepe van a *cenare* szónak?

f) Ragozzuk el! *periculum imminens; vir imminens*

4. Totózzunk! Mi a jó válasz: 1? 2? vagy mindkettő ? (x)

1.	cognovi	praes. perf. sing. 1.	sing. gen. n.	
2.	avertere	imper. sing. 2.	inf. impf.	
3.	distentum	supinum	part. perf. pass.	
4.	labra	sing. nom. f	plur. nom.- acc. n	
5.	eiusdem	sing. gen.	sing. nom.	
6.	imminens	sing. nom. n	sing. acc. n	
7.	loqui	praes. perf. sing. 1.	inf. impf.	
8.	ventris	plur. dat.-abl.	sing. gen.	
9.	opera	plur. nom.	sing. abl.	
10.	conservi	plur. nom.	praes. perf. sing. 1.	
11.	ingessit	praes. perf. sing. 3.	praes. impf. sing. 3.	
12.	totidem	névmási dat.	indecl.	

5. Magyarázd meg latin etimológiájuk alapján a magyarban is gyakran használt *morális* (*morál*), *interpellál* és *arrogáns* szavak jelentését!

6. „Alkossunk szentenciát!”

Tegyük kerek mondattá: „... totidem hostes esse, quot servos”

a) az infinitívus ragozott igévé alakításával,

b) a *habeo* igével, általános alannal!

Helyettesítsük a névmást ideillő főnévvel: „non habemus illos hostes, sed facimus.”

7. Fordítsuk le, tanuljuk meg az alábbi Seneca-sentenciákat!
 Maximum in eo vitium est, qui non vult melioribus placere, sed pluribus. ♦ Maximum remedium irae mora est. ♦ Nemo potest diu personam ferre. ♦ Nemo patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. ♦ Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. ♦ Non faciunt meliorem equum aurei freni.
8. Olvassuk el Seneca jellemzését, majd halálát Tacitustól műfordításban ! (Ann. XIV. 52. 61–62.)
9. A latin *convivium* szó lakomát, mulatságot jelent. Milyen többletjelentést hordoz ehhez képest a szó etimológiája, s vajon miért? A hasonló jelentésű görög szó, a „szümpozion” tkp. „együtt ivást” jelent. Milyen értelemben használják ma a „szimpozion” szót és miért?
10. Ebben a levélben találunk utalást a rómaiak nem éppen szimpatikus étkezési szokására, melyet még a római kultúrában járatlan emberek is ismernek. Pedig a rómaiak étkezési kultúrájának ez csak egy esetleges vonása; sokkal több dolgot „örököltünk” tőlük az európai étkezési szokásokban. Gyűjtsetek össze ezekből minél többet! (Pl. az ünnepi étkezés „hármastagolása”: előétel – főfogások – csemege; vagy: tojásból készített előétel stb.)

STILISTICA

Seneca gondolatai levélben is tetszetős köntösben, csiszolt formában jelennek meg. A levél elején Seneca a korában új, szokatlan, mondhatni, bátor gondolatot – a rabszolgával családiasan élni –, kétszeresen is helyeselt szubjektív megerősítéssel teszi meggyőzővé (egyrészt az író örömmel tudta meg, másrészt a megszólított bölcsességére, műveltségére hivatkozik). Majd a drámaíró mutatkozik meg a levél stílusában: mintegy fiktív vita következik. Az „ellenfél” egyetlen magyarázatot nem tűrő érvére: „*Servi sunt.*” Seneca négy, egyre fokozódó erejű ellenérvet sorakoztat fel: a rabszolgák: *homines, contubernales, amici, conservi.*

Utána a családias kapcsolat legfontosabb megnyilvánulását, a közös étkezést említi. Érzékletesen, olykor képszerűen részletezi a rómaiak szokásos *cena*-ját a rabszolgák rendkívül megalázó szerepével (pl. *est ille plus, quam capit; virga murmur omne compescitur stb.*); majd újra a retorika eszközeit használja, elsősorban a mindig hatásos ellentétet (*titokban* a gazdájáról beszél – a gazdája *jelenlétében* beszélhet; a lakomán *beszélget* – a kínzóeszközön *hallgat*), fokozást: magával az úrral beszélgethet.

Végül következnek a tömör, közmondásszerű megfogalmazások: a régi, dölyfös „*totidem hostes esse quot servos*” kijelentés helyett a sztoikus felfogást tükröző „*non habemus illos hostes, sed facimus*”.

E levél példájából is kitűnik, hogyan lehet filozófiai gondolatokat közérthetően, változatosan, érdekesen bemutatni.

C. Plinius Caecilius Secundus

Plinius minor (ifjabb Plinius) a római irodalom ezüstkorának jellegzetes alakja, akit elsősorban levélíróként tart számon az utókor. A rómaiak legnagyobb történetírójának, Tacitusnak kortársa és barátja.

Élete

C. Caecilius Secundus néven Kr. u. 61-ben vagy 62-ben született az észak-itáliai Comumban. Apja korai halála után anyai nagybátyja, az ismert természettudós, **Plinius maior** nevelte, aki végrendeletében örökbe fogadta. Örökbe fogadása után a C. Plinius Caecilius Secundus nevet viselte, ezért – hogy megkülönböztessük nagybátyjától, idősebb Pliniustól – ifjabb Pliniusként emlegetjük. Retorikát tanult. 79-ben átélte a Vezúv kitörését, itt vesztette el nagybátyját is. Már 19 évesen megkezdte ügyvédi gyakorlatát, s ismert ügyvéd lett Rómában, s ezzel párhuzamosan folytatta irodalmi tevékenységét is. Tekintélyes hivatali tisztségeket viselt, 100-ban consul volt, majd 110-ben Bithynia helytartója lett. Traianus császárhoz szinte baráti szálak fűzték. Valószínűleg Bithyniában érte a halál 111 körül.



Plinius maior ábrázolása a XVII. századból

Munkássága

Szónoki művei közül Traianus dicséretére írott beszéde (*panegyricus*) maradt ránk. Halhatatlanná az a levélkorpusz tette, amelynek gondosan csiszolt darabjait ő maga rendezte el és adta közre 3×3 könyvben. Ehhez csatolták tizedikként a Traianus császárral folytatott levelezését.

Levelei közül kiemelkednek a Tacitushoz írottak (és nem csak azért, mert adatokat közölnek a történetíróról, akiről rendkívül keveset tudunk). Érzi, hogy Tacitus hírének fényében ő is kedvező megvilágításba kerül. Egyik levelében nem kis büszkeséggel említi, hogy az emberek együtt emlegetik őket: „*Micsoda gyönyörűség arra gondolnom, hogy az utókor, ha csak kicsit is törődik velünk, mindig és mindenütt emlegeti majd, milyen egyetértésben, biza-*



Traianus mellszobra

lomban, meghittségben éltünk! Ritka és nevezetes esetként fogják számon tartani, hogy volt két férfi, korra és rangra alig különbözők, irodalmi téren nem egészen ismeretlenek (szerényebben kell szólnom rólad, mert magamról is szólok), akik kölcsönösen szívükön viselték egymás munkáját.” (VII. 20. – ford. Szepešsý Tibor)

Plinius a cicerói stílus ízlésés és mértékletes követője. Levelei olvasmányosak, sokat elárulnak a korabeli római életről, szokásokról, ünnepekről és hétköznapi gondokról, a kor híres és kevésbé ismert alakjairól, így elsőrendű a forrásértékük is. Sok szubjektív megnyilvánulás árulkodik szerzőjükről, aki persze igyekszik magát kedvező színben feltüntetni. Leveleinek modern magyar fordítása Szepešsý Tibor nevéhez fűződik. (Ifjabb Plinius: Levelek, Bp. 1966.)



Artemisz-szobor (Louvre)

A vadászat istennőjét, az erdők védelmezőjét nyílveszőkkel, szarvassal ábrázolta a Kr. e. IV. századi görög szobrász. Rövid ruhája látni engedi izmos lábát. Testalkata a testedzéssel kialakított női szépség ókori ideálját mutatja meg

A „vadászlevél” (Epist. I. 6.)

Ezt az alábbi rövid, tréfás levelet etruriai birtokáról írja Plinius Tacitusnak.

C. Plinius Cornelio Tacito suo s.⁵³ Ridebis, et licet⁵⁴ rideas. Ego ille, quem nosti⁵⁵, apros tres et quidem⁵⁶ pulcherrimos cepi. „Ipse?” inquis. Ipse; non tamen,⁵⁷ ut omnino⁵⁸ ab inertia⁵⁹ mea et quiete discederem. Ad retia sedebam; erat in proximo non venabulum aut lancea, sed stilus et pugillares; meditabar aliquid enotabamque, ut, si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem. Non est⁶⁰, quod contempnas hoc studendi⁶¹ genus; mirum est, ut⁶² animus agitatione motuque corporis excitetur; iam undique silvae et solitudo ipsumque illud silentium quod venationi datur, magna cogitationis incitantamenta sunt. Proinde cum venabere⁶³, licebit auctore⁶⁴ me ut panarium et lagunculam sic etiam pugillares feras: experieris non⁶⁵ Dianam magis montibus quam Minervam inerrare. Vale.

⁵³ s. salutem dicit

⁵⁴ licet rideas „rajta csak, neved” (tkp. lehet nevetned)

⁵⁵ nosti = novisti; „ismersz” (prae perf. logicum: megismertél, tehát ismersz)

⁵⁶ et quidem mégpedig

⁵⁷ non tamen (ita), ut következményes mellékmondat

⁵⁸ omnino: egészen, teljesen

⁵⁹ inertia mea et quiete itt „tétlenségtől (kedvtelésemtől, azaz irodalmi foglalatosságomtól) és nyugalamtól”

⁶⁰ non est, quod „nincs miért”

⁶¹ hoc studendi genus „az ilyenfajta tevékenységet”

⁶² ut... „(hogy) mennyire...” (függő kérdés)

⁶³ venabere = venaberis

⁶⁴ auctore me „példámat követve” (abl. abs. mancus)

⁶⁵ non... magis... quam „csakúgy... mint” (szó szerint: „nem inkább / nem jobban... mint”)

Vadkanvadászat szicíliai mozaikon. A vadkancsapáson kifeszített hálóból belegabalyodó állatot élve, hálóban viszik



GRAMMATICA

A *nolo* és *malo* ragozása

A gyakori *volo* (= akarok) ige tagadott alakja, a *nolo* (= nem akarok) és „erősített” alakja, a *malo* (= inkább akarok) ritkán fordul elő. Alakjuk a *non* + *volo*, ill. *magis* + *volo* összevonásával jött létre, de ragozásuk a rendhagyó *volo* ragozásához képest is több eltérést mutat. Rendhagyó voltukat már szótári alakjuk is sejteti:

volō, velle, voluī = akar

nōlō, nōlle, nōluī = nem akar

mālō, mālle, mālūī = inkább akar

Imperfectum								
	Indicativus			Coniunctivus			Imperativus	
praes.	S. 1.	volō	nōlō	mālō	velim	nōlim	mālim	– -- –
	2.	vīs	nōn vīs	māvīs	velis	nōlis	mālis	– nōlī –
	3.	vult	nōn vult	māvult	velit	nōlit	mālit	– -- –
	Pl. 1.	volumus	nōlumus	mālumus	velimus	nōlimus	mālimus	– -- –
	2.	vultis	nōn vultis	māvultis	velitis	nōlitis	mālitis	– nōlīte –
	3.	volunt	nōlunt	mālunt	velint	nōlint	mālint	– – –
praet.	S. 1.	volēbam	nōlēbam	mālēbam	vellem	nōllem	māllem	– – –
	2.	volēbās	nōlēbās	mālēbās	vellēs	nōllēs	māllēs	– – –
	3.	volēbat	nōlēbat	mālēbat	vellet	nōllet	māllet	– – –
	Pl. 1.	volēbāmus	nōlēbāmus	mālēbāmus	vellēmus	nōllēmus	māllēmus	– – –
	2.	volēbātis	nōlēbātis	mālēbātis	vellētis	nōllētis	māllētis	– – –
	3.	volēbant	nōlēbant	mālēbant	vellent	nōllent	māllent	– – –
fut.	S. 1.	volam	nōlam	mālam	–	–	–	– – –
	2.	volēs	nōlēs	mālēs	–	–	–	– nōlītō –
	3.	volet	nōlet	mālet	–	–	–	– nōlītō –
	Pl. 1.	volēmus	nōlēmus	mālēmus	–	–	–	– – –
	2.	volētis	nōlētis	mālētis	–	–	–	– nōlītōte –
	3.	volent	nōlent	mālent	–	–	–	– nōluntō –

Jelentésük ezeknek az igealakoknak olyan, mint a „rendes” igéké.
 Passzívumuk nincsen, mert – bár tárgyas igének tűnnek – inkább segédigeként szerepelnek.
 Perfectumaik teljesen szabályosak.
 Igenevük kevés van:

	Participium			Infinitivus		
imperfectum	volēns (volentis)	nōlēns (nōlentis)	–	velle	nōlle	mālle
perfectum	–	–	–	voluisse	nōluisse	māluisse

EXERCITATIONES, PENSE

- „Alakítsuk át” Plinius levelét a *nolo* és a *malo* ige megfelelő alakjával!
 Ego apros (*nem akartam*) capere. (*Ne akard*), ut ab inertia mea discedam! (*Inkább akartam*) ad retia sedere. Semper (*inkább fogok akarni*) meditari. Omnes (*akarjon inkább*) silere, (*ne akarjon*) venari.
- Lehet egy betűvel több? Milyen alak lesz az egy betűvel hosszabb szó?

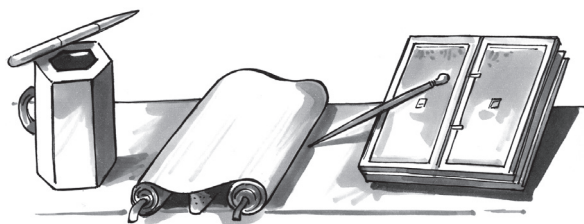
n	o	l	i		
n	o	l	i	t	
n	o	l	i	t	e

m	a	l	e	t		
m	a	l	e	n	t	
m	a	l	l	e	n	t

m	a	l	l	e		
m	a	l	l	e	t	
m	a	l	l	e	n	t

- Híres mondások – a híres rendhagyó igékkel. Fordítsuk le őket többféleképpen!
 Vellem litteras nescirem! (*Nero álszent mondása – halálos ítélet aláírásakor*) ♦
 Respondi studere me malle (*ifj. Plinius mondta idősebb Pliniusnak, mikor az magával akarta vinni a Vezúv-kitöréshez*) ♦ *Nolo* acerbam sumere (*Phaedrus mesében a róka az el nem ért szőlőről*) ♦ *Ducunt* volentem fata, nolentem trahunt. (*sztoikus mondás Senecánál*) ♦ *Nil* nimium studeo, Caesar, tibi velle placere (*Catullus – Iulius Caesarra*) ♦ *Ego* ille, pacis semper laudator, pacem cum M. Antonio esse nolo. (*Cicero*) ♦ *In* magnis et voluisse sat est. (*Propertius*)
- A *volo*, *nolo*, *malo* igék – jelentésük miatt – igen gyakoriak a Biblia szövegében. Fordítsuk le őket néhány szólássá vált mondatban!
 Omnia, quaecumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis! (*Mt 7,12*)
 ♦ *Nemo* bibens vinum vetus statim vult novum. Vetus melius est. (*Lk 5,39*)
 ♦ *Quis* volens turrim aedificare, non prius sedens computat sumptus, qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum? (*Lk 14,28*) ♦ *Spiritus*, ubi vult, spirat, et vocem eius audis, sed nescis, unde veniat, aut quo vadat. (*Jn 3,8*) ♦ *Non* quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio. (*Róm 7,15*) ♦ *Si* quis non vult operari, nec manducet! (*II. Tess 3,10*) ♦ *Noli* timere! (*Lk 8,50*) ♦ *Nolite* esse prudentes apud vosmet ipsos! (*Róm 12,16*) ♦ *Naves*, cum magnae sint, et a ventis validis minentur, circumferuntur a modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit. (*Jak 3,4*) ♦ *Non* est volentis, nec currentis, sed miserentis Dei. (*Róm 9,16*)

5. Az I. könyvünkben már találkoztunk Plinius egyik levelében a rómaiak iskolájával. Azt a levelet is Tacitusnak írta. Keressük meg a levelet és olvassuk el műfordításban! (IV. 13.) Milyen információkat tudunk meg belőle az iskolarendszerről? És a szerzőről?
6. Határozd meg a levél alábbi ablativusait:
ab inertia mea et quiete discedere; in proximo; animus agitatione motuque excitetur; (in) montibus
7. Keresd ki a levélből a *futurumban* álló igéket, és határozd meg, milyen szerepük van itt!
8. Horatius írja az egyik satirájában: *saepe stilum vertas!* (Sat. I. 10. 73.) Nézzünk utána, milyen használatára utal ez az íróvesszőnek, s hogyan függ össze a *stilus* szó ma használatos jelentésével?
9. Gyűjtsük össze a szövegből a vadászat és az írás (irodalom) szókincséhez tartozó szavakat; az utóbbiakat bővítsük ki az általunk ismert egyéb szavakkal!
10. Keressünk olyan mitológiai történetet, ahol Artemisz a nyilait nem vadászásra, hanem büntetésre, halálkozásra használja! Keressünk magyarázatot arra, hogy Artemisz/Diana ábrázolásán miért díszíti holdsarló az istennő homlokát vagy haját!
Hol építették a leghíresebb templomot Artemisz tiszteletére?



Tintatartó írónáddal, papirusztekercs, stylus, viaszos tábla Pompejiből való falikép után

STILISTICA

A levelet szerzője hangsúlyozottan irodalminak szánja. (Nem csoda, hiszen címette Tacitus, a híres történetíró, akinek barátságára Plinius méltán büszke).

Már az első szó (*ridebis*) elhelyezi a levelet a műfajon belül: humoros levél. A *futurum* előlegezi a biztos hatást. Az ige megismétlése *coniunctivusban* (*rideas*) le is zárja a bevezetést; hozzákezd a felkeltett érdeklődés kielégítéséhez: bejelenti a nagyszerű vadászszakmányt (a hatáskeltés végett az információt fokozásban hozza az olvasó tudomására: *apros – tres... pulcherrimos*); az önmaga dicsőségét hangsúlyozó két névmás (*ego ille*) nagyképűségét azonnal csökkenti a *quem nosti* önironikus közbevetés. Az így megteremtett hangulathoz jól illik a levél címzettjének képzelt elképedése: „*Ipse?*” *inquis*. (Közeli barátok leveleznek így egymással.)

A vadászkaland elbeszélését szelíd humor szövi át: irodalmi tevékenységét *inertia*-nak nevezi, a praet. imperfectumok gyakorító értelme sejteti, hogy komoly munkáról szó sem lehet, az íróeszközök csak arra jók, hogy „jegyzetelgessen”: legyen *teli* legalább a tábla, ha már a keze üres marad. A *vacuas* és *plenas* egymás mellett állnak.

A levél írója itt megszakítja a képzelt párbeszédet arra gondolva, hogy „komoly” barátja talán lenézi az ilyenfajta irodalmi tevékenységet, ezért mintegy mentegetőzéssel kezdi: *non est, quod*. A levél többi részét alapos indoklás teszi ki.

Közben minden bizonnyal elhiszi, hogy érvei meggyőzőek, ennek tudatában zárásként a maga példáját a biztos siker reményével ajánlja barátjának is (*experieris*): s a hegyekben jelen levő két istennő hatásos metonymiájával zárja sorait.

A rövid levélnek retorikus szerkezete van:

Prooemium: *Ridebis...*

Narratio: *Ad retia sedebam...*

Argumentatio: *Non est, quod comtemnas...*

Peroratio: *Proinde...*

A „Vezúv-levél” (Epist. VI. 16.)

A Vezúv kitörése

A Vezúv – bár tűzhányó voltáról a közelében található kövek tanúskodtak – teljesen váratlanul tört ki 79. augusztus 24-én. Elpusztította és vulkáni hamuval temette be a Nápolyi-öböl három fürdővárosát: a hegy közelében lévő *Herculaneumot*, a tőle délre fekvő *Pompeji* és *Stabiae* városát. A két utóbbi városban sokan lelték halálukat a sűrű, fojtó hamu és a záporozó forró kövek miatt, mert míg *Herculaneumból* elmenekültek az emberek a biztos veszély elől, a távolabbi települések lakossága nem számított arra, hogy a széljárás feléjük sodorja a vulkáni hamut és későn kezdtek menekülni.

Ifjabb Plinius édesanyjával és nagybátyjával éppen az öböl északi részén, Misenumban időzött. Innen látta a vulkánkitörést, amelyet szemtanúként és nagybátyja feljegyzéseinek felhasználásával írt le.

Az idősebb Plinius

C. Plinius Secundus csodálatos fegyelmezettségével és időbeosztásával össze tudta egyeztetni katonai szolgálatát és tudományos érdeklődésének megfelelő irodalmi tevékenységét. Ránk maradt fő művét, a „*Naturalis historia*” 37 könyvét legalább 2000 kötetnyi olvasmánya kivonatolásával készítette el. Ugyanakkor katonai pályáján a Tirrén-tengeri flotta parancsnoki tisztségéig jutott. Flottaparancsnokként állomásozott Misenumban a Vezúv kitörésekor, amikor tudományos érdeklődésének és segítségnyújtási szándékának áldozata lett.

Plinius leírása a Vezúv-kitörésről

Ifjabb Plinius két levélben írta le a vulkánkitörést. Az elsőben (Epist. VI. 16.), amiből az alábbi részletek származnak, nagybátyja halálát, a másodikban (Epist. VI. 20.) saját tapasztalatait, menekülését írta le. Mindkét levelét, ahogyan említi, Tacitus kérésére írta. Beszámolója olyan közvetlen, olyan élénk érdeklődést keltő, hogy a modern publicisztika riportjai juthatnak eszünkbe róla.

Erat Miseni, classemque⁶⁶ imperio praesens regebat. Nonum Kal. Septembres hora fere septima⁶⁷ mater mea indicat ei apparere nubem inusitata et magnitudine et specie. Usus⁶⁸ ille sole, mox frigida⁶⁹, gustaverat⁷⁰ iacens, studebatque; poscit soleas, ascendit locum, ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes, incertum procul intuentibus, ex quo monte (Vesuvium fuisse postea cognitum est), oriebatur, cuius similitudinem et formam non alia magis arbor quam pinus expresserit...



Lombos fenyő, a mediterrán táj jellegzetes fenyőfajtája (Pinus pinea) a Via Appián

Magnum propiusque noscendum ut eruditissimo viro visum. Iubet Liburnicam aptari. Mihi, si venire una vellem, facit copiam⁷¹. Respondi studere me malle, et forte ipse, quod scriberem, dederat. Egrediebatur domo; accipit codicillos Rectinae Tasci⁷² imminenti periculo exteritae (nam villa eius subiacebat⁷³, nec ulla nisi navibus fuga); ut se tanto discrimini eriperet, orabat. Vertit ille consilium et, quod studioso animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes; ascendit ipse non Rectinae modo, sed multis (erat enim frequens amoenitas orae) laturus auxilium...

Iam navibus cinis incidebat, quo propius accederent, calidior et densior, iam pumices⁷⁴ etiam nigrique et ambusti et fracti igne lapides, iam vadum subitum ruinaque montis litora obstantia. Cunctatus paulum, an retro flecteret, mox gubernatori ut ita faceret, monenti „Fortes”, inquit „Fortuna iuvat. Pomponianum⁷⁵ pete”...

Stabiis is erat, complectitur trepidantem, consolatur, hortatur, utque timorem eius sua securitate leniret, deferri⁷⁶ se in balineum⁷⁷ iubet; lotus⁷⁸ accubat, cenat aut hilaris aut, quod aeque magnum, similis hilari...

Interim e Vesuvio monte pluribus locis latissimae flammae altaque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur...

Deinde flammae flammarumque praenuntius: odor sulphuris alios in fugam vertunt, excitant illum. Innitens servolis⁷⁹ duobus assurrexit et statim concidit, ut ego colligo⁸⁰, crassiore caligine spiritu obstructo clausoque stomacho, qui illi natura invalidus et angustus et frequenter interaestuans⁸¹ erat.

⁶⁶ *classem imperio... regebat*: „a hajóhadosztály parancsnoka volt” (tkp. „hajóhadosztályt hatalommal irányított”)

⁶⁷ *septima hora* az órákat napkeltétől számították

⁶⁸ *usus ti. erat ... sole* „napfürdőt vett”, „napozott” (tkp. „élt a nappal”)

⁶⁹ *frigida ti. aqua*

⁷⁰ *gustaverat*: a *prandium* (reggeli) és a *cena* (főétkezés) között a *gustatio* („tízórai”) volt szokásban

⁷¹ *copiam facere* lehetővé tenni

⁷² *Rectina Tasci* Rectina, Tascus felesége

⁷³ *subiacebat* „a (hegy) lábánál volt”

⁷⁴ *pumex* habkő (mert a víz felszínén úszik), horzskő (mert a papirusztekercs szélének simítására használták)

⁷⁵ *Pomponianum pete!*: „Pomponianus felé tarts!” P. a hadiflotta egyik tagja, aki a nápolyi-öböl Misenummal szemköztí részén, Stabiaebein állomásozott

⁷⁶ *deferri iubet* „viteti magát” ti. gyaloghíntóval, ahogy szokása volt az uraknak

⁷⁷ *balineum* = *balneum*

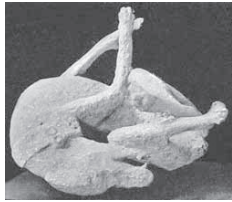
⁷⁸ *lotus* – a *lautus participium* helyett

⁷⁹ *servolis* = *servulis* (*servulus*, - *i m* fiatal szolga)

⁸⁰ *colligo* itt: „következtetek”

⁸¹ *interaestuans* „fulladozó”, „asztmás” (Plinius által alkotott szó)

Ubi dies redditus⁸² – is ab eo, quem novissime⁸³ viderat, tertius –, corpus inventum⁸⁴ integrum inlaesum opertumque, ut fuerat indutus: habitus corporis quiescenti quam defuncto⁸⁵ similior.



Kutya gipszöntvénye

A Vezúv által elpusztított települések – ma

A vulkáni hamu több méter magasan fedte be a Nápolyi-öböl üdülővárosait. Az eső és a későbbi kitörés lávafolyama herme-



Menekülők gipszöntvényei

tikusan „lezárta” őket. 1600 körül véletlen folytán, majd az 1800-as évek második felében tervszerűen indultak meg itt az ásások. Az ókori kultúra páratlanul gazdag, jól konzervált emlékei kerültek elő itt a föld alól. Nemcsak épületeket tártak föl, falfestményekkel, berendezési tárgyakkal együtt, hanem használati tárgyakat, étel- és növénymaradványokat, sőt – az elporladt tetemek körül megszilárdult vulkáni anyag által alkotott üregbe gipszet öntve – ember- (és állat-) alakokat is, olyan állapotban, ahogyan a halál érte őket a Vezúv kitörésekor.

GRAMMATICA

Sokjelentésű kötőszók

Felismerésüket és fordításukat megkönnyíti, ha mondatbeli előfordulási körülményeiket megfigyeljük.

	1. tagmondat	2. tagmondat		1. tagmondat	2. tagmondat
1.	tum	, cum ind.	=	akkor	, amikor
2.	cum coni.		=	amikor (állítólag) kijelentő m.	, akkor
3.	cum		=	amikor (csak)	, akkor mindig
4.		cum coni.	=	(azért)	, mert kijelentő m.
5.	cum coni.		=	bár	, (mégis)
6.	cum (áll.: –), tum		=	egyrészt	, másrészt (áll.: –)

1. Tum decuit, cum sceptrum dabas.
2. Cum Sol uxorem vellet ducere, ranae clamorem sustulere.
3. Cum pater familiae decessit, eius propinqui conveniunt.
4. Ne malus invidere possit, cum sciat.
5. Socrates, cum facile posset educi e custodibus, noluit.
6. Cum ceterae gentes sic arbitrantur, tum Siculis persuasum est.

⁸² redditus ti. est
⁸³ novissime „legutóbb”, „utoljára”
⁸⁴ inventum ti. est
⁸⁵ defuncto = mortuo

	1. tagmondat	2. tagmondat		1. tagmondat	2. tagmondat
1.		, ut <i>coni.</i>	=	(azért),	hogy <i>felszólító m.</i>
2.	(ita / sic).	, ut <i>coni.</i>	=	(úgy),	hogy <i>kijelentő m.</i>
3.	ut <i>ind.</i> , (tum)		=	minthogy	, (akkor)
4.	ut <i>ind.</i> , (ita)		=	amint	, úgy
5.	ut <i>coni.</i> , (tamen)		=	bár	, mégis
6.		ut (?) <i>coni.</i>	=		hogyan (?) <i>kijelentő m.</i>
7.	„ ”	– ut <i>ind.</i>	=	„ ”	– ahogyan <i>kijelentő m.</i>
8.	Ut !		=	Mennyire !	

1. Pervicere, ut Volumnia et Veturia in castra irent.
2. Sic fit, ut isti de domino loquantur.
3. Ut tangere non potuit, ait.
4. Ut sementem feceris, ita metes.
5. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.
6. Vides, ut stet Soracte.
7. „Fato facta” – ut scribis.
8. Ut melius pati!

	1. tagmondat	2. tagmondat		1. tagmondat	2. tagmondat
1.	tam	, quam (áll.: –)	=	annyira	, amennyire (áll.: –).
2.		, quam	=		, mint
3.	<i>kfok</i> ,	quam	=	-bb,	mint
4.	quam+ <i>ffok</i>	–	=	a lehető leg	-bb –
5.	nőnemű névszó	, quam	=		, amelyet
6.	Quam !/?	–	=	Mennyire !/?	–
7.	Quam+nőnemű acc. ?	–	=	Miféle ...-t ?	–

1. Norat tam bene, quam puella matrem.
2. Turba ruebat, quam cadunt folia.
3. Est ille plus, quam capit.
4. quam minimum credula
5. Cedet domo villaque, quam Tiberis lavit.
6. Quam metui!
7. Quam rem publicam habemus?

	1. tagmondat	2. tagmondat		1. tagmondat	2. tagmondat
1.	<i>semleges névszó</i>	, quod	=	(az a...)	, amely(et)
2.	(id)	, quod	=		, ami(t)
3.		, quod	=		, hogy
4.		, quod	=		, mert

1. Memor Saturnia belli, quod ad Troiam gesserat.
2. Versus erat, quod temptabam scribere.
3. Extremum fato hoc est, quod ad te alloquor.
4. Rumpitur invidia, quod me Roma legit.

EXERCITATIONES, PENSE

1. Az alábbi példamondatok csoportonként a kötőszók táblázatainak sorrendjét követik.

- a) Adjátok meg a fordításukat!
- b) Határozzátok meg a típusukat (a minták száma szerint)!
- c) Állapítsátok meg származási helyüket!

Első táblázat

Talis mugitus, cum fugit saucius aram taurus.; Iam Argiva phalanx navibus ibat a Tenedo, cum flammis regia puppis extulerat.; Lustrabat Aurora terras, cum adloquitur male sana sororem.; Nec bella fuerunt, fagus adstabat cum scyphus ante dapes.; Cum venabere, licebit, ut pugillares feras.; Aluistis, cursarem vestros cum ante pedes.; Cum sapere coepit, miserias percepit.

Második táblázat

Sic fit, ut isti de domino loquantur.; Ut regina primam lucem vidit, ait.; Polliceor tantum fore diligentiam, ut omnia patefacta esse videatis.; Iubes renovare, ut lamentabile regnum eruerint Danaei.; Tanti non est, ut placeam tibi.; Efficit, ut generatim saecula propagent.; Quomodo fit, Maecenas, ut nemo contentus vivat?; Mirum est, ut animus motu corporis excitetur.; Statim concidit, ut ego colligo, spiritu obstructo.; Ut salutas, ita salutaberis.

Harmadik táblázat

Intelleges me vigilare acius ad salutem, quam te ad perniciem.; Nec magis movetur, quam si silex stet.; Urbs antiqua fuit, quam Iuno fertur coluisse.; Quam forti pectore!; Quam plurimis purga urbem!; Turba ruebat, quam multae glomerantur aves.; Te sequitur, quo quamque inducere pergis.

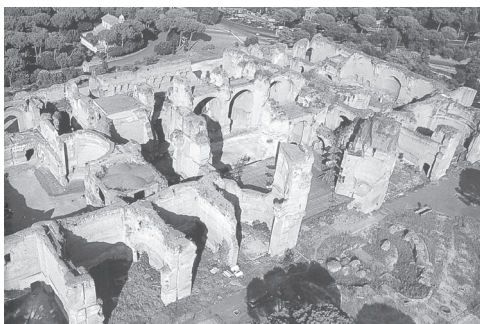
Negyedik táblázat

Accipiat sine offensione, quod dixerem.; Exegi monumentum, quod non imber edax possit diruere.; Nos ad mala nostra vertimus, in saevas quod dedit ille feras.; ... gemitus Marciae semet incusantis, quod causa exitii marito fuisset.; Quod species ipsa carminum docet.; Muro, quod saepe dixi, discernantur a bonis.; Feras, quod mutari non potest!; Dixisti paulum tibi esse etiam morae, quod ego viverem.; Nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile.; Dyrhachium veni, quod libera civitas est.; Locus, quod in media est insula situs, umbilicus nominatur.

2. A quid vagy a quod hiányzik a mondatból?

..... consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? ♦ Sit inscriptum, de re publica sentiat. ♦ taces? ♦ Memora, dolens regina deum insignem pietate virum tot adire labores impulerit. ♦ loquor? ♦ sum iucundus amicis, rumpitur invidia. ♦ est, Catilina, te iam in hac urbe delectare possit?

3. Milyen, a magyartól eltérő ige- és melléknévvonzatokat találunk a következő kifejezésekben?
Iam navibus cinis incidebat.; Innitens servolis duobus adsurrexit.; Habitus corporis quiescenti quam defuncto similior erat.
4. Milyen tovább élő szavakat tudunk kapcsolni az alábbi latin szavakhoz?
arbor, species, frigidus, locus, frango 3, fregi, fractum; fuga, natura, corpus, integer, habitus
5. Olvassuk el teljes terjedelmében Plinius két, Vezúv-kitöréssel foglalkozó levelét Szepessy Tibor műfordításában!
6. A *solea*-n kívül a római öltözk milyen részeit tudod megnevezni?
7. Hasonlítsuk össze az ókori és a mai fürdőkultúrát. Milyen azonosságokat és milyen különbségeket tudunk megfogalmazni?



Thermae romjai Rómában



Pompeji fürdő caldariuma szellőzőnyílással a kád fölött

A fürdőkultúra a rómaiaknál igen magas szintű volt. A balneum (=közfürdő) nemcsak tisztálkodásra, hanem testedzésre is szolgált, sőt a társadalmi élet fontos színterévé vált. Az öltözőből (apodyterium) mezítelenül, fürdőlepedőben mentek át a következő helyiségekbe (a férfiak és a nők külön fürdőket használtak): tepidarium (=langyos helyiség), caldarium (=forró vizes fürdő), frigidarium (=hideg vizes medence). A nagyobb fürdők (thermae) területén volt még sudatorium (=gőzfürdő), solarium (=napfürdő), palaestra (=nyitott testedzőpálya), sőt bibliotheca (=könyvtár) és auditorium (előadó-helyiség) a recitatio (=irodalmi felolvasás) számára.

Cornelius Tacitus



Tacitus szobra Bécsben

A római irodalom utolsó igazi klasszikusa. A császárkorban szinte egyedül ő mérhető az aranykori szerzők mércéjével. Tacitus a legnagyobb római történetíró.

Élete

Életéről keveset tudunk, még az sem biztos, hogy *praenomenje Caius* vagy *Publius*. Cognomenje (*Nomen est omen.*) „hallgatag”-ot jelent; valóban keveset árul el magáról. Mivel említi, hogy a közéleti pályát még *Vespasianus* császár uralkodása alatt kezdte, s barátja, ifjabb Plinius is majdnem magával egykorúnak írja le, Kr. u. 56–57 táján születhetett. Az umbriai Terni (az ókori *Interamna*) városa vallja szülöttjének. (A város főterét 1514-ben állított szobra ékesíti.) De honfitársuknak tartják a Pó-vidéki olaszok és a province-i franciák is.

Tacitusnak a köztársasági arisztokráciához való tartozását bizonyítják viselt hivatalai, feleségének, *Iulius Agricola* hadvezér leányának személye, akit apósa consulsága idején (Kr. u. 77-ben) jegyzett el, s mindenekelőtt a minden művéből áradó zsarnokgyűlölete. *Domitianus* idején – ahogyan ő maga írja – a *Ludi saeculares* előkészítésén praetorként vett részt. Utána hosszabb időt távol töltött Rómától valamelyik provinciában *propraetori* minőségben. *Nerva* uralkodása alatt (Kr. u. 97-ben) consul volt.

Irodalmi munkásságát *Domitianus* zsarnoki uralma után kezdte meg. Ifjabb Pliniustól tudjuk, hogy szónokként működött. Kis-Ázsiában találtak egy feliratot, amely szerint mint *proconsul* – kb. Kr. u. 112–3-ban – *Asia provinciát* kormányozta.

Hadrianus császár uralkodásának első éveiben, Kr. u. 117–120 között hunyt el.

Művei

Tacitustól **három kisebb és két nagyobb** terjedelmű alkotást ismerünk.

Kisebb terjedelmű művei az **Agricola**, a **Germania** és a **Dialogus**.

1. *De vita et moribus Iulii Agricolae* című művét 98-ban jelentette meg, és ebben életrajz formájában ismerteti apósa pályafutását. Ez az *elogium* (dicsőítő írás) részletesen leírja az ókori *Britannia* földjét és népeit. Ezért a britanniai népek fontos történeti forrása, ugyanakkor Agricola kormányzóságának, hadi sikereinek leírásával azt sugallja, hogy az elnyomás sötét korszakában is születhet a római *virtus*nak kimagasló képviselője.

2. *De origine, situ, moribus ac populis Germaniae* című monográfiája a barbár germánokról közöl földrajzi, néprajzi és történeti szempontból értékes adatokat. Tacitus, amikor a rómaiaknál szinte szokatlan elfogulatlansággal, sőt helyenként rokonszenvvel rajzolta meg a társadalmi tagozódásnak még a kezdetén álló germánok életviszonyait, szilárd erkölcsét és jól szervezett közösségeit, tulajdonképpen ennek

ellentétére, a hanyatló római társadalomra tereli a figyelmet. Mintha megérezte volna a veszélyt, amely a Római Birodalmat a műveltség alacsonyabb fokán álló, de pártharcoktól meg nem rontott „barbár” népek felől fenyegette.

3. Tacitus az első századforduló után adhatta ki *Dialogus de oratoribus* című, cicerói stílusban írott művét. Ebben három főszereplő (az író álláspontját képviselő *Maternus*, valamint *Aper* és *Secundus*) folytat beszélgetést a szónoklat hanyatlásának okairól. Konklúziója Cicero *Brutus*ához hasonlóan az, hogy az ékesszólás virágzásának igazi talaja a *res publica*. Tehát a császárkorban a szónoklás elvesztette jelentőségét.

Tacitus két nagyobb terjedelmű műve a **Historiae** és az **Annales**.

1. A rómaiak a *historia* szót a mindenkori jelen, illetve közelmúlt történetírásának megjelölésére használták, így a 14 könyvre terjedő *Historiae* (magyarul: Korunk története) tárgya a *Galba* császár uralomra jutásától *Domitianus* haláláig terjedő korszak. A fennmaradt anyag – mintegy négy és fél könyv – két év (69–70) történetét ismerteti: az ún. négy császár évét, *Galba*, *Otho*, *Vitellius* uralmát és *Vespasianus* uralkodásának kezdetét. Elgondolkodtató, hogy Tacitus tényleges kortársainak, az ún. „jó császároknak” megörökítésével adós maradt...

2. Tacitus legjelentősebb, egyszersmind legművészibb alkotása az *Annales* (Évkönyvek) *Ab excessu divi Augusti*, azaz Augustus halálától egészen Nero haláláig terjedően dolgozza fel az eseményeket, a köztársaság korából származó *annalistika* hagyományát követve. Mint tudjuk, Titus Livius *Ab urbe condita* a saját koráig (azaz Augustus uralkodásáig) írta meg a rómaiak történetét, Tacitus tehát – Livius munkásságát tiszteletben tartva – nagyjából ott folytatja, ahol ő abbahagyta.

Történetírói módszere és stílusa

Tacitus műveiből kitűnik, hogy számára nem annyira a történelmi események a fontosak, hanem inkább az események okainak és következményeinek feltárása. Főleg a lélekrajzban, a történelmi szereplők jellemzésében csodálatra méltó. Bár a történelmi szereplők nála is beszédekert mondanak, de míg Livius rétor, Tacitus pszichológus. Harag és részrehajlás nélkül (*sine ira et studio*) akarta leírni a történelmet. Ám az eseményeket a római arisztokrata szemszögéből értékeli: fő feladatának a férfierény, a római *virtus* dicsőítését tartja, a gonoszságot megbélyegzi, a kegyetlenség felháborodik.

Egyedülálló történetírói sikeréhez nagyban hozzájárult egyéni előadásmódja és nyelve, melyet a változatosság és tömörség jellemez. Magas erkölcsi mércéjéhez, mellyel a történelmi eseményeket megítéli, jól illik a komoly, méltóságteljes, helyenként homályos stílusa.

TACITUS ÖSSZES MŰVEI

FORDÍTOTTA
BORZSÁK ISTVÁN

TARTALOM
IULIUS AGRICOLA ÉLETE
GERMANIA
BESZÉLGETÉS A SZÓNOKOKRÓL
KORUNK TÖRTÉNETE

I. KÖNYV
II. KÖNYV
III. KÖNYV
IV. KÖNYV
V. KÖNYV
TÖREDÉKEK

ÉVKÖNYVEK

I. KÖNYV
II. KÖNYV
III. KÖNYV
IV. KÖNYV
V–VI. KÖNYV (TÖREDÉK)
XI. KÖNYV
XII. KÖNYV
XIII. KÖNYV
XIV. KÖNYV
XV. KÖNYV
XVI. KÖNYV

JEGYZETSZÓTÁR

Tacitus összes művei.

Forrás: <http://mek.oszk.hu/>

Tacitusról kortársa, ifjabb Plinius több levelében nagyrabecsüléssel nyilatkozik. Közvetlen utókorából M. Claudius Tacitus császár (275–276) büszkén hivatkozott a történetíróval való rokonságára, munkáit sokszorosíttatta, terjesztette.

Tacitus népszerűsége a humanizmus korától egyre nőtt. Velencében már 1470 körül nyomtatásban is kiadják egyes műveit. Három fennmaradt Corvina is bizonyítja, hogy Tacitus Mátyás udvarában kedvelt szerző lehetett. Szépíróként Tacitusból merít anyagot pl. Boccaccio: *De mulieribus claris* c. művében.



Az 1000 Ft-os bankjegy hátoldalán az ún. Tacitus Corvina részletei láthatók. A Corvinát Abdul Hamid szultán ajándékozta vissza 1877-ben; jelenleg a Budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi

A felvilágosodás korában Tacitus mint a szabadságeszme képviselője Európa-szerte az irodalom ihletője volt. Nemcsak a politikai tárgyú művekhez, hanem – drámaisága miatt – a híres tragédiákhoz is anyagot szolgáltatott (pl. Corneille: *Otho*, Racine: *Britannicus*). Rákóczi Ferenc a börtönben Tacitust olvasott, és mint ahogy ezt Kazinczy feljegyzéseiből tudjuk, a magyar jakobinusok, Martinovics és társai is.

Nemzeti történelmünk későbbi válságos periódusaiban, pl. a Bach-korszakban Tacitus lesz a legkedveltebb klasszikus. Ezt látjuk Jókai: *Új földesúr* c. regényében, ahol a főhős, Garamvölgyi Ádám méhesébe zárkozva Tacitust olvas, de hatása szövegszerűen bizonyítható Madáchnál *Az ember tragédiája* című művében s egyéb írásaiban is.

Tacitus hatása folytatódik pl. Graves történelmi regényeiben: *Én, Claudius*; *Claudius, a császár*, a lengyel Sienkiewicz Nobel-díjas *Quo vadis*ában és Kosztolányi Dezső *Nero, a véres költő* című regényében.

Annales (Ab excessu divi Augusti)

Az Annales bevezetésében Tacitus először a szabadság (*libertas*) és az önkényuralom (*dictatura*) viszonyának alakulását vázolja néhány sorban áttekinti Róma múltját a királyok korától Octavianus hatalomra jutásáig; majd ezzel párhuzamosan a római történetírást jellemzi.

Ezután szögezi le művének tárgyát: a Iulius-Claudius család uralkodását akarja megörökíteni, éspedig *sine ira et studio*. (Már korábban is megfogalmazták történetírók objektivitásra törekvésüket, de ennek tömör, egyértelmű megfogalmazása Tacitusnak köszönhető, s tőle vált szállóigévé.)

A célkitűzés (Annales I. 1–3.)

Urbem Romam a principio⁸⁶ reges habuere; libertatem et⁸⁷ consulatum L. Brutus⁸⁸ instituit. Dictaturae ad tempus⁸⁹ sumebantur; neque decemviralis⁹⁰ potestas ultra biennium, neque tribunorum militum⁹¹ consulare ius diu valuit. Non Cinnae⁹², non Sullae⁹³ longa dominatio; et Pompei Crassique⁹⁴ potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii⁹⁵ arma in Augustum cessere, qui cuncta⁹⁶ discordiis civilibus fessa nomine principis sub imperium accepit. Sed veteris populi Romani prospera vel adversa⁹⁷ claris scriptoribus⁹⁸ memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Gaique⁹⁹ et Claudii ac Neronis res¹⁰⁰ florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto et¹⁰¹ extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.



Tacitus-szállóige a Pesti Hírlap emblémájában oroszlán (a harag szimbóluma) és griff (a rosszindulat szimbóluma) között

⁸⁶ *a principio* = *ab urbe condita*

⁸⁷ *et* (explicativum) „azaz”

⁸⁸ *Lucius Iunius Brutus* aki *Tarquinius Superbus* királyt elűzte

⁸⁹ *ad tempus* „meghatározott időre”

⁹⁰ *decemviralis potestas*: a decemvirek jogköre a XII. táblás törvény szerkesztésére szólt, először egy évre, Kr. e. 451-re, majd mivel munkájuk folytatódott, 450-re is megbízatást kaptak.

⁹¹ *tribunorum militum consulare ius*: amikor a plebejusok a patriciusok ellen eredményesen ténykedtek, a katonai tribunosok consuli jogkört kaptak (először Kr. e. 448-ban). Ezt többször megszüntették, majd visszaállították. 366-ban tűnt el véglegesen.

⁹² *Cinna* néppárti vezér volt, *Marius* híve, háromszor kerítette kezébe a főhatalmat, de zendülő katonái 84-ben megölték.

⁹³ *Sulla* az arisztokraták diktatúrára törő vezére volt Kr. e. 82–79 között

⁹⁴ *Pompei* (= *Pompeji*) *Crassique potentia... in Caesarem* Az első triumvirátus (Kr. e. 60) tagjai közül a pharsalusi csata (Kr. e. 48) után *Pompeius* legyőzésével *Caesar* maradt hatalmon. (*Crassus* még Kr. e. 53-ban elesett a párhuzamos elleni harcban.)

⁹⁵ *Lepidi atque Antonii arma in Augustum Octavianum*: A második triumvirátus (Kr. e. 43) tagjai. *Lepidus*t fokozatosan viasszaszorították pozíciójából, *Octavianus* Kr. e. 31-ben győzte le *Antonius*t az *actiumi* csatában.

⁹⁶ *cuncta... fessa*: „belefáradt egész (birodalmat)”

⁹⁷ *prospera vel adversa*: jó és balsors

⁹⁸ *claris scriptoribus* dat. auctoris

⁹⁹ *Gaique* ti. *Caligulae*

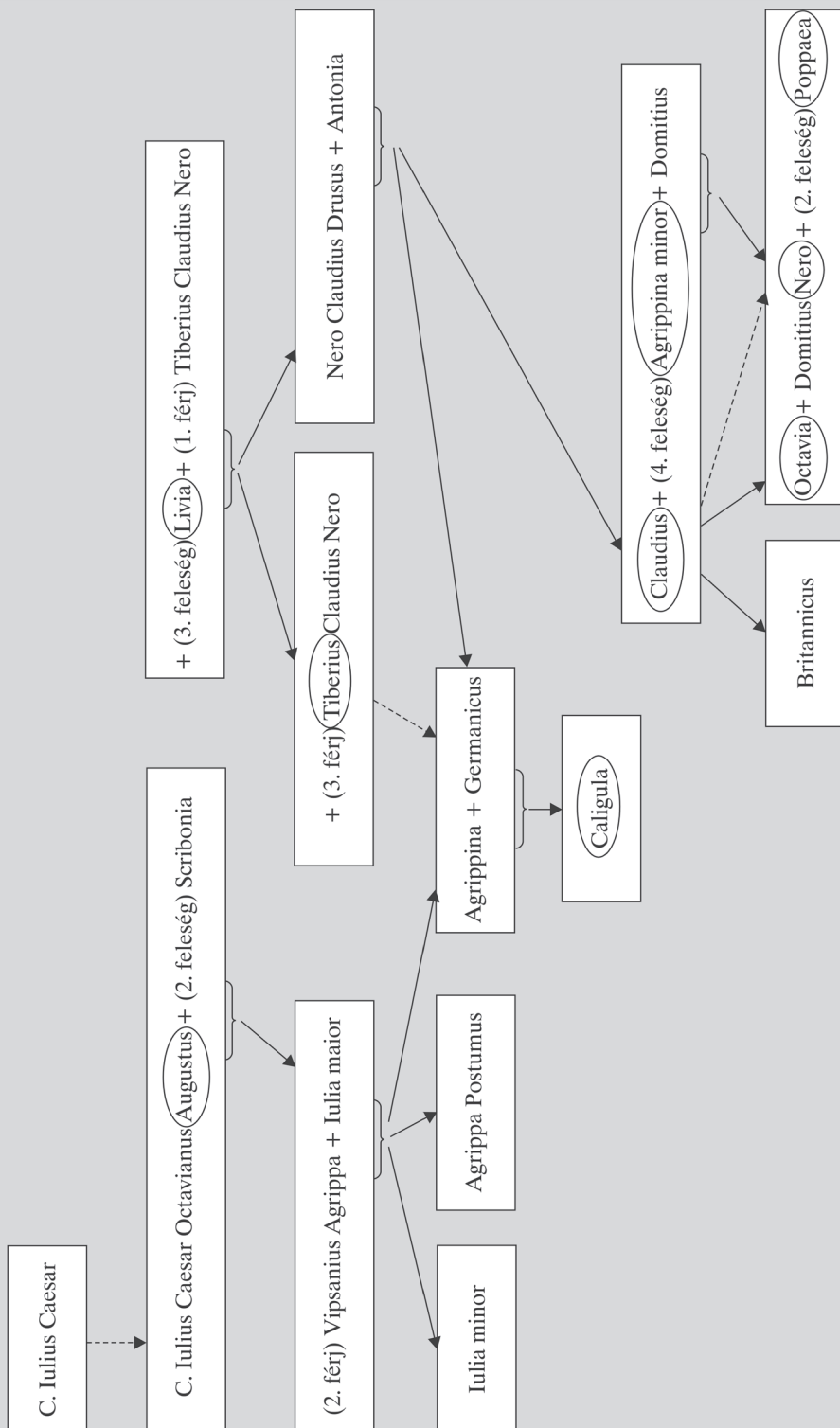
¹⁰⁰ *res* ti. *res gestae*

¹⁰¹ *et* (explicativum) „mégpedig”

Fontosabb római császárok, illetve dinasztiák

Uralkodó	Hatalmon volt	Megjegyzések
A Iulius–Claudius-dinasztia (Kr. e. 31. – Kr. u. 69.)		
Augustus	Kr. e. 31. – Kr. u. 14.	Vele kezdődik a principatus.
Tiberius	14–37.	Augustus mostohafia; uralma alatt lett Pannonia teljesen a Római Birodalom provinciája.
Caligula	37–41.	Gaius Caesar Augustus Germanicus. A Caligula (kicsiszma) a cognomene.
Claudius	41–54.	
Nero	54–68.	
Galba	68–69.	A római történetben trónra lépésével kezdődik a „négy császár éve”.
Otho	69.	
Vitellius	69.	
A Flavius-dinasztia (Kr. u. 69–96.)		
Vespasianus	69–79.	Az amphitheatrum Flavium (később: Colosseum) építtetője
Titus	79–81.	Jeruzsálem elfoglalását hirdeti diadalíve a Forumon
Domitianus	81–96.	Meggyilkolták.
Az Antoninus-dinasztia (96–192.)		
Nerva	96–98.	
Traianus	98–117.	<i>Optimus princeps</i> , azaz a legjobb császár címen emlegették. Dacia meghódítója.
Hadrianus	117–138.	Mauzóleuma őrzi a nevét.
Marcus Aurelius	161–180.	sztoikus filozófus (görögül írt)
A Severus-dinasztia (193–235.)		
Septimius Severus	193–211.	Pannóniai helytartóból lett császár.
Geta	211–212.	Septimius Severus fia.
Caracalla	209–211.	Septimius Severus fia.
A katonacsászárok uralma (235–268.)		
A gall császárok uralma (259–273.)		
Az illír császárok uralma (268–284.)		
Tacitus	275–276.	A történetíró családjából származtatta magát.
A dominatus főbb császárai (284–364.)		
Diocletianus	284–305.	Keresztényüldöző
Constantinus (Nagy Konstantin)	306–337.	Uralma alatt lett a kereszténység államvallássá.
Julianus Apostata	361–363.	„hitehagyott”
A Valentinianus-dinasztia császárai (364–394.)		
A Theodosius-dinasztia császárai (379–395.)		
Theodosius	379–395.	a Keletrómai Birodalom császára
A Nyugatrómai Birodalom császárai (395–476.)		
Honorius	395–423.	A Nyugatrómai Birodalom első császára
Romulus Augustulus	475–476.	Odoaker elűzte trónjáról, és ezzel vége szakadt a római császárok uralmának

Augustus családja



Varietas

A *varietas* elve, vagyis a változatosságra törekvés a klasszikus latin íróknál és költőknél inkább stilisztikai célú jelenség, de nyelvi megjelenési formáit fontos észlelnünk és helyesen értelmeznünk, főleg a pontos és szép fordítás érdekében.

A változatosságra törekvésnek (főleg ezüstkori íróknál tapasztalható) nyelvi megjelenési formái eddigi szemelvényeink példáival:

- a létigének, elsősorban az *est* és *erat* alakoknak az elhagyása (Tacitus: *consilium mihi...*)
- az *erat* helyettesítése a *fuera*t alakkal (Plinius: *indutus fuerat*)
- az *erat* új jelentést kap: „lehetséges volt”, „szokott lenni” (Seneca: *cum ipsis erat sermo*)
- személy megnevezése helyett elvont fogalom (Tacitus: *homines, scriptores* helyett *ingenia*)
- egy jelenségre több szinonima (hasonló jelentésű szó) (Plinius: *integrum, inlaesum*)
- ugyanazt a cselekvést másodsorra más ige írja le (Tacitus: *urbem habuere, dictaturae sumebantur*)
- cselekvés és cselekvő megnevezése helyett *participium* (Tacitus: *fessa* a kimerültek)
- elvont főnevek kedvelése, halmozása (Plinius: *fulgor et claritas*)
- a melléknevek igen gyakori főnevesítése (Tacitus: *prospera vel adversa*)
- ritka nyelvtani alakok gyakori használata (Tacitus: *habuere*: -erunt helyett -ere)
- ritka nyelvtani szerkezetek kedvelése (Tacitus: *claris scriptoribus memorata sunt* – *dativus auctoris* az *abl. auctoris* helyett)
- egyazon határozónak többféle nyelvi eszközzel való kifejezése egy mondaton belül (Tacitus: *ob metum* – *recentibus odiis* – okhatározó: *ob praepositio*; *abl. causae*)
- a kötőszók több szavassá bővítése (Plinius: *et quidem*; *non tamen ut*)
- a kötőszók elhagyása (Plinius: *licet rideas*)
- gyakori az *et explicativum* (Tacitus: *pauca de Augusto et extrema*)
- *participium* ragozott ige helyett (Plinius: *obstantia*)
- névmások (néhol félreérthető) túlburjánzása (Plinius: *is ab eo, quem*)
- személy neve helyett mutatónévmás (Plinius: *excitant illum*)
- a *coniunctivus* kedvelése (Pliniusnál valós hasonlító mellékmondatban: *quo propius accederent*)
- határozószó jelzői szerepben (Plinius: *undique silvae*)
- ritka szavak (Seneca: *contubernalis*; Plinius: *inertia*)
- egyedi szóalkotás (Plinius: *interaestuans*)

Fordítási teendőink

- Az egyformán fordítható szavak között is lehet különbség! Ezt érzékeltetnünk és tükröznünk kell: pl. az „és”-nek fordítható szavak esetében:
pl. *et*: egyenrangú szavakat köt össze = „és”; *atque / ac*: – a második szót hangsúlyozza – „valamint”; *-que*: az első szót hangsúlyozza = „meg”
- Azonos alakú két szó sem jelenti mindig ugyanazt!
Pl. az *et* kapcsoló vagy magyarázó szerepét a szöveg átgondolásával meg kell értetnünk, vagy „és” vagy „mégpedig”/„pontosabban”/„azaz” formában kell fordítanunk: *pauca de Augusto et extrema* – „Augustusról egy keveset, mégpedig (pontosabban) a végső dolgokat.”
- Ha az állítmány létige része hiányzik, vagy nem ragozott ige van állítmányi szerepben, fordításkor igei állítmányt kell formálnunk.
Pl. *iam vadium subitum*: már váratlan zátony keletkezett; *litora obstantia*: megközelíthetetlenek voltak a part(szakasz)ok
- Névmások halmozása esetén ajánlatos a főneveket (ismétlődés árán is) kitenni.
Pl. *is ab eo, quem novissime viderat...* ez a nap attól a naptól számítva, amelyet utoljára látott...
- Szinonimák feleslegesnek érzett halmozása esetén sem hagyhatunk ki semmit!
Ugyanannyi magyar szinonimát kell fordításunkban szerepeltetnünk, mint amennyi az eredetiben volt.
Pl. *fulgor et claritas*: fény és ragyogás

EXERCITATIONES, PENZA

1. Keressünk példákat az *Annales* első *caputjából*
 - a) ritka nyelvtani alakok használatára,
 - b) az időhatározónak egy mondaton belüli kétféle kifejezésére,
 - c) a „megírni” fogalom különböző kifejezési lehetőségeire,
 - d) ritka esettani jelenségre, a *dativus auctorisra*,
 - e) a „meddig” kérdésre válaszoló megoldásokra!
2. Válaszoljuk meg, hogy miért nem lehet a *consulatus* szót mai, tovább élő formájával fordítani!
3. Válaszoljuk meg, hogy miért nem tanácsos a *principatus* szót magyar szóval tükrözni fordításunkban!
4. *potestas, dominatio, potentia, arma, imperium*
 - a) Nézzük meg szótárban, mi a különbség a „hatalom” fogalmára használt öt szó között!
 - b) Fordítsuk le a fenti szavakat a „hatalom” szó elé tett különféle jelzőkkel!
5. A *Non Cinnae, non Sullae longa dominatio* mondatból kihagyott létigét melyik szóhoz kapcsoljuk? A *non*-hoz? *longa*-hoz? *dominatio*-hoz?
6. *Dictaturae ad tempus sumebantur*. Ezt a mondatot Borzsák István így fordítja: „A dictatori tiszteet időhöz kötve viselték.” Indokoljuk meg, miért térhet el ez a fordítás a szó szerintitől!

7. a) Milyen „fokozatokat” figyelhetünk meg Tacitusnál az *Annales* első *caput*jában a hatalom fogalomkörére vonatkozó szavak kiválasztásában? Mi az alapszava a *potestas* szóval jelölt hatalomnak és mi *imperium* szóval jelöltnek?
- b) Magyarázd meg a *potentát*, *impotens*, *imperializmus*, *imperialista* szavaink latin eredetin alapuló jelentését!
- c) Milyen formában és értelemben használjuk ma az alábbi latin szavakat? *principium*, *consulatus*, *dominatio*, *civil(is)*, *prosper(ál)*, *compositio*, *extrem(us)*, *consilium*, *studium*
- d) Milyen mai tovább éléseit tudod felsorolni az alábbi latin szavaknak? *urbs*, *tempus*, *miles*, *accipio*, *falsus*, *ceterus*, *causa*
8. Könyvünk táblázata az ismertebb római császárokat mutatja.
- a) Válassz ki közülük egyet, akivel részletesebben megismerkedsz, s készíts róla beszámolót!
- b) Keresd meg minél több itt szereplő császár képmását, s próbálj néhányat felismertetni társaiddal! (Segítségül: Castiglione László: Az ókor nagyjai. Akadémiai Kiadó, 1971.)
- c) Milyen köze volt Marcus Aureliusnak hazánk területéhez? Hol áll leghíresebb szobra? Ki írt hozzá verset és róla novellát a magyar költők közül? Olvasd el és értelmezd ezeket a sztoikus filozófia szempontjából! (Segítségül: *Klasszikus örökségünk*ből c. szöveggyűjtemény. Pedellus, 2000.)
- d) Ki írt drámát a világirodalomban az utolsó római császárról, s hogyan ábrázolja őt?

STILISTICA

Az *Annales* első mondata hexameterként olvasható:

Urbem Rom(am) a prin-cipi – o reges habu – ere.
 – – | – – | – ∪ ∪ | – – | – ∪ ∪ | – –

Mivel a latin prózában nem volt szokásos a költői metrumok alkalmazása, a szónoki clausulák kivételével, ez a hexamateres indító mondat nem lehet véletlen. A római történetírásban a pun háborúk óta szokás volt a történeti események epicsi formában való feldolgozása: a Vergilius elődjeként említett Ennius első hexameteres nemzeti eposzának címe szintén *Annales*. Erre a hagyományra utalhat Tacitus, de kapcsolódik közvetlen elődjéhez, Liviusához is: az *Ab urbe condita* praefatiója ugyanis szintén metrikusan kezdődik:

Facturusn(e) operae pretium sim...

Tacitus a maga bevezetésében nem akarja Róma egész történelmét feleleveníteni, csak a diktatórikus törekvések egy-egy állomását emeli ki egyetlen mondatban bravúros tömörséggel. Különösen figyelemreméltó a két triumvirátus szereplőinek olyanfajta említése, hogy közülük a győztesként egyeduralmat megvalósító személy emelkedjék ki. A második triumvirátus esetében Octavianusra már az Augustus nevet használja, aki magát ugyan csak *princeps*nek nevezi, de *imperium*a alá fogadja az egész birodalmat. A megfogalmazás sugallja, hogy más a név és más a valóság, de Tacitus nem sérti meg a maga elé követelményként állított „*sine ira et studio*” elvet.

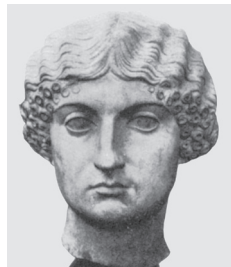
A második mondatban már felbukkan egy Tacitusnál gyakori negatív kulcsszó: az *adulatio* (hízelgés). Ez után a témamejelölés következik: megnevezi a négy császárt, akiről írni akar. Az indoklás az, hogy eddig hamisan (*falsae*) írtak róluk a félelem pozitívan és a gyűlölet negatívan torzító hatása miatt. A párhuzamos gondolatokat Tacitus szándékoktan nem párhuzamos nyelvi megfogalmazásba öltözteti:

res – florentibus ipsis – ob metum compositae sunt
– postquam occiderant – recentibus odiis

Augustus halála, Tiberius trónra lépése (Annales, I. 5.)

A továbbiakban röviden Augustus hatalomra jutását írja le Tacitus, majd rátér a bevezetésben megjelölt témára, Augustus halála körülményeinek bemutatására. Ekkor természetesen a legfontosabb az utódlás kérdése: Augustusnak ugyanis (mint a történelem számos nagy alakjának) a legfőbb gondja, hogy nincs vér szerinti fia, aki uralmát folytathatná. Három fiú unokája közül kettő fiatalon meghalt, s már csak egy él, *Agrippa Postumus*, akit „faragatlan” természete miatt Augustus *Planasia* szigetére száműzött. Valószínűleg az anyacsászárnő, *Livia* is szerepet játszott ebben, akinek egyre nőtt befolyása az idősödő császárra, s aki nyilvánvalóan saját (első házasságából származó) idősebb fiát, a régóta adoptált *Tiberiust* szeretné a trónra segíteni. A hatalomutódlás gondjai közepette Augustus figyelme most unokája felé fordul. Tacitus még bizonyos „kósza hírt” (*rumor*) is megemlíti, de erről maga nem foglal állást.

[5] Haec atque talia¹⁰² agitantibus¹⁰³ gravescere¹⁰⁴ valetudo Augusti, et quidam scelus uxoris¹⁰⁵ suspectabant. Quippe rumor incesserat paucos ante menses Augustum, electis consciis et comite uno Fabio Maximo¹⁰⁶, Planasiam¹⁰⁷ vectum¹⁰⁸ ad visendum Agrippam¹⁰⁹; multas illic utrimque lacrimas¹¹⁰ et signa caritatis spemque ex eo fore, ut iuvenis penatibus avi redderetur: quod Maximum uxori, Marciae aperuisse, illam Liviae. Gnarum¹¹¹ id Caesari¹¹²; neque multo post extincto Maximo, dubium, an quaesita morte¹¹³, auditos¹¹⁴ in funere



Livia, Augustus felesége
Nagy szeme intelligenciáról, számvonala és orra
határozott, sőt kemény jellemről tanúskodik

¹⁰² *haec atque talia* „ezeket és (ezekhez) hasonlókat” (utalás az előző caputra, ahol az emberek találgatásairól volt szó az utódlás kérdésével kapcsolatban)

¹⁰³ *agitantibus* abl. abs.: kiegészítendő a névszói résszel: hominibus/civibus/Romanis stb.

¹⁰⁴ *gravescere* inf. historicus

¹⁰⁵ *uxoris* ti. *Liviae*

¹⁰⁶ *comite uno Fabio Maximo* – abl. abs. mancus; *Fabius Maximus* consul volt Kr. e. 11-ben

¹⁰⁷ *Planasia* az Elbától délre eső kis sziget, ma: Pianosa

¹⁰⁸ *vectum* ti. *esse*

¹⁰⁹ *Agrippa* azaz *Agrippa Postumus* Augustus unokája (leányától, Iuliától)

¹¹⁰ *multas... lacrimas et signa* ti. *fuisse*

¹¹¹ *gnarum* ti. *fuisse* (az acc. cum inf. a mondat határán túl is folytatódik)

¹¹² *Caesari* ti. *Augusto*

¹¹³ *quaesita morte* „öngyilkosság következtében” (szó szerint: „keresett halállal”, „miután kereste a halált”)

¹¹⁴ *auditos* ti. *esse* (még mindig a *rumor incesserat*-tól függő acc. cum inf.)



Tiberius

Szemének hideg tekintete, szigorúan összezárt szája meg nem értett, megkeseredett, emberkerülő császárnak mutatja Tiberiust

eius Marciae gemitus semet incusantis, quod causa exitii marito fuisset. Utcumque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius propter matris litteris accitur; neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam¹¹⁵ an exanimem reppererit. Acribus namque custodiis domum et vias saepserat Livia, laetique¹¹⁶ interdum nuntii vulgabantur, donec provisus¹¹⁷, quae tempus monebat, simul excessisse¹¹⁸ Augustum et rerum potiri¹¹⁹ Neronem¹²⁰ fama eadem tulit.

Tiberius uralma egy újfajta szolgaság kezdetét jelenti. Az első gaztett: Agrippa Postumus megöletése után gyakorlatává válik a felségsértési perek és vagyonekborzások „módszerével” való uralkodás.

GRAMMATICA

A cél kifejezési lehetőségei a latinban

1. Leggyakoribb a célhatározói vagy célzatos alanyi / tárgyi alárendelt mellékmondat:

..., ut + coni. = ... (azért), hogy + felszólító mód

pl. Venerunt legati, ut pacem peterent.

2. Negatív tartalmú célhatározói vagy célzatos alanyi / tárgyi (tiltást vagy óvást kifejező) mellékmondat:

..., ne / ut ne + coni. = ... , hogy ne / nehogy + felszólító mód

pl. Missi sunt legati de pace, ne bellum inciperet.

3. Vonatkozó névmással / vonatkozó határozószóval kezdődő alárendelt mellékmondat:

..., qui, quae, quod + coni. = ..., hogy ő(k) + felszólító mód

pl. Venerunt legati, qui pacem peterent.

¹¹⁵ Nola, -ae f város Campaniában, itt halt meg Augustus

¹¹⁶ laetique... nuntii „örvendetes hírek” ti. Augustus egészségi állapotáról

¹¹⁷ provisus ti. iis

¹¹⁸ excessisse ti. vitā

¹¹⁹ rerum potiri „a főhatalmat elnyerni”

¹²⁰ Nero ti. Tiberius

4. Participium imperfectum a cselekvő személlyel egyeztetve:

alany + ...-ns / -ntes = ... -ó / -ő ~ ... -va / -ve + alany

pl. Venerunt legati petentes pacem.

5. Gerundivumos szerkezet *ad* praepositioval, acc.-ban:

**ad + (főnév + ... -ndus 3) acc.-ban = ... -andó / -endő ... -hoz / -hez / -höz
→ -nak / -nek a ... -ásáért / -éséért**

pl. Venerunt legati ad pacem petendam.

6. Gerundivumos szerkezet genitivusban, *causa* / *gratia* postpositióval:

**(főnév + ... -ndus 3) gen.-ban + causā / gratiā = ... -andó ...nak a céljából
→ -nak a ... -ása céljából**

pl. Venerunt legati pacis petendae causa.

7. Gerundium genitivusban, *causa* / *gratia* postpositióval:

... -ndi causā / gratiā = ...-ásnak / -ésnek a céljából

pl. Venerunt legati pacem petendi causa.

8. Participium instans activi a cselekvő személlyel egyeztetve:

**alany + ...-urus 3 = ...-ni készülő(k) + alany
→ alany, hogy + felszólító mód**

pl. Venerunt legati petituri pacem.

9. Supinum a ragozott ige (állítmány) után:

**állítmány + ...-um = állítmány + ...ni
→ állítmány, hogy + felszólító mód**

pl. Venerunt legati pacem petitum.

EXERCITATIONES, PENSA

1. Fordítsd le a célt kifejező 9 példamondatot!
2. Tedd egyes számba a célt kifejező 9 példamondatot!
3. Tedd jelen időbe a célt kifejező 9 példamondatot!
4. Keress az Augustus halála című Tacitus-részletben célt kifejező nyelvi formákat!
5. Alakítsd át az alábbi gerundivumos szerkezetet gerundivumossá!
Romam videndi causa advenimus.; De liberos educando disputant.; Ad tuendum arcem muros aedificant.

6. Az alábbi mondatokból keressük ki, hogy az *ut* és a *ne* hol fejez ki
- a) célt,
 - b) nem célt!
- Servis movere labra ne in hoc quidem, ut loquantur, licet.; Virga murmur omne compescitur, et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt.; Enotabam, ut, si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem.; Corpus inventum est integrum, ut fuerat indutus.; Da iungere dextram, teque amplexu ne subtrahe nostro.; Neque in te eundem fletum adducam, tantum scribo.*
7. Jelöld a szokásos módon és írd ki a fejezetből a *rumor incesserat*-tól és az *eadem fama tulit*-tól függő acc. cum infinitívós szerkezeteket, s csoportosítsd őket időviszonyuk szerint!
8. Írd ki a szövegből a participium coniunctum, abl. absolutus, abl. absolutus mancus és gerundivumos szerkezeteket!
9. Keressünk példákat a szövegből a *varietas* elvének érvényesülésére és a tacitusi tömörséghez hozzájáruló kihagyásokra!
10. Keressünk tovább élő szavakat az alábbi latin szavakhoz. (Milyen jelentésekkel használjuk őket?)
agito 1; gravis; electus 3; comes, viso 3; signum; caritas; aperio 4; -ui; apertum; exitus; nuntius; provideo 2; -vidi; -visum
11. Olvassuk el műfordításban az Augustus haláláról szóló részt Suetonius, császárkori szerző Augustus-életrajzából, s vessük egybe a tacitusi leírással!

STILISTICA

Ez a fejezet példa lehet a tacitusi tömörségre. Nézzük meg, hányféle eseményről (cselekvésről, történésről) számol be Tacitus alig több mint 10 sorban!

(1) Haec atque talia *agitantibus* (2) *gravescere* valetudo Augusti (3) quidam... *suspectabant* (4) *rumor incesserat* (5–6) Augustum... *vectum ad visendum* Agrippam; (7) *illic lacrimas... et signa caritatis (fuisse)* (8) *spem...fore* (9) *ut iuvenis... redderetur* (10) *Maximum uxori... aperuisse* (11) *illam Liviae (aperuisse)*. (12) *gnarum* id Caesar (13) *extincto* Maximo (14) *auditos... Marciae gemitus semet incusantis*. (15) *causa... fuisset* (16) *se ea res habuit* (17) *ingressus... Illyricum* Tiberius (18) (Tiberius *accitit*) (19) *neque... compertum est* (20) *an exanimem reppererit* (21) *domum et vias saepserat* Livia (22) *nuntii vulgabantur* (23) *provisis* (24) *tempus monebat* (25) *excessisse* Augustum (26) *rerum potiri* Neronem (27) *fama eadem tulit*

A több mint negyedszáz történésből csupán kettő lehetőség (7–8.), a többi mind valóságos történet, cselekvés. Az már a *varietas* elvének érvényesülése, hányféle módon fejezi ki ezeket a cselekvéseket Tacitus. S közben ő maga sehol nem nyilvánít véleményt, hacsaknem magának a „kósza hír”-nek közlésével, ami mintha azt mondaná: már az első császár halála körül is gyanakvó hírek keltek szárnyra...

Nero és Poppaea (Ann. XIV. I. 1–3.)

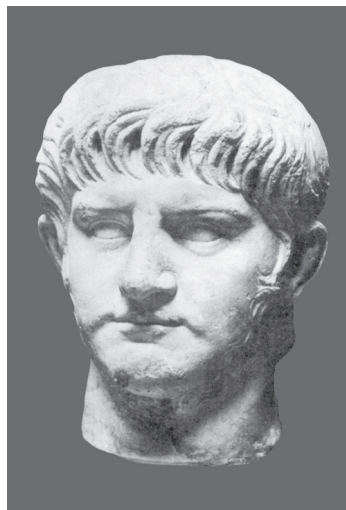
Az Annales másik ránk maradt részének fő alakja a Iulius–Claudius-dinasztia utolsó uralkodója: Nero, teljes nevén Domitius Nero.

Nero neve – elsősorban Tacitus nyomán – egyet jelent a zsarnokság fogalmával. Élete és uralkodása jól példázza, mire képes egy hatalmától megittasodott, tehetségtelen, gyenge jellemű ember, ha teljhatalom van a kezében. De Tacitus nem menti fel Nero áldozatait sem: a császár minden tettehez, szenvedélyéhez talált segédkezőket, egyetértőket, sőt hízelgőket, egyre bátrabb lett hát ösztöneinek kiélésében, s egy idő után joggal hihette, hogy neki mindent szabad.

Nero gyilkosság árán, anyja becsvágya folytán került a trónra: Agrippina ugyanis előbb adoptáltatta férjével, Claudiuszal Nerót, majd négy év múlva megmérgeztette férjét, hogy előző házasságából származó fiát segítse a trónra. Nero, míg nevelőjére, Senecára és a testőrparancsnok Burrusra hallgatott, törvénytisztelő uralkodónak látszott. Ám a hatalomtól megrészesülve először vetélytársát, az ifjú Britannicust (Claudius fiát) tétette el láb alól, majd, mikor szenvedélyre lobbant Poppaea iránt, az „útjában álló” anyját és feleségét, Octaviát ölette meg.

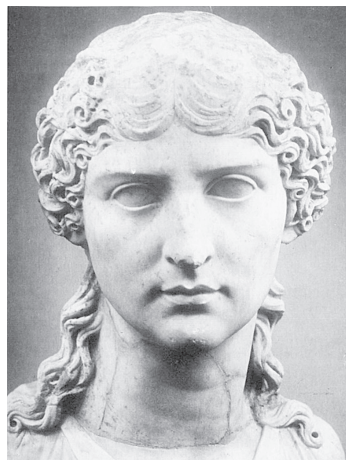
Poppaea Sabina rendkívül szép, híres triumphatorok családjából származó, de romlott asszony volt, aki féktelen érzékiségében és hatalomvágyában az uralkodónak, Nerónak is felkínálkozott, és könnyedén otthagyt a második férjét, Othót. (Őt Nero távoli tartományba küldte. Otho később császár is lett.)

Gaio Vips[t]ano [C.] Fonteio consulibus¹²¹ diu meditatium¹²² scelus non ultra Nero distulit, vetustate¹²³ imperii coalita audacia¹²⁴ et flagrantior¹²⁵ in dies amore Poppaeae, quae sibi matrimonium et disidium Octaviae incolumi¹²⁶ Agrippina haud sperans, crebris criminationibus, aliquando¹²⁷ per facetias



Nero portrészobra (Kr. u. 60. körül, Rómában készülhetett)

Nero arcának lágy vonásai mögött érezhető gonosz és kiszámíthatatlan természete



Agrippina, Nero anyja

¹²¹ Gaio Vipstano C. Fonteio consulibus abl. abs. Mancus; Kr. u. 59-ben voltak consulok

¹²² meditatium passzív értelemben szerepel

¹²³ vetustate imperii „uralkodása tartóssága miatt” (már 5 éve uralkodott)

¹²⁴ coalita audacia „minthogy vakmerősége együtt növekedett” (ti. uralkodása időtartamával); (abl. abs. okhatározó szerepben)

¹²⁵ flagrantior (ti. erat...) amore „szerelme hevesebben lángolt” (abl. causae)

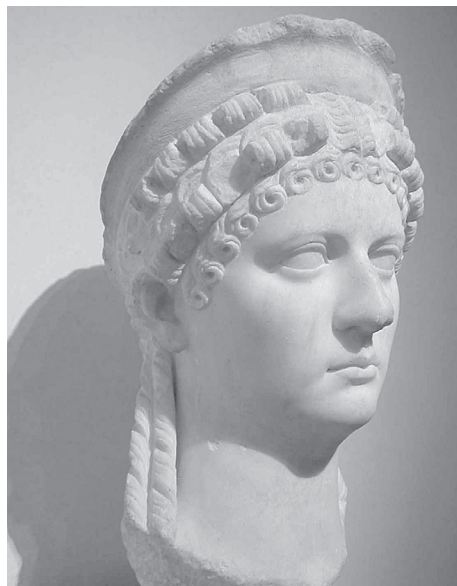
¹²⁶ incolumi Agrippina „míg Agrippina él” (szó szerint „míg Agrippina ép, sértetlen”; abl. abs. Mancus)

¹²⁷ aliquando itt: „néha”



Illusztráció Boccaccio: *De mulieribus claris* c. művéhez (1473, Ulm)

A bal oldali jelenetben Agrippina mérges gombával kínálja Claudiuszt, akit a jobb oldali alsó jelenetben már haldoklóként etet Agrippina valamilyen orvossággal, a háttérben álló orvosdoktor utasítása szerint. A 3. jelenetben már az uralkodónak ábrázolt Nero a méhét mutató, könyörgő anyját szúrátja le.



Poppaea portréja

incusare¹²⁸ principem et pupillum vocare, qui iussis alienis obnoxius non modo imperii, sed libertatis etiam indigeret. Cur¹²⁹ enim differri nuptias suas? Formam scilicet displicere et triumphales avos, an fecunditatem et verum animum? ...

Haec¹³⁰ atque talia lacrimis et arte adulterae penetrantia nemo prohibebat, cupientibus¹³¹ cunctis infringi potentiam matris et credente nullo usque ad caedem eius duratura¹³² filii odia.



Illusztráció Boccaccio: *De mulieribus claris* c. művéhez (1473, Ulm)

Nero és Poppaea története

A bal oldali jelenetben Popea (sic!) hízeleg Nero császárnak. A jobb oldali jelenetben feleségének, a már császárnői koronát viselő, várandós Poppaeának hasába rúg dühében Nero. (Ez a rúgás Poppaea halálát okozta.)

¹²⁸ incusare... vocare: inf. historicusok

¹²⁹ Cur...? Formam... an? Vezérige nélküli acc. cum inf.-ok idézik Poppaea szavait

¹³⁰ haec atque talia „ezeket és (ezekhez) hasonló kifakadásokat”

¹³¹ cupientibus... credente az abl. abs.-ban szereplő igétől is függhet acc. cum inf.!

¹³² duratura ti. esse

GRAMMATICA

A rövid i- tövű igék

Szótári alakjukból egyértelműen fel lehet ismerni őket: az *a verbo* első alakjának -o végződése előtt -i- van, és az *a verbo* második alakja: 3.

Imperfectumtövéük, amelyet (mint minden 3. coniugatiós igénél) a szótári alak első tagjának -o végződését elhagyva állapítunk meg, rövid -i-re végződik.

Imperfectumtövéük -i végződése minden imperfectum alakban megvan, de:

ind. praes. impf. pass. sing. 2.	...i + ris helyett: ...ē + ris	pl. capēris
coni. praet. impf. act. – pass.	...ere (tehát inf.!) + személyragok	pl. capērem
imper. praes. act. sing. 2.	a tövégi i helyére ē kerül	pl. capē!
imper. praes. pass. sing. 2.	egybeesik az infinitívusszal	pl. capēre!
inf. impf. act.	a tövégi -i helyett -ē áll	pl. capēre
inf. impf. pass.	a tövégi -i eltűnik az -ī előtt	pl. capī

Perfectumaikban és többi alakjukban nem látszik az *i*-tövéiség.

A leggyakoribb rövid i- tövű igék (alapigék és igekötős változataik)

prae-fixum	alapige	igekötő	alapjelentés	szóutóélet
	facio 3. feci, factum		tesz	faktor
ef-	ficio 3. -feci, -fectum	meg-	tesz	effektív
af-	ficio 3. -feci, -fectum	hozzá-	tesz	affektál
inter-	ficio 3. -feci, -fectum	tönkre-	tesz, megöl	
per-	ficio 3. -feci, -fectum	késszé	tesz	perfekt(um)
con-	ficio 3. -feci, -fectum	meg-	tesz, befejez	konfekció
de-	ficio 3. -feci, -fectum	hiányt	tesz ki / elfogy	defekt, deficit
	capio 3. cepi, captum		vesz, fog	captatio benevolentiae
ac-	cipio 3. -cepi, -ceptum	magához	vesz, fog	akceptál
de-	cipio 3. -cepi, -ceptum	rá-	vesz, fog, becsap	decepció
con-	cipio 3. -cepi, -ceptum	magába	vesz, fog(ad)	koncepció
re-	cipio 3. -cepi, -ceptum	vissza-	vesz, fog, bevesz	recept
per-	cipio 3. -cepi, -ceptum	észre-	vesz, felfog	appercipiál
in-	cipio 3. -cepi, -ceptum	bele-	fog, hozzáfog	incipit (kódexkezdet)
	specio 3. spexi, spectrum		néz	spektrum
pro-	spicio 3. -spexi, -spectum	előre	néz	prospektus
re-	spicio 3. -spexi, -spectum	vissza-	néz, törődik vmivel	respektál
in-	spicio 3. -spexi, -spectum	rá-	néz, megvizsgál	inspekció
a-	spicio 3. -spexi, -spectum	oda	néz	aspektus
con-	spicio 3. -spexi, -spectum	meg-	néz	konspiciál

prae- fixum	alapige	igekötő	alapjelentés	szóutóélet
	rapio 3. rapui, raptum		rabol	
ab-	-rapio 3. -ripui, -reptum	el-	rabol (vhonnan)	
cor-	-rapio 3. -ripui, -reptum	el-	rabol (magához)	
di-	-rapio 3. -ripui, -reptum	ki-	rabol, széttép	
e-	-rapio 3. -ripui, -reptum	el-	rabol, kiránt	
	fugio 3. fugi, fugiturus		fut	fuga
au-	-fugio 3. -fugi, -fugiturus	el-	fut (menekülve)	
ef-	-fugio 3. -fugi, -fugiturus	ki-	fut (vhonnan)	
re-	-fugio 3. -fugi, -fugiturus	vissza-	fut (megriadva)	refúgium
dif-	-fugio 3. -fugi, -fugiturus	szét-	fut	
	iacio 3. ieci, iactum		dob	
ob-	icio 3. -ieci, -iectum	elé-	dob	objektum, objektív
in-	icio 3. -ieci, -iectum	bele-	dob	injekció
sub-	icio 3. -ieci, -iectum	alá-	dob	szubjektum, szubjektív
	quatio 3. quassi, quassum		ráz, üt	
ex-	cutio 3. -cussi, -cussum	ki-	ráz, üt	
per-	cutio 3. -cussi, -cussum	meg-	ráz, megüt	
	cupio 3. cupivi, cupitum		kíván	Cupido

Rövid i- tövű deponens igék

prae- fixum	alapige	igekötő	alapjelentés	szóutóélet
	patior 3. passus sum		szenved	páciens, passzív, passzió, passió
	morior 3. mortuus sum		meghal	morbid, mortalitás
	gradior 3. gressus sum		lép	grádics, posztgraduális
in-	gredior 3. -gressus sum	be-	lép	ingresszió
e-	gredior 3. -gressus sum	ki-	lép	
ag-	gredior 3. -gressus sum	oda-	lép, rátámad	agresszió, agresszív

Itt is láthatjuk, hogy az alapige alakja az igetőtől nem módosul, legfeljebb a→i vagy a→e vagy e→i magánhangzó-változás lesz az ige tövében az igekötő hozzáadától, esetleg q→c változás a mássalhangzók írásában.

Azt a pluszjelentést, amit a praefixum ad az igéhez, a magyarban is ki lehet fejezni igekötővel.

Az igék alakját és jelentését azért is érdemes megjegyezni, mert sokukból ma is használt tovább élő szó lett.

EXERCITATIONES, PENSA

1. *cupies – cupiens – cuperes – cuperis – cupieris*
A *cupio* 3. igének milyen alakjai ezek, és hogyan fordíthatók?
2. Mit jelent a *recipe*, amellyel az orvos a gyógyszerészt utasította, és ami a recept régies neve; és mit jelent a *receptum est*, amit a gyógyszerész írt rá, és amiből a recept szó lett?
3. Milyen lehet a latin eredetű kifejezéssel jellemzett „*cape -rape*” ember?
4. Mit is mondtak, és ki(k) kinek?
„(nézz vissza), *hominem te esse memento!*” (Mit tartott az illető feje fölé, aki mondta?)
„(fogadd be) *ferrum!*” (Milyen kézmozdulat kísérte?)
5. Micsoda különbség van a passió és a passzió szavak között! Pedig a két szó eredete ugyanaz, csak az egyiket „magyarosan” ejtjük. Milyen magyar szavakkal adhatjuk vissza jelentésüket úgy, hogy szintén csak egy hangban térjenek el egymástól? Milyen híres passziókat ismersz a zenében, ki a szerzőjük, és honnan kapták címüket?
6. Mi a közös az alábbi szerkezetekben, és mi a különbség köztük?
Gaio Vipstano C. Fonteio consulibus; incolumi Agrippina, credente nullo; cupientibus cunctis
7. Milyen alakjai az igéknek az alábbiak?
differri, penetrantia, infringi, duratura esse
8. Olvassuk el műfordításban Tacitustól Nero anyja meggyilkolásának körülményeit! (Évkönyvek, XIV. könyv, 3–5; 8–9.)
9. Ismerkedjünk meg Neróval és Poppaeával más forrásokból is! Ókori és későbbi alkotások pl.: Suetonius: *Nero-életrajz*, Monteverdi: *Poppaea megkoronázása*, Sienkiewicz: *Quo vadis*, Kosztolányi: *Nero, a véres költő*.

Nero, a dilettáns költő (Annales XIV. 16. 1–4.)

Nero kedvteléseinek között volt egy különösen „veszélyes”, amelynek sokan estek áldozatul: a művészi hajlam. A mindennapi ember esetében ez lehet ártatlan kedvtelés, de a hatalom birtokában Nerónak megvoltak az eszközei ahhoz, hogy közönséget szervezzon, s önmagát ünnepeltesse. Az ünnepléstől pedig a fejébe szállhat az embernek a dicsőség. Hiúságában el is hitte, hogy ő valóban nagy művész. (Politikai és hiúsági okok együtte-



Nero mint Apollón kitharódosz. Az érme felirata:
*PONTI(FEX) MAX(IMUS) TRIBUNICIA P(OTESTATE)
IMP(ERATOR) P(ATER) P(ATRIAE)*

sen vezettek arra, hogy a kortárs irodalom kiemelkedő eposzíróját, a zsarnokellenes *Pharsalia* költőjét, Lucanust először hallgatásra, később halálra ítélte.)

Nyilvános szereplését Nero kocsiversenyzőként kezdte, részben az olimpiai játékok hagyományához kapcsolódva. 59-ben rendezte meg először a *Iuvenalia*-ünnepeket, első szakálla levágásának emlékére. Ezek színházi játékok voltak, amelyeken származására való tekintet nélkül mindenki részt vehetett, a legerkölcstelenebb mutatványokkal is. Ő maga citharaénekesként lépett színpadra. A színházi „művészet” után a költészet következett.

Az erről szóló alábbi Tacitus-részletből vette Kosztolányi *Nero, a véres költő* c. regénye mottóját. (E regény jellemábrázoló művészetét Thomas Mann is elismerte.)

Ne tamen ludicrae¹³³ tantum imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium adfectavit, contractis¹³⁴ quibus aliqua pangendi facultas necdum insignis erat. Hi cenati¹³⁵ considerare¹³⁶ simul, et adlatos¹³⁷ vel ibidem repertos versus connectere atque ipsius¹³⁸ verba quoquo modo prolata supplere. Quod species¹³⁹ ipsa carminum docet, non impetu et instinctu¹⁴⁰ nec ore uno¹⁴¹ fluens. Etiam sapientiae doctoribus tempus impertiebat post epulas, utque¹⁴² contraria adseverantium discordia frueretur. Nec deerant, qui ore vultuque tristi¹⁴³ inter oblectamenta regia spectari cuperent.

GRAMMATICA

Főnevesülés

A főnévvé válás – ahogyan a magyarban, úgy a latinban is – olyan gyakori, hogy sok esetben a szótár sem tünteti fel új adatként a más szófajból főnévvé vált szót.

Mi válhat főnévvé, főnévként használt szóvá?

1. a melléknév hímnemű alakja; ez személyeket jelöl
pl. *liber*, *-a*, *-um* = szabad; *liberi -orum m* = (szabadnak született) gyermekek
2. a melléknév semleges alakja; ez élettelen dolgot jelöl
pl. *Romanus* 3 = római; *Romanum* = római dolog / tulajdonság
3. az infinitivus; ez semleges nemű, cselekvést jelentő főnév lesz
pl. *errare* = tévedni, a tévedés
4. a participium imperfectum; hímnemű (esetleg nőnemű) személyt jelentő főnévvé válhat
pl. *parens*, *-entis mf* = szülő

¹³³ *ludicrae... artes* „előadói (vagy színházi) művészet”

¹³⁴ *contractis* ti. *iis, quibus*

¹³⁵ *cenati* medialis (visszaható) értelemben

¹³⁶ *considerare... connectere... supplere* inf. historicusok

¹³⁷ *adlatos* „magukkal hozottakat”

¹³⁸ *ipsius* ti. *Neronis*

¹³⁹ *species ... carminum* „a költemények formája”

¹⁴⁰ *instinctus*, *-us m* ösztönzés, itt: „ihlet”

¹⁴¹ *uno* mind a három abl.-ban álló főnévre vonatkozik; háromszor fordítsuk le

¹⁴² *utque -que* itt tapadószó, fordítsuk „is”-nek

¹⁴³ *tristi* itt: „komor”

5. a participium perfectum; hímnemű alakja férfit, ill. nőt, semleges alakja dolgot jelent
pl. *natus*, -i m=fia; *nata*, -ae f=lánya; *factum*, -i n=tett
6. a supinum; -us végű, IV. decl.-ós, cselekvést jelentő főnév lesz, ezt a szótár is hozza
pl. *natus*, -us m=születés
7. a participium instans activi; hímnemű alakja cselekvésre készülő személyt jelenthet
pl. *morituri*=a halálba menők
8. a participium instans passivi; semleges alakja elvégzendő cselekvést, vagy annak tárgyát jelöli
pl. *agenda*=a teendőik
9. névmás
pl. *mei*=az enyéim, a hozzátartozóim
10. számnév
pl. *duo*=ketten
11. infinitivusos szerkezet
pl. *Mori homines (necesse est)*. – Az emberhalál (szükségszerű).

Hogyan vehetjük észre, hogy főnévvel van dolgunk?

Csak a mondat elemzése igazíthat útba.

Pl. *contraria adversantium discordia* – ez a három névszó csak úgy ad értelmes összefüggést, ha a *contraria* főnévként használt melléknév.

Hogyan fordítsuk a főnévvé vált, a főnévként használt szót?

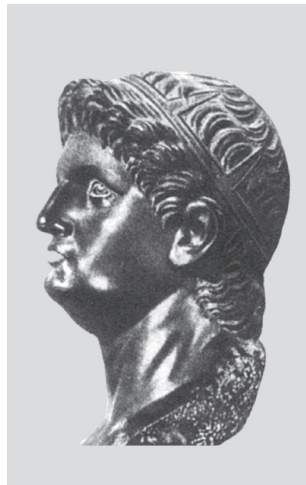
Főleg az utóbbinál tegyük ki a határozott névelőt, semleges nemű alaknál a „dolog” szót!

Pl. az ellentétes dolgokat állító (személye)k vitája.

EXERCITATIONES, PENSE

1. a) Fordítsuk le a következő mondatokat, egyszavas megoldással tükrözve a más szófajból lett, főnévként használt szavakat!
Incertum erat procul intuentibus, ex quo monte nubes oriebatur.; Habitus corporis quiescenti, quam defuncto similior erat.; Inops, potentem dum vult imitari, perit.; Cuncta discordiis civilibus fessa sub imperium accepit.; Populi Romani prospera vel adversa memorata sunt.; Consilium mihi pauca de Augusto tradere.; Lingua inquietum malum, plena veneno mortifero.; Nil agenti dies longus est.; Amantes – amentes.; Sapienti sat.
- b) A főnévként használt szavakat fordítsuk le alárendelt mellékmondatná oldva!
- c) Kik írhatták a fenti mondatokat? (Kiknél látunk példát a főnevesítésre?)
2. Határozzuk meg az alábbi birtokos szerkezetek genitivusait!
studium carminum; pangendi facultas; Neronis verba; species carminum; sapientiae doctor

3. Milyen határozót fejeznek ki a mondatban az alábbi ablativusok?
non impetu et instinctu nec ore uno fluens; ore vultuque tristi spectari cupiebant
4. a) A szövegben hány költészetre, irodalomra vonatkozó szót találunk? Ki hány szót tud még felsorolni ebből a témakörből?
 b) Milyen értelemben használjuk ma a *supplementum* és a *doctor philosophiae*, *species* szakkifejezéseket? Hát az *affektál*, *konnektor*, *fakultás*, *stúdium* szavakat?
5. a) Összehasonlításképpen a Tacitus-szövegekhez olvassuk el Suetonius Nero-életrajzának a császár műkedvelésére vonatkozó fejezeteit (20–25)!
 b) Ugyanezen életrajz 49. fejezetéből, amely Nero haláláról szól, keressük meg híres mondását, amit halála előtt a saját művészetéről mondott!
6. a) A napisten milyen attribútuma látható a szoborfejen?
 b) Hogyan nevezték a rómaiak ezt a rettenetesen nagy szobrot, és honnan vették az elnevezést?
 c) Mi őrzi ma Rómában ennek a szobornak a nevét?
7. Kosztolányi Dezső nemcsak a *Nero, a véres költő* c. regényének elején alkalmazott latin mottót, hanem másik híres regényében, az *Édes Annában* is. Ez a római katolikus temetés szertartáskönyvéből vett könyörgés.
 a) Fordítsuk le a szöveget szótár segítségével!
 b) Miért tette Kosztolányi ezt a könyörgést regénye elejére?



*Nero mint Sol.
 Nero napistenként ábrázoltatta magát egy Rómában felállított óriási szobron. Ennek letört feje Firenzében az Uffizi múzeumban található*

„Oremus pro fidelibus defunctis! Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis.

Circumdederunt me gemitus mortis: dolores inferni circumdederunt me.

Absolve, Domine! Benedictus Dominus Deus Israel.

Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo!

A porta inferi erue, Domine, animam eius!

Ne tradas bestiis animas confidentes tibi! Et animas pauperorum tuorum ne obliviscaris in finem!

Domine Jesu Christe, miserere ei! Christe, parce ei!

Domine, exaudi orationem meam! Et clamor meus ad te veniat!

Miserere mei, Deus! Non intres in iudicium cum famula tua, Domine!

In paradisum deducant te Angeli: et cum Lasaro quondam paupere vitam habeas sempiternam!

Oremus! Anima eius et animae omnium fidelium defunctorum per misericordiam Dei requiescant in pace!”

(Rituale Romanum)

Quintus Horatius Flaccus

Élete

Horatius nevét onnan kapta, hogy apja a híres Horatius nemzetség felszabadított rabszolgája volt.

Horatius életéről Suetonius életrajzán kívül költészetéből kapjuk a legtöbb hiteles adatot. Ezért (a szokásostól eltérően) életét elsősorban saját művei tükrében mutatjuk be latinul, ill. Bede Anna, az Epist. II.-részletet Muraközy Gyula fordításában.

Szüülőföldje a dél-itáliai Apuliában lévő falu, Venusia, pórnépével, kevés csapadékkal, sebes folyójával, az Aufidusszal többször felbukkan a költeményeiben, pl.

longe sonantem natus ad Aufidum...

(Carm. IV. 9. 2.)



Horatius (vésett antik drágakő)

Születési éve: Kr. e. 65. (*Manlius Torquatus* consuli éve, mint több költeményében említi). Származásáról s költői pályájáról így ír egyik költői levelében:

... szabadult rabszolga szülötte, szegény sors
részesé fészkenél tollam kijebbb teríttem ...
(Epist. I. 20. 20–21.)

Ugyanezen levél végén így jellemzi 44 éves önmagát:

apró testű vagyok, napbarnított, hamar őszült,
gyors haragú s éppoly gyorsan békülni kívánó.
(Epist. I. 20. 25–26.)

Apja igényesen nevelte és neveltette gyermekét:

jó és tiszta vagyok (hadd
dícsérjem magam), és kedvelt a baráti körömben,
mindez apámnak az érdeme. Ő kis mostoha földnek
volt ura, mégsem akart Flavushoz küldeni engem,
hol nagy centuriók kényes csemetéi tanultak,
balkarjukra akasztva a kis táskát meg a táblát,
és minden hónap közepén nyolc pénzzel adóztak,
nem: volt mersze fiát Rómába vezetni, tanuljon
oly tudományt, mire gyermeküket lovagok s a szenátus
tagjai óhajtják oktatni. Ruhám s inasom volt,
és ha e nagy sokaság közepén látott meg akárki,
azt gondolta: csak ősi vagyonból telhet e költség.
Leghűbb gondviselőm maga volt összes nevelőim

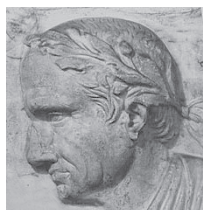
közt. Mit mondhatnék még? Tisztán (mert az erénynek legfőbb tisztessége ez), ő volt az, ki megőrzött még a gyalázó szóktól is, nemcsak csunya tettől. Nem félt, hogy lesz majd, ki hibául rója fel ezt, ha felnővén mint ő rég: egyszerű pénzbeszedőként szűköskén keresek. S nem bántam volna magam sem. Most annál több hálával kell néki adóznom. Nem szégyellhetem őt ép ésszel...

(Sat. I. 6. 69–89.)

Rómában az „ütlegekkel nem fukarkodó” (*plagiosus*) Orbilius volt a tanítója, itt ismerkedett meg a híres eposzokkal. A római tanulóévek után athéni tanulmányút következett. Itt az ifjak szellemi vezére lett. Talán ennek köszönhetően lett Brutus seregében tribunusi rangja.

Kissé több tudományt gyűjtöttem a kedves Athénben, hogy tudjam, mi a jó és nem jó közt a különbség, s kérdjem fái alatt Académosznak: mi igazság? Ám puha fészkemből a viharzó kor kiröpített, s abba a hadba sodort polgárharcunk – hadakozni gyávát – mely Caesar öklével szembe nem állt helyt. Végre – Philippi után – mód nyílt rá, hogy hazatérjek. Szárnyam szegte a gond; nem volt meg apámnak a háza, birtoka; így a merész nyomorúság versfaragásra kényszerített...

(Epist. II. 2. 41–52.)



Maecenas képmása az Ara Pacis dom-borművéről

A „merész nyomorúság” (*paupertas audax*) kifejezést nem valószínű, hogy úgy kell értenünk, hogy költőnk a versírásból akart megélni, sokkal inkább úgy, hogy az átélt keserves élmények hatására kezdett verseket írni...

A továbbiakban sorsa párhuzamos, sőt össze is fonódik az öt évvel idősebb Vergiliuséval: az időközben közkegyelmet nyert s kincstári írnokként (*scriba*) dolgozó Horatiust ő mutatta be Maecenasnak. Egyik szatírájából a bemutatkozás hangulatát is felidézhetjük:

Színed elé érkezve alig szóltam s akadozva, mert a fölös fecsegést tiltotta a néma szemérem. Nem mondtam, hogy apám híres volt, nem dicsekedtem, hogy satureianus paripán járom be mezőim, csak mi igaz volt. Pár szót szólsz csak, mint a szokásod. Távozom. És te kilenc hónappal utána magadhoz híva, baráti körödbe parancsolsz ...

(Sat. I. 6. 56–62.)

Maecenasban volt tapintat: Horatius további útját úgy egyengette, hogy az augustusi rend elfogadását ne érezze megalkuvásnak a köztársaságért korábban fegy-

verrel harcoló költő. Augustus Rómájában megbecsülték a tehetségeket; s Maecenas gondoskodott róla, hogy a költőnek ne kelljen apró-cseprő ügyekkel bíbelődnie:

Hoc erat in votis: kicsi egyszerű birtok,
hol házam mellett kert s csörgedező patakocska
s mindezeken kívül kicsi erdő volna...

(*Sat. II. 6. 1–3.*)

– írja a Maecenastól kapott kedves vidéki birtokáról, *Sabinum*ról.



A Horatius-villa kertje ma



Augustus portréja.

Arcvonása, szája és álla vonala határozottságot tükröznek

Kr. e. 17-ben az Augustustól rendezett Százados játékok (*Ludi Saeculares*) alkalmával Horatius írhatta meg az ünnepi himnusz, ami azt jelenti, hogy – barátja, Vergilius halála után – ő lett Róma első költője. (Gondoljuk meg, micsoda dicsőség ez egy felszabadított rabszolga fiának!)

De Horatius az Augustustól felkínált magántitkári állást mégsem fogadta el. Augustus nem neheztelt meg rá, Maecenasban pedig mindvégig igaz barát segítette. „Csillagzatuk csodálatos módon egyezett” (*utrumque nostrum incredibili modo / consentit austrum...* Carm. II. 17. 21–2.). Horatius – ahogyan megjósolta – barátja halálát csak néhány héttel élte túl: Kr. e. 8. novemberében halt meg. Maecenas mellé temették az *Esquilinus* dombra.

Művei

Horatius négy műfajban alkotott. Ezek megírásuk sorrendjében a következők:

Epodi – *Epodon liber* (egy könyv) vagy *iambi* – epodoszok – jambusok

Satirae – *Satirarum libri II.* (két könyv) vagy *sermones* – satírák – beszélgetések, csevegések

Carmina – *Carminum libri IV.* (négy könyv) – ódák

Epistulae – *Epistularum libri II.* (két könyv) – (költői) levelek

Mivel Horatius legjelentősebb művei az ódák, legtöbb modern kiadásában ezek szerepelnek az *opera omnia* élén. Mi is először ezzel a műfajjal ismerkedünk meg. A *carmen*ek változatos lírai metrumokban (legtöbbször strófákba rendezve), az *epodus*ok többnyire jambikus sorpárban íródtak, a *satirák* és *epistulák* versmértéke: hexameter (mint az epikában).

EXERCITATIONES, PENZA

1. A késő antik érem felirata vajon miért így tünteti föl Horatius nevét?
2. Horatius a szülőföldjét többször említi költeményeiben. Olvaszuk el műfordításban az alábbi helyeket, majd feleljünk a fel tett kérdésekre:
Sat. II. 1., 34–39.; Carm. III. 4., 9–16., Carm. III. 30. 10–13.
(Ez utóbbit eredetiben is olvasni fogjuk majd.)
a) Ki volt Horatius dajkája, s hogyan emlékezik meg róla?
b) Ki volt e terület mondai királya?
c) Hogy hívták e terület folyóját, s mi volt jellemző az éghajlatára?
3. Keressük ki a térképen az eddig megismert főbb latin szerzők szülővárosát! Kik voltak észak-itáliaiak? Kik közép- és dél-itáliaiak?
4. Keressük ki műfordításban azokat a helyeket (Epod. XIII. 6., Carm. III. 21. I.), melyekben születésének idejét említi Horatius! Milyen információhoz jutunk ezekből?
5. Horatius iskoláival kapcsolatban két részletet is olvashattunk az életrajzban. Keressük meg az Epistulák II. könyvének I. levelében azt a („hirhedtté vált”) helyet, amelyben Horatius „pálcásnak” nevezi tanárát, Orbiliust! Melyik korai költő művét diktálta Orbilius tanítványainak? Korábbi ismereteinket felidézve készítsünk összefoglalást a római iskolarendszerről!
6. Az európai kultúrákban Maecenas nevéből alkotott közszóval jelölik a művészetpártolót. Említsünk három híres magyar és/vagy európai mecénást, s írjuk melléjük azt is, kiket pártfogoltak!



Horatius

Ódák – Carmina

Az ódák világa Horatius költészetének „legünnepebb fejezete”. (Borzsák István)

Horatius mint lírikus ebben a műfajban mutatkozik meg igazán, s az ódákban nyújtott teljesítményét csodálták évszázadok során leginkább. Hasonlították őket finoman csiszolt drágakövekhez, melyek, bármelyik oldalról közelítünk, mindig elbűvölőek, mindig harmonikusak, de mindig másféle alakzatúak. Akárhányszor vesszük elő, mindig valami újat találunk bennük.

Az antik óda műfajába korántsem csak magasztos hangú költemények tartoztak. E műfaj mind tematikában, mind hangnemben sokkal szélesebb skálájú a mainál: a

lírának szinte minden ága megszólal benne. Maga a név – görögül *ódé*, latinul *carmen* – dalt, varázsmondást jelent. Elnevezése mintegy a zenei mozzanatra utal. Az *ódé/carmen* egyetlen jellemzője a (változatos) lírai *metrum*.

Az akkori műfaji szokásnak megfelelően az ódák egy-egy személyhez (dologhoz, fogalomhoz) kötődnek. Többnyire ezt használják címként a későbbi kiadások. Az antik verseknek ugyanis (mint ezt már eddigi tanulmányaink során pl. Catullusnál tapasztalhattuk) nem volt a költő által adott címük. Mivel valakihez szólnak, jellemző rájuk a második személyű előadásmód. Ennélfogva a mindenkori olvasó is joggal érezheti magát megszólítottnak.

Az ódák első három könyve

Az ódák első három könyvét maga Horatius rendezte el és publikálta (Kr. e. 23-ban). Lírai természetének ebben a reprezentatív gyűjteményében meghirdeti és meg is valósítja költői programját: „meghódítja” a görög lírai *metrum*okat a latin nyelvű poézis számára. „Tiszta forrása” a görög líra archaikus-klasszikus periódusa, példaképei a görög líra legnagyobbjai: Alkaios, Szapphó, Anakreón, Pindaros (éppúgy, mint az epikus Vergiliusé Homérosz). Horatius költői hitvallásában épp az aiol dal (Alkaios és Szapphó nyelvjárása) itáliai meghonosítását tartja legfőbb érdemének: a görög *metrum*ok változatosságát az első könyv első kilenc különféle versmértékű ódájával szemlélteti. (Szokás ezt a szakirodalomban *metrum*parádénak nevezni).

A formai változatosság tartalmi sokszínűséggel párosul. Megszólal az ódákban a hazája sorsáért aggódó (sztoikus) „jósköltő” (*vates*), a béke augustusi programját igenlő, s a tennivalók sokaságából derekasan részt vállaló római polgár, de – még gyakrabban – a sokat átélt ember, aki Epikurosz higgadt bölcsességével óv a veszedelmes szenvedélyektől és szélsőségektől. Az „arany közepet” (*aurea mediocritas*) hirdeti, anélkül hogy passzivitásra kárhoznatna bennünket. A béke és az ifjúkor áldásait élvezni tudó egészséges életszemléletét legtöbbször saját „példájával” teszi hitelessé, kívánatosá. Tanít anélkül, hogy didaktikus lenne.

Elvont tanítás és szemléletes képek váltakoznak az ódákban:

- sugárzó életöröm a halál tényének állandó szem előtt tartásával,
- a szerelem (Horatiusnál – bölcs megfontolásból – sohasem életveszélyes) játékai,
- a kapzsi harácsolás és ostoba luxus megvetése,
- az elégedetten élni tudás művészi foka,
- az égből Iuppiter, a földön pedig Augustus biztosította kozmikus világrend,
- a *pax Romana* elfogadása, ugyanakkor aggódó féltése,
- a hála és az őszinte barátság megannyi megnyilvánulása patronusa és barátai iránt (akik körébe Augustustól az egyszerű szolgafíúig sokan beletartoznak),
- a költői lét vállalása.

Ezek a költő legfontosabb üzenetei, ezekből bontakozik ki a jellegzetes horatiusi világkép. A sorokat csaknem mindig Horatius személyes élményei hitelesítik. A világban otthonra talált költő múzsai védettségének tudatától áthatva olyan formában szól hozzánk, amelyet azóta is klasszikus mintának tekint a művelt Európa.



Az ódák negyedik könyve

Horatius később kiadott IV. könyve állítólag Augustus ösztönzésére készült. Az akkor szokásos motívumokat felvonultató uralkodódicőítések mellett itt is felbukkannak a korábbi témák a megszokott gondos kidolgozásban. Ezek Horatius „őszikéi”.

A négy könyv összesen 103 költeményből áll: az itt következő válogatás igyekszik a legjellegzetesebbekkel érzékeltetni Horatius költői világát.

Az ún. Horatius-relief a költőt a római szokás szerint kerevetre dőlve, kezében kétfülű ivócsészével (kantharos) ábrázolja – ahogy versei alapján elképzelték

CARMINUM LIBER PRIMUS

Ad Maecenatem (I. I.)

A költemény a horatiusi ódák Kr. e. 23-ban megjelent első három könyvének prológusa, miként a III. könyvet záró 30. carmen az epilógusa. Mi sem természetesebb, mint hogy az első költeményt Maecenashoz címezi Horatius. Tőle várja, hogy „besorolja” őt a számon tartott lírai költők közé. Előbb azonban végighalad az emberi törekvések, életcélok és időtöltések egész skáláján, melyeket látszólag objektíven mutat be. Állásfoglalásáról legfeljebb egy-egy jelző, negatív vagy pozitív tartalmú kifejezés árulkodik. A görög olimpiai versenyző teskultúrája és az ugyancsak görög mûzsák ihlette szellemi lét pólusai közötti kiemelt helyre kerül a latin *vates*. Ez az istenek és mûzsák kedvelte költő ő maga.

Az óda versmértéke: *versus Asclepiadeus*, két-két soronként tagolva: *metrum Asclepiadeum primum* (Aszklépiadész Kr. e. 320–290 között élt görög költő). A 6 trochaikus versláb közül a 2. és 4. daktilus; a 3. és 6. végén szünet van.

Képlete: $\text{—} \text{—} | \text{—} \cup \cup | \text{—} || \text{—} \cup \cup | \text{—} \cup | \text{—} ||$



Négylóvas kocsi görög vázaképen

Maecenas¹ atavis edite² regibus!
O, et³ praesidium⁴ et dulce decus meum!

Sunt, quos⁵ curriculo pulverem Olympicum *olimpiai versenyző*
collegisse iuvat metaque fervidis
evitata rotis palmaque nobilis⁶
terrarum dominos⁷ evehit ad deos;

hunc⁸, si mobilium turba Quiritium *római tisztségviselő*
certat tergeminis⁹ tollere¹⁰ honoribus;

illum¹¹, si proprio condidit horreo *földbirtokos*
quidquid de Libycis¹² verritur areis.

Gaudentem¹³ patrios findere sarculo *földműves*
agros Attalicis¹⁴ condicionibus

numquam demoveas¹⁵, ut trabe¹⁶ Cypria
Myrtoum¹⁷ pavidus nauta secet mare;

luctantem Icariis fluctibus Africum *kereskedő*
mercator metuens¹⁸ otium et oppidi

laudat rura sui, mox reficit rates
quassas indocilis pauperiem pati.

Est, qui nec¹⁹ veteris pocula Massici,²⁰ *epikureus „életművész”*
nec partem solido demere de die

¹ *Maecenas* Caius Cilnius Maecenas az etruszk Arretium (ma Arezzo) fejedelmi nemzetségéből származott

² *Maecenas... edite* (=nate) vocativus

³ *o, et* ezt a hangűrt (*hiatus*) nem kell összevonunk, mert indulatszó alkotja a versláb emelkedő, nyomatékos szótagát (*arsist*)

⁴ *praesidium... decus meum* Maecenasra vonatkozó értelmezők; szintén vocativusok

⁵ *sunt, quos... ti. iuvat* (a következő sorban) a *sunt, quos* = *nonnullos*

⁶ *nobilis* itt: „hírnevet adó” (a *palma* jelzője)

⁷ *terrarum dominos* az *ad deos* értelmezője

⁸ *hunc* ti. *iuvat*

⁹ *tergeminus* 3 hármas iker: utalás az egymást követő tisztségekre (*cursus honorum*): *aedilis, praetor, consul*

¹⁰ *tollere honoribus* „tisztségre emelni”

¹¹ *illum* ti. *iuvat*

¹² *Libycus* 3 líbiai, észak-afrikai; a karthágói állam helyén létesült Africa provincia jelentékeny éléstára volt Rómának, amelynek gazdag urai műveltették távoli földjeiket

¹³ *gaudentem* „aki annak örül, hogy...” (part. coni.)

¹⁴ *Attalicis condicionibus* „attalusi feltételekkel”; Attalos (Philométor) a kis-ázsiai Pergamon utolsó, mesésen gazdag királya volt; országát bizonyos feltételekkel végrendeletében Kr. e. 133-ban Rómára hagyta

¹⁵ *demoveas* coni. potentialis

¹⁶ *trabe* Cypria „ciprusi hajón” (pars pro toto)

¹⁷ *Myrtoum... mare* „mürtoszi tengert” (Mürtosz: sziget Euboiától délre; az Égei-tengernek ezen a részén nagyon veszélyes volt a hajózás)

¹⁸ *metuens*: tárgy (amitől fél): *Africum* (dél-nyugati szél)

¹⁹ *est, qui nec ... ti. spernit* (két sorral lejjebb)

²⁰ *pocula Massici* ti. *vini* „néhány pohár massicus bor(t)” a Massicus-hegy híres borvidék Latium és Campania határán

spernit, nunc viridi membra sub arbuto
stratus,²¹ nunc ad aquae lene caput²² sacrae.

Multos castra iuvant et lituo tubae
permixtus sonitus bellaque matribus²³ *katona*

detestata. Manet sub Iove frigido²⁴ *vadász*
venator tenerae coniugis inmemor

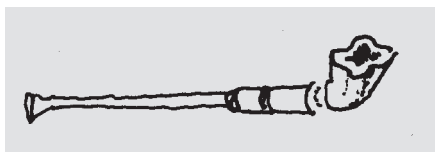
seu visa est catulis²⁵ cerva fidelibus
seu rupit teretes²⁶ Marsus²⁷ aper plagas.

Me doctarum²⁸ hederarum²⁹ praemia frontium *költő*
dis miscent superis, me gelidum nemus

Nympharumque³⁰ leves cum Satyris chori
secernunt populo, si neque tibiae

Euterpe cohibet³¹ nec Polyhymnia
Lesboum³² refugit³³ tendere barbiton.

Quodsi³⁴ me lyricis vatibus inseres³⁵
sublimi feriam sidera vertice³⁶.



A lituus a lovasságnak jelt adó kürt



A tuba a gyalogságnak jelt adó trombita

²¹ *stratus* a *sterno* 3, *stravi*, *stratum* igéből, visszaható (medialis) értelemben; tárgya a *membra*

²² *aquae... caput* kútfej, forrás

²³ *matribus* dat. auctoris

²⁴ *sub Iove frigido* „a hideg ég alatt” (Iuppiter: metonymia, itt: „ég” jelentésben. Iuppiter az időjárás istene is.)

²⁵ *catulis... fidelibus* dat. auctoris

²⁶ *teres (teretis)* „feszésre sodort” (a vadkant gyakran az útjába helyezett hálóval fogták, vö. Plinius levelével)

²⁷ *Marsus aper* marsusi vadkan (a latiumi marsus nép erdeiben tanyázó)

²⁸ *doctus* 3 itt: „műértő”

²⁹ *hederarum*-t a *praemia* értelmezőjének fordíthatjuk, gen. explicativus

³⁰ *Nympharum... cum Satyris chori* „a nimfák kartánca a szatírokkal” (a nimfák vízi, erdei és hegyi istennők, „tündérek”, a szatírok itt: erdei lények)

³¹ *cohibet* itt: „elnémítja”

³² *Lesboum... barbiton* „leszboszi lantját”; utalás a Lesbosz szigeti költő példaképekre, Alkaiosra és Szapphóra (a *barbitos* nagyobb alakú és hangterjedelmű lant, mint a *lyra* vagy *cithara*)

³³ *refugit tendere* „vonakodik felhangolni”

³⁴ *quodsi* „ha azután még”

³⁵ *inserir* alanya: Maecenas

³⁶ *vertex, verticis m* itt: az ember feje búbja, ahol a haj forgója van, „kobak” (humoros, önironikus)



Kettős fuvola és lant ábrázolása az etruszk sírművészetben

GRAMMATICA

Az általános alany

Ha a mondat tartalma minden emberre vonatkozik, akkor ezt az általános alanyt a latin is, a magyar is a cselekvő igeragozás három személyével tudja kifejezni. Az egyik személy azonban eltér a két nyelvben, erre a fordításnál figyelniünk kell.

		latin	magyar
Sing.	1.		
	2.	... numquam demoveas	
	3.		sohasem mozdíthatja ki az ember / valaki
Plur.	1.	Nascimur, morimur.	Születünk és meghalunk.
	2.		
	3.	Mucium vocant.	Muciusnak hívnak.

A magyar a 2. személyű állítmánnyal közmondásokban szokta kifejezni az általános alanyt. A beszélő magát nem érti bele az általános alany körébe, csak a megszólítottat. Ha ezt nem vesszük figyelembe, félreérthető lesz a mondat.

Pl. „... numquam demoveas.” Ha így fordítjuk: „sohasem mozdíthatod ki”, azt jelentheti: „te nem tudod megtenni (én azonban igen!)” Horatius biztosan nem ezt akarja mondani Maecenasnak!

A kocsiverseny

A rómaiaknál – különösen a császárkorban – a legnépszerűbb szórakozás a kocsiverseny volt, melyet a nép a kenyérrel együtt követelt („*Panem et circenses!*”). A kenyér emlegetése arra is utal, hogy a *circus*ban, a kocsiversenyek helyén a nép kegyét kereső közéleti szereplők ingyen étellel-itallal kínálták a legtöbbször ingyenes *circusi* játékokra tóduló nézősereget.

A ló (*equus*) és a kocsihajtó (*agitor*) hosszan készült a versenyre. Egy „klub” istállója (*factio*) területén loápolótól az állatorvosig sokan vettek részt az előkészületekben, őket a *factio* gazdája tartotta el. A *factio* színébe öltöztették a versenyre a hajtót, a lovat, a kocsit is – ami lényegében egy kétkerekű „láda” volt, a neve a lovak számától függően *biga*, *triga*, *quadriga* lehetett. Leggyakrabban a négy ló által húzott *quadrigával* versenyeztek.

A verseny helyét *circus*nak nevezték. Ez egy két végén lekerekített téglalap alaprajzú, homokos pálya volt. Közepén húzódott a *spina* (gerinc, tkp. töltés), két végén *metákkal* (= kúp vagy gúla alakú oszlop). Ezek megkerülése volt a legnehezebb, a legnagyobb ügyességet kívánó feladat.

A *spina* tetején volt az *ara*, az áldozatbemutatás helye. Ide vonult a *circus* keskenyebbik végén lévő diadalíven át a *pompa circensis* (ünnepi menet).

A nézők csak az áldozatbemutatás után foglalták el a helyüket a lelátókon, a *circus* két hosszanti oldalán. A *circus* szemközti végén, diadalíven át jöttek be a versenykocsik. Ennek a kapuépítménynek a tetején foglalt helyet a verseny rendezője, rendszerint az *aedilis*. Ő a magasból a lovak elé ejtett fehér kendővel (= *mappa*) adott jelt az indulásra. Általában egyszerre négy kocsit indítottak, hét *missus* (=futam) megtételére, vagyis a *spina* hétszeres megkerülésére. Hogy hol tart a verseny, hányadik fordulót teszik meg a kocsik, azt elmés szerkezettel: hét lebillenthető óriási bronzdelfinnel jelezték a porban-zajban nehezen tájékozódó nézőseregnek.



A győztes kocsihajtó jutalma: fedeles amphora, pálmaág és koszorú (Dél-sz. mozaik, Kr. e. II. sz.)

A *circus*ban a nézők nemcsak a lovak gyorsaságában, a hajtók ügyességében gyönyörködhetek, hanem fogadásokat is köthettek a versenyzőkre, az általuk viselt színek szerint. A *factio* színe lehetett kék (*veneta*), zöld (*prasinna*), fehér (*albata*), piros (*russata*). Az arisztokrácia hagyományosan a kékre, a *plebs* a zöldre fogadott. A nagyszámú napi futamok közti szünetekben lehetett – pénz ellenében – fogadást kötni.

Az a kocsi lett a győztes, amelyik először tette meg a hét *missust*. A győztes hajtónak messziről is jól látható *pálma*ágat nyújtottak át és koszorút tettek a fejére. Díja díszamphora volt, melynek oldalán képpel vagy felirattal utaltak az adott versenyre. A császárkorban pénzjutalmat is kapott az első, második és harmadik helyezett, de a dicsőség elsősorban a *factio* fenntartóját illette meg.

A Circus Maximus

Rómában több *circus* is létezett, de a legnagyobb (a *Maximus*) a *Palatinus* és az *Aven-tinus*-hegy közötti völgyben helyezkedett el. Alapterülete kb. 600 m × 200 m volt; lelátóin a két hegy oldalába mélyített fa- majd kőüléseken kb. negyedmillió néző fért el. Különleges-sége volt ennek a *circus*nak, hogy a *spina* közepén egy *Augustus* által Egyiptomból hozatott obeliszk állt. A *Palatinus* oldalában, a császári palota alatt fedett páholyt (*pulvinar*) építet-tek ki a császár és kísérete számára.



Kocsiverseny a Circus Maximusban. Ókori dombormű

A *circus* tovább élése

Maga a *circus* szó is tovább él nyelvünkben, de inkább ügyességi és bűvészműtávjának színhelye a mai cirkusz, bár hagyományosan állatok (ritkán lovak) ügyességében is gyönyörködhetnek ott a nézők. Ennek ókori előzménye az lehetett, hogy időnként a lóverseny szüneteiben a lovak hátán akrobatikus mutatványokat mutattak be. Ezeket a kocsiversenyek népszerűsége szorította háttérbe.

A kocsiversenyek színhelye ma a lóversenypálya (itt él a fogadás szokása is), mai formája pedig a lovaglás és a fogathajtó verseny. De az ókori kocsiversenyek szokása él a gyorsaságkultusz mai megjelenési formáiban: az autóversenyekben (ahol ma is „kocsiról” és „istállóról” beszélünk!) és a kétkerekű motorok versenyében.

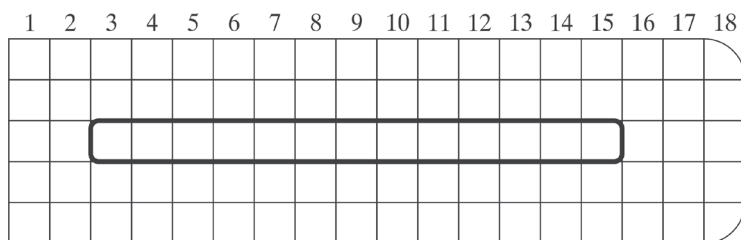


Lehel kürtje

*A jászberényi múzeumban őrzött, úgynevezett **Lehel kürtje** eredeti rendeltetése a rajta lévő faragványokból következtethető ki. A cirkuszi jelenetek valószínűsítik, hogy a kürt a cirkuszi játékokhoz kapcsolódhat, ám Magyarországra kerülése után új funkcióval ruházták fel, valószínűleg fejedelmi jelvényül szolgált*

1. Mondj további példákat a kürt későbbi használatára!
2. Fordítsuk le tartalmukhoz leginkább illő módon (általános alannal) a következő mondatokat!
Non scholae, sed vitae discimus. (Seneca nyomán); Tantum scimus, quantum memoria tenemus.; Naturam expellas furca, tamen usque recurret. (Horatius); Utinam tam sapiens esses, quam felix!; Haud facile discerneres, utrum Hannibal imperatori an exercitui carior esset. (Livius); Natura duce numquam aberrabimus.; Pone (me) in terra domibus negata, Lalagen amabo. (Horatius); Si vis pacem, para bellum!
3. Osztályozd a versben előforduló participiumokat! Közülük *a stratus* mellé képezd a *sterno* ige másik három participiumát magyar jelentésükkel!
4. Gyűjtsünk a szövegből példákat az *abl. modira*, *abl. instrumentire* és *abl. rei efficientisre*!
5. Nevezzük meg az egyes foglalkozásokat latinul a szöveg alapján a *venator*hoz hasonlóan!
6. Gyűjtsd össze a versben szereplő földrajzi neveket, azokat is, amelyek melléknévi alakban szerepelnek (pl. *Olympicus* 3)! Állítsd melléjük főnévi párjukat, majd válaszolj velük *ubi?* kérdésre!
7. Értelmezd a „kör” alapjelentésű *circus* szó mai tovább éléseit: cirkál, cirkulálás, *circulus vitiosus*, cirka, cirkuláris elmebaj, cirkuszt csinál, cirkó!
8. Nézd végig a kocsiversenyekről szóló szöveg latin szavait, és csoportosítsd őket aszerint, hogy ma használjuk-e vagy sem azt a szót (ill. tovább élő alakját)! Jelöld meg azokat, amiket ma az eredetitől eltérő értelemben használunk!
9. Keress választ a kérdésre!
 - a) Mi a különbség a *factio* és a *fractio* között?
 - b) Mire használja a biológia a *spina* szót?
 - c) Milyen játék a méta?
 - d) Miért lehetett oltára *Solnak* a *Circus Maximus*ban?
10. Nézz utána!
 - a) Mi van ma a *Circus Maximus* helyén?
 - b) Hová lett *Augustus* obeliszkje a *Circus Maximus*ból?
 - c) Milyen *circus* létezett még az ókori Rómában?

11. a) Fejtsd meg a keresztrejtvényt!



1. földeket; 2. ó-; 3. dísz; 4. (ó, te) sarj; 5. versengek; 6. szeli; 7. örvendj; 8. falu, az (a bizonyos); 9. hármas iker- *ter...us*; 10. őr -...*idium*; 11. majd ha; 12. elkerülök; 13. elvesz; 14. hajós; 15. a szenvedők (*m*); 16. édes (*n*); 17. tömeg; 18. nyugalom

b) A középső, vastagon keretezett vízszintes sorban adódó kifejezéssel kapcsolatban nevezd meg legalább öt fontos jellegzetességet!

12. A stilisztikai elemzés előkészítéséül gyűjtsük össze az ódából az enjambementokat, az alliterációkat, valamint a félsorok és sorvégek „rímszerű” összecsengését! Milyen nyelvtani jelenségből származik ezeknek a „rímeknek” nagy része?

STILISTICA

Horatius ódáinak prológuza rendkívüli műgonddal készült: akárhányszor olvassuk is, lehetetlen a sok finom költői eszközt mind felfedeznünk benne. Azért néhányat megkísérlünk bemutatni.

A „felütés” a patronus ünnepélyes megszólítása: ezt elsősorban a királyi ősök említésével és a választékos *edite* vocativusszal éri el. A második sor aztán a maga ujjongó büszkesége: az etruszk királyok leszármazottja az alacsony származású költő *praesidiuma* (úgy védi őt, mint a sátor előtt ülve őrködő katona) s *dulce decusa*: alliterációval összekapcsolt oximoron. A *dulce* ugyanis az epikureizmus, a *decus* a sztoicizmus jellegzetes fogalma. A verssorpárt kitöltő megszólítás első szava a pártfogó neve, az utolsó a költőre utaló névmás: *meum*. Maecenasszal az óda végén újból találkozunk (keretes szerkesztés), az ő megítélése révén kerülhet Horatius a lírai költők *kanónjába* (hivatalosan elismert tagjainak sorába).

A különféle emberi ambíciók bemutatásában általában a *varietas* elve érvényesül: görög és római, a költő szemében nagyra becsült és kevésbé értékelt hivatások váltakoznak nem mechanikus szabályossággal és ötletes szerkesztésben. Pl. mikor már unalmassá válna a személytelen, párhuzamos szerkesztésmód (*sunt, quos... hunc..., illum... iuvat*), rendkívüli ötlettel összekapcsol két ambíciót kb. így: „a földművesből sohasem lesz hajós kereskedő”. Újból két személytelen szerkesztésű ambíció következik: *Est, qui... nec spernit* és *multos... iuvant*. A *venator* az egyetlen néven nevezett foglalkozás, kivéve az utolsó előtti sorban az önmagára vonatkoztatott *vatest*.

Arról, hogy egy-egy foglalkozás a görögöktől származik-e vagy inkább római, a tulajdonnevek árulkodnak: pl. *Olympicum*, *Cypria*, *Myrtoum*, *Icariis* görög, *Quiri-*

tium, Libycis (római provincia!), Massici, Marsus római. A lírai költészet eddig a görögök sajátja volt (l. a *Nymphák* és *Satyrok* említését, valamint a két Múzsát és a *Lesboum... barbiton* kifejezést), de a háromszoros *me* hangsúlyozza, hogy Horatius meg fogja hódítani ezt a műfajt a latin nyelvű költészet számára. (Itt még jövő időket találunk: *inseres, feriam*; a kötet záróversében fogunk a befejezettséggel találkozni.)

Általában igen finoman azt is érzékelteti a költő, hogyan viszonyul egy-egy ambícióhoz. Az olympiai versenygyőztes szimpatikus számára: első helyen áll, jutalma a *nobilis palma*, mely az istenekhez emeli őt (ezt a dicsőséget csak a költőé szárnyalja túl, akit a borostyán – *hederae* – az égiek társaságába elegyít: *dis miscent superis*). A római politikus dicsősége ingatag (*mobiliū turba*), a földbirtokos a saját vagyón rabja: *proprio... horreo... verritur*; nem vonzó példák Horatius számára, ám a földműves alakját gyengéd rokonszenvvel festi: örül, hogy maga hasogathatja atyjától örökölt földjét. Igen érdekes a hajós kereskedő alakja, aki az (epikureus) *otiumot* dicséri ugyan, de megvalósítani képtelen, mert nem tanulta meg a szegénységet elviselni (*indocilis pauperiem pati*), azaz sztoikus módjára sem tud élni, tehát egyszerűen nincs filozófiája. Van viszont az epikureus életművésznak, aki tagjait annyira kinyújtóztatja, hogy „bele sem fér a sorba”: a *stratus* enjambement, a festői szerkesztés példája. A másik feltűnő enjambement: *detestata* a háború átkos voltát emeli ki (pedig ez sokakat – *multos* – gyönyörködtet!). A vadász szenvedélye miatt még feleségéről is elfeledkezik, tehát ő is negatív figura. A költő az isteni lények között elkülönül a néptől (*Nympharum... chori secernunt populo*). Ez a látszólagos arisztokratizmus itt szerepel először Horatius költészetében, de majd a későbbiek során is találkozunk vele, árnyaltabban tudjuk értelmezni. Itt olyasmit érzékelünk, hogy a költő más, mint az átlagemberek.

Az utolsó sor „csillagokig emelkedésének képe” nem mentes az öniróniától: a nagy emelkedés közepette egyszercsak ütést kap a kobakjára épp a feje búbjánál...

Az alliterációkkal, belső rímekkel, metonymiával (*trabe*), hangfestéssel és festő szórenddel (a katonai hangszerek hangja) gazdagon díszített carmen jól reprezentálja, milyen egy gyémánt módjára csiszolt horatiusi óda.

Ad Thaliarchum (I. 9.)

A lenyűgöző természeti képpel kezdődő vers bordalnak indul, majd a barátságos borozgatásból (symposion) kibontakozva derűs intelem, *parainesis* lesz belőle, s bölcselő óda formájában fejeződik be. *Thaliarchus* költött név, görög alkotóelemei alapján jelentése: „a jókedvű lakoma vezére”.

A carmen ihletője *Alkaios* (Leszbosz szigeti görög költő, *Szapphó* kortársa), akinek nyomán *Horatius* már itt is az ünnepi ódák magasáig emelkedik. Versformája *alkaioszi strófa*: két 11 szótagos, egy 9 szótagos és egy 10 szótagos alkaioszi sor. A strófa első három sora jambikus lejtésű, az utolsó pedig trochaikus.

∪ √ | ∪ √ | – || √ | ∪ ∪ √ | ∪ √ |
 ∪ √ | ∪ √ | – || √ | ∪ ∪ √ | ∪ √ |
 ∪ √ | ∪ √ | – √ | ∪ √ | ∪
 √ ∪ ∪ | √ ∪ ∪ | √ ∪ | √ ∪ |

Vides,³⁷ ut alta stet nive candidum
Soracte³⁸ nec iam sustineant onus
silvae³⁹ laborantes, geluque
flumina constiterint acuto?

tél odakint

Dissolve frigus ligna super foco
large reponens atque benignius
deprome quadrimum Sabina⁴⁰,
o Thaliarche, merum diota.

„barátságos, meleg szobában”

Permitte divis⁴¹ cetera, qui simul⁴²
stravere ventos aequare fervido
deproeliantis⁴³, nec cupressi
nec veteres agitantur⁴⁴ orni.

*a természetben vihar és szélcsend
váltja egymást*

Quid sit futurum cras, fuge quaerere⁴⁵, et
quem⁴⁶ fors dierum cumque dabit, lucro⁴⁷
adpone, nec dulcis⁴⁸ amores
sperne puer⁴⁹, neque tu choreas,

még fiatal vagy

donec virenti⁵⁰ canities⁵¹ abest
morosa. Nunc et campus⁵² et areae
lenesque sub noctem⁵³ susurri
composita⁵⁴ repetantur⁵⁵ hora,

örülj a fiatalság örömeinek!

³⁷ *vides, ut...* az *ut* (hogyan) kötőszó függő kérdést vezet be; a versszak másik két mellékmondata is a *vides*-nek alárendelt függő kérdés

³⁸ *Soracte*, -is n 700 m magas mészkőhegy Rómától északra, ma Monte Soratte

³⁹ *silvae laborantes* „az erdők görnyedező fái”

⁴⁰ *Sabina... diota* „kétfülű szabin hordó”, ismertebb nevén amphora; voltaképpen nem az edény, hanem a bor szabin (Horatius birtokáról, Sabinumból származó)

⁴¹ *divis* = *diis* vagy *deis*

⁴² *simul* (= *simulac*) mihelyt, amint már (utána itt: *praes. perfectum logicum*)

⁴³ *deproeliantis* = *deproeliantes*

⁴⁴ *agitantur* itt: „hajladoznak”

⁴⁵ *fuge quaerere* körülírt tiltás

⁴⁶ *quem... dierum cumque* értsd: *quemcumque dierum*

⁴⁷ *lucro appone* „vedd nyereségszámba” (tkp. „írd a nyereség rovatba”)

⁴⁸ *dulcis* = *dulces*

⁴⁹ *puer* „ifjúként”, „még ifjú vagy” (*appositio praedicativa*)

⁵⁰ *virenti* ti. *tibi*

⁵¹ *canities* itt: „öregség”

⁵² *campus* ti. *Martius*

⁵³ *sub noctem* „estefelé”

⁵⁴ *composita... hora* „az egyeztetett (megbeszélt) órában”

⁵⁵ *repetantur* kétféleképpen értendő: 1. „kerestessenek fel újra meg újra” (*et campus et areae*); 2. „ismétlődjenek” (*lenesque susurri*)

nunc et latentis proditor intumo⁵⁶
gratus⁵⁷ puellae risus ab angulo
pignusque⁵⁸ dereptum lacertis
aut digito male⁵⁹ pertinaci.



Kígyó alakú arany karperec Pompejiből



Fényesre csiszolt felületű bronztükrő díszes hátlapja (Pompeji)

GRAMMATICA

A felszólítás (buzdítás) kifejezése

1. **I. imperativus – imperativus praesens:** általában jelenlévőhöz szól, konkrét cselekvésre szólít fel
pl. Deprome quadrimum merum, o Thaliarche! (*Horatius*)
2. **II. imperativus – imperativus futurus:** általában esetleges cselekvőhöz szól, általános, jövőbeli cselekvésre szólít fel
pl. Quidquid dicturus es, ante quam aliis dixeris, dicito tibi! (*Seneca*)
3. **Coniunctivus praesens imperfectum** általában olyan egyes és többes számú alakokban, amelyekben nincs imperativus
pl. Gaudeamus!
4. **Coniunctivus praesens perfectum**
pl. Sitne malum dolor necne, Stoici viderint! (*Cicero*)
5. **Futurum imperfectum** néha, főleg 2. személyben, a futurumot erős felszólításra használja a latin
pl. Sapienter contrahes vento nimium secundo turgida vela! (*Horatius*)
6. **sine + coniunctivus** (tkp. *sine, ut...* = hagyd, hogy...) – körülírással kifejezett felszólítás
pl. Sine sciam, ad hostem an ad filium venerim. (*Livius*)

⁵⁶ *intumo* = *intimo*

⁵⁷ *gratus* ti. *est*

⁵⁸ *pignusque dereptum* ez is kiegészítendő: *gratum est*

⁵⁹ *male* itt: „alig”, „színlég”

7. **fac+coniunctivus** (tkp. *fac, ut...* = tégy arról, hogy...) – körülírás
pl. *Fac valeas!*
8. **infinitivus** parancs, utasítás, jelmondat esetén
pl. *Nil admirari!* (*Horatius*)

EXERCITATIONES, PENSE

1. a) Hány igazi cselekvésre való felszólítás van a *Thaliarchus*-ódában?
b) Van-e nem *imperativusszal* kifejezett felszólítás köztük?
c) Van-e olyan *coniunctivus* az ódában, amelyik felszólítás kifejezésére alkalmas lehet, de itt nem felszólító móddal fordítjuk?
2. Fordítsuk le a különböző formában megfogalmazott felszólításokat!
Sapere aude! (*Horatius*) ♦ *Post cenam stabis.* (*a salernói iskola verses orvosi tanácsaiból*)
Amicum palam lauda, secreto mone! (*Seneca*) ♦ *Laudato ingentia rura, exiguum colito!* (*Vergilius*) ♦ *Sapias, vina liques!* (*Horatius*) ♦ *Non furtum facies!* (*VT, tűzparancsolat*)
3. *Quid sit futurum cras, fuge quaerere!* – Elemezd ezt a függő kérdést a *consecutio temporum* szabályainak érvényesülése szempontjából!
4. Hogyan nevezik a rómaiak azt a fiatalembert, aki a lakomán a társaság jó hangulatáért felelős, s okosan vigyáz rá, hogy az iddogálás valóban a jókedvet szolgálja, s ne lépjen túl a mértéken? (Két neve is van: „az ivás királya” és „a bor mestere”.)
5. Berzsenyi Dániel *Horác* c. verse így kezdődik:

Zúg immár Boreas a Kemenes fölött,
 zordon fergetegeket rejtik el a napot,
 Nézd, a Ság tetejét hófúvatok fedik,
 S minden bús telelésre dőlt.

 - a) Milyen szövegszerű egyezések vannak a Berzsenyi-idézet és a *Thaliarchus*-óda között?
 - b) Melyek itt a sajátosan magyar motívumok?
 - c) Milyen strófában íródott Berzsenyi verse?
 - d) Olvassuk el az egész Berzsenyi-ódát (esetleg Berzsenyi másik, *Horatiushoz* c. ódáját is), s fogalmazzuk meg észrevételeinket: hogyan viszonyul a magyar költő mesteréhez?
6. Petőfi *Téli világ* c. versében mely sorok visszhangozzák a *Thaliarchus*-óda 2. strófájának gondolatait?
7. Olvassuk el Vas István *Vides, ut alta stet* c. költeményét! Milyen Horatiusszal közös motívumok vannak ebben a versben, s hogyan szembesül a 20. századi költő groteszk módon elődjével?

8. A *Thaliarchus*-ódát indító lenyűgöző természeti kép volt az ihletője líránk egyik legszebb képének is. Petőfi melyik versében írja?
 De látod amottan a téli világot?
 Már hó takará el a bérci tetőt.
- a) Az idézet mely szavai utalnak Horatius ódájára?
 b) A vers további részében hol találunk utalást az elmúló ifjúságra, az ősz hajra?
9. Mely latin szavakkal hozhatók kapcsolatba az alábbi szavak? (Ahol szükséges, magyarázzuk meg jelentésüket!)
 Candide, kandidátus, laboráns, zselé, akut, fridzsider, frigid, fókusz, agitál, morózus, noktürn, komponens, komponál, intim, grátisz, digitális
10. A latin *sterno* 3, *stravi*, *stratum* igéből származik a *via strata* kifejezés. Milyen hangalakokkal és jelentéssel került be az „út” szó jelzője a különféle európai nyelvekbe? Vajon miért?

STILISTICA

A verset indító téli kép nem véletlenül ihletett meg annyi költőutódot. Már a vers első sorában érzékelhető a jelzők tartalmi gazdagsága: *alta ... nive* „a magas vagy mély hótól”, ti. magas a hegyhát szintje alapján, mély a hőtömeg felszínétől a földig. Költői nagyítás (amplificatio) hat mindjárt az első strófában: fák helyett erdők (*silvae*), hegyi patakok helyett folyók (*flumina*) szerepelnek. Ezeknek azonban reális alapjuk van, mert a délen ritka hótól görnyedező fák erdőnek, az olvadástól megáradt vizek pedig folyóknak tűnnek.

A makrokozmosz indítást mikrokozmosz életkép követi. A *super foco large reponens* kifejezésben háromszoros fokozás rejlik: in+abl., illetve dat. helyett *super+abl.* szerepel, a *large* adv. külön kiemel, és a *reponens* „jól megrakva”. Ennek középponti részletére (*large*) mint alapfokú határozószóra következik a középfokú adverbium (*benignius*). Mindebben kifejezésre jut a kívülről melegítő tűz és a belülről fűtő színbor egymásutánjának megfelelő fokozás. A *quadrimum* jelző megválasztása is ötletes: a téli hideghez (*frigus*) a „négy telet látott” szóösszetétel illik. Figyeljük meg a költői szövegben az *o Thaliarche* vocativust is, mert szinte a szabin borosedény két füle „fogja közre” a szép nevű borkirályt.

Az Arkhilokhosz hatását mutató *permitte divis cetera* felszólítás után még egyszer feltűnik a szelekkel viaskodó háborgó tenger kakofón hangzással is félelmetessé tett képe. A versszak az immár mozdulatlan ciprusok és kőrisek szelíd látványával zárul.

A vers második fele *epikureus* szállóigékkel indul, s fiataloknak szóló jótanácsokkal folytatódik. A vakszerencse (*fors*) bizonytalanságát festi e helyzetben a tmesis (*quem...dierum cumque*) Az ifjúságra az elevenen zöldellés, az öregségre a szürkén ősülés metaforáját használja, de az *abest* állítmány jelentését (távol van) meghazudtolva a két szó (*virenti – canities*) egymás mellett áll. A *morosa* jelzőt enjambement emeli ki.

Akusztikusan érzékelhető hatást kelt a hangfestés a randevú intim zuga sejtelmes félhomályának leírásában a *lenesque sub noctem susurri*. A kétféleképp értel-

mezendő *repetantur* görög eredetű és nevű stílussajátság: *zeugma*, azaz közös járomként köt össze két szövegrészt (vagyis közösen tartozik két fogalomhoz).

Méltó betetőzése a játékosan záródó *carmen* utolsó életképének (a „bújócskának”) a 21–22. sorok szórendje. Ez úgy van elrendezve, hogy a nyelvtanilag összetartozó szópárok a versben egymás alá kerültek:

... *latentis* *proditor* *intumo*
... *puellae* *risus* *ab angulo*.

Itt a nyelvi egységek is valósággal bújócskát játszanak egymással, de csak addig, míg rá nem találtunk a megfelelő párra, mint a versben a fiú a kedvesére.

Ad Leuconoen (I. 11.)

A jövő tudakolása a rómaiaknál még állami szertartásokban is elő volt írva. Mi sem természetesebb, minthogy a jóslás a hétköznapi embereket is izgatta (különösen a nőket!). Horatius elutasítja ennek keletről jövő, Rómában egyre jobban hódító babonás formáját. Újból ajánlja a maga reális (epikureizmusból táplálkozó) életelveit. A „*carpe diem!*” a maga tömör, hatásos megfogalmazásában máig latinul idézett, sőt gyakran használt szállóigévé vált. Persze nem biztos, hogy Horatius és közönsége úgy értette, ahogy ma sokan értelmezik. Próbáljuk teljes szövegkörnyezetében értelmezni!

Az ódát – stílusosan – egy olyan leányhoz címezi Horatius, akinek görög neve Leuconoé, vagyis „ragyogó eszű”-t jelent. Róla a nevén kívül semmit sem tudunk, valószínűleg éppúgy virtuális személy, mint Thaliarchus.

Újabb versmértékkel ismerkedünk meg, a nagyobbik aszklépiadészi sorral, melyre jellemző, hogy a költő a sor közepére egy choriambust (– ◡ ◡ –) iktat be:

A *versus Asclepiadeus maior* képlete:

◡ – | ◡ ◡ ◡ | ◡ || ◡ ◡ ◡ ◡ || ◡ ◡ ◡ | ◡ ◡ | ◡

Tu ne quaesieris⁶⁰ (scire nefas⁶¹), quem⁶² mihi, quem tibi *Ne légy babonás!*
finem di dederint, Leuconoe, nec Babylonios⁶³

temptaris numeros. Ut melius⁶⁴, quicquid⁶⁵ erit, pati!
Seu pluris⁶⁶ hiemes, seu tribuit Iuppiter ultimam,

quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare
Tyrrhenum, sapias, vina liques, et spatio⁶⁷ brevi *Légy okos!*

⁶⁰ *ne quaesieris* (= *quaesiveris*) a coni. praes. perf. itt erős tiltást fejez ki (coni. prohibitivus)

⁶¹ *nefas* ti. est „az isteni törvénybe ütközik”, „nem szabad”

⁶² *quem... finem... dederint* függő kérdés (főmondata a *Tu ne quaesieris*)

⁶³ *Babylonios... numeros* „babilóni(ai) – keleti – (asztrológai) számításokat”

⁶⁴ *ut melius* ti. est „mennyivel jobb”

⁶⁵ *quicquid* = *quidquid*

⁶⁶ *pluris* = *plures*

⁶⁷ *spatio* (ti. *vitae*) *brevi* okhatározó értelmű abl. abs. mancus

spem⁶⁸ longam reseces. Dum loquimur, fugerit invida
aetas: carpe diem, quam minimum⁶⁹ credula⁷⁰ postero.



A Tirrén-tenger sziklás partja



Bor tárolására és szállítására szolgáló amphorák tengerbe süllyedt hajó roncsai közt

GRAMMATICA

A tiltás (negatív felszólítás) kifejezése

1. **ne + imperativus I. vagy II.** a klasszikus latinban előfordul, de ritkán
pl. Equo ne credite! (*Vergilius*)
2. **noli + infinitivus** (= ne akarj vmit tenni) – a leggyakoribb kifejezése a tiltásnak;
fordítása: ne (tiltószó) + az inf.-ban lévő ige felszólító módja
pl. Noli turbare circulos meos!
3. **ne + coniunctivus praesens imperfectum**
pl. Ne timeamus mortem!
4. **ne + coniunctivus praesens perfectum**
pl. Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris! (*Seneca*)
5. **fuge + infinitivus** (= menekülj ...ni) – körülírással kifejezett tiltás
pl. Quid sit futurum cras, fuge quaerere! (*Horatius*)
6. **mitte + infinitivus** (= hagyj felni)
pl. Mitte sectari rosa quo locorum sera moretur. (*Horatius*)
7. **cave + coniunctivus** (tkp. cave, ut... óvakodj attól, hogy...) – körülírás
pl. Cave istud facias!

⁶⁸ *spem longam* „a messzire nyúló reményt”

⁶⁹ *quam minimum* „a lehető legkevesbé” (túlzó fokozású adverbium)

⁷⁰ *credula* amiben: dat. (Leuconoéra vonatkozik; attr. praed.)

EXERCITATIONES, PENSA

1. A fenti példamondatokat tedd át singularisból pluralisba, ill. pluralisból singularisba! Az így kapott mondatokat fordítsd le!
2. Fordítsd le a következő mondatokat!
In limine ne sedeto! (*veszprémi templomküszöb felirata*) ♦ Noli timere! (NT)
♦ Nolite iudicare, ut non iudicamini! (NT) ♦ Nolite iudicare secundum faciem!
(NT) ♦ Noli me tangere! (NT)
3. Nézz utána, hogy az előző feladat utolsó mondatát (NT Ján 20,17)
a) ki mondja, kinek?
b) hogyan fordítják a bibliafordítók?
c) melyik virág latin nevéül használják?
d) melyik világhíres festő képének címe idézi?
4. A *noli* kezdetű mondatokból készítsünk a „ne akarj” fordítást mellőző magyar mondatokat!
Noli equi dentes inspicere donati! (*Hieronymus*) ♦ *Noli imitari malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinae scientiam, ipsi se curare non possunt!* (*Cicero*) ♦ *Noli pugnare duobus!* ♦ *Noli facere mala, et non te apprehendent!* (VT Sir 7,1)
5. Egészítsük ki a versben szereplő négy rendhagyó fokozású melléknév táblázatát a hiányzó alakokkal!
6. A *Thaliarchushoz* és a *Leuconoé*-hoz írt ódákból a „jó tanácsokat” állítsd párhuzamba! Milyen hasonló és milyen eltérő gondolatokat látsz?
7. A *Gaudeamus igitur...* kezdetű diákének első versszaka a fenti két ódához hasonló életbölcsséget fogalmaz meg. Állítsd párhuzamba ezeket a gondolatokat!
8. Gyűjtsünk tovább élő szavakat, kifejezéseket az alábbi latin szavakhoz!
finis; numerus; plus; oppono 3. *opposui, oppositum; debilito* 1; *spatium; dies*
9. Fordítsuk le és értelmezzük a Nagy Szent Gergelytől származó „*Arbor succisa virescit.*” szállóigét! A *Leuconoé*-óda melyik gondolatához kapcsolható?
10. A ma legdivatosabb jóslás, a horoszkóp alapjául szolgáló csillagképek neve is ókori eredetű. Tudod-e a latin nevüket? (angol nevük is – egy végződés kivételével – ugyanígy van!)

alapfok	középfok	felsőfok
	melior, melius	
	plus (pluris)	
		ultimus 3
		minimus 3

Elgondolkoztató felszólítás a *vina liques*: szürd meg a bort! A borseprőre sem igen figyelő, sietős ivásra vannak az ókorból irodalmi példák. Horatius ennek ellenére fogalmaz úgy, hogy *vina* (azaz fajborokat) keress magadnak, s azokat is szürd meg. Akárcsak a bornak, úgy az életnek is a javát érdemes „fogyasztani”. Légy igényes, ne válassz mindenféle hitvány, értéktelen dolgot, csak a jót, sőt lehetőleg a legjobbat (legalábbis hozzád illő dolgokat). A következő tanács: ne táplálj hiú reményeket! Ehhez asszociálhatjuk a szőlő, ill. fa metszésének képét is, a *resicare* ige ugyanis a metszésre vonatkozik. Ennek a motívumnak az értelmezését továbbvive: ahogyan a szőlő akkor hoz szép, erős hajtásokat, ha visszavágják, a „túlburjánzás” embernél és növénynél egyaránt veszélyes. Az ember akkor kap az élettől értékes ajándékokat, ha azokat nem követeli, nem hajszoja.

Az aprólékos végiggondolás segíthet megérteni Horatius talán legtöbbet idézett szállóigéjét, a *carpe diem!*-et. A *carpo* 3. ige eredeti jelentése: „valamit kis részenként csökkenteni”, azaz „egy kis részt valamiből birtokba venni”. E szót használták a „gyapjú tépésére” (amikor a guzsaly tetején elhelyezett gyapjúgombolyagból részenként csípi le a fonalnak valót). Jelentése még: virágot tépni (szálanként, a magunk, ill. mások örömére). Ezért találjuk szépnek és hitelesnek Berzsenyi majd Gyulai Pál magyar értelmezésében a virágmetaforát. „Minden órának leszakaszd virágát” (Berzsenyi: *Barátomhoz*) és „Szakítsd le minden órának virágát” (Gyulai Pál: *Horatius olvasásakor*). A *carpo* 3. igenek a *carpe viam!* szókapcsolatban megjelenő jelentése: járd az utat! Ezt mondja Ovidiusnál Daedalus a fiának, Icarusnak, mikor követésre biztatja. Ebben a felszólításban benne van, hogy az úton szakaszosan haladj előre: lépésről lépésre, illetőleg itt: szárnycsapásról szárnycsapásra. S ez a szakaszosság a legfontosabb a nap „tépésében” is: *carpe diem!* – úgy élvezz minden egyes napot, hogy ne fusson ki a kezedből észrevétlenül. Mindennap tégy valami emlékeztetést (s mint Horatius máshol mondja), úgy élj, hogy mindennap elmondhasd: „éltem”. Tehát a *carpe diem!* az élet értelmes, intenzív megélése (az idő rövidségének tudatában), de nem kétségbeesett kapkodás, nem habzsolás. Tudd, hogy minden nap ajándék, ezt fogadd örömmel, használd, élj vele! Ez a horatiusi epikureus – és nem hédonista – üzenete a szállóigének. (Fejtegetéseink újból igazolhatják, hogy lírai alkotásokat csak eredeti nyelven lehet igazán megérteni. A legjobb műfordítás sem pótolhatja az eredetit.)

Ad Aristium Fuscum (I. 22.)

Az ódát sokféleképpen értelmezték az idők folyamán. Valószínűleg az indítás magasztos volta (a feddhetetlen életű és büntől mentes emberről) az alapja annak, hogy temetési énekként is énekelték (Flemming megzenésítésében). Ugyanakkor volt, aki tréfás alkalmi versnek tartotta. (Tény, hogy a költőre támadó farkas veszedelmességét Horatius alkalmasint jócskán eltúlozza.)

A (szerelméről daloló) költő műzsai védettségének tudata másutt is előfordul Horatius költészetében. Itt különös színt ad ennek, hogy alapvetően szerelmes versről van szó, s e témában Horatius bravúrosan kapcsolódik Catullus ismert Lesbia-verséhez. Ez az óda végén válik nyilvánvalóvá, amikor ráismerünk a (Lalagéra alkalmazott) „*dulce ridentem*” fordulatra. *Lalage* neve „csacsogót” jelent, talán ezért toldja meg Horatius a *dulce ridentem*-et a *dulce loquentem*-mel.

A címzett, *Aristius Fuscus* költő és *grammaticus*, Horatius kortársa volt, akit többször említ verseiben. Egyik szatírájában (I. 9. 65) rosszcsontnak (*male salsus*) nevezi, míg egy epistolájában (I. 10. 1) a város szerelmesének (*urbis amator*).

A versforma *szapphói strófa* – mint az említett Catullus versé.

Integer ⁷¹ vitae scelerisque ⁷² purus	<i>a tiszta érzelmek védettségét</i>
non eget Mauris ⁷³ iaculis neque arcu,	<i>biztosítanak</i>
nec venenatis ⁷⁴ grvida sagittis,	

Fusce, pharetra;

sive per Syrtis ⁷⁵ iter aestuosas,	<i>mindenütt</i>
---	------------------

sive facturus⁷⁶ per inhospitalem
Caucasum, vel quae⁷⁷ loca fabulosus⁷⁸
lambit Hydaspes.

Namque me silva ⁷⁹ lupus in Sabina,	<i>az én példám mutatja</i>
dum meam canto Lalagen et ultra	
terminum curis vagor expeditis,	
fugit inermem ⁸⁰ :	

quale portentum⁸¹ neque militaris
Daunias⁸² latis alit aesculetis,
nec Iubae⁸³ tellus generat leonum
arida nutrix⁸⁴.

Pone me, pigris ⁸⁵ ubi nulla campis	<i>ezért bárhová kerülök</i>
arbor aestiva recreatur aura,	
quod latus mundi nebulae malusque	
Iuppiter ⁸⁶ urget;	

pone sub curru⁸⁷ nimium propinqui
solis, in terra⁸⁸ domibus negata:
dulce ridentem Lalagen amabo,
dulce loquentem.

Lalagémet szeretem

⁷¹ *integer vitae* „aki élete alapján érintetlen, sértetlen”; „feddhetetlen életű” (genitivus az *integer* vonzata)

⁷² *scelerisque purus* görögös genitivus inopiae (a szokásosabb abl. inopiae helyett)

⁷³ *Mauris* 3 mór (az észak-afrikai Mauretania – ma: Marokkó – lakosa)

⁷⁴ *venenatis... sagittis* abl. copiae a *grvida* mellett

⁷⁵ *Syrtis* = *Syrtis maior* és a *Syrtis minor* sziklás tengeri zátonyok az észak-afrikai partvidéken. Mai nevük Sidrai-, ill. Gábeszi-öböl.

⁷⁶ *facturus* ti. *est* (tárgya az *iter*)

⁷⁷ *quae loca* értsd: *per ea loca, quae*

⁷⁸ *fabulosus... Hydaspes* az Indus mellékfolyója; Nagy Sándor indiai expedíciója óta „mesés”

⁷⁹ *silva... in Sabina* a Horatius Sabinumával szomszédos erdőről van szó

⁸⁰ *inermem* a 9. sor *me-jéhez* tartozik: „tőlem, a fegyvertelentől”, „jóllehet fegyvertelen voltam”; megengedő értelmű attributum praedicativum (*in-ermis* az *in* + *arma*-ból)

⁸¹ *portentum* a farkasra vonatkozik

⁸² *Daunias* Apuliának, Horatius szülőföldjének megnevezése mondai alapító királyáról, Daunusról (l. majd a Carm. III. 30-ban is)

⁸³ *Iubae* a Mauretania, ennek volt királya Juba

⁸⁴ *nutrix* a *tellus*ra vonatkozik

⁸⁵ *pigris... campis* az északi „lusta”, „terméketlen mezők”-et jelenti, ahol örök tél honol

⁸⁶ *malus... Iuppiter* „rossz időjárás” (a Iuppiter metonymia)

⁸⁷ *sub curru... solis* a napisten fogatáról van szó

⁸⁸ *in terra domibus negata* „lakhatatlan földre”; a *domibus* dat. *incommodi* a *negata* mellett: „a lakások számára nem jó”

GRAMMATICA

A megengedő mellékmondat és helyettesítő szerkezetei

A megengedő mellékmondatot tartalmazó összetett mondat „alapképlete”:

Bár az (volt, lesz) a helyzet, (mégis) ez történik (történt, fog történni).

I. A latin alárendelt mondatban a módhasználat itt is attól függ, hogy ténylet tartalmaz-e vagy sem. Ha ténylet tartalmaz, indicativus, ha feltételezést, esetlegességet, akkor coniunctivus az állítmány módja. A módhasználat kikövetkeztethető a kötőszavakból is.

A megengedő mellékmondat kötőszava legtöbbször annyira jellegzetes, hogy egyértelműen utal a mellékmondat fajtájára.

1. **quamquam** = (ám)bár
2. **etsi, tametsi, etiamsi** = habár, (még) ha ... is
3. **quamvis** = bármennyire (akarod) is

Vannak olyan kötőszavai a megengedő mellékmondatnak, amelyek más jelentésben is előfordulnak. Ilyenkor csak a mondat egészének értelmezése segít rájónunk, hogy milyen értelemben használja a mondat ezt a kötőszót. (Némi segítséget nyújthat a megfigyelés, hogy a megengedő mellékmondat általában megelőzi a főmondatot.)

Másra is használatos kötőszók:

1. **ut** (= azért, hogy; annyira, hogy; ahogyan) = igaz, hogy; noha
2. **cum** (= amikor; miután; mert) = miközben pedig; holott

Példák: *Quamquam animus meminisse horret, incipiam. (Vergilius)*

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. (Ovidius)

II. Megengedő mellékmondat helyett a latinban néha csak *participium* vagy *attributum praedicativum* szerepel, de a magyarra fordítás során csak mellékmondatokkal lehet tükrözni:

pl. *Lupus fugit me inermem* = holott fegyvertelen voltam

EXERCITATIONES, PENSA

1. A megengedő mellékmondatok felsorolt példáit
 - a) fordítsuk le a kötőszó lehető legtöbb árnyalatával,
 - b) mondjuk meg, hogy az Aeneis melyik énekéből való a Vergilius-idézet!
2. Fordítsuk le megengedő mellékmondatokkal a következő idézet kiemelt szavait!
Pone (me) sub curru nimium propinqui solis, La lagen amabo.
3. „*Quamquam sidere pulchrior ille est, tecum vivere amem.*” (*Horatius*)
 - a) Fordítsuk le az idézetet!
 - b) Indokoljuk meg, miért van az alárendelt mondatban indicativus, a főmondatban coniunctivus!

4. Milyen szerkezet a *curis... expeditis*? Ki tudnád-e fejezni ezt latinul praefixumos melléknévvel? Mondj mindkét latin szóból magyar tovább éléseket!
5. Gyűjtsétek össze a téli és a nyári időjárás témakörébe tartozó fontosabb latin szavakat!
6. Melyik mitológiai történet alapul azon az elképzelésen, hogy minél közelebb megyünk a naphoz, annál melegebb van? Melyik latin szerzőtől olvastuk ezt a történetet, és milyen művéből? Ugyanebben a műben van egy olyan történet is, mely arról szól, hogy a napisten fia elkérte apja szekerét, s azzal száguldozva felpertszelte a földet. Olvasd el műfordításban, és írd ki a benne szereplő személy nevét!
7. Berzsenyi Dániel: *Osztályrészem* c. ódájának utolsó versszaka így hangzik:

Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsen homokra,
Ott meleg kebled fedez, ó Camoena,
Itt hűves ernyőd.

Milyen motívumokat használ fel itt Berzsenyi Horatiustól, s hogyan változtatja meg azokat?

Miből tűnik ki, hogy Berzsenyi előtt világos: elsősorban nem a szerelmes, hanem a költő élvez védettséget?

8. A stilisztikai elemzés kiegészítéséül gyűjtsétek össze a versből az alliterációkat és az enjambement-okat! Magyarazzátok meg, miért festői az *ultra / terminum ... vagor* kifejezés!

STILISTICA

Akit az élet nem rontott meg, és mentes maradt a bűntől, az nem szorul rá védekező-eszközökre sem. Ez a verset indító magasztos erkölcsi megállapítás nem általában a feddhetetlenségre, hanem a költő apollóni tisztaságára utal. A dárda és az íj ragadozó vadak elleni fegyverek – mindezt persze a verset tovább olvasva tudjuk meg.

A harmadik strófában a nyomatékos *Namque*-vel indul a magyarázat, a farkaskaland színes előadása. A sabinumi *lupus* már az első sorban megjelenik, majd utána a feszültség fokozásaképp ráérősen előadja, mennyire gondtalan volt a költő éneklés közben. (A kedveséről daloló pásztorköltő motívuma bukolikus kép.) Az adoniszi sorig nyúló hatásos hyperbatonban nyugtatja meg az olvasót: elfutott a farkas előle, pedig nem is volt nála fegyver. (Itt van az első versszakban kimondott *sententia* igazolása.)

A következőkben mintha megjönne a költő mesélőkedve. Játékos nagyotmondással soha nem látott félelmetes szörnyetegnek festi le a farkast. (Mintha Szt. Ferenc farkaskalandjának pogány előzményét olvasnánk...) Ezt a játékoságot tetőzi be az adóniszi sor furcsa oximoronja: Afrika az oroszlánok „*arida nutrix*”-a (a dajkának éppen hogy lényegéhez tartozik a szoptatás, nem lehet „száraz”...) Ne feled-

jük, hogy a költők védelmezője, Apollo farkasarcú is, és hogy Róma eredetmondájában szerepe van Mars szent állatának.

Az utolsó két versszakot Horatius összekapcsolja a *pone...* anaphorával: ezt is képzeletbeli világtúrássá formálja, mint a második szakaszban, de itt már meg nem nevezett mitikus tájakra utal, majd kötőszó nélkül írja le a következtetést. Az édesen nevető leányka szapphói–catullusi képét megtoldva a Lalage nevére utaló *dulce loquentem* kifejezéssel hirdeti a költő a szerelem és a költészet „közönséges bajoktól mentesítő csodáját”. (Borzsák István)

Ad sodales (I. 37.)

Ez az óda alkalmi kötemény: Kr. e. 30-ban írta Horatius az *actiumi* csata után örömteli hangulatban. Politikai bordal. Előzménye *Alkaios* egyik ódája, melyben a *leszboszi* arisztokrata költő ujjongásban tör ki:

Most kell a bor, most kell leigyuk magunk
a sárga földig, mert oda Mürszilosz.

(ford. Tótfalusi István)

(Mürszilosz Leszbosz egyeduralkodója volt.) Horatius afölötti örömében szólítja víg lakomázásra barátait, hogy Róma megszabadult Kleopátrától, aki a *Capitolium* ellen merészelt támadni, míg a végzet, pontosabban Octavianus észre nem térítette. A győztes imperator s a legyőzött királynő méltóságának elismerése jól megfér egymás mellett – legalábbis Horatius bravúros módon így tárja elénk a római történelemnek ezt a két különleges szereplőjét.



Kleopátra ókori érmén

A versforma: *alkaioszi strófa*.

Nunc est bibendum, nunc pede libero
pulsanda⁸⁹ tellus, nunc Saliaribus⁹⁰
ornare pulvinar deorum
tempus erat dapibus, sodales.

most vigadjunk!

⁸⁹ *pulsanda* ti. *est*

⁹⁰ *Saliaribus... dapibus* (4. sor) „a Salius-papokéhoz hasonló ételekkel”; a Salius-papok szertartásához ugyanis hozzátartozott a tánc és a *lectisternium*: az istenszobrok megvendégelése

Antehac nefas⁹¹ depromere Caecubum⁹²
cellis avitis⁹³, dum Capitolio
regina dementis⁹⁴ ruinas,
funus et imperio parabat

contaminato cum grege turpium
morbo virorum⁹⁵, quidlibet impotens⁹⁶
sperare fortunaque dulci
ebria. Sed minuit furorem

vix una sospes⁹⁷ navis ab ignibus,
mentemque lymphatam Mareotico⁹⁸
redegít in veros timores
Caesar, ab Italia⁹⁹ volantem¹⁰⁰

remis adurgens¹⁰¹, accipiter velut
mollis¹⁰² columbas aut leporem citus
venator in campis nivalis
Haemoniae¹⁰³, dare¹⁰⁴ ut catenis

fatale monstrum. Quae generosius¹⁰⁵
perire¹⁰⁶ quaerens nec muliebriter
expavit ensem nec latentis¹⁰⁷
classe cita reparavit¹⁰⁸ oras.

Ausa¹⁰⁹ et iacentem¹¹⁰ visere regiam
vultu¹¹¹ sereno, fortis et asperas¹¹²
tractare serpentes, ut atrum
corpore combiberet venenum,

*eddig bűn lett volna vigadni,
míg Cleopatra
a birodalmat veszélyeztette*

de

Octavianus legyőzte

a végzetes asszonyt

*aki erre magának méltó halált
választott*

⁹¹ nefas ti. erat vallásilag tilos, isten elleni vétek lett volna

⁹² Caecubum ti. vinum Caecubum boráról híres hely Latiumban

⁹³ avitis nem a pincére, hanem a borra értendő (jelzőcsere)

⁹⁴ dementis = dementes a királynőre, és nem a romokra vonatkozik (jelzőcsere)

⁹⁵ contaminato cum grege turpium morbo virorum „fajtalan férfiak betegesen romlott falkájában”; a Cleopatra udvarában dívó erkölcstelenségre utal

⁹⁶ quidlibet impotens sperare „féktelenül bármit remélve” (ti. hogy elérí)

⁹⁷ vix una sospes navis eléje értendő: „az a tény, hogy...”

⁹⁸ Mareotico ti. vino „mareai bortól” (édes afrikai bor)

⁹⁹ ab Italia „Itália felől”

¹⁰⁰ volantem „a száguldót” (ti. Cleopatram)

¹⁰¹ remis adurgens „(sorevezős) hajóval űzőbe véve”

¹⁰² mollis = molles

¹⁰³ Haemonia, -ae f Thessália (a helynév elárulja, hogy a költő homéroszi hasonlatot alkalmaz)

¹⁰⁴ dare... catenis „bilincsbe verni”

¹⁰⁵ generosius ti. a bilincsekben való halálnál

¹⁰⁶ perire quaerens „keresve a halált”

¹⁰⁷ latentis oras = latentes oras „búvóhelyet adó partokat”

¹⁰⁸ reparo I. itt: felkeres

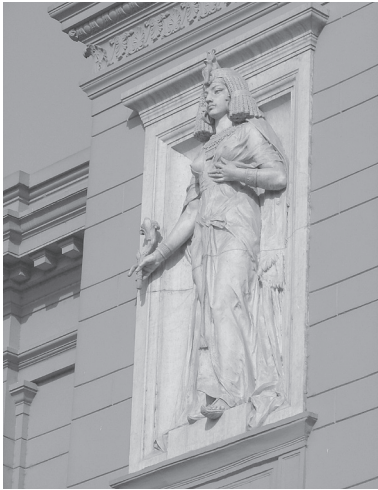
¹⁰⁹ ausa ti. est „volt bátorsága”; „volt lelkiereje”

¹¹⁰ iacentem... regiam „(a földön) fekvő (azaz romba dőlt) királyi palotát”

¹¹¹ vultu = vultu

¹¹² asper 3 itt: maró, bösz

deliberata¹¹³ morte ferocior;
 saevis Liburnis¹¹⁴ scilicet invidens¹¹⁵
 privata¹¹⁶ deduci superbo
 non humilis¹¹⁷ mulier triumpho.



Kleopátra (Kairo)



Michelangelo: Kleopátra (rajz)

EXERCITATIONES, PENSA

1. (*nobis*) *bibendum est; pulsanda est tellus*
 Két példa alapján elevenítsd fel a passzív körülírt igeragozást! Milyen eset a *nobis*? Elemezd hasonló módon az alábbi két példát:
regina necanda est – omnibus moriendum est
2. Milyen ablativusok az alábbiak:
pede libero; Saliaribus dapibus; cellis avitis; contaminato cum grege; remis; classe cita; voltu sereno; superbo triumpho
3. Gyűjtsd össze a szövegből Kleopátra megnevezéseit és a rá vonatkozó attributum *praedicativum*okat, ill. *appositio praedicativá*kat!
4. Válaszoljunk a kérdésekre a szakirodalom alapján! (Pl. Ürögdy György: Kleopátra).
 - a) Mi volt a szerepe Kleopátrának a római történelemben?
 - b) Mely híres római államférfiakkal került kapcsolatba?
 - c) Milyen filmek örökítették meg alakját és történetét?
 - d) Milyen legendák keletkeztek róla?

¹¹³ *deliberata morte* „miután elszánta magát a halálra”

¹¹⁴ *Liburna, -ae f* liburniai gyorsnaszád (ilyen hajóik voltak a rómaiaknak)

¹¹⁵ *invidens* itt: „nem engedve”

¹¹⁶ *privata* „magánemberként” (királynői méltóságától megfosztva)

¹¹⁷ *humilis* itt: „közönséges”, „alacsonyrendű”

5. Mit tudunk a Salius-papok intézményéről? Nézzünk utána alapításuk eredetének és feladatainak!
6. Milyen borfajtákkal találkoztunk eddig Horatius költeményeiben? Hogyan viszonyulnak a nemes itáliai borok az egyiptomiakhoz?
7. A Caesarra vonatkozó hasonlatokban Thessalia nevének említése világossá teszi, hogy Horatius homéroszi hasonlatot emel át ódájába.
Olvassuk el az eredeti hasonlatot az Iliászból (XXII. 139. skk)!
Melyik eposzi hőshöz hasonlítja Horatius Octavianust?
8. Említsünk 3 példát a világ-, illetve magyar irodalomból a politikai tartalmú bordalra!



A brandenburgi kapu quadrigája



Diadalszekér a budapesti Hősök terén

STILISTICA

Ez az óda a művészi szerkesztés remeke: Horatius a Kleopátrán aratott győzelem ujjongó ünneplésétől jut el a bátran meghalni tudó nő előtti főhajtásig anélkül, hogy az ódában bárhol törést, egyenetlenséget éreznénk. Az óda tengelyében *Caesar* áll (neve pontosan középen van, a 16. sorban). Sorsfordító szerepét nem homályosítja el, hogy Kleopátrát nem vonultathatja fel a római triumphusban. Legyőzött ellenfele halálában felnőtt hozzá.

Kleopátra jellemének megértéséhez kulcsfogalom a *fatale monstrum*. A *monstrum* szónak ambivalens jelentése van: olyan jelenség, amelyre az emberek csodálattal vegyes borzadályal tekintenek. Így jelenthet e fogalom áthidalást Kleopátrának az óda első, ill. második felében kétféle ellentétes megítélése között.

Tekintsük át mindezek figyelembevételével az óda gondolatmenetét! A hármas anaphorával kiemelt *nunc* (jelen) síkjára válaszol az 5. sor *antehac*-ja (múlt). Most már vigadhatunk, de eddig vétek lett volna. Figyeljük meg a föld dörgését festő *p, d* alliterációt: *pede ... pulsanda*. A *liber* jelző a későbbiek ismeretében válik érthetővé; a királynő terve nem sikerült, nem verhetett béklyóba a rómaiak lábát!

A *dum* (6. sor) vezeti át a gondolatmenetet a bordalból az epika, illetve tragédia műfaji sajátosságaival színezett leírásba. A bortól és sikereitől megmámorosodott királynő (figyeljük az erősen negatív, elítélő jelzőket: *demens*, *impotens*, *ebria*) a Capitolium ellen merészel támadni. De (*sed*, 12. sor) *Caesar* fellépésének hatására egyik pillanatról a másikra kijózanodik (*mentem . . . redegit in veros timores*), s megkezdődik metamorphosisa. A *fatale monstrum* kifejezés után egyre elismerőbb jelzőket kap Horatiustól (*generosius*, *nec muliebriter*, *ausa*). Majd *voltu sereno* (derűs arccal) (Cicero Szókratészről mondja ezt: *Tusculanae disputationes III. 15. 31.*) halálnemet választ: *sima* (*levis*) bőrére érdes *asper* kígyókat enged (ez nem szerelmes ölelés!), megérdemli a férfihöz illő *fortis* jelzőt (26. sor). Halálában ő is szabad lesz (a *deliberata a mors* mellett *oxymoron*). Horatius elismerésének csúcspontja, hogy Cleopatra nem közönséges asszony (*non humilis mulier*), s ezzel le is zárul dicsőítése.

A költő jó ízléssel a költemény utolsó szavával (*triumpho*) ismét Caesarra utal, aki a diadalt aratta.

CARMINUM LIBER SECUNDUS

Ad Quintum Dellium (II. 3.)

A lelki nyugalom megőrzését ajánlja a költő annak a Quintus Delliusnak, aki politikai állásfoglalásának gyakori váltogatása miatt „a polgárháború műlovasa” (*desultor bellorum civilium*) címet érdemelte ki magának. Eleinte ugyanis a Caesar-párti Dolabella néptribunus (Cicero veje) mellé pártolt, majd Antonius s végül Octavianus-Augustus mellé.

Horatius figyelmeztetése már ismerős: élvezzük az életet és a természet szépségét, hiszen egyszer mindenkinek itt kell hagynia mindent. Itt is az élet mulandóságáról, okos élvezéséről szól a költő, de sajátos megfogalmazásban.



Itáliai táj

A versforma: *metrum Alcaicum*.

Aequam memento rebus in arduis
servare mentem, non secus in bonis
ab insolenti temperatam¹¹⁸
laetitia, moriture¹¹⁹ Delli,

seu maestus¹²⁰ omni tempore vixeris,
seu te in remoto gramine per dies
festos reclinatum¹²¹ bearis
interiore¹²² nota Falerni.

Quo¹²³ pinus ingens albaque populus
umbram¹²⁴ hospitalem consociare amant
ramis? Quid¹²⁵ obliquo¹²⁶ laborat
lympa fugax trepidare¹²⁷ rivo?

Huc vina et unguenta¹²⁸ et nimium brevis¹²⁹
flores amoenae ferre¹³⁰ iube rosae,
dum res¹³¹ et aetas et sororum¹³²
fila trium patiuntur atra.

Cedes coemptis saltibus et domo
villaque, flavos¹³³ quam Tiberis lavit:
cedes, et exstructis¹³⁴ in altum
divitiis potietur heres.

lelki nyugalom

minden élethelyzetben

a természet szépsége

pihenj meg a természetben!

*ha meghalunk, mindent el
kell hagynunk*

¹¹⁸ *temperatam* állapothatározója a *mentem*-nek

¹¹⁹ *moriture* értsd: *cum moriturus sis*

¹²⁰ *maestus* – (tu) *maestus vixeris* (attr. praed.)

¹²¹ *reclinatum* – *te reclinatum bearis* (=beaveris) „elnyújtózva”, „leheveredve” (medialis értelmű participium)

¹²² *interiora nota Falerni* „falernumi óborral”; a „falernumi bor beljebb eső jelzésével”; a jelzésen, vagyis címkén (*nota*, -ae f) a consulok nevének rövidítése állt, ebből lehetett megtudni a bor évjáratát; a beljebb eső (*interior*) megjelölés arra vonatkozott, hogy korábban tették a pincébe, tehát jófajta óbor; az *ager Falernus* híres bortermő vidék volt Campaniában

¹²³ *Quo* itt: „Miért”

¹²⁴ *umbram... consociare* „közös árnyékot adni”

¹²⁵ *Quid* itt: „Miért”

¹²⁶ *obliquus* 3 itt: „görbe”, „kanyargó”

¹²⁷ *trepidare* „csörgedezni”, (hangfestő szó)

¹²⁸ *unguenta* a lakomák kelléke volt az illatszer és a koszorú

¹²⁹ *brevis* = *breves* „rövid életű”, „rövid ideig illatozó”

¹³⁰ *ferre iube* (körülírt műveltetés)

¹³¹ *res* itt: „vagyon”, „anyagi körülmény”

¹³² *sorum... trium* a három Párkáról van szó

¹³³ *flavos* = *flavus*

¹³⁴ *exstructis* (*in altum*) *divitiis* abl. instrumenti a *potietur* mellett

Divesne prisco natus ab Inacho,¹³⁵
 nil interest, an pauper et infima
 de gente sub divo¹³⁶ moreris,
 victima¹³⁷ nil miserantis¹³⁸ Orci.

Omnes eodem cogimur: omnium¹³⁹
 versatur urna¹⁴⁰ serius¹⁴¹ ocus
 sors exitura et nos in aeternum
 exilium impositura¹⁴² cumbae.¹⁴³

a halálban mindenki egyenlő

mindenkinek meg kell halnia



A Tiberis



Léküthosz, a halotti kultuszban használt edény, rajta lány mosdótál előtt

¹³⁵ *Inachus*, -i m Argosz mondai királya

¹³⁶ *sub divo* „az ég alatt” (metonymia)

¹³⁷ *victima* ti. *es*

¹³⁸ *nil miserans*, -antis „könyörtelen”, „nem könyörülő”

¹³⁹ *omnium* birtokszava: *sors* (két sorral lejjebb)

¹⁴⁰ *urna*, -ae f itt: „sorsvető edény”

¹⁴¹ *serius ocus* „előbb-utóbb”

¹⁴² *impositura* célhatározó értelmű (ahová: dat.)

¹⁴³ *cumbae* ti. *Charontis*

Névszók és határozószók egyedi rendhagyásai

1. A II. declinációhoz tartozó -us végűek között vannak semlegesek és egyes számúak
 vulgus, -i n = néptömeg
 virus, -i n = mérge
 pelagus, -i n = tenger
 2. A III. declinációhoz tartozó, i- tövűek látszó szavak között vannak nem i- tövűek
 canis, -is mf = kutya
 iuvenis, -is mf = ifjú
 panis, -is m = kenyér
 vates, -is mf = látnok
 proles, -is f = sarj, utód
 3. Egyes III. declinációhoz tartozó, mássalhangzós tövűek a plur. gen.-ban i- tövűként viselkednek
 a) **egyszótagúak**
 as, assis m = as (pénz)
 vis /vires/ f = erő
 os, ossis n = csont
 faux /fauces/ f = torok
 laus, laudis f = dicséret
 fraus, fraudis f = csalás
 b) **-ates, -ites végű többes számúak**
 penates, -ium m = házi istenek
 Quirites, -ium m = rómaiak
 c) **egyedi esetek**
 caro, carnis f = hús
 4. A III. declinációhoz tartozó melléknevek közül egyesek nem i- tövűek
 a) **nem i- tövűek sing. abl.-ban, plur. gen.-ban**
 dives (divitis) = gazdag
 pauper (pauperis) = szegény
 vetus (veteris) = régi
 senex (senis) = öreg
 princeps (principis) = első(rendű)
 particeps (participis) = részes(ülő)
 b) **plur. gen.-ban nem i- tövűek**
 memor (memoris) = nem felejtő
 inops (inopis) = gyámoltalan
 concors (concordis) = egyetértő
 5. A IV. declinatio plur. dat.-abl.-a néhány szónál -ubus (is)
 artus, -us m = ízület
 sinus, -us m = öböl
 tribus, -us f = néposztály
 portus, -us m = kikötő
 6. Az I-II. declinációs melléknevek közül a -dicus, -ficus, -volus végűek -ent-tel bővült többől képzik fokozott alakjaikat
 pl. magnificus 3 = nagyszerű
 magnificentior, -ius = nagyszerűbb
 magnificentissimus 3 = legnagyszerűbb

7. **Két gyakori melléknév rendhagyó többől (is) képzi fokozott alakjait**
 vetus (veteris) = régi dives (divitis) = gazdag
 vetustior, -ius = régibb divitior, -ius / ditior, -ius = gazdagabb
 veterrimus 3 = legrégebb divitissimus 3 / ditissimus 3 = leggazdagabb
8. **Néhány I–II. declinatiós melléknév felsőfokát rendhagyó többől képzi**
 pl. exterus 3 = külső extremus 3 = legvégső
 inferus 3 = alsó infimus 3 = legalsó
 posterus 3 = következő postremus 3 / postumus 3 = legutolsó
 superus 3 = felső supremus 3 / summus 3 = legfelső
9. **Néhány középfokú és felsőfokú melléknév alapfoka hiányzik, vagy határozószó áll helyette**
 pl. intra = belül interior, -ius = beljebb lévő intimus 3 = legbelső
 ultra = túl ulterior, -ius = messzebb lévő ultimus 3 = legutolsó
 prope = mellett propior, -ius = közelebbi proximus 3 = legközelebbi
 – ocior, -ius = gyorsabb ocissimus 3 = leggyorsabb
 – potior, -ius = különb potissimus 3 = legkülönb
10. **Alapfokú adverbiumnak némelyik melléknév a semleges (sing. acc.) alakját használja**
 pl. dulce = édesen facile = könnyen
11. **Alapfokú adverbiumát rendhagyó többől képzi néhány melléknév**
 pl. audax = merész audacter = merészen
 difficilis, -e = nehéz difficulter = nehezen
12. **Határozószóknak is lehet középfokú és felsőfokú adverbiuma**
 saepe = gyakran saepius = gyakrabban saepissime = leggyakrabban
 diu = sokáig diutius = tovább diutissime = legtovább

EXERCITATIONES, Pensa

- „*Nobiscum versari iam diutius non potes.*”
 „*Tua tristis imago saepius occurrens haec limina tendere adegit.*”
 Honnan valók az idézetek?
 Keressünk bennük határozószóból lett középfokú adverbiumot!
- Keressünk példát adverbium melléknévi fokozására
 a) a Thaliarchus-ódából,
 b) a Leuconoé-ódából!
- A vocativus rendhagyónak nevezhető alakjait ismételjük át a Horatius-ódák címzettjei nevének vocativusba tételével!
- Keressünk példát a semleges melléknév adverbiumként való használatára a Fuscus-ódában!

5. Keressük meg és magyarázzuk meg az alábbiakból a rendhagyó ragozású névszokat:
In libris veterum legi.; biblia pauperum; Fortuna divitum et pauperum post mortem par.
6. Hány rendhagyó névszó van a Dellius-ódában?
 - a) Csoportosítsuk így őket: neme szerint rendhagyó
ragozása szerint rendhagyó
fokozásában rendhagyó
 - b) Csoportosítsuk így őket: itt rendhagyása látszik
itt rendhagyása nem látszik
7. Egyeztesd a megfelelő szóval a jelzöt, és magyarázd meg fordítását:
mentem temperat... servare; (tu) maest... vixeris; te reclinat... bearis; (tu) div... natus; (tu) paup... moreris
8. Írd ki a Dellius-óda futurumban álló igéit, s indokold meg a futurum perfectum használatát!
9. Állítsd az alábbi szavak mellé az ellentétüket!
bonus 3 –; *mors* –; *maestus* 3 –; *dives* –; *ater* 3 –; *vivere* –; *amare* –
10. „Tu regere imperio populos, Romane, memento!”
 - a) Honnan való a fenti idézet?
 - b) Az idézetet melyik szava teszi hangulatában a Dellius-óda rokonává?
11. *Net Clotho, Lachesis sortitur et Atropos occat.*
A hexameteres „mondóka” segítségével elevenítsük fel a Párkák szerepét és nevét!
Mi a közös görög nevük? Ki az apjuk, anyjuk? Melyiküknek mi az attribútuma?

STILISTICA

Horatiustól ebben az ódában is a már ismert üzenetet halljuk: minden körülmények között élj emberhez méltó életet az elmúlás kikerülhetetlen tényének józan szem előtt tartásával. E tétel megfogalmazása a két kezdő sor első felébe kerül:

Aequam memento...
servare mentem...

A *memento* archaikus imperativusa ünnepélyessé teszi az indítást. A két szélsőséges lehetőség (balsors – jó sors) említése a két kezdősor második felébe kerül. Ezek párhuzamos szerkesztésűek. A *mens* jelzője (*aequa*) a *res* első jelzőjének (*ardua*) ellentéte.

rebus in arduis
non secus in bonis

Ezután a *mens*-hez tartozó újabb attributum praedicativum (*temperatam*) ismét természeti jelenséget idéz fel, akár az *ardua*.

Ézután részletezi a költő a kétféle élethelyzetet. Míg a szomorú életről egyetlen közlendője, hogy ez a természetes létállapot, a röpke boldogság képét szemmel látható gyönyörűséggel festi:

mikor?	seu maestus vixeris	seu te bearis
hol?	omni tempore	per dies festos
hogyan?		in remoto gramine
mivel?		reclinatum
		interiore nota Falerni.

Az élet szelíd örömei itt csak annyi ideig csillannak meg, mint amit a *flores* jelzője megfogalmaz: *nimum brevis*, máris a Párkák fekete fonala tűnik elő. (Érdekes a négy *et* szabályos elhelyezkedése.)

Ha Atroposz elvágta az élet fonalát, távozni kell: ezt a *cedes* anaforája nyomatékosítja. Az örökös egyelőre ugyan jól jár, de rá talán más sors vár? Erre is felel a következő strófa, amelynek választási lehetősége csak látszólagos: a halálban mindenki egyenlő:

Divesne prisco natus ab Inacho an pauper et infima de gente sub divo
 moreris
nil interest,
victima nil miserantis Orci

A *victima* áldozati állat jelentése már az utolsó versszak állítmányára mutat: *cogimur*: összetételnek bennünket, mint a barmokat, s mindannyian (*omnes... omnium* – a sor elején és végén) ugyanoda (*eodem*) kerülünk.

Ad Licinium (II. 10.)

Az óda központi gondolata az *aurea mediocritas* (= az arany közép). Ez Horatius előtt is, azóta is sokat emlegetett életelv, melyet sokan sokféleképpen próbáltak értelmezni.

A horatiusi gondolathoz legközelebb álló előzmény *Szolón* elve, ami a delphoi *Apollón-templom* homlokzatára is fel volt írva: *méden agan* (görög: semmit se túlságosan). A horatiusi jelszó rokon Arisztotelész *meszotész* (görög: közép) gondolatával is, mely szerint pl. a vakmerőség és a gyávaság között a kívánatos közép a bátorság.

A horatiusi *aurea mediocritas*t sokan összetévesztik a kockázatvállalástól visszariadó közepszerűséggel, az alkalmazkodók ügyeskedésével. Pedig az *aurea* jelző mutatja, hogy olyasmiről van szó, ami maradandóan értékes.

Az arany közép megtalálása az embernek sohasem volt könnyű és ma sem az: olyan, mintha valakinek szemmértékkel kellene megtalálnia egy kör középpontját, a számára optimális megoldást.

A vers címzettje, Licinius Murena nemigen követte ezt az elvet: egy összeszküvésbe bonyolódott, s menekülés közben érte a halál.

Az óda *szapphói strófákban* íródott.

Rectius¹⁴⁴ vives, Licini, neque altum¹⁴⁵
semper urgendo,¹⁴⁶ neque, dum procellas
cautus horrescis, nimium premendo¹⁴⁷
litus iniquum¹⁴⁸.

középen haladj!

Auream quisquis¹⁴⁹ mediocritatem
diligat, tutus caret obsoleti
sordibus tecti, caret invidenda
sobrius¹⁵⁰ aula.

*az „arany közép” követője
életvitelében nem szélsőséges*

Saepius ventis agitur ingens
pinus, et celsae graviore casu
decidunt turres, feriuntque summos
fulgura montis¹⁵¹.

*a szélsőséges nagyobb
veszélynek van kitéve*

Sperat infestis¹⁵², metuit secundis
alteram sortem¹⁵³ bene praeparatum¹⁵⁴
pectus: informis¹⁵⁵ hiemes reducit
Iuppiter, idem

*jó és balsors
egymást követi*

submovet. Non, si male¹⁵⁶ nunc, et olim¹⁵⁷
sic erit: quondam cithara tacentem
suscitat Musam neque semper arcum
tendit Apollo.

*ezt az istenek kétféle
szerepe is mutatja*

rebus angustis animosus atque
fortis adpare¹⁵⁸, sapienter idem¹⁵⁹
contrahes¹⁶⁰ vento nimium secundo
turgida vela.

*ne keseredj el és
ne is bízd el magad*

¹⁴⁴ *rectius* „helyesebben” (ti. ha megfogadod az itt következő tanácsokat)

¹⁴⁵ *altum* ti. *mare*

¹⁴⁶ *neque... urgendo* (+ acc.) „nem (a mély tengerre) igyekvéssel”, „ha nem igyekszel”

¹⁴⁷ *neque... premendo* (+ acc.) „nem a (zátonyos parthoz) közeledéssel”, „ha nem nyomulsz közel”

¹⁴⁸ *iniquum* itt: „zátonyos”

¹⁴⁹ *quisquis* „aki csak...” „bárki, aki”

¹⁵⁰ *sobrius* attr. praed.

¹⁵¹ *montis* = *montes*; *summos montis*: itt: „a legmagasabb hegyeket”, „hegycsúcsokat”

¹⁵² *infestis... secundis* abl. abs. *mancus* (kiegészítendő: *rebus*)

¹⁵³ *alteram sortem* „sorsfordulatot” (másik sorsot); közös tárgya mindkét állítmánynak (*sperat... metuit*)

¹⁵⁴ *praeparatum* „felvértezett” (előkészített)

¹⁵⁵ *informis* = *informes*

¹⁵⁶ *male* ti. *est* „rosszul megy”

¹⁵⁷ *olim* „majdan”, „majd egyszer”

¹⁵⁸ *adpare* „mutakozz”, „bizonyulj”, „légy” (aki amilyenek: kettős nominativus)

¹⁵⁹ *idem* ti. *tu*

¹⁶⁰ *contrahes* fut. impf. erős felszólítás értelemben



Apollón lanttal – Huber József szobra a budapesti József Attila utcában



Az íját feszítő Apollón (váza-kép)

GRAMMATICA

Az ógörög írás, olvasás

Az Európában ma is használt háromféle írásnak (latin betűs, cirill betűs és görög betűs írás) alapja az ógörög ábécé. Ez az első igazi betűírás a világon, melyet a görögök a föníciai írásból fejlesztettek ki.

A betű	neve	kiejtése	A betű	neve	kiejtése	A betű	neve	kiejtése
A α	alpha	á (ǣ, ǣ)	I ι	ióta	i, í	P ρ	rhó	r
B β	béta	b	K κ	kappa	k	Σ σ, ς	szigma	sz
Γ γ	gamma	g	Λ λ	lambda	l	T τ	tau	t
Δ δ	delta	d	M μ	mű	m	Υ υ	üpszilon	ü, ú
E ε	epszilon	e	N ν	nű	n	Φ φ	phí	ph, f
Z ζ	dzéta	dz	Ξ ξ	kszí	ksz	X χ	khí	kh
H η	éta	é	O ο	omikron	o	Ψ ψ	pszí	psz
Θ θ	théta	th	Π π	pí	p	Ω ω	ómega	ó

A σ a szó elején és belsejében, a ς szó végén volt használatos.

Diftongusok (kettőshangzók): αι = aj αυ = au
 ει = ej ευ = eu
 οι = oj ου = u

Másképp ejtett mássalhangzós kapcsolatok: γγ = ng γξ = nx

A „h” hang jelölésére az ún. „erős hehezet” (*spiritus asper*) ’ szolgált a kisbetűn, illetve a nagybetű előtt, diftongus esetén a második tagon, pl. ᾱ, ’Α, αἰ, Αἰ ejtésük „há”, „háj”; a szókezdő ρ is kapott erős hehezetet: ῥ, ’Ρ.

A szókezdő magánhangzókat is ellátták ún. „gyenge hehezettel” (*spiritus lenis*) ’ : ᾶ, ’Α, αἶ, Αἶ. Ilyenkor h-t nem ejtettek.

A görög szavakon háromféle hangsúly van: éles ´, tompa ` , és hajtott ˘. Zenei (emelkedő, ereszkedő, nyújtott) hangsúlyt jelöltek. (Szókezdő magánhangzókon ezek jelei párosultak a hehezetével.)

KLASSZIKUS KULTÚRA

A múzások

Kilenc istennőnek, a művészetek ihletőinek közös tulajdonneve a görög Μοῦσα szó átvételével alakult latin szó, a *Musa*. Ősi latin megfelelője a *Camena*.

A görög mitológia szerint apjuk a főisten, Zeusz, anyjuk az Emlékezet, Mnemoszüné. Művészeteket védő tevékenységüket Apollón isten hangolja össze, ezért lett az egyik mellékeve Múzsavezető (gör-lat.: *Musagetes*).

Lakhelyük az Olümposz, de ott vannak sok-sok szép tájon, leggyakrabban a Helikón hegyen, annak Hippukréne forrása mellett és a Parnasszosz hegyen, a Kasztália-forrás mellett. Távoli tájra is gyorsan eljutnak szárnyas lovuk, a Pégaszosz segítségével, hogy segítsék pártfogoltjaikat, a művészeket. Szent fájuk (mint vezetőjüknek, Apollónnak is) a babér; ebből font koszorúval díszítik a művészek homlokát. Szent állatuk a tücsök, amelynek szép dala a múzások ajándéka.

EXERCITATIONES, PENSA

1. a) Írjuk le görög betűkkel a két legismertebb apollóni parancsot, amelyek a delphoi jósda homlokzatán voltak olvashatók!
Gnóthi szeauton!; Méden agan!
b) Hogy hangzanak ezek a híres mondások latinul?
2. Gyakoroljuk a görög olvasást az alábbi tulajdonneveken, ismert jövevényszavakon: Ἰλιάς, Ἱρίς, ἰδέσ, ἱστορία, Αἶας, Ἀϊδης (itt az ι adscriptumot nem ejtjük), ἄσθμα, ἄγωνία, ἔπος, εὐρηκα, εἰρήνη, Εὐφράτης, Μακεδονία, Κύπρος, Λυδία, Θῆβαι, Μαραθών, Ῥώμη, Συράκουσαι, ῥήτωρ, ῥεῦμα, Γάγγης, Σφίγξ, Οἰδίπους, Ψυχή, Σωκράτης, Φειδίας, Κροῖσος, Θησεύς, Ξέρξης, Χάρων
3. A *múzsza* szó négyféle tővel is bekerült a magyar nyelvbe: *muzs-*, *muze-*, *muzi-* és (olasz közvetítéssel) *moz-* formában. Melyikükből képzett szóval lehet a magyar körülírást egyszavas megoldással helyettesíteni?
 - jó zenei érzékű
 - zeneőrület
 - adottság a zene élvezésére
 - zenetudomány
 - a zenélést mesterséggént űző személy
 - múzeumba való
 - a költőt megihlető nő
 - műtárgyak gyűjtésével, kiállításával foglalkozó tudományos intézmény
 - a régiségtanban jártas szakember
 - különböző színű, apró darabkákból összeállított, padlót vagy falat díszítő ábrázolás
 - a múzeumokban folyó kutatómunkával foglalkozó tudományág

4. Milyen ablativusfajták az alábbiak?

caret obsoleti sordibus tecti; caret invidenda aula, ventis agitatur ingens pinus; graviore casu decidunt; cithara tacentem suscitatur Musam Apollo; contrahes vento nimium secundo turgida vela

5. Ismerkedjünk meg a Licinius-óda Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményéből való (1813), Kodály Zoltán által értelmezett dallamával! Hallgassuk meg Kodály felolgozásában is! Olvassuk el a dallamhoz társított magyar szöveget!



Rec - ti - us vi - ves, Li - ci - ni, nequ' al - tum
Sem - per ur - gen - do, ne - que dum pro - cel - las



Cau - tus hor - re - scis, ni - mi - um pre - men - do



Li - tus i - ni - quum, li - tus i - ni - quum.

6. Melyik Petőfi-versből való az alábbi idézet? Ódánk mely képeivel hozható kapcsolatba?

*Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül.
Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...*

Hogyan viszonyul a magyar költő az aurea mediocritas-hoz, és mi lehet ennek magyarázata?

7. A Licinius-óda után látható Apollón-képek megtekintése után felelj az alábbi kérdésekre:
- Hogyan hozható kapcsolatba Apollón kétféle feladata a mediterrán világban a nap éltető és pusztító hatásával?
 - Milyen egyéb szerepkörei ismeretesek Apollónnak, s ezek hogyan kapcsolódnak a két fentihez?
8. Olvassuk el a *Görög vallás, görög istenek* c. antológiából (szerkesztette: Sarkady János, Bp., 1974) az apollóni vallásosság „imperativusait”! Vessük össze a bennük található gondolatokat a tízparancsolat felszólításaival. Milyen hasonlóságokat találunk bennük?
9. a) A Licinius-óda stilisztikai elemzéséhez gyűjtsük össze és írjuk ki a párhuzamokat és ellentéteket, pl. így:

rectius viues
neque urgendo altum neque premendo litus iniquum

- b) Az így kapott kifejezéseket csoportosítsuk aszerint, hogy Horatius képekkel illusztrálja-e a gondolatot (*pictura*), vagy épp *sententia*-ként mondja ki (pl. a fenti: a hajózásból vett kép, az alábbi: *sententia*):

alteram sortem

sperat infestis

metuit secundis

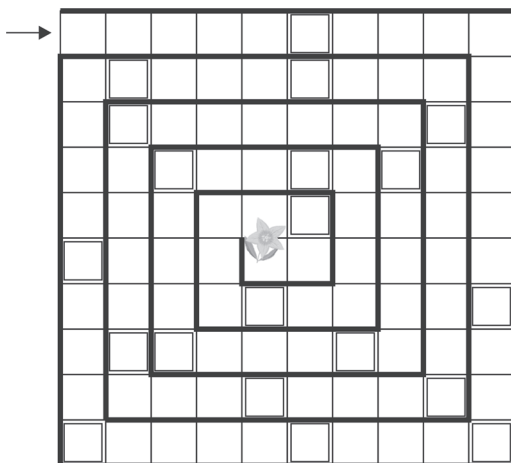
bene praeparatum pectus

- c) Melyik az a versszak, amelyikben egy *sententia* áll szemben egy *pictura*-val?
 d) Az újkori klasszicizmus lírájában – antik mintára – szintén jól elkülöníthető egymástól a *sententia* és *pictura* rész. Hozzunk erre példát Csokonai költészetéből!
 e) Melyik az a versszak, amelyikben csak a szélsőségekre találunk (három) képi példát?

10. Haladj végig az „életúton” a csomópontok segítségével!

(A duplán keretezett betű kétszer számít: az első szó utolsó betűje egyben a második szó első betűje is.)

aranyos – n
 közép(út)
 gyakran – utolsó betűje nélkül (!)
 lombos fenyő
 józan – f
 mély tenger
 túlságosan – visszafelé (!)
 nagy = i...
 legmagasabb – S. D. m
 rozzant – töve (!)
 partnak a ... = li...
 ébresztget = ... tat
 egyenlőtlen – f
 hajladozik
 villám – visszafelé (!)
 sújtják – nt nélkül (!)
 gyötör, törekszik
 biztos – Pl. N. m
 irigyszel
 legfelső – S. Acc. f
 miközben – visszafelé (!)



STILISTICA

A boldogabb életre buzdító adverbiummal (*rectius*) kezdődik a vers. Ez az indítás fontos az arany közép értelmezéséhez: Horatius nem azt mondja, hogy ne szállj tengerre (azaz ne tedd ki magad veszélynek), „csak” annyit mond: okosan hajózz, jól válaszd meg az utat! Az arany közép követése tehát nem passzív, hanem éppenséggel aktív magatartás.

Az energikus hajómetafora után a következő versszak elején áll a központi gondolat, mégpedig a jelzős kifejezés hyperbatonnal a sor elején és végén, az ige enjambement-nal a második sor nyitó szavaként:

**auream quisquis mediocritatem
diligat**

A további részben található a két szélsőséges léthelyzet leírása párhuzamos szerkesztéssel; majd egy teljes versszakot szentel a szélsőség veszélyeinek képi illusztrálására (hatalmas fenyő, magas tornyok és hegycsúcsok). Tanítás következik, majd a két isten (Iuppiter és Apollo) kettős arcának bemutatása.

Az óda strófái – egy kivételével – zártak. Valamennyi a fő gondolatot variálja tanítással (*sententia*) vagy képekkel (*pictura*). Az egyetlen enjambement ott van, ahol Iuppiter áll az emberi lét ellentétes pólusainak határmezsgyéjén:

informis hiemes reducit
Iuppiter, idem
submovet.

Megfigyelhetjük, hogy mind Iuppiter, mind Apollo neve az adoniszi sorokba kerül. A záró versszak elejének lendületet ad az a alliterációja:

rebus angustis animosus atque
fortis adpare.

A gondolat párjaként visszatér az indító hajókép. Az *angustus* ellentéte, a *secundus* már nem a *res* vagy a *sors* jelzője, hanem a *ventus*-é. S e jelzős kifejezés szintén egy fontos szót fog közre, a **nimium**-ot, amely így ugyanolyan vershelyzetbe kerül, mint az első strófában, itt is a 3. sor utolsó előtti szava. Ha belegondolunk, hogy a bevezetésben említett „*méden agan*”-nak a latin „*nil nimium*” felelhet meg, akkor úgy érezhetjük, hogy a *nimium* is kulcsszava az ódának.

CARMINUM LIBER TERTIUS

„Római ódák”

A III. könyv első hat ódája tartalmilag és formailag oly szorosan összefügg, hogy a filológusok joggal feltételezik: szándékosan kapcsolta össze őket szerzőjük.

Tartalmi kapcsolat: valamennyi költeménynek közösségi mondandója van, melyben a *vates*-költő szólal meg; erősen jelen van bennük a sztoikus filozófia, a hazafias gondolkodásmód.

Formai kapcsolat: mindegyik alkaioszi metrumban íródott, pedig Horatiusra inkább a formai változatosság jellemző, s legfőljebb két, esetleg három azonos formájú vers követi egymást, de hat soha.

Ezt a hat egymással összetartozó verset **ciklusnak** tekinthetjük; és „Római ódák” **ciklusának** nevezhetjük.

Az első római ódát bevezető két *alkaioszi strófát* valószínűleg utólag írta Horatius egy már kész költemény elé. Ez a nyolc sor bizonyíthatóan az egész ciklus nyitánya. Horatius itt a szó eredeti értelmében *vates* (=jósköltő, jövendőmondó). Maga hangsúlyozza, hogy új dalok (*carmina non prius audita*) következnek „beavatott”, új közönség számára. Szakrális hangnemet üt meg, hogy szigorú komolysága annál szembetűnőbb legyen. Pap ő, de a múzsák papja (*Musarum sacerdos*).

A nyitány második része az emberi és az isteni hierachiának tudomásulvétele és elfogadása annak tudatában, hogy enélkül nem lehet rend sem az Olümposzon, sem a földön. Az egyetemes világrendnek (*kozmosznak*) az alapja a rend, amelyben mindenkinek és mindennek megvan a helye és rendeltetése.

Ad chorum virginum et puerorum (III. 1. 1–8.)

Odi¹⁶¹ profanum¹⁶² volgus¹⁶³ et arceo.
Favete linguis¹⁶⁴: carmina non prius
audita Musarum sacerdos
virginibus puerisque canto.

új dalok

Regum timendorum in proprios greges,
reges in ipsos imperium est¹⁶⁵ Iovis,
clari¹⁶⁶ Giganteo triumpho,
cuncta supercilio moventis.

hierachia égben és földön

EXERCITATIONES, PENSA

1. a) Kik voltak a gigászok a görög mitológiában? Hogyan ábrázolták őket? Kiket ismeresz fel az olümposzi istenek közül, és miről?
- b) Mit tudunk az olümposziak és a gigászok harcáról, az ún. gigantomachiáról? Mi ennek a harcnak a jelképes értelme?
- c) Augustus korában milyen aktuális tartalmat kaphatott a gigantomachia? Mire használhatta fel Augustus ezt a mitológiai eseményt a maga politikája érdekében?



Az olümposziak és a gigászok küzdelme. Részlet a Pergamon-oltár domborművéből

2. Horatius ódáiban több helyen találunk az „*Odi profanum vulgus et arceo*”-hoz hasonló gondolatot, melyben azt fejezi ki, hogy elkülöníti magát az értetlen tömegtől:

*Me doctarum hederæ præmia frontium
secernunt populo ... (Carm. I. 1., 31. sk.)*

*Parca non mendax dedit (et) malignum
spernere volgus. (Carm. II. 16., 39. sk.)*

¹⁶¹ *odi* a jelentése itt gyengébb a „gyűlöl”-nél; kb. ennyi: „elkerülöm”, „semmi közöm hozzá”

¹⁶² *profanus* 3 „be nem avatott”; a szó etimológiája szerint, akik a templom, szentély (*fanum*) előtt (*pro*) álltak, s mivel nem voltak beavatva, nem léphettek be, hogy az áldozatot meg ne zavarják, be ne szennyezzék jelenlétükkel

¹⁶³ *volgus* = *vulgus*

¹⁶⁴ *favete linguis* erőteljes kultikus felszólítás: „legyetek csendben!”, „hallgassatok!”, tkp. „kedvezetek a nyelveitekkel” (ti. az áldozat bemutatásának azzal, hogy nem törtek meg a csendet)

¹⁶⁵ *imperium est* akiknek: gen.; akik fölött: *in* + acc.; hozzátartozik egyrészt a *regum timendorum* – *in proprios greges*, másrészt a *Iovis* – *in reges ipsos*

¹⁶⁶ *clari... moventis* (a vsz. utolsó szava, part. coni.) a *Iovis* jelzői; vonatkozó mellékmonddal fordítandó

- a) Idézzük fel az első részlet fordítását, a másodikat pedig fordítsuk le! (Az interneten lévő Appendixben a teljes ódát megtaláljuk.)
 - b) Értelmezzük Horatius életének és az első római óda bevezetésének ismeretében „Horatius arisztokratizmusát”!
3. a) Babits Mihály (akinek magyar–latin szakos diplomája volt) első kötetében (Levelek Írisz koszorújából) a nyitó költemény: *In Horatium*. A latin címben az *in* praeposito ambivalens jelentésű lehet: Horatiusra (Horatius **mellett**) és Horatius **ellen**. Próbálkozzunk meg a cím kettős jelentésének kifejtésével!
- b) Ki volt a kötet címében szereplő Írisz? Hol találkoztunk vele tanulmányainkban? Mire utalhat Babits ezzel a címadással?
- c) Az *In Horatium* c. Babits-vers mottója Horatius III. 1. ódájának első versszaka:

Gyülöllek: távol légy, alacsony tömeg!
ne rezzents nyelvet: hadd dalolok soha
nem hallott verseket ma, műsák
papja, erős fiatal füleknek.

Mennyire követi Babits az eredeti szöveget, s hol tér el tőle?

4. Hozzunk olyan példát a magyar irodalomból, amikor a költő
- a) költészetének újszerűségét hangsúlyozza ars poeticájában,
 - b) a fiatalokat tartja igazi közönségének!
5. Az alábbiakban ismerkedjünk meg egy-két gondolat erejéig az első öt római óda jellegzetes motívumaival! Fordítsuk le ezeket a szállóigévé vált horatiusi gondolatokat, s feleljünk a hozzájuk kapcsolódó kérdésekre! (Értelmezésükhöz olvassuk el az ódákat műfordításban is!)
- a) III. 1. ... desiderare, quod satis est ... – Hol találkoztunk már hasonló gondolat-tal Horatiusnál?
 - b) III. 2. Dulce et decorum est pro patria mori. – Melyik filozófiai iskola tanítása tükröződik ebben a szállóigében? Melyik ódában olvastuk a *dulce* és a *decus* szavakat összekapcsolva?
 - c) III. 3.

lustum et tenacem propositi virum
non civium ardor prava iubentium,
non vultus instantis tyranni
mente quatit solida, neque Auster,

dux inquieti turbidus Hadriae,
nec fulminantis magna manus Iovis:
si fractus inlabatur orbis,
impavidum ferient ruinae.

Milyen filozófiai felfogás tükröződik a fenti sorokban? Hol találkoztunk ennek az idézetnek a műfordításával? Milyen magyar történelmi, ill. kultúrtörténeti vonatkozásai vannak ennek az idézetnek? (Milyen nagy történelmi személyiségek idézték, milyen alkalomból a fenti sorokat?)

- d) III. 4. ...Camēnae...
 vos lene consilium et datis, et dato
 gaudetis, almae.
 Vis consili expers mole ruit sua.

Hány sorból áll Horatiusnak ez a leghosszabb ódája? Melyik műzsát szólítja meg Horatius az óda elején, s vajon miért őt? Mit jelent a műzsákra alkalmazott *Camēnae* megszólítás, s melyik magyar költő versében találkoztunk vele? Milyen másik ódában olvastuk, hogy Horatius hasonló lelkesedéssel ír a műzsai védettségéről, mint itt a gyermekkori emlék leírásában? Milyen mitológiai példákat hoz fel Horatius a *consilium* nélküli nyers erő következményére?

- e) III. 5. Caelo tonantem credidimus lovem
 regnare...

Az itt szereplő *Iuppiter tonans* képe hol bukkan elő a mi Himnuszunkban? Ki volt Regulus, és mi volt az a tett, amit Horatius hősi példaként említ az ódában? Hogyan ábrázolja Cicero a *De officiis* c. művében? (I. 13. 39. és III. 26. 99. sk.)

- f) III. 6. Delicta maiorum inmeritis lues,
 Romane, donec templa refeceris...
 Dis te minorem, quod geris, imperas.
 Damnosa quid non inminuit dies?

(Az interneten lévő Appendixben a teljes óda megtalálható!)

A Róma későbbi történetére is kiható ősbűn: a testvérgyilkosság hol kerül elő a magyar irodalomban mint az ősök bűnéért való bűnhődés gondolata? Milyen példát találunk a testvérgyilkosság motívumára a hun–magyar mitológiában? Ki dolgozta fel ezt verses epikai alkotásban? Melyik Berzsenyi-óda gondolatai hasonlítanak nagyon ennek az ódának a fő gondolataihoz?

Hol találkoztunk már azzal, hogy a költő *Romane* vocativusszal fordul honfitársaihoz? A mi költészetünkben hol szerepel az (ó) *magyar!* megszólítás? (Keressünk három–négy közismert példát!)

A „nyitányának” melyik gondolatát fogalmazza újra a második idézet?

Hozzunk későbbi irodalmi példákat a harmadik *toposzra* (=közhelyre): az idő mindent elmos, mindent elemészt.

STILISTICA

A „Római ódák” nyitánya (III. 1. 1–4.) nagy műgonddal van szerkesztve. Figyeljük meg pl. az első versszakban a négy ige helyét: *Odi... arceo. Favete... canto.* – mindkét mondatot igék keretezik. Hasonlóan hangsúlyos a *carmina non prius / audita* kiemelése hyperbatonnal és enjambement-nal. Az ünnepélyes szakrális hangnemről (*favete linguis; Musarum sacerdos*) az óda bevezetésében már volt szó; a *volgus* ↔ *virginibus puerisque* szembeállításáról pedig a feladatokban.

A második versszakban a hatalom birtokosai (*Regum ... Iovis*) kezdik és zárják az első két sort, s a hierarchiában középén lévő *reges* a második sor elején megismétlődik.

dik, míg Iuppiter jelzői (*clari* és *moventis*) merész hyperbatonnal a harmadik sor kezdő- és a negyedik sor zárószavai. Kifejező kép Iuppiter hatalmának szemléltetésére, hogy mindent szemöldökének rezdülésével irányít (mint az az apa, akinek van tekintélye családjá körében). A kép – Istenre vonatkoztatva – így él tovább Berzsenyi: *Fohászkodás* c. versében: *...a te szemöldököd / ronthat és teremthet száz világot / s a nagy idő folyamit kiméri...*”

Altercatio cum Lydia (III. 9.)

Ennek a *carmennek* műfaja: *altercatio* („váltakozó ének”). Játékos „versengés” ez a szerelmes vers, témája a féltékeny szerelmesek összeveszése, s viharos gyorsaságú kibékülése, miután egekbe dicsérték új kedvesüket. Az egészet nem kell, nem lehet komolyan venni, bár erre csábít az utolsó sor vallomása: „Csak véled tudok én / halni is, élni is.” (Radnóti Miklós fordítása) Szokták mondani, hogy Horatius szerelemfelfogása is epikureus: „Semmit se túlságosan!” Annyi bizonyos, hogy költeményeiben tucatnyi női név szerepel, de nincs egyetlen sokszor visszatérő név, mint pl. Catullusnál. Olykor azonban tetten érhető nála ebben a vonatkozásban a keserűség (pl. mikor arról ír, hogyan ünnepeljen a „család ünnepén” egy magányos költő). A magyarázat kézenfekvő: a felszabadított rabszolga fia elnyerhette az etruszk királyi sarj, Maecenas barátságát, sőt Augustusét is, ám nem valószínű, hogy egy előkelő római hölgy összekötötte volna vele az életét. (A verseiben szereplő női nevek egytől egyig idegen származású – művelt – *hetérák* nevei.)

Versmértéke: *metrum Asclepiadeum quartum*

˘ – | ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ | ˘
˘ – | ˘ ˘ ˘ | ˘ || ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ | ˘

Poeta: Donec gratus eram tibi múlt
nec quisquam¹⁶⁷ potior brachia¹⁶⁸ candidae
cervici iuvenis dabat,
Persarum vigui¹⁶⁹ rege beatior¹⁷⁰.

Lydia: Donec non alia magis
arsisti, neque erat Lydia post Chloen¹⁷¹,
multi¹⁷² Lydia nominis,
Romana vigui clarior Ilia¹⁷³.

¹⁶⁷ *nec quisquam potior... iuvenis* „egy kiválóbb ifjú sem...”

¹⁶⁸ *brachia dat... alicui* „karját fonja valami köré”; „átölel”

¹⁶⁹ *vigui = vixi* (a *vigeo*-ból)

¹⁷⁰ *beatior* attr. praed.

¹⁷¹ *Chloen* görög acc.

¹⁷² *multi... nominis* „sok nevű”, „sok néven becézett”

¹⁷³ *Ilia = Rea Silvia* (Romulus és Remus anyja)

Poeta: Me nunc Thressa Chloe regit,
dulcis¹⁷⁴ docta modos et citharae sciens,
pro qua non metuum mori,
si parcent¹⁷⁵ animae fata¹⁷⁶ superstiti.

jelen

Lydia: Me torret face mutua
Thurini¹⁷⁷ Calais filius Ornyti,
pro quo bis patiar¹⁷⁸ mori,
si parcent puero fata superstiti.

Poeta: Quid,¹⁷⁹ si¹⁸⁰ prisca redit Venus¹⁸¹
diductosque iugo cogit aeneo,
si flava excutitur¹⁸² Chloe,
reiectaeque patet ianua Lydiae?

jövő

Lydia: Quamquam sidere pulchrior
ille¹⁸³ est, tu levior¹⁸⁴ cortice et inprobo
iracundior Hadria,
tecum vivere amem, tecum obeam¹⁸⁵ lubens¹⁸⁶.



Citharán játszó lány (görög vázákép)

¹⁷⁴ *dulcis* = *dulces*; *dulces modos docta* „édes ritmusokat (versmértékeket) ismerő”

¹⁷⁵ *parcent* itt: „megkímélné” (akit: dat.)

¹⁷⁶ *fata* „sors”, „végzet” (Vergiliusnál is gyakran állt plur.-ban)

¹⁷⁷ *Thurinus Ornytus* „a thuriabeli Ornytus” – Calais apja

¹⁷⁸ *patiar mori* „eltűrném a halált” (a *patior* igének inf. a tárgya)

¹⁷⁹ *quid* kiegészítendő: „mit szólnál”

¹⁸⁰ *si...* az utána következő állítmányokat itt is magyarosabb feltételes módban fordítani

¹⁸¹ *Venus* metonymia

¹⁸² *excutitur* „kiütetnének a nyeregből”

¹⁸³ *ille* ti. Calais

¹⁸⁴ *levior* „könnyebb” („könnyelműbb” is)

¹⁸⁵ *obeam* ti. *mortem* „meghalnék”

¹⁸⁶ *lubens* = *libens*, itt *libenter* értelemben

Az „egyenes” és a „függő” beszéd

Ha valakinek a szavait szó szerint idézi a szöveg, azt egyenes idézetnek, *oratio recta*-nak nevezzük.

Ilyenkor az idézet általában nagybetűvel kezdődik, idézőjelben van, és „kommentáló” mondat van előtte, kettősponttal vagy a mondatba ékelve (gondolatjelek között), vagy az idézett mondat után (gondolatjellel). Fordításkor az idézetet bevezető mondatot „így”, „ezt”, „a következőket” szavakkal szoktuk kiemelni.

Ha valakinek a szavait csak tartalmilag idézi a szöveg, azt függő beszédnek, *oratio obliqua*-nak nevezzük.

Ilyenkor az idézet nincs idézőjelben, nem kezdődik nagybetűvel, hanem a „kommentáló” mondatba van beleolvasztva, mégpedig úgy, hogy az idézendő kijelentés *acc. cum inf.*-val, a nem kijelentés jellegű mondatok és az alárendelt mellékmondatok a *consec. temp.* szabályai szerint illeszkednek a mondatba.

Példák:

Cicero dixit: „Ego scio.”	Cicero dixit se scire.
Cicero ezt mondta: „Én tudom.”	Cicero azt mondta, hogy ő tudja.

Személyváltás (ahogyan a magyarban is)

sing. 1. esetén : se / ipse, ipsa, ipsum és suus 3	
Cicero dixit: „Ego scio filium meum.”	Cicero dixit se scire filium suum.
Cicero ezt mondta: „Én ismerem a fiamat.”	Cicero azt mondta, hogy ő ismeri a fiát.
sing. 2. esetén : ille, illa, illud / is, ea, id és suus 3	
Cicero dixit: „Et tu scis filium tuum.”	Cicero dixit et illum scire filium suum.
Cicero ezt mondta: „Te is ismered a fiadat.”	Cicero azt mondta, hogy emez is ismeri a fiát.

Idő- és helyhatározóváltás (ahogyan a magyarban is)

Cicero dixit: „Hic et nunc volo.”	Cicero dixit se ibi et tunc velle.
Cicero ezt mondta: „Itt és most akarom.”	Cicero azt mondta, hogy ott és akkor akarja.

EXERCITATIONES, PENSA

1. Alakítsuk át az *Altercatio* mondatait *oratio obliquába!*
Kezdjük így: *Poeta dicit /quaerit... Lydia dicit...*
 - a) Tegyük hozzá a „kommentáló” mondathoz a kijelentő főmondatok átalakított formáját!
 - b) Tegyük hozzá a „kommentáló” mondathoz a nem kijelentés jellegű főmondatok átalakított formáját!
 - c) Csatlakoztassuk az összes alárendelt mellékmondatot a maga főmondatához!
2. Alakítsuk át az alábbi mondatokat úgy, hogy a kijelentések a *verbum dicendi* (mondást jelentő ige) függvényei legyenek!
Aeneas Didoni praedicat: „Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.”;
Catullus queritur: „Odi et amo.”; *Lesbia dicebat: „Nulli nubere malo, quam Catullo.”;*
Romani clamabant: „Hannibal ante portas.”; *Vergilius scribit: „Regina Carthaginis sine Aenea vivere noluit.”;* *Horatius dicit: „Non omnis moriar.”*
3. Tegyük át az alábbi mondatokat *verbum dicenditől* függő *oratio obliqua* formába!
Lesbia requirebat a Catullo: „Quare odisti et amas?”; *Cicero in epistula interrogabat familiares suos: „Quid actum est Romae?”;* *Cicero interrogavit: „Quis senatorum consilia Catilinae ignorat?”;* *Horatius navem rei publicae interrogat: „Quid agis?”*
4. Képezd az alábbi, ódánkban szereplő középfokú mellézneveknek a felsőfokát!
Van-e és hogyan van az alapfokú adverbiumuk?
potior, beatior, clarior, pulchrior, levior, iracundior
5. Egy kivételével a fenti középfokú melléznevek mellett *abl. comparationis* van. Melyik ez az egy? Keresd meg és írd ki az *abl. comparationis*okat!
6. A stilisztikai elemzést előkészítendő, írjuk ki az első két versszakból a párhuzamosságokat, s húzzuk alá az egyezéseket, pl.
Donec gratus eram tibi, *Donec non alia magis*
nec... *arsisti, neque*
7. A verset – Radnóti fordításában – Sebő Ferenc megzenésítése tette rendkívül népszerűvé. Hallgassuk meg és tanuljuk meg az „Énekelt versek” valamely felvétele és/vagy a következő kotta segítségével. (A kottát maga a szerző küldte el már a tankönyv első kiadása számára.)

Do - nec gra - tus e-ram ti-bi,

nec quisquam po-ti - or brac-chi - a can - di - dae

cer - vi - ci iu - ve-nis da-bat

Per - sa - rum vi - gui re - ge be - a - ti - or.

STILISTICA

A váltakozó énekben gyakran alkalmazott módszer, hogy a szerző „ugyanazt mondja másképpen”, vagy éppen „az ellenkezőjét mondja ugyanazokkal a szavakkal”. (Ilyesmit figyelhattunk meg Catullus nászdalában, a fiúk és lányok altercatiójában.) A vers felépítése: az első versszakpár idősíkjá a **múlt**, a másodiké a **jelen**, a harmadiké a **jövő**.

A múltban, amikor még csak egymásnak éltek, a költő mindenkinél boldogabb, gazdagabb, Lydia mindenkinél híresebb volt (hisz a költő megénekelte!). Ám már itt feltűnnek a vetélytársak, akik az „idillt” megzavarják.

A jelenben körülményeskedve sorolják a vetélytárs előnyeit (a költőnek fontos az is, hogy új kedvese segítségére lehet a versek előadásában). Mindegyik esküdözik, hogy nagyon szereti új kedvesét: a költő azt mondja, meghalna érte, erre a lány: „én kétszer meghalnék”. Ha valaki eddig komolyan vette volna a verset, itt válik egyértelművé, hogy csak játék.

Az ötödik versszak viharos fordulatot vesz: a költő kezdeményezi a kibékülést, amire a lány vallomással válaszol.

Ad Melpomenen (III. 30.)

Az ódák Kr. e. 23-ban megjelent első három könyvének záró *carmen*je, egyúttal Horatius lírai epilógusa. Mind versmértékében (*metrum Asclepiadeum primum*), mind fő témájában (*a költői tevékenység a múzsák segítségével*) az első könyv nyitó ódájának párja – így a prólógus és epilógus keretbe foglalja a 88 ódát.

A vers a költő *ars poeticája*, büszke önértékelése, hivatástudatának, vállalt költői céljának és feladatának megvallása. Az effajta *ars poeticának* igen régi időktől (a Kr. e. 1200 körüli egyiptomi papiruszok óta) vannak előzményei, a görögök is írtak hasonló témájú sorokat, pl. Szimonidész, Pindaros), mégis Horatius indította el az *ars poeticák* egész sorát az európai (s benne a magyar) lírában.

Horatius költői jóslata – versei túlélnek az egyiptomi piramisokat, elkerülik a halált – beteljesült. Horatius túlélte a Római Birodalom fennállását jelképező *Capitoliumot* (amelynek elpusztulását a kor római polgárai el sem tudták képzelni). Alacsony sorból származó tehetségként ismertté tette szülőföldje tájait és mondai múltját. S amit legfontosabb érdemének tart: a múzsák segítségével a latin nyelvű lírát a klasszikus görög költészet rangjára emelte.

Exegi¹⁸⁷ monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,

kész az életmű

quod non imber edax, non Aquilo¹⁸⁸ impotens¹⁸⁹
possit diruere aut innumerabilis

elpusztíthatatlan

annorum series et fuga temporum.

Non omnis¹⁹⁰ moriar, multa¹⁹¹que pars mei

vitabit Libitinam¹⁹²: usque¹⁹³ ego postera
crescam laude recens, dum Capitolium¹⁹⁴

elkerüli a halált

scandet cum tacita virgine pontifex.

Dicar¹⁹⁵, qua violens obstrepit Aufidus¹⁹⁶,

elismeri szülőföldje is

¹⁸⁷ *exegi* a praesens perfectum az „émlékmű” befejezett voltát hangsúlyozza (szemben a Carm. I. 1. végének futurum imperfectumaival: *inseres...*, *feriam*)

¹⁸⁸ *Aquilo*, -onis *m* északkeleti szél

¹⁸⁹ *impotens* „féktelen” (ti. nem tud magán uralkodni)

¹⁹⁰ *omnis* „teljesen”, „egész lényemben”; attr. praed.

¹⁹¹ *multaque pars mei* „mert énemnek nagy része”, „mert igazi énem”; a -*que* magyarázó értelmű (explicativum)

¹⁹² *Libitina*, -ae *f* halál (istennő, akinek templomában a temetési szertartás eszközeit és az elhaltak névjegyzékét őrizték)

¹⁹³ *usque* itt: „folyton” (adv. a *crescam*-hoz és a *recens*-hez egyaránt értendő)

¹⁹⁴ *Capitolium* „a Capitoliumra” (puszta acc.); a főpap az újévi áldozat bemutatására megy ide a Vesta-szüzek főpapnőjével

¹⁹⁵ *dicar* kettős értelemben fordítandó. 1. „beszélni fogok rólam”; 2. „el fogják mondani rólam” (amit: nom. cum inf.)

¹⁹⁶ *Aufidus*, -i *m* Horatius szülőföldjének, a dél-itáliai Apuliának fő folyója

et qua pauper¹⁹⁷ aquae Daunus¹⁹⁸ agrestium
regnavit populorum, ex humili potens¹⁹⁹

alacsony sorból jött

princeps²⁰⁰ Aeolium²⁰¹ carmen ad Italos
deduxisse modos. Sume superbiam

nagy költő lett

quaesitam meritis²⁰² et mihi Delphica
lauro²⁰³ cinge volens²⁰⁴, Melpomene, comam.

GRAMMATICA

A görög szavak a latinban

1. A magánhangzókat hasonló alakú betűkkel írták át; az *υ* átírására az **y-t** használták. Az *ε* és *η* átírására **e-t**, az *ο* és az *ω* átírására egyaránt **o-t** használtak, így ezek hosszúságát (mint a többi magánhangzó esetében is) csak az tudja megállapítani a latin szóban, aki az eredeti görög szót ismeri.
2. A mássalhangzók közül a szóközi szigmát (*σ*) és a szóvégi szigmát (*ς*) egyaránt **s-nek** írták át; a *κ-t* pedig **c-nek** – a nagyon ritkán használt **k** a latin ábécé végén van csak megemlítve az ugyancsak ritka **z**-vel együtt, ami a dzétát tartalmazó néhány görög szó átírására kellett.
A felfogásuk szerint alighanem két mássalhangzót jelentő betűket két latin betűvel írták át: a *χ* **ch** lett, a *φ* **ph**, a *θ* **th**, a *ρ* **rh**, a *ψ* **ps**, a *ξ* viszont a latinban is két hangot jelölő **x** lett.
3. A *diftongusok* közül az *αι* = **ae**, az *οι* = **oe**, az *ει* néha **ei**, de néha hosszú **e**, pl. *Αἰνείας* = Aeneas; az *ου* – minthogy **u** hangértéke volt – **u** lett a latin írásban.
4. A görög szavak átvételekor a latin az *-ος* végű hímnemű névszók végét **-us-ra**, az *-ov* végű semlegesekét **-um-ra** változtatta. A görögben gyakori *-η* végű nőneműek, ha ritkán használt név volt, **e**-vel, ha gyakori név volt, **a**-val vette át.

A görög írás és kiejtés ismeretében válik érthetővé, hogy a klasszikus ókori („restituált”) ejtés latin szavakban is az *ae-t* **ai**-nak, az *oe-t* **oi**-nak, a *c-t* mindig **k**-nak ejtette.

¹⁹⁷ *aquae pauper* „vízben szegény” (gen. *inopiae*)

¹⁹⁸ *Daunus*, *-i m* Apulia mondai királya (természetesen nem ő szegény vízben, hanem a föld); akiknek az uralkodója: gen.

¹⁹⁹ *ex humili potens* „alacsony sorból kiemelkedő tehetségként” (attr. praed.)

²⁰⁰ *princeps* (ti. *ego*) ... *deduxisse* „elsőként ... ültettem át”, „elsőként vonultattam fel”

²⁰¹ *Aeolium carmen* „az aiol dalt”; a klasszikus görög líra nyelvjárása aiol volt

²⁰² *quaesitam meritis* „amely érdemeimnél fogva megillet” (part. coni.)

²⁰³ *laurus*, *-i f* babér, ebből készült Apollón és a múzsák koszorúja

²⁰⁴ *volens* „jóakarátulag”, „kegyesen” (attr. praed.)

KLASSZIKUS KULTÚRA

A mûzsák neve és szerepe

Közös nevükön túl mind a kilenc mûzsának volt egyéni tulajdonneve. Nevüket segít megjegyezni a névkezdetükből álló „mondóka”:

KLIIOMETERTHAL

EUERURPOKAL

Nevük (magyarul) szerepkörükkel és erre utaló attribútumaikkal

Név	Szerepkör	Attribútum
Klió	történetírás	papirusztekercs; írónád
Melpomené	tragédiaírás	tragikus álarc
Terpszikhoré	táncművészet	lant
Thalia	komédiaírás	komikus álarc
Euterpé	lírai költészet	tibia
Erató	szerelmi költészet	lant
Urania	csillagászat	éggömb, mutatópálca
Polühümnia	himnusz-költészet	– (ruhájába burkolódzik)
Kalliopé	eposzírás	viasztábla, stilus

A mûzsák szerepének változása

Az ókor óta a művészetek egyes területei háttérbe szorultak, mások „divatba jöttek”, így a (változatlanul sokat emlegetett) mûzsák szerepköre is megváltozott. Melpomené lett a pártfogója minden komoly hangvételű versnek, Thalia először a vígjátéknak, aztán a színészetnek általánosságban. Euterpé kezdetben a dalköltészetnek, aztán a „könnyűzenének” lett a mûzsája, Polühümnia meg a „komolyzenének”. Az eposzírás szerepének változásával Kalliopé az elbeszélő költemények születését, később a regényírást védelmezte.



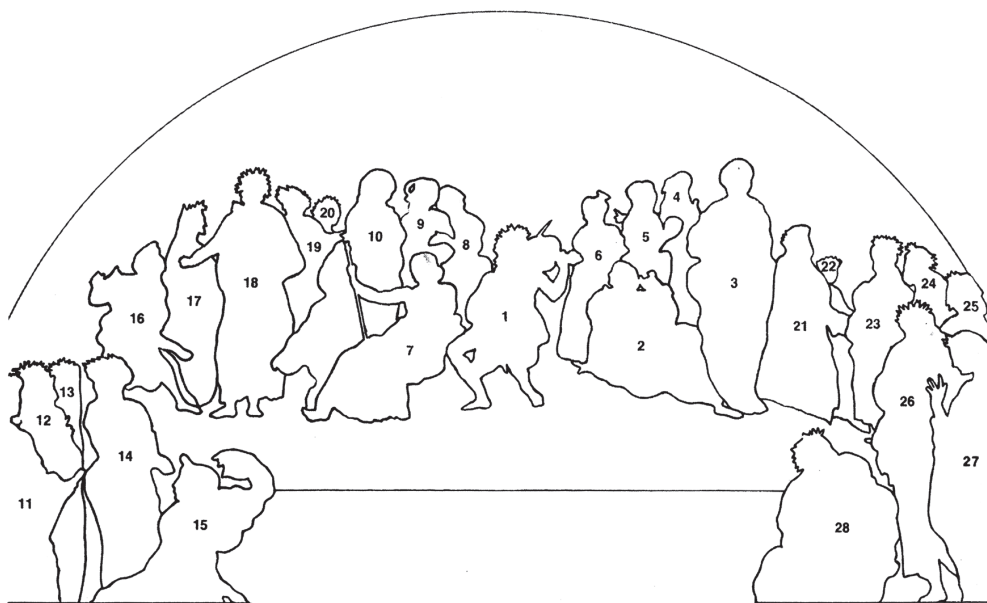
Az úgynevezett mûzsaszarkofág

EXERCITATIONES, PENSA

1. Ismételjük át a múzsákról tanultakat!

Hány múzsa kapcsolódik az epikai, drámai, illetve lírai műnemhez? A „társ-művészetek” múzsái közül egy-egy melyik műnemhez kapcsolható?

2. Raffaellónak a Vatikánban lévő falfestménye a múzsákat Apollón és a leghíresebb költők társaságában ábrázolja (színes képük a mellékletben). Azonosítsd a múzsákat és a költőket a rajz segítségével!



PARNASSZOSZ/PARNASSUS

1 – Apollón	7 – Kalliope	14 – Anakreón	22 – Boccaccio
2 – Erató	8 – Euterpe	15 – Szapphó	23 – Tibullus
3 – Urania	9 – Klió	16 – Ennius	26 – Propertius
4 – Terpsikhore	10 – Thalia	17 – Dante	27 – Ovidius
5 – Melpomené	11 – Alkaios	18 – Homérosz	28 – Horatius
6 – Polühümnia	13 – Petrarca	19 – Vergilius	

3. Milyen ablativusfajták a következők?

monumentum aere perennius; postera crescā laude recens; superbiam quāesitam meritis; Delphica lauro cingē

4. A versben szereplő nom. cum inf.-s szerkezetet alakítsuk át acc. cum inf.-vá az alábbiak szerint:

Nom. cum inf.: Dicar (ego) princeps Aeolium carmen deduxisse.

Acc. cum inf.: Posterī dicent (az utódok el fogják mondani) ...

5. Írd le az alábbi görög tulajdonneveket latinos formában!

Homérosz, Hérodotosz, Pindaros, Aiszhülosz, Szophoklész, Epikürosz; Uranosz, Apollón, Daidalos, Akhillész, Ankhiszész, Aineiasz, Oidipusz, Phaidra

6. a) Mely betű(k) árulja(k) el az alábbi latin szavak ősi latin vagy görög eredetét?
Kalendae, Kaeso, zona, Zephyrus, gaza
 b) Mi a Zephyrus latin neve?
 c) Mi az értelme az *Ad Graecas Kalendas* mondásnak? (Nézzünk utána, hogy miért!)
7. a) Gyakoroljuk a görög szavak olvasását a múzsák nevén!
 Κλειώ ♦ Μελομένη ♦ Τερψιχόρη ♦ Θάλεια ♦ Εὐτέρπη ♦ Ἑρατώ ♦ Οὐρανία
 ♦ Πολύμνια ♦ Καλλιόπη
 b) Írjuk át ezeket a görög neveket latinra! Ellenőrizzük átírástunkat a szótárból!
 c) Melyik nevet melyik declinatióba sorolta be a latin? Értelmezzük a szótár információit!
 d) Hány múzsa nevével találkozunk Horatius latinul olvasott ódáiban?
 Nézzük meg, tényleg a görög név magánhangzói szerint alakult-e a magánhangzók hosszúsága a latin névben! Bizonyítsuk ezt a versmérték segítségével!
8. Válaszoljunk emlékezetből!
 Melyik két múzsának jele a húros hangszer? Melyik múzsa véd, mai fogalmaink szerint, tudományt? Melyik múzsának nincs attribútuma? Kinek a jele a komikus álarc, kinek a tragikus? Kinek az attribútuma a kettős fuvola? Melyik múzsát nevezhetné meg Vergilius az Aeneis elején? Melyik múzsának „ad” Horatius a szokványostól eltérő attribútumot az I. 1. ódában?
9. Soroljuk fel, mi minden viseli ma is nálunk az egyes múzsák nevét! (Színház, csillagvizsgáló, folyóirat, versciklus stb.)
10. Melyik négy múzsa díszíti szobrával és nevének görög feliratával a Magyar Állami Operaház homlokzatát?
11. Mit jelent a *poeta laureatus* költői cím? Ma melyik női név származik a babér nevéből? Hogy van a babér görögül? Mit tudunk a név mitológiai történetéről, és melyik latin szerzőnél olvashatunk róla? Melyik híres újkori szobrász ábrázolta ezt az átváltozást?
12. Olvassunk el néhányat a magyar és a világirodalom híres *ars poeticáiból*, amelyek valamilyen formában emlékeztetnek a horatiusi *Exegi monumentum*-ra: Ovidius: a *Metamorphoses* epilógusa (XV. 871–79.); Janus Pannonius: Pannónia dicsérete; Shakespeare: LV. szonett; Zrínyi Miklós: Szigeti beszéde; Peroráció; Alekszandr Puskin: Az emlékmű; Illyés Gyula: Az ítéletmondóhoz. Miben emlékeztetnek a fenti versek Horatius III. 30. ódájára, s miben térnek el tőle?

STILISTICA

Az első ige (*exegi*) a maga befejezettségével ellentétet alkot a kezdő *Maecenas*-óda végének futurumaival (*inseres, feriam*).

A *monumentum* szó első jelentésben emlékművet (pl. síremléket) jelent, kézenfekvő tehát költőnk műveinek az egyiptomi piramisokkal való összevetése. Anyagi természetű alkotások legnagyobb ellensége az időjárás és az idő. Ennek jelzői: *edax, impotens* és a hosszúságával figyelmet keltő *innumerabilis*, mutatják egyrészt erejüket, másrészt tehetetlenségüket a költő *monumentum*ával szemben. Az öt soron át kigyózó, hosszú mondat után rövid, határozott kijelentések következnek. Persze a költő is halandó ember, de nem egész lényében. A kiemelt *Non omnis moriar* után négy sor kezdődik igével (*vitabit... crescām... scandet... Dicar...*).

A vers középpontjában (a 10. sor végén) áll a *Capitolium* szó, amelynek örök voltáról a költő éppúgy meg van győződve, mint verseiéről.

A legfontosabb gondolat a *Dicar*-ral kezdődik, ám – a szülőföld bemutatása miatt – várat magára, s látszólag az óda hangsúlytalan helyére kerül: *...ex humili potens / princeps Aeolium carmen ad Italos / deduxisse modos*. De ha jobban megfigyeljük, a *potens* a harmadik sor végén álló *impotens* ellenpontja (az Aquilo tehetetlen, a költőben – származása ellenére – megvan a tehetség, a képesség). Ez után a *princeps* szó vonja magára a figyelmet. Horatius nem *primus*, hanem *princeps*, akárcsak Augustus. Ha valaki túl merésznék találná ezt a párhuzamot, annak bizonyítékul felhozzuk, hogy a *deduxisse* ige egyik fontos jelentése: diadalmenetben felvonultatni. A párhuzam nem vakmerő, inkább finom: amint Augustus diadalmenetben vonultatta fel a legyőzött népeket, úgy vonultatja fel költőnk is, hódító vezér módjára a görög versmértékeket anyanyelvén. Princeps ő is, de a latin metrumok princepsé. (Vergilius a Georgica III. énekében a múzsákat vonultatja így fel az aóni csúcsról hazatérve: *Aonio rediens deducam vertice Musas*.)

Az ódát záró, múzsához szóló invokáció és megkoszorúzási jelenet az első költemény zárásának párja. (Ebből sem hiányzik némi önirónia: míg ott a feje búbját, itt a – bizonyára nem létező – hajkoronáját említi utolsó szóként.)

Horatius levelei

Az élete derekán túljutó Horatius úgy érzi, hogy az ódaköltés ideje lejárt, mert azt csak bizonyos életkorban és lelkiállapotban lehet művelni. A vatesi szerepvállalás helyett jobban illik már hozzá, hogy félrevonuljon sabinumi birtokára, s filozófusok tanulmányozásának szentelje idejét. Az ő megtermékenyítő gondolataikat élettapasztalataival ötvözve olyan műfajt választ, amelyben kedvére elmélkedhet a világ dolgain, tréfálkozhat az emberek – köztük önmaga – gyöngeségein. Ez a műfaj a költői levél, az *epistula*. Horatius továbbra is tanít, minden póztól mentesen, az ódákban hirdetett életelvek alapján: a sztoa rideg szigorát inkább bírálva, az emberre szabott epikureizmus életigenlését inkább elfogadva.

Valaha szép öregkort kért Apollótól:

„... agyam legyen
ép, és öregkorban se kelljen
csúfosan és citerátlan élnem.”
(*Carm. I. 31. 19–21.*; ford. Devecseri Gábor)

A levelek versmértéke – ugyanúgy, mint a szatíráké – *hexameter*, tehát a levelek mintegy az epika rangjára tartanak számot. Horatius a hexameteres költői levéllel **új műfajt** teremtett Rómában.

A levelek első könyvébe 20 levél tartozik. Témái igen változatosak: a hétköznapi élet eseményei, buzdítás, tanítás, szelíd feddés, úti élmények elmesélése ráérős szemlélődéssel, finom iróniával átszőve. Horatius többnyire kedélyesen „beszélget” partnerével, megosztva vele gondolatait. Szinte észrevétlenül alakítja is a címzett életszemléletét, mert nyilvánvaló, hogy igaza van a költőnek, hiszen gazdag élettapasztalatai vannak.

A második könyv mindössze három hosszú levelet tartalmaz. Valamennyiben művészi elveit tárja elénk Horatius. Ezek keletkezési sorrendjükben a következők: a *Florus*hoz (II.), majd a *Pisók*hoz (apához és fiához; III.), s végül magához *Augustus*hoz (I.) címzett levél. A legismertebb a Pisókhoz szóló, ennek külön címe is van: *De arte poetica*. Ebben a költői mesterség/művészet „arany szabályait” veszi sorra. Közülük sok vált normatív erejűvé a klasszicizmus esztétikájában, s bármely korban érdemes komolyan vennie annak, aki irodalmi alkotást hoz létre.

A levél címzettje az Augustus-kor híres elégiaköltője, Albius Tibullus, akit Horatius nagyra becsült, sőt barátai közé számított, jóllehet nem a Maecenas-körhöz, hanem egy másikhoz, a Messala-körhöz tartozott. Mint a levélből is kiderül, egyetértésük alapja az azonos, epikureus életszemlélet lehetett.

Tibullus is visszavonultan él birtokán, oda címezi a tréfás baráti meghívást Horatius. A levél végén – nem kis öniróniával – Horatius „Epikurosz kondájából való malacnak” nevezi magát.

Albi, nostrorum sermonum²⁰⁵ candide iudex,
quid²⁰⁶ nunc te dicam facere in regione²⁰⁷ Pedana? *mit csinálsz?*
Scribere, quod Cassi²⁰⁸ Parmensis opuscula vincat,
an tacitum²⁰⁹ silvas inter reptare salubris²¹⁰,

210 *salubris* = *salubres*

látogass meg!

A mindvégig közvetlen hangnem jól példázza Horatius stílusát a levelekben. A levél „félbevágott beszélgetés”, szinte érezzük, hogy Horatius társalog barátjával, s jól értik egymást.

A megszólításban őszinte elismeréssel illeti, s (nevének szinonimájaként) *candidus*-ként szólítja meg barátját (valószínűleg a satírákat elismerő kritikáját köszönve így meg). Utána elképzei Tibullust, amint birtokán „kószál”, „mászál” (a *reptare* tréfás stílusárnyalatú) az erdőben, ír vagy bölcs dolgokon töri a fejét.

Az újabb bók (barátja tehetségének kiemelése) után következik az élet – mindkettőjük által elfogadott – értékeinek felsorolása. Szépség és gazdagság csak akkor ér valamit, ha az élvezni tudás művészetével (*ars fruendi*) társul. A dajka képe bensőségessé teszi ezeket az értékeket. Hierarchikus sorrendet figyelhetünk meg közöttük: az első a bölcsesség (*sapere* – amely persze az ízlésen, az ízlelésen, az ízek megkülönböztetésén alapul – ez az újszülött első tevékenysége), a második a beszéd (*fari* – a beszélni tanulás, majd az ékesszólás) képessége, utánuk következik a *gratia*, *fama* majd a *valetudo*, s csak legvégül a pénz. (A *sapere* időben is megelőzi a *fari*-t, hiszen az *in-fans* még nem tud beszélni.)

Az *Inter spem curamque, timores inter et iras* kifejezésekben az *inter* a hangsúlyos: hiszen a bölcs nem kíván szenvedélyesen, nem aggódik, nem fél, nem haragszik másokra, a szenvedélyek között a kiegyensúlyozottság állapotában él.

Az epikureizmus (ódákban is többször megfogalmazott) elve következik: ne akard szenvedélyesen, hogy még a holnap nap is tied legyen, mindig a mai napot éld meg (a holnap: ajándék).

A levél zárásában, a baráti meghívásban hangnemet vált Horatius: a fennköltet tréfássá teszi: látogass meg, ha nevetni akarsz rajtam. Plinius is így kezdi prózában írott levelét Tacitushoz, ám ő utána inkább dicsekvésbe fordul: „milyen nagyszerű vadász (s egyszersmind író is) vagyok én!” Horatius pedig merész iróniával rajzol képet önmagáról, amiért talán egy kicsit a kelleténél jobban belefeledkezett a testi örömeibe: úgy elhízott, mint egy malac. (Egy-egy filozófiai iskola követőit gyakran jelölték a *grex* = nyáj, konda, csorda szóval.)

Horatius utóélete

Horatiusra, mint „a római lant hivatott mesterére”, ha az utcán sétált, „ujjmutogatással” hívták fel egymás figyelmét a járókelők, akik között elhaladt (vö. Carm. IV. 3. 22. sk.). Költői pályája – a mantuai parasztfiúéhoz (Vergiliuséhoz) hasonlóan – szédítő magasságokba ívelt: tehetségük meghozta a társadalom legnagyobb elismerését: ők lettek Augustus korának legnagyobb költői. Nem csoda, hogy Horatius életműve nem sokáig kerülte el azt a végzetet, melytől tréfásan „rettegett”, ti. igen hamar iskolai tananyag lett belőle. Ám az *Exegi monumentum*-ban hirdetett igazi elismerés sem volt hiú ábránd.

Jóllehet a keresztény századokban Horatiust nem lehetett úgy aktualizálni, mint Vergiliust IV. eclogája kapcsán, hogy olvasták és folyamatosan merítették belőle, arra vannak bizonyítékaink. A középkorban összegyűjtötték az életműből könnyen

kiszakítható, „magvas” gondolatait, melyekből szállóigék lettek, amiket életelv-ként hirdettek. Mondásgyűjteményekben ma is sok Horatius-szállóige található.

Később is minden kor megtalálta Horatiusban a maga költőjét.

Igaz Trencsényi-Waldapfel Imre megállapítása, hogy „a magyarság viszonya Horatiushoz egyidős irodalmával”. Reménytelen vállalkozás lenne azon művek felsorolása, amelyeken kimutatható Horatius hatása.

Először kétségkívül az **Imre herceghez írott intelmeket** kell megemlítenünk. A költő születésének bimillenniumára kiadott *Horatius noster* (1935, összeállította Trencsényi-Waldapfel Imre, bevezette Kerényi Károly) fogalommal vált számunkra („a mi Horatiusunk”). Valószínűleg minden európai nemzet őriz ehhez hasonló, szubjektív Horatius-képet.

A *Horatius noster* egyik szála a **műfordítások** sora. Klasszikus metrumú versek fordításában mi rendkívül szerencsések vagyunk. Nyelvünk (a modern indoeurópai nyelvektől eltérően) épp olyan nagyszerűen alkalmas az időmértékes verselésre, mint az ógörög és a latin (sok a nyílt szótag, s egy hosszú szótag időtartama épp kétszerese a rövidének). Nem csoda, hogy már a XVI. századból ismerünk metrumhű fordítást. A fordítók közül **Csokonait** emeljük ki. A XVIII. század „deákos” költői, **Rájnisi József, Baróti Szabó Dávid és Révai Miklós, Virág Benedek** éppúgy meghonosították a klasszikus metrumokat a magyar nyelvben, mint Horatius tette ezt a göröggel a latinban. Virág Benedeket elsősorban Horatius-fordításai miatt **magyar Horatiusnak** is nevezték. A későbbi korokban költő-műfordítóink ízlésük szerint válogattak Horatius-verseket fordításra. Jellemző, hogy amikor a XX. század derekán felmerült az igény a teljes életmű fordítására, **Devecseri Gábor**, aki a teljes Homéroszt úgy adta vissza magyarul, hogy értéke közelít az eredetihez, aki kiváló tolmácsolója lett Catullusnak, Ovidiusnak, a „Horatius összes” tolmácsolására nem vállalkozott. Hogy a mű elkészüljön, megpróbálta megnyerni az akkori költők legjobbjait. Nagy műfordítás-vitával – s egy heterogén *bilinguis* kötetrel – zárult akkor a kezdeményezés. (**Quinti Horati Flacci: Opera omnia – Quintus Horatius Flaccus összes versei**, Bp. 1961.) Később **Bede Anna** költő-műfordító fordította le az egész életművet. (Bp. 1989.)

Óriási jelentőségű Horatiusnak a **magyar költőkre gyakorolt hatása**. Ennek a hatásvizsgálatnak könyvtárnyi irodalmából itt csak ízelítőül említhetünk néhány példát.

Zrínyi Miklós „Török Áfium”-a választott Horatius-mottóját (*Dulce et decorum est pro patria mori*) így toldja meg: *dulcius est pro patria vivere*.

Berzsenyi Dániel „utolérhetetlen mester”-ének vallja Horatiust, akit úgy értett, ahogy kevesen. Sohasem utánozta szolgálait, hanem megtanult tőle önálló „energiás sorokat” írni, amelyekben nincs egy fölösleges A’ sem.

Petőfi Sándornál (akinek zsebében ott lapult egy csinos kis „zseb-Horác”) az alapos Horatius-ismeret tudatosan és tudat alatt ott munkál verseiben (gondoljunk a **Szeptember végén** említett soraira). Rajongott Horatius fiatalkori eszméiért, de nem kért későbbi bölcsességéből, főleg az „ügynevezett” *aurea mediocritas*-ból (a Licinius-ódánál idézett **Egy gondolat bánt engemet** mellett egyértelmű példa erre a **Ha férfi vagy, légy férfi...**).

Horatiust idézve (Carm. III. 3. 1–8.) lépett vérpadra **Hajnóczy József**, s ugyanezekkel a sorokkal indította **Kossuth a Pesti Hírlapot**.

Petőfi kortársa, **Gyulai Pál** fájdalmas ódájában (**Horatius olvasásakor**) a Philip-pinél elszenvedett vereséget Világossal hozza párhuzamba: és ebből arra a következtetésre jut, hogy Horatius (kényszerből?) megalkuvó, és szolgalelkű költő lett.

Babits Mihály egyszerre vállalja is, és szenvedélyesen tagadja is mesterét (**In Horatium**).

Kosztolányi Dezső (az *Exegi monumentum* fordításához kapcsolva) bizalmas prózai levélben köszönti Horatiust születésének kétezredik évfordulója alkalmából, úgy, mint egy élő költőt.

József Attila Horatius ihletésére ódát ír szapphói strófában (**Rövid óda a kelő Naphoz**).

Illyés Gyula nagy elődje gondolatai nyomán vállalja népéért a *vates*-sorsot **Az ítéletmondóhoz** c., aszklépiadészi metrumban írott *ars poeticá*jában.

Vas István *Vides ut alta stet* címmel ír groteszk költeményt.

Devecseri Gábor az említett *Opera omnia* utószavában 20 oldalas hexameteres költői levélben cseveg mesterével.

A felsorolt példákból sejteni lehet, milyen eleven és sokszínű horatiusi örökségünk.

EXERCITATIONES, PENSE

1. Milyen szituációban hangozhatnak el ma az általunk olvasott Horatius-ódák szállóigéi?

dulce decus meum ♦ mobilium turba Quiritium ♦ indocilis pauperiem pati ♦ bella matribus detestata ♦ doctarum hederæ præmia frontium (*Maecenas-óda*)

Dissolve frigus! ♦ Permite divis cetera! ♦ Quid sit futurum cras, fuge quaerere! ♦ ...donec virenti canities abest ... (*Thaliarchus-óda*)

Tu ne quaesieris, quem mihi, quem tibi finem di dederint. ♦ Ut melius, quicquid erit, pati! ♦ Sapias! Vina liques! ♦ Spem longam reseces! ♦ Carpe diem! (*Leuconoé-óda*)

Integer vitae scelerisque purus non eget Mauris iaculis. ♦ curis vagor expeditis ♦ terradomibus negata ♦ Dulceridentem Lalagen amabo, dulce loquentem! (*Fuscus-óda*)

Nunc est bibendum! ♦ contumano cum grege turpium ♦ accipiter velut columbas... ♦ fatale monstrum ♦ non humilis mulier (*Cleopatra-óda*)

Aequam memento rebus in arduis servare mentem! ♦ ... dum res et aetas et sororum fila trium patiuntur atra ♦ Cedas coemptis saltibus et domo ♦ victima nil miserantis Orci... ♦ Omnes eodem cogimur. (*Dellius-óda*)

Rectius vives neque altum semper urgendo. ♦ Saepius ventis agitur ingens pinus. ♦ bene praeparatum pectus ♦ Non, si male nunc, et olim sic erit. ♦ Neque semper arcum tendit Apollo. ♦ Contrahes vento nimium secundo turgida vela. (*Licinius-óda*)

Exegi monumentum (aere perennius). ♦ fuga temporum ♦ Non omnis moriar. ♦ ...dum Capitolium scandet pontifex ♦ ex humili potens (*Melpomene-óda*)

2. Horatius utóéletének tüzetesebb megismeréséhez olvassuk el a Quintus Horatius Flaccus *Összes versei* c. (1961) kétnyelvű kiadvány előszavából Borzsák István tanulmányának megfelelő részét (31–53. l.)! Egészítsük ki a fenti összefoglalást az ebből szerzett ismeretekkel!
3. Gyűjtsük össze azokat a verseket, amelyeket az egyes Horatius-ódákhoz valamilyen módon hozzákapcsoltunk!
4. Válassz egyet az alábbi címek közül, s írd róla: „Horatius életfilozófiája a tanult versek alapján,” „Horatius és a költészet viszonya”, „Horatius és Berzsenyi”.
5. Olvassuk el Gyulai Pál *Horatius olvasásakor* c. költeményét, azonosítsuk a benne található Horatius-reminiscenciákat, majd elemezzük a költeményt! Mi indokolja Gyulai Pál Horatius-értelmezését? (Ügyeljünk a vers keletkezésének dátumára!)
6. Olvassuk el Kosztolányi *Quintus Horatius Flaccus* c. irodalmi levelét! Megjelent a Pesti Hírlap 1935. január 6-i számában, megtaláljuk pl. Kosztolányi Dezső: *Ércnél maradandóbb* c. kötetében (Bp., Szépirodalmi K. 1975, 7–10. l.). Hasonlítsuk össze a költő Horatius-képét a sajátunkkal!
7. A második feladatban említett kétnyelvű kiadványból olvassuk el Devecseri Gábor költői-műfordítói utószavát („Levél Horatiushoz, avagy a fordítás művésze-te”)! Tanuljuk meg belőle az ott említett tréfás magyar hexametereket, melyekkel Devecseri arra utal, milyen könnyű magyarul időmértékes sorokat írni!
8. Horatius-tanulmányaink befejeztével készítsünk *Horatius meust*, melyben ki-kí bemutatja *a maga szubjektív* Horatius-képét!

Publius Vergilius Maro

I. ecloga (1–30.; 38–46.; 64–66.; 70–83.)

Vergilius sírverséből tudjuk, hogy első művének tárgya *pascua* (legelők). Ez a mű a korai költészetéből általa „kiválasztott” (ezért: *eclogae*) 10 pásztorköltemény. A pásztorköltészet, görögül **bukolikus** költészet, nevét a „*búkolosz*” (=marhapásztor) szóból kapta. A bukolikus költészetnek korai, népköltészeti gyökerei vannak, de a hellénizmus korában vált igazán kedveltté. Legnagyobb mestere a szicíliai **Theokritosz**, akit Vergilius is elődjének tekint e témában. Theokritosz olyan költői világot alkot, amelyben a képzelet szépítette szülőföld tájain meghitt természetközelen él a pásztor. Ő teremti meg az *idillt* (életkép, a görög *eidyllion* = kép szóból), mely az élet valamely kiragadott, cselekményes mozzanatát természeti környezetbe helyezi. Formája gyakran párbeszédes. Itt a pásztor ritkán valóságos, inkább eszményített szereplő, de lehet a költő metaforája is, aki elvágyódik kora valóságából.

Vergilius pásztorai szülőföldjén, Észak-Itália tájain élnek. Idilljüket veszélyezteti a polgárháború, melynek következményei (földosztás a kiszolgált katonáknak) őket is sújtják: alkalmasint tőlük veszik el a földet, s így földönfutóvá válnak. Vergilius, aki személyesen is átélte ezt, mélyen átérzi és megörökíti fájdalukat. De megörökíti annak a pásztornak az örömét is, aki – költői érdemeiért – visszakapja földjét. A tíz eclogából kettő (az **I.** és a **IX.**) foglalkozik ezzel a témával, ezek az ún. római tárgyú eclogák. (A többi eclogából még egyet emelünk ki: a leghíresebb

IV. eclogát. Ebben a költő prófétai hittel énekel az emberiség szép álmáról, egy új aranykor beköszöntéről, melynek kezdetét egy gyermek születése jelzi. Könnyű volt e gyermeket a keresztény századokban a Messiással kapcsolatba hozni; ezért lett Vergiliusnak oly nagy tisztelete, s így válhatott pl. Dante kísérőjévé a *Divina Comediában*.)

Radnóti Miklós a IX. ecloga fordításakor mélyen átérezte Vergiliusszal lelki rokonságát, sőt sorsuk hasonlóságát is. Ennek az élménynek hatására kezdett ő is eklogákat írni, melyekben sok finom utalást találunk elődje pásztorköltészetére.



Vergilius I. eclogájának kézírata illusztrációval

Meliboeus:

Tityre²²³, tu, patulae recubans sub tegmine fagi
silvestrem tenui Musam meditaris²²⁴ avena;
nos patriae finis²²⁵ et dulcia linquimus arva.
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
formosam resonare doces Amaryllida²²⁶ silvas.

Tityrus:

O Meliboee, deus²²⁷ nobis haec otia fecit.
Namque²²⁸ erit ille mihi semper deus, illius²²⁹ aram
saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum²³⁰
ludere, quae vellem, calamo permisit²³¹ agresti.

Meliboeus:

Non equidem invideo, miror magis: undique totis
usque adeo²³² turbatur²³³ agris. En ipse capellas
protinus aeger²³⁴ ago, hanc²³⁵ etiam vix, Tityre, duco.
Hic²³⁶ inter densas corylos modo namque gemellos²³⁷,
spem²³⁸ gregis, a! silice in nuda conixa reliquit.
Saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset²³⁹,
de caelo tactas²⁴⁰ memini praedicere quercus.
Sed tamen iste deus, qui sit, da²⁴¹, Tityre, nobis.

²²³ Tityre Titürosz, Theokritosznál is szereplő pásztornév, itt az idősebbik pásztor. Figyeljük az első sor pásztorsípot utánzó hangfestését (*Tityre, tu patulae*), majd visszhangját a 4. sorban: (*tu, Tityre, lentus*)

²²⁴ *meditaris* itt: „komponálsz”, „énekelisz”

²²⁵ *finis* = *finis*

²²⁶ *Amaryllida* „Amaryllis (név)et”, görög acc.

²²⁷ *deus* „egy isten” (a 42. sorban nyilvánvaló lesz, hogy Octavianus)

²²⁸ *namque* „mert bizony”

²²⁹ *illius* ti. *dei*

²³⁰ *ipsum* ti. *me*

²³¹ *permisit* mellette (a szokástól eltérően) acc. cum inf.

²³² *adeo* „annyira” (itt a módosítószó szerepel)

²³³ *turbatur* „zűrzavar van” (személytelen)

²³⁴ *aeger* (*ipse ego*) „(magam is) kínlódva” (attr. praed.)

²³⁵ *hanc* ti. *capellam* (rámutat egy anyakecskére)

²³⁶ *hic* itt

²³⁷ *gemellos... conixa* „ikreket szülvé”, „ikreket elve”

²³⁸ *spem gregis* a kiskecskékre vonatkozik (a nyáj reménye a szaporulat)

²³⁹ *si mens non laeva fuisset* az Aeneis II. 54. sorából ismerős, ahol Aeneas mondja a balga eszű trójaiakról

²⁴⁰ *tactas... quercus* (villámtól) sújtott tölgyek

²⁴¹ *da!* = *dic!* (köznyelvi)

Tityrus:

Urbem quam dicunt Romam, Meliboeae, putavi
stultus ego huic²⁴² nostrae similem, quo saepe solemus
pastores ovium teneros depellere fetus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus haedos
noram²⁴³, sic parvis componere magna solebam.
Verum haec²⁴⁴ tantum alias inter caput extulit²⁴⁵ urbes,
quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Meliboeus:

Et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?

Tityrus:

Libertas²⁴⁶, quae sera tamen respexit inertem²⁴⁷,
candidior²⁴⁸ postquam tondenti²⁴⁹ barba cadebat,
respexit tamen et longo post tempore venit,
postquam nos Amaryllis habet, Galatea²⁵⁰ reliquit...

Meliboeus:

Tityrus hinc aberat. Ipsae te, Tityre, pinus,
ipsa te fontes, ipsa haec arbusta vocabant²⁵¹.

Tityrus:

Quid facerem?²⁵² Neque²⁵³ servitio me exire licebat
nec tam praesentis²⁵⁴ alibi cognoscere divos.
Hic illum²⁵⁵ vidi iuvenem, Meliboeae, quotannis
bis senos cui nostra dies altaria fumant,
hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
„Pascite, ut ante, boves, pueri, submitte tauros.”

²⁴² *huic nostrae* (ti. urbi) Mantua

²⁴³ *noram* = *noveram* „(mert azt) tudtam”

²⁴⁴ *haec* ti. Roma

²⁴⁵ *extulit* „kiemeli” (praesens perf. logicum)

²⁴⁶ *libertas* itt derül ki, hogy Tityrus rabszolga volt, akinek szabadsága megváltásáért kellett Rómába utaznia

²⁴⁷ *inertem* (*me*) „rám...”, a nem igyekvőre”, „rám...”, noha nem igyekeztem” (attr. praed.)

²⁴⁸ *candidior...* *barba* „a szakállam (ősz szálaktól) ragyogóbb színben”

²⁴⁹ *tondenti* (ti. mihi) „mikor levágtam” (part. coni.) a rabszolgák felszabadításukkor szokták levágni szakállukat, ezzel is jelezve, hogy mintegy új élet kezdődik számukra

²⁵⁰ *Galatea...* mint a kihagyott részből kiderül, az előző kedvese volt, akire minden pénzét ráköltötte. Amaryllis mellett meg tudta takarítani a felszabadításhoz szükséges összeget

²⁵¹ *vocabant* valójában nem a fenyők, források és cserjések „hívták” Tityrust, hanem Amaryllis, akinek hangját a környék visszhangozta

²⁵² *Quid facerem?* „Mit tehettem?” (coni. dubitativus)

²⁵³ *neque...* *licebat* ti. *alio modo*

²⁵⁴ *praesentis* (= *praesentes*)... *divos* „jelenlétével segítő istent” (költői többes)

²⁵⁵ *illum...* *iuvenem* ti. az ifjú Octavianust

Meliboeus:

Fortunate senex! Ergo tua rura manebunt!...
At nos²⁵⁶ hinc alii sitientis²⁵⁷ ibimus Afros,
pars Scythiam et rapidum²⁵⁸ cretae veniemus Oaxen
et penitus toto divisos orbe Britannos...
Impius²⁵⁹ haec tam culta novalia miles habebit?
Barbarus²⁶⁰ has segetes? En quo discordia civis²⁶¹
produxit miseros! His nos consevimus agros!
Insere²⁶² nunc, Meliboee, piros, pone ordine vites!
Ite, meae, felix quondam pecus, ite, capellae!
Non ego vos posthac viridi proiectus²⁶³ in antro
dumosa pendere²⁶⁴ procul de rupe videbo;
carmina nulla canam; non me pascente, capellae,
florentem cytisum et salices carpetis amaras.

Tityrus:

Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
fronde²⁶⁵ super viridi: sunt nobis mitia²⁶⁶ poma,
castaneae molles et pressi²⁶⁷ copia lactis,
et iam summa²⁶⁸ procul villarum culmina fumant
maioresque²⁶⁹ cadunt altis de montibus umbrae.

²⁵⁶ nos... alii „mi, a többiek”

²⁵⁷ sitientis (= sitientes)... Afros hová? kérdésre in nélküli acc.

²⁵⁸ rapidum cretae... Oaxen „az agyagot magával ragadó Oaxeshoz” (Kréta szigeti folyó); a földrajzi helyek, amelyeket úticélul megjelöl Meliboeus, költői túlzások; értelmük: a világ végére

²⁵⁹ impius miles a polgárháborúban testvérvért ontó katonáról van szó

²⁶⁰ barbarus a katona a művelt pásztorral (költővel) szemben „barbár”

²⁶¹ civis = cives

²⁶² insere... piros, pone... vites keserű ironia

²⁶³ proiectus „leheveredve” (medialis)

²⁶⁴ pendere a barlangból úgy látszott, mintha a magasra felkapaszkodó kecskék „csüngnének” a sziklán

²⁶⁵ fronde super viridi „zöld (friss) lombból készült fekhelyen”

²⁶⁶ mitia poma „érett (puha) gyümölcs”

²⁶⁷ pressi copia lactis „bőven van frissen készült sajt(om)”

²⁶⁸ summa... villarum culmina fumant „a tanyák ormáról száll fel a füst”, az esti vacsorafőzésre utal

²⁶⁹ maiores „hosszabban” attr. praed. (az esti vendéglátás hangulatában rokon Arany: Családi körének zárásával)

Albius Tibullus

Élete

A Horatius-levélből ismert Albius Tibullus az Augustus-kor kiváló elégikusa. Egműfajú költő, az aranykor négy híres elégikusának (Tibullus, Propertius, Gallus, Ovidius) egyike.

Tibur közelében, Pedumban született Kr. e. 50 körül lovagrendi családból, fiatalon Rómába került, s ott tagja lett M. Valerius Messala irodalmi körének. Mivel a lovagrend tagjainak 10 évig kellett katonáskodniuk, bár gyűlölte a háborút, katonai szolgálatot kellett teljesítenie pártfogója mellett. Legszívesebben Róma környéki falusi birtokán tartózkodott, ott csiszolgatta elégiáit.

Vergiliusszal egy évben, Kr. e. 19-ben halt meg. Ifjabb kortársa, Ovidius őszinte gyásszal búcsúztatta:

Hogyha belőlünk nemcsak a név marad és hiu árnykép,
Elysium völgyén járva, Tibullus is él... .

... A jóknak

száma veled gyarapul, halk szavu Albiusom.

Adja az ég, hogy tested békét leljen a sírban,
s hamvaidon ne legyen terhe fölötte nehéz!

(*Amores*, III. 9. 59–60.; 65–68.; ford. Gaál László)

Költészete

Elégiáinak száma nem éri el a húszat. Ezek fő témája a tiszta szerelem és a békés, nyugodt élet utáni vágyakozás. Elutasít mindenfajta háborút, legfeljebb „Venus ka-

tonája”-ként kíván harcolni. Költészete az elégia és a pásztoridill egyesítése. Kerüli a nyelvi szertelenségeket és a túlzott mitologizálást, így költészete a latin nyelvben és görög–római kultúrában kevésbé jártasok számára is könnyen érthető.

Első kötetének ihletőjét Deliának nevezi. A hagyomány még három könyvet tulajdonít neki, de a III. és IV. biztosan nem az övé.



Tibullus Deliánál. Lawrence Alma-Tadema festménye a múlt századból

Utóélete

Költészete Janus Pannoniustól kezdve Radnótiig számos, hasonló alkatú költőnkre hatott. (Hatását érzékelhetjük pl. Csokonai A békekötésre vagy A had című versein.) Elsősorban nagy békeelégiája jelenthet tiltakozást minden korban a háború ellen.

Detestatio belli (I. 10.)

„A háború elátkozása” címen emlegeti az utókor ezt a méltán híres elégiát. Kr. e. 32–1 előtt keleten Octavianus és Antonius összecsapása látszott elkerülhetetlennek, nyugaton pedig az aquitanusok lázongtak Galliában. Ellenük indult hadba Tibullus patronusa, Messala. Ilyen körülmények között átkozza el Tibullus a háborút, amelynek végső oka a gazdagság, az arany utáni vágy. Emberhez méltó élet csak békében virágozhat, az istennőként tisztelt **Béke** (görögül: **Eiréné**, latinul: **Pax**) áldásos tevékenysége nyitja meg az utat az aranykorihoz hasonló „édes élet”-hez (*dulcis vita*).

Tibullus mély és őszinte fohásza a Békéhez méltán lett ihletője a későbbi nehéz idők nagy békeverseinek, melyek közül kiemelkedik pl. Virág Benedek Békesség óhajtás, Babits Húsvét előtt és Tóth Árpád Elégia egy rekettyebokorhoz című alkotása. Az ifjú Szabó Lőrinc a *Nunc ad bella trahor*-t idézi (latinul) a *Rutilius levele* c. versében. Radnóti pedig 1937-ben jelenteti meg személyes hitelű fordítását. Ez – Vergilius Kilencedik eklogájának fordításával együtt – egy tervezett békevers-antológia számára készült, amelyben a kor költői a világirodalom híres békeverseivel kívántak tiltakozni a fenyegető háború ellen.



Eiréné Plutosszal (Praxitelész apjának Kr. e. IV. sz.-ból való szobra római másolatban). A szelíd (félrehajtott fejű) Béke kezében bőségszaru és jogar. A mitológia szerint nélküle nem menekült volna meg Plutosz, a gazdagság istene, akit vak kisgyermekként tart a karján

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses?

Quam ferus²⁷⁰ et vere ferreus ille fuit!

Tum caedes hominum generi, tum proelia nata²⁷¹,
et brevior dirae mortis aperta via est.

An nihil ille²⁷² miser meruit²⁷³, nos ad mala nostra
vertimus, in saevas quod dedit ille feras?

Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt,
faginus adstabat cum scyphus ante dapes.

Non arces, non vallus erat, somnosque petebat
securus sparsas dux²⁷⁴ gregis inter oves.

a fegyver feltalálása
hozta a háborút

a fegyver feltalálását
az aranyra vágyás okozta

míg nem volt háború

²⁷⁰ *ferus* 3 itt: „kegyetlen” (*ferus... ferreus* magyarul visszadhatatlan szójáték)

²⁷¹ *nata* ti. *sunt*

²⁷² *ille miser* ti. aki a fegyvereket feltalálta

²⁷³ *nihil... meruit* „semmit sem vétett”

²⁷⁴ *dux gregis* ti. a pásztor

Tunc mihi vita foret²⁷⁵ dulcis nec tristia nossem²⁷⁶
 arma nec audissem²⁷⁷ corde micante tubam;
 Nunc ad bella trahor, et iam quis²⁷⁸ forsitan hostis
 haesura²⁷⁹ in nostro tela gerit latere.
 Sed patrii servate Lares: aluistis et²⁸⁰ idem,
 cursarem vestros cum tener²⁸¹ ante pedes.
 Nec pudeat prisco vos esse e stipite factos:
 sic veteris sedes incoluistis avi...

édes volt az élet

Quis furor est atram bellis arcessere mortem?
 Inminet et tacito clam venit illa pede.

*ne siettessük a halált
 háborúval*

Non seges est infra, non vinea culta, sed audax
 Cerberus et Stygiae navita turpis aquae;
 illic percussisque genis ustoque capillo
 errat ad obscuros pallida turba lacus.

Quin potius laudandus hic est, quem prole²⁸² parata
 occupat in parva pigra senecta casa!

a béke áldásai

Ipse suas sectatur oves, at filius agnos,
 et calidam fesso comparat uxor aquam.
 Sic ego sim, liceatque caput candescere canis²⁸³,
 temporis et prisci facta referre senem²⁸⁴.

Interea pax arva colat: pax candida primum
 duxit araturos sub iuga curva boves,
 pax aluit vites et sucos condidit uvae,
 funderet ut nato testa paterna merum,
 pace bidens vomerque nitent, at tristia duri
 militis in tenebris occupat arma situs...



Lovasokat ábrázoló, feketealakos külix (borospohár)



Atletizáló ifjakat ábrázoló vörösalakos szküphosz – tej és víz ivására (a mai bögre őse)

²⁷⁵ foret = esset

²⁷⁶ nossem = novissem

²⁷⁷ audissem = audivissem

²⁷⁸ quis... hostis = aliquis hostis „valamelyik ellenség”

²⁷⁹ haesura „hogyan befűródjon” (célhatározó értelemben)

²⁸⁰ et idem = iidem (ti. vos) „hiszen éppen ti”

²⁸¹ tener ti. puer „kisgyermekként” (attr. praed.); a kisgyermek a Lárok védelme alatt álltak, a nyakukban viselt bullát a toga virilis felöltésekor nekik ajánlották fel

²⁸² prole parata „miután gyermeke született”, „családja körében”

²⁸³ canis a canus 3 ősz (haj) szóból

²⁸⁴ senem ti. me „mint öregember”, „öregkoromban” (app. praed.)

GRAMMATICA

A személytelen igék

Személytelen igének nevezzük azokat az igéket, amelyeknek nincs 1. és 2. személyük, csak egyes szám 3. személyük. Sajátos szótári alakjukról könnyen felismerhetők.

pl. *oportet* 2, *oportuit*

„Rendes” igéknek is lehet személytelenül használt alakjuk. Ezeket szótári alakjukról nem lehet felismerni, csak az *impers.* (=impersonale) jelzésről, továbbá kellést vagy érzelmet jelentő voltukról és furcsa vonzatukról.

Vonzataik:

kell	akire vonatkozik: acc.; amire vonatkozik: inf.
érzelem	akit eltölt: acc.; ami miatt: inf. / gen. / acc. cum inf.

pl. *Nec pudeat vos e stipite prisco factos esse.*

Fordításuk:

debet me	kell + ragozott főnévi igenév: kell ...-nem / kell, hogy én ...
pudet me	...(szégyen) tölt el engem ... miatt / szégyellem ...t, / szégyellem, hogy ...

pl. Ne szégyelljétek, hogy régi fából vagytok (faragva).

A leggyakoribb személytelen(ül használt) igék és fordításuk:

kell	<i>oportet</i> me + inf. = kell ...-nem / szükség van arra, hogy én ... <i>debet</i> me + inf. = szükséges ...-nem / kötelességem, hogy ... <i>licet</i> me + inf. = szabad ...-nem / megtehetem, hogy ... <i>libet</i> me + inf. = kedvem van ...-ni / kedvem van arra, hogy... <i>decet</i> me + inf. = illik ...-nem / illendő, hogy én ...
érzelem	<i>pudet</i> me + inf. = szégyen tölt el engem ... miatt / bánt, hogy ... <i>miseret</i> me + inf. = sajnálat tölt el engem ... miatt / sajnálom, hogy ... <i>piget</i> me + inf. = szégyenkezés tölt el engem ... miatt / szégyenkezem, hogy ... <i>paenitet</i> me + inf. = bánat tölt el engem ... miatt / bánt, hogy ... <i>taedet</i> me + inf. = undor fog el engem ... miatt / undorodom ... -ni

EXERCITATIONES, PENSA

1. Nézzük meg, hogyan használják a bibliafordítók az *oportet* igét és vonzatait! Hogyan adják ezt vissza a szövegek magyar változatai?
Oboedire oportet Deo magis, quam hominibus. (*Ap* 5,29) ♦ Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. (*II. Tím* 2,6) ♦ Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. (*Jel* 13,10)
2. Fordítsd le a mondatokat!
Quod virum decet, puerum saepe dedecet. ♦ *Miseret me tui, puer!* ♦ *Aliquando paenitebit te pigritiae tuae.* ♦ *Quare non miseret vos horum miserorum?*
Multos piget paupertatis. ♦ *Nunquam pudeat te humilium parentum tuorum!* ♦ *Hoc prudentiam tuam decet.*
3. Megfigyelhetjük, hogy a passzív igealakoknak gyakori a magyarban az ún. mediális (visszaható, „álvisszaható”) fordítása, pl. *via aperta est* „feltárult az út”. Fordítsuk le hasonlóan az alábbi passívummal szerkesztett kifejezéseket:
caelum vertitur ♦ *lux sparsa est* ♦ *vox audita est* ♦ *infantes aluntur* ♦ *homo factus est* ♦ *aqua funditur* ♦ *virī vecti sunt* ♦ *milites gignuntur*
4. Magyarázzuk meg az alábbi latin eredetű szavakat:
aperitif, diszperzit, kurzor, turpisság, urna, referál, kondenzátor, dūr (hangsor)
5. A Béke istennője görög és latin nevéhez (Eiréné, Pax) gyűjtsük össze minél több nyelvből a békét jelentő szavakat!
6. a) Olvassuk el Radnóti Miklós fordításában az elégia kihagyott sorait, melyek egyrészt a régi idők dicséretéről, szokásairól szólnak (19–32.), másrészt „Venus harcairól” (51–66.), majd az *Alma Pax* invokálásával zárják a költeményt.
Utána feleljünk az alábbi kérdésekre!
– Hogyan zajlott a régi Rómában egy családi áldozatbemutatósi szertartás?
– Milyen elégikus motívumot (toposzt) találunk a költemény végén a szerelmi harcokról?



Terra Mater Augustus Béke-oltárának domborművén

- b) Hasonlítsuk össze az *alma Pax* tibullusi leírását az *Ara Pacis Augustae Terra Mater* ábrázolásával!

7. Olvassuk el Virág Benedek: *Békesség óhajítás* c. versének első versszakát!

Szállj le felséges palotád egéből,
Béke! mennyeknek koronás leánya!
Szállj le, s Európánk mezején jelenj meg
Már valahára!

Mi a hasonlóság Tibullus és Virág Benedek alkotásában? Melyik nagy magyar zeneszerző zenésítette meg Virág Benedek versét?

8. A stilisztikai elemzés előkészítéséül gyűjtsük össze a versből az alábbi költői eszközöket:

- | | |
|-----------------------------------|-------------------------|
| – felkiáltások és költői kérdések | – anaphorák, ismétlések |
| – hangfestés, alliteráció | – hyperbatonok |

9. Milyen szituációban találkozhatunk a Tibullus-szállóigékkel?

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses? ♦ brevior dirae mortis via ♦ Divitis hoc vitium est auri. ♦ Tunc mihi vita foret dulcis. ♦ Nunc ad bella trahor. ♦ Servate, Lares! ♦ Quis furor est atram bellis arcessere mortem? ♦ pigra senecta ♦ alma Pax ♦ Pax candida

STILISTICA

Hatásos költői kérdéssel és felkiáltással indul az elégia. Kézenfekvőnek látszik, hogy a költő kiindulásként egy *primus inventor*t okoljon mindazért a sok kegyetlenségért, amelyet a fegyverek okoztak. A *ferus* – *ferreus* (vad és vasból való) nem figura etymologica, hanem hatásos szójáték.

Tibullusnak szinte minden *distichon*-ja egy-egy lezárt gondolat. (Distichonon belül találunk egy erőteljes enjambement-t a 6. sorban: *ad mala nostra / vertimus*, nyilvánvaló, hogy fontos dolgot tesz hangsúlyossá. Ez már újabb, jogos kérdés, hiszen nem a feltaláló vétke abban, hogy valaki rosszra használja találmányát.)

Az arany a bűnös, azaz a gazdagság utáni vágy. Innen kezdve az ellentét lesz a vers fő szervező elve: a régi, egyszerű élet idilli képei váltakoznak a háború, „a halál rövidebb útjának” képeivel. A költő sing. 1. személyben mindössze egyszer szólal meg: *nunc ad bella trahor*. A passzív állítmány jól érzékelteti, hogy nem ő akar a háborúba menni, ő teljes szívvel a béke, a családi idill oldalán állt mindig és áll most is. Először a Lárook szállnak szembe Marssal (nem mindig sikerrel), hisz az emberek között sokan vannak Mars katonái, s az alvilág telve van a siettetett halál áldozataival (a halál titkon jön, halk lábbal, nem kopogó csontvázlábakkal), míg a temetetlenek még csak a végső nyugalom helyére sem juthatnak.

Újból az immár megszemélyesített Béke áldásai következnek: megművelt földek, édes levű szőlőfűrtök a színbor ígéretével. Figyelemre méltó a *pax* jelzője: *candida*. Minden bizonnyal e remek szókapcsolat, s a jelző szó „ragyogó fehér” jelentése hatására született meg a magyar költészet feledhetetlen kifejezése is, **Tóth Árpád** „hószínszárnyú Béké”-je (Elégia egy rekettýebokorhoz).

Aurelius Augustinus

354–430 között élt. Észak-afrikai származású, pogány atya és keresztény anya gyermeke. Alapos szónoki és filozófiai műveltségre tett szert. 387-ben felvette a keresztiséget és pappá lett: 396-tól az afrikai Hippo Regius püspöke. A katolikus egyház szentté avatta (Szt. Ágoston).

Az antik műveltség végső nagy összefoglalói közé tartozott. Jórészt neki köszönhető az az örökség, melyet a középkor az ókori filozófiából és államelméletből megőrzött. Önéletrajzi elmélkedő műve a *Confessiones* (Vallomások) államelméleti és filozófiai írásainál is jobban mutatja szerzőjének ragyogó stílusát, mély emberismeretét, lélektani érzékenységét. Ezzel az írásával gazdag európai utóéletű műfajt teremtetett (Petrarca, Rousseau, Rákóczi).

Confessiones: Az idegen nyelv tanulásáról (I. XIV. 23.)

Cur ergo Graecam etiam grammaticam²⁸⁵ oderam talia²⁸⁶ cantantem? Nam et Homerus peritus texere tales fabellas, et dulcissime vanus est, et mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam Graecis pueris Vergilius ita sit, cum eum sic discere coguntur, ut ego illum. Videlicet difficultas, difficultas omnino ediscendae linguae peregrinae quasi felle aspergebat omnes suavitates Graecas fabulosarum narrationum. Nulla enim verba illa noveram, et saevis terroribus ac poenis, ut nossem²⁸⁷, instabatur mihi vehementer.

Nam et Latina aliquando infans utique nulla noveram, et tamen advertendo didici sine ullo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum et ioca arridentium et laetitias alludentium. Didici vero illa sine poenali onere urgentium, cum me urgeret cor meum ad parienda concepta sua, id quod non esset, nisi aliqua verba didicissem non a docentibus, sed a loquentibus, in quorum et ego auribus parturiebam quidquid sentiebam.

Hinc satis elucet maiorem habere vim ad discenda ista²⁸⁸ liberam curiositatem, quam meticulosam necessitatem.

²⁸⁵ *grammaticam* az „ars grammatica” ekkor nem a nyelvtan, hanem az irodalmi szövegek magyarázata

²⁸⁶ *talía cantantem* ti. Vergilius Aeneiséhez hasonló történetek, amelyek rajongó szeretetéről az előző fejezetben beszélt

²⁸⁷ *nossem* = *novissem* célt fejez ki, de a consec. temp. szabályaitól eltérően

²⁸⁸ *ista* ti. ezek a nyelvek

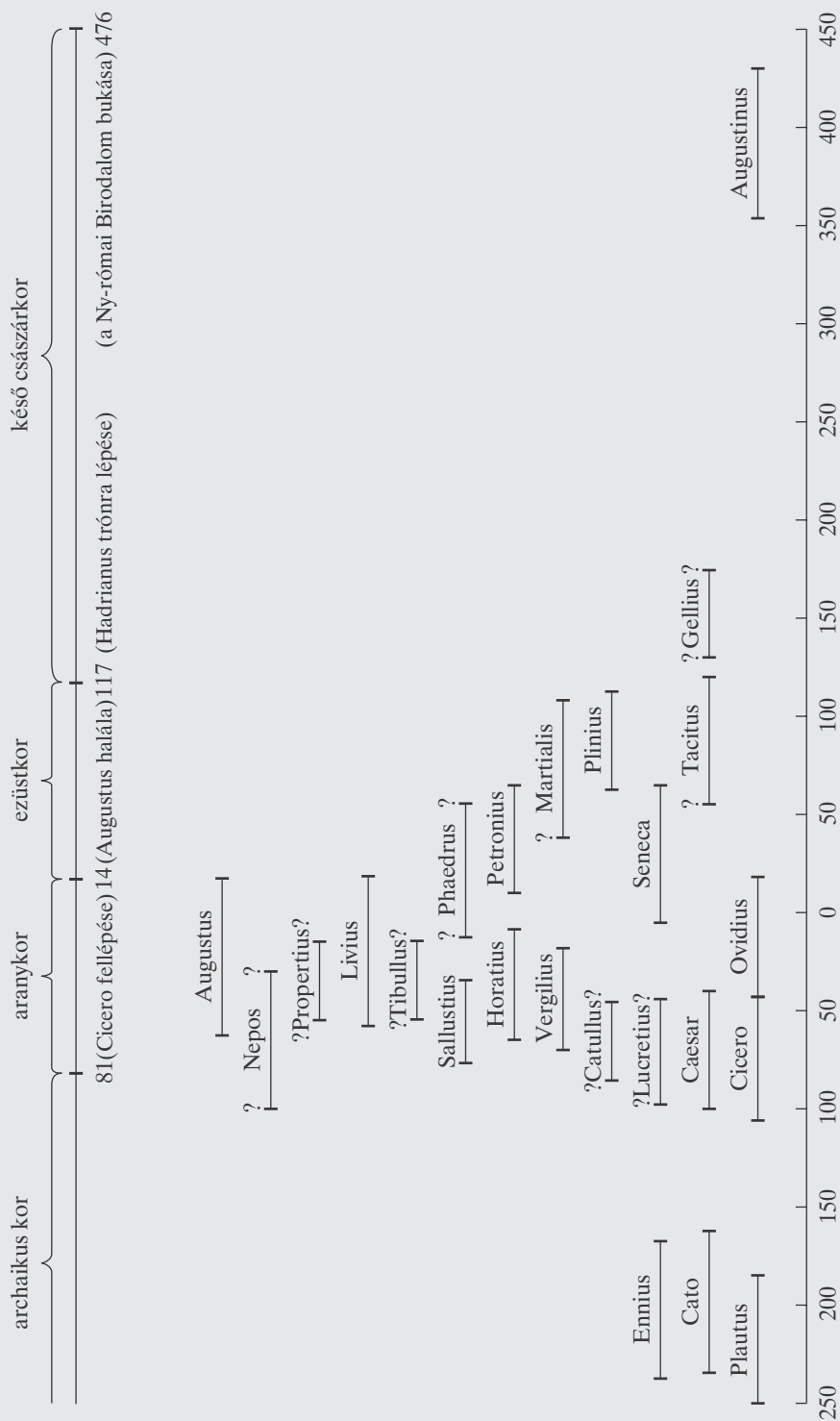
Confessiones: Cicero hatása Augustinusra (III. IV. 7.)

Ego imbecilla tunc aetate discebam libros eloquentiae, in qua eminere cupiebam fine damnabili et ventoso per gaudia vanitatis humanae, et usitato²⁸⁹ iam discendi ordine perveneram in librum cuiusdam Ciceronis, cuius linguam fere omnes mirantur, pectus non ita. Sed liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam et vocatur Hortensius²⁹⁰. Ille vero liber mutavit affectum meum et ad te ipsum, Domine, mutavit preces meas et vota ac desideria mea fecit alia. Viluit mihi repente omnis vana spes et immortalitatem sapientiae concupiscebam aestu cordis incredibili et surgere coeperam, ut ad te redirem.

²⁸⁹ *usitatus* szokásos

²⁹⁰ *Hortensius* Cicero elveszett művének címe

A római irodalom korszakai és tankönyveink auctorai



Nyelvtani tárgymutató

Nyelvtani jelenség	Tárgyalásának helye a tankönyvekben
ablativus absolutus	II. 20–21.
ablativus absolutus mancus	II. 38.
ablativus auctoris és rei efficientis	II. 48.
ablativus limitationis	III. 49.
ablativus mensurae	III. 21.
ablativus qualitatis	II. 52. III. 63.
accusativus cum infinitivo	II. 33–34. III. 22.
accusativus exclamationis	III. 21.
accusativus respectivus	III. 59.
adverbium	I. 60.
alakváltozások, összevonások	III. 33. III. 49.
<i>ali-</i> kezdetű névmások	II. 63.
állapothatározó kifejezései	III. 34–35.
általános alany kifejezése	IV. 73.
appositio praedicativa	III. 34.
archaizálás	IV. 23.
attributum praedicativum	II. 13. III. 34.
birtokos névmás	I. 45.
casus mixtus	III. 59.
cél kifejezése	IV. 54.
coniunctivus potentialis	III. 55.
coniugatio periphrastica	II. 65.
coniugatio, igetövek	I. 32, 52.
coniugatiók rendszere	I. 92.
coniunctivus	I. 76.
coniunctivus praes. impf. (act.)	I. 77.
coniunctivus praes. perf. (act.)	I. 86.
coniunctivus praet. impf. (act.)	I. 81.
coniunctivus praet. perf. (act.)	I. 81.
consecutio temporum, függő kérdés	III. 8–11.
dativus finalis	III. 49.
dativus possessivus	III. 73.
declinatiók rendszere	I. 70.
deponens igék	II. 15.
<i>deus</i> rendhagyó alakjai	I. 39–40.
<i>domus</i> , <i>-us</i> f ragozása	III. 72.
első declinatio	I. 13, 18, 23.
<i>eo</i> , <i>ire</i> , <i>ivi</i> vagy <i>ii</i> , <i>itum</i>	III. 58–59.
félést jelentő igék utáni kötőszóhasználat	III. 75.
feltételes összetett mondat	III. 22.

Nyelvtani jelenség	Tárgyalásának helye a tankönyvekben
felszólítás (buzdítás) kifejezései	IV. 80.
<i>fero, ferre, tuli, latum</i>	I. 77.
főnevesülés	III. 73. IV. 62.
futurum imperf. (act. ind.)	I. 60.
futurum perf. (act. ind.)	I. 61.
genitivus copiae és inopiae	III. 49.
genitivus memoriae	III. 49.
genitivus partitivus	II. 52. III. 34.
genitivus pretii	II. 52.
genitivus qualitatis	III. 34.
genitivus subiectivus és obiectivus	III. 63.
gerundium	II. 39.
gerundiumos szerkezet	II. 59.
gerundivumos szerkezet	III. 55.
görögből átvett tulajdonnevek	III. 48.
görög szavak a latinban	IV. 117.
harmadik coniugatiós i- tövű igék	I. 52.
harmadik declinatio	I. 23–4, 33., II. 71. III. 58. III. 63.
három részből álló névmások	III. 33.
helyet jelentő melléknevek	III. 59.
hiányos igék (csak perf.)	II. 40.
<i>idem, eadem, idem</i>	II. 13.
időhatározói alárendelt mondatok	III. 49.
igei személyragok	I. 32, 66.
igenevek a mondatban	II. 52–53.
igevonzatok	II. 29.
imperativus (I.)	I. 46.
imperativus II.	III. 67.
imperativus passivi	III. 33.
infinitivus historicus	II. 59.
infinitivusok	II. 56–58.
<i>iste, ista, istud</i>	III. 21.
i- tövű deponens igék	IV. 60.
i- tövű igék	IV. 59.
<i>Iuppiter</i> ragozása	I. 40.
kötőszók sok jelentéssel (<i>cum, ut, quam, quod</i>)	IV. 40.
következményes mellékmondat	III. 27–28.
középfok önálló használata	III. 73.
létige imperativusai	III. 67.
locativus	I. 44. III. 34.
második declinatio	I. 13, 18, 23.
megengedő mellékmondat és helyettesítő szerk.	IV. 89.
mértékhatóározó accusativus	III. 34.

Nyelvtani jelenség	Tárgyalásának helye a tankönyvekben
módbeli eltérés	III. 34.
mutató névmások	I. 53.
műveltetés kifejezése	III. 55.
negyedik declinatio	I. 66.
nevezést jelentő igék	I. 24.
névmások az összetett mondatban	IV. 29.
nominativus cum infinitivo	II. 33–34.
ógörög írás, olvasás	IV. 103.
oratio recta és oratio obliqua	IV. 113.
ötödik declinatio	I. 70.
participium coniunctum	III. 35.
participium impf. (activi)	II. 9.
participium instans activi	II. 56.
participium instans passivi	II. 38.
participium perf. (passivi)	II. 9.
passivum, imperfectumok	I. 66, 89–90.
passivum, perfectumok	II. 13, 52.
<i>possum, posse potui</i>	I. 61.
praesens imperf. (ind. act.)	I. 32.
praesens perf. (act. ind.)	I. 52.
praeteritum imperf. (act. ind.)	I. 39, III. 21.
praeteritum perf. (act. ind.)	I. 71.
<i>quod</i> kezdetű alárendelt mellékmondatok	III. 83.
rámutatószó – vonatkozószó	II. 68.
rámutatószók – vonatkozószók – kérdőszók	IV. 29.
rendhagyó névszók és határozószók	IV. 98.
semideponens igék	II. 40, III. 8.
supinum	I. 52, II. 39.
számnevek	I. 86, II. 63–64.
személyes névmás	I. 45, 81.
személytelen igék	IV. 131.
szenvető szerkezet	II. 47–48.
szóképzés	II. 67–68.
tiltás (negatív felszólítás) kifejezése	IV. 84.
varietas	IV. 50.
visszaható névmás	I. 53, 81.
vocativus	I. 44.
<i>volo, velle – nolo, nolle – malo, malle</i>	IV. 35.
<i>volo, velle, volui</i>	I. 91.
vonatkozó névmás	I. 53.

Latin–magyar szótár

A

ā ah! ó!

ā, ab (+abl.) -tól, -től; -ból, -ból; felől

abdūcō 3. -dūxī, -ductum elvezet, elvisz

abeō 4. -iī, -itum elmegy, eltávozik, el- v. kiindul;
elmúlik

abhinc innen, mostantól; ezelőtt (+acc.)

abiciō 3. -iēcī, -iectum elvet, levet, leterít, odavet

abnuō 3. -nuī, -nuiturus tagad, ellenez, vissza-
utasít

aboleo 2. -ēvi, -itum kiirt, eltöröl

abōminor 1. látkoz, megátkoz

abscēdō 3. -cessī, -cessum eltávozik

abscindō 3. -scidī, -scissum letép, elszakít, elvá-
laszt

absēns (-ēntis) távollevő

absolvō 3. -solvi, -solūtum felold, felment

abstinentia, -ae f önmegtartóztatás

abstineō 2. -tinui, -tentum távoltart, visszatart,
tartóztat

abstrahō 3. -trāxī, -tractum elvon, elhúz

absum, abesse, āfui távol van, hiányzik

absūmō 3. -sūmpsī, -sūmptum elemészt, elfo-
gyaszt, elfecsérel, elveszteget, elpusztít

abundē bőven, bőségesen

abundō 1. kiárad, bőven van, dúskál

abūtor 3. -ūsus sum visszaél vmivel (abl.)

abyssus, -ī f mélység

ac és; mint, mintha

accēdō 3. -cessī, -cessum odalép, hozzá v. elé já-
rul, megközelít, jut; vállal vmit (dat.)

accelerō 1. siet, siettet

accendo 3. -cendī, -cēsum feltüzel, lángra gyújt

accidō 3. -cidī oda v. ráesik; megesik, történik

accidō 3. -cidī, -cīsum levág, meggyengít; pass.
megcsappan

acciō 4. -ivī, -itum odahív, hívat

accipiō 3. -cēpi, -ceptum el- v. befogad, kap, hall

accipiter, -tris m sólyom

accomodō 1. (oda)illeszt, igazít, alkalmaz vmihez
(dat.)

accubō 1. mellette fekszik, hever (dat.); letelep-
szik, helyet foglal

accūsō 1. vádol

ācer, ācris, ācre éles, kemény, ádáz, vad; éber

acerbus 3 keserű, keserves; savanyú, korai

acervus, -ī m halom, rakás; termés

Acherōn, -ōntis m A., alvilági folyó

Achillēs, -is m A., görög hős

aciēs, -ei f él, csatasor, hadirend, ütközet; szem

acquirō 3. -sivī, -sītum felkutat, megkeres, meg-
szerez

Acrocerania, -ōrum n Villámok hegyfoka (Epi-
ruszban)

actiō, -nis f cselekvés, tárgyalás

acūtus 3 éles, metsző; heveny

ad (+acc.) -hoz, -hez, -höz; -ra, -re; -nál, -nél;
-ig, felé

adbidō 3. -bibī iszik, magába szív

addō 3. -didī, -ditum hozzáad, odasorol, rárak,
megtold, kiegészít vmit (dat.)

adeō annyira, még, sőt; olyan

adeō 4. -iī, -itum hozzá v. odamegy, járul, vállal
(acc.)

adfectō 1. megfog(ni) igyekszik, törekszik, áhít

adfectus, -ūs m érzés, érzelem, szenvedély, haj-
lam, ragaszkodás

adfirmō 1. megerősít, állít

adfleō 2. -ēvi, -ētum sír amire v. akivel együtt:
(dat.)

adhibeō 2. -ui, -itum odatart, odafordít, alkal-
maz; bevon

adhūc eddig, még

adiaceō 2. mellette fekszik v. van, közel fekszik

adiciō 3. -iēcī, -iectum odadob, odahajít, hozzá-
vet, -tesz, -ad vmihez (dat.)

adigiō 3. -ēgi, -āctum odahajt, unszol, kényszerít,
kötelez

adimō 3. -ēmī, -emptum elvesz, elragad

adipiscor 3. adeptus sum elnyer, elér, megszerez

aditus, -ūs m bejárat, bemenet

adiuvō 1. -iūvi, -iūtum hozzá- v. megsegít

adlabōrō 1. iparkodik, igyekszik

administrō 1. hozzásegít, irányít, kormányoz, ellát

admīratiō, -nis f csodálat, csodálkozás

admittō 3. -mīsī, -missum odaküld, odabocsát,
enged

admoneō 2. -ui, -itum figyelmeztet, megint

admoveō 2. -mōvi, -mōtum odamozdít, előrevisz,
indít

adolēscō 3. -olēvi, -ultum felnő, felserdül; magas-
ra nő, megnő

adoptiō, -nis f örökbefogadás

adorior 4. -ortus sum hozzákezd; megtámad

adpāreō 2. = appāreō

adpellō 3. -pulī, -pulsum óhajt, odairányít; kiköt,
partra száll

adpingō 3. -pīnxī, -pīctum hozzáfest, odafest (*dat.*)
 adpōnō 3. = appōnō 3.
 adrīdeō 2. = arrīdeō 2.
 adrogō 1. = arrogō 1.
 a(d)sciscō 3. -scīv, -scītum magának tulajdonít, igényel, birtokol
 adsequor 3. = assequor 3.
 adsevērō 1. állhatatosan kitart; állít; ragaszkodik vmihez (*in+abl.*)
 adsideō 2. -sēdī, -sessum mellette ül, támogat, tartózkodik vhol (*dat.*)
 adsonō 1. együtt hangzik, zeng; visszhangzik
 adstō 1. -stītī ott v. mellette áll
 adsum, -esse, -fuī ott van, jelen van
 adsūmō 3. -sūmpsi, -sūmptum felvesz, magára vesz
 adsurgō 3. -surrēxī, -surrēctum felegyenesedik, felemelkedik, felkel; felcsap, felkúszik
 adūlātīō, -nis *f* hízelgés, hízelkedés
 adulēscēns, -ēntis *m*, *f* ifjú, fiatal fiú v. lány
 adulēscēntulus, -ī *m* ifjonc, fickó
 adūlor 1. hízeleg
 adulter, -ī *m* házasságtörő; udvarló
 adultera, -ae *f* házasságtörő nő
 adurgeō 2. -ursī hozzányom, odaszorít; üldöz
 advena, -ae *m* jövevény, vándor(ként érkező); vándormadár, jöttment
 adveniō 4. -vēnī, -ventum odajön, megérkezik
 adventus, -ūs *m* megérkezés, (el)jövetel
 adversor 1. ellenez, ellenszegül, ellenáll
 adversum, adversus (+*acc.*) szemben, ellen(ében), felé; *adv.* szemben
 adversus 3 ellenkező, szemközti, ellenséges, kedvezőtlen
 advertō 3. -tī, -sum odafordít, odairányít; figyel
 aedēs, -is *f* szentély, épület, ház
 aedificō 1. épít(kezik)
 Aegaeum, -ī *n* Égei-tenger
 aeger, aegra, aegrum beteg, fáradt, gyenge, erőtlens
 aemulus, -ī *m* versenytárs, vetélytárs
 Aeneadēs, -um *m* Aeneas ivadéakai; rómaiak
 aēneus 3 érc-, fém-, vasból való
 Aeolius 3 aeol; aiol; görög
 aequalis 2 egyenlő, egyforma
 aequō 1. egyenlővé tesz, kiegyenlít, ellensúlyoz, viszonz, felér
 aequor, -oris *n* síkság; tenger
 aequus 3 egyenlő, egyforma, arányos, megfelelő, illő, nyugodt; sík
 āēr, āēris *m* (*acc.* āēra) levegő, lég; ég
 aerātus 3 ércveretű, ércorrú (hajó); fém-
 āērius 3 légi, égi; magasan repülő
 aes, aeris *n* érc(pénz), fizetség; érc tábla, ércszobor

aesculētum, -ī *n* tölgyerdő, tölgyes
 aestās, -ātis *f* nyár, hőség
 aestimō 1. becsül, értékel vmire (*gen., abl.*); vél, gondol
 aestīvus 3 nyári
 aestuōsus 3 forró, izzó; forrongó, háborgó
 aestus, -ūs *m* forróság, hőség, izzadás; láz
 aetās, -ātis *f* kor, korszak
 aeternus 3 örök, örökös
 aethēr, -ēris *m* levegő, lég(kör); ég
 aetherius 3 légbeli, égi, mennyei
 Aethiops, -opsis (*m*) etióp; afrikai, szerezsen
 aevum, -ī *n* kor, időszak, élet
 Āfer, Āfra, Āfrum afrikai
 affectus, -ūs *m* érzés, érzelem
 afferō, affere, attulī, allātum odához, -visz, -szállít, -vet, meghoz; okoz
 afficiō 3. -fēcī, -fectum illet, részesít
 affigo 3. -fixī, -fictum odaszegez, megfeszít
 affluō 3. -fluxī *m* odafolyik, árad
 Āfricus 3 afrikai
 Āfricus, -ī *m* A., délnyugati szél
 age nosza! rajta!
 ager, agrī *m* (szántó)föld, mező
 agger, -eris *m* töltés, sánc, halmaz
 aggerō 1. feltölt, felhalmoz, halomba rak
 aggredior 3. -gressus *sum* megtámad; vállalkozik vmire (*acc.*)
 agitātiō, -nis *f* mozgatás, mozgalom
 agitō 1. űz-hajt, hajszol, hajlít(gat); foglalkozik vmivel (*acc.*), tárgyal, rebesget
 āgmen, -inis *n* menet, csapat, raj; irány, folyamat
 āgnus, -ī *m* bárány
 agō 3. ēgi, āctum űz, hajt, tesz, cselekszik, csinál, él; kormányoz, tárgyal, foglalkozik vmivel (*acc.*)
 agrestis 2 mezei, földművelő
 agrestis, -is *m* földműves, paraszt
 agricola, -ae *m* földműves
 Agricola, -ae *m* Iulius A., hadvezér, Tacitus apósa
 Agrippa, -ae *m* A. Postumus, Augustus unokája
 Agrippina, -ae *f* A., Nero anyja
 ait (igent) mond, (így) szól
 āla, -ae *f* (madár- v. sereg-) szárny
 albeō 2. v. albicō 1. fehérlik
 albus 3 fehér
 āles, -itis *m*, *f* szárnyas, madár
 algeō 2. alsī fázik, didereg
 alibī máshol, másutt
 aliēnus 3 idegen, más(é)
 aliquandō valamikor; olykor, néha
 aliquī, -qua v. -quae, -quod valamely, valamiféle
 aliquis, -quid valaki, valami; bárki, bármi
 aliquō valahová, akárhová, bárhová
 aliter másként, másképp, máskülönben

alius, -a, -ud más
alligō 1. hozzáköt, odaköt
allūdō 3. -lūsī, -lūsum játszadozik, tréfálkozik
almus 3 tápláló, étető
alō 3. aluī, al(i)tum táplál, nevel, gyarapít
Alpēs, -ium f Alpok
altāria, -ium n áldozati oltár (égő áldozathoz)
alter -era, -erum másik, második
 alter ... alter egyik ... másik
altum, -i n (mély) tenger, magasság
altus 3 magas, mély
alumnus, -i m növendék, nevelt (fiú)
amābilis 2 szeretetre méltó, kedves
amāritūdō, -inis f keserűség, keserv
amārus 3 keserű, keserves
Amaryllis, -idis f A., pástrolány
ambiguus 3 tétovázó, ingadozó vmiben (*gen.*)
ambitiō, -nis f körüljárás, megkönyékezés, becs-
 vágy
ambitiōsus 3 törtető, becsvágyó
ambitus, -ūs m megkönyékezés, közbenjárás,
 mesterkedés; kerület
ambō, -ae, -ō mindkettő, mindkét
ambūstus 3 megégett, megperzselt
āmēns, (-ēntis) esztelen, eszeveszett, magánki-
 vül(i)
ames, -itis m villás rúd
amīca, -ae f barátnő, kedvese vkinek
amicitia, -ae f barátság
amicus 3 barátságos, jóindulatú, szíves, kedves
amīcus, -i m barát
āmittō 3. -mīsī, -missum elküld, elbocsát; elve-
 szít, elszalaszt
amnis, -is m folyó
amō 1. szeret, kedvel; szívesen tesz vmit (*inf.*)
amoenitās, -ātis f kellem(es fekvés), gyönyörűség
amoenus 3 bájos, kedves, kellemes
āmor, -ōris m szeretet, szerelem, vágy(akozás);
 kívánság, kedv
āmoveō 2. -mōvī, -mōtum elmozdít, eltávolít, fél-
 retesz
amphora, -ae f amfora, agyagkorsó, -kancsó, -hor-
 dó (öblös tárolóedény)
amplius inkább, tovább
amplus 3. tágas, széles, nagy, tekintélyes, sok
amputō 1. lenyes, lemetesz, levág
an? vajon? vagy tán?
Anchīsēs, -ae m A., Aeneas atyja
angulus, -i m szöglet, zug
angustus 3 szoros, szorongató, szűk(ös)
anima, -ae f lélek, lelkiület, szellem; lélegzet, élet
animadvertō 3. -tī, -sum meg- v. odafigyel, észre-
 veszt; felnyit
animal, -ālis n állat, élőlény
animāns, -āntis m, f élőlény, teremtmény

animōsus 3 lelkes, bátor
animus, -i m lélek, lelkiület, lelkesedés, lelkiertő;
 szenvedély, indulat; kedv, figyelem
annālēs, -ium m évkönyvek
annālis 2 évi, esztendői
annōna, -ae f gabonatermés, -juttatás, -osztás,
 -járandóság; -ár
annus, -i m év(szak), esztendő; évjárat
annuus 3 évi, éves
ante (+acc.) előtt; *adv.* azelőtt, előbb, elől
anteā azelőtt, előbb
antecēdō 3. -cessī, -cessum előtte megy, megelőz
anteeō 4. -iī, -itum elől megy, előtte halad, meg-
 előz
anteferō, -ferre, -tulī, -lātum előtte visz, elől
 hord
antefixus 3 (elől) rászegzett v. ráaggatott
antehāc ezelőtt
antenna v. antenna, -ae f vitorlarúd
antequam mielőtt
Antiochus, -i m A. 1. szíriai király; 2. akadémikus
 bölcselő, Cicero tanítómestere
Antiphatēs, -ae m A., az emberevő laisztrügonok
 királya
antiquus 3 régi, öreg, ókori
Antōnius, -i m Marcus A., a 2. triumvirátus tagja
antrum, -i n barlang, üreg
Āonius 3 aioniai (boiótiai)
aper, apri m vadkan
aperiō 4. -uī, -tum kinyit, megnyit, felfed, napvi-
 lágra hoz; kinyilvánít
apertus 3 nyílt, nyitott
apis, -is f méh
apparātus, -ūs m előkészület, felszerelés; pompa
appāreō 2. -uī megjelenik, feltűnik, mutatkozik;
 van
apparō 1. előkészít, felszerel, rendez
appellō 1. nevez, hív, szólít, (aminek: *acc.*)
appendix, -icis f függelék, melléklet
appetō 3. -ivī, -itum megkíván, rátör, utánakap
 (*acc.*); törekszik, igyekszik
Appius, -i m A. Claudius Caecus
appōnō 3. -posuī, -positum hozzászól, hozzászop
Aprīlis 2 áprilisi
aptō 1., alkalmaz, illesz vmihez, előkészít vmire
 (*dat.*)
aptus 3 alkalmas, megfelelő (amire: *dat.*)
apud (+acc.) -nál, -nél; közelében, mellett
Āpulus, -i m apuliai férfi
aqua, -ae f (forrás)víz
aquila, -ae f sas (légiojelvény)
Aquilō, -ōnis m A., északkeleti szél
āra, -ae f (áldozati) oltár
arātor, -ōris m szántóvető, földműves
arātrum, -i n eke(vas)

arbitrator, **-trī m** (választott) bíró; ura vminek
arbitrium, **-iī n** ítélet, döntés, vélemény, tetszés;
 parancs, hatalom
arbitror **1.** ítélt, vél, gondol; feltételez
arbor, **-oris f** (élő)fa
arbustum, **-ī n** cserjés, bozót
arbutus, **-ī f** számocefa
arcānus **3** titkos, titokzatos
arceō **2.** **-uī** távol tart (amitől: *abl.*)
arcessō **3.** **-ivī**, **-itum** előidéz, előkeres; előhív
arcus, **ūs m** ív, íj
ārdeō **2.** **arsī**, **arsūrus** ég, lángol, (fel)hevül
ārdor, **-ōris m** égés, tűz, heve vminek
arduus **3** meredek, veszélyes, elérhetetlen; fontos
ārea, **-ae f** szabad tér; szérű
argenteus **3** ezüst-
argentum, **-ī n** ezüst
argūmentātiō, **-nis f** érvelés, bizonyítás
argūmentum, **-ī n** érv, bizonyíték
āridus **3** száraz, sivár, sivatag(i)
arista, **-ae f** kalász, gabona(szár)
arma, **-ōrum n** fegyver(ek), fegyverzet; háború
armātus **3** felfegyverzett, fegyveres
Arminius, **-ī m A.**, cherusus fejedelem
armipotēns (**-ēntis**) harcias, hős
armō **1.** felfegyverez, fegyverbe állít
arō **1.** szánt
arrīdeō **2.** **-sī**, **-sum** együtt nevet, rámosolyog
 (akire: *dat.*)
arripiō **3.** **-ripiū**, **-reptum** megragad
arrogāns (**-āntis**) dőlyfős, önhitt, elbizakodott
arrogantia, **-ae f** kihívás, elbizakodottság, gőg(össég)
arrogō **1.** (magának) követel, igényel; megszerez
Arruntius, **-ī m** Lucius A., szenátor Augustus korában
ars, **artis f** művészet, mesterség; módszer, mes-
 terkedés, cselfogás; hivatás, tulajdonság
artus **3** szűk, szoros; sűrű
artus, **-ūs m** íz(ület), (vég)tag; tetem
arvum, **-ī n** szántóföld, mező, vidék
arx, **arcis f** (felleg)vár
ās, **assis m** as (római rézpép)
Asia, **-ae f** (Kis-) Ázsia
ascendō **3.** **-endī**, **-ensum** felszáll, felmegy (aho-
 vá: *acc.*)
Asinius, **-ī m** Caius A. Gallus szenátor Augustus
 korában
aspectō **1.** (meg)néz, figyel, les
aspectus, **-ūs m** tekintet; kilátás, látvány
asper, **-era**, **-erum** érdes, rögös, durva, zord, ke-
 mény; mostoha, szigorú, maró, bős
aspergō **3.** **-spersī**, **-spersum** ráhint, rászór, locsol
asperitās, **-ātis f** érdesség, durvaság, darabosság

aspiciō **3.** **-spēxī**, **-spectum** megpillant, -lát; -néz,
 rátekint, szemügyre vesz
asportō **1.** elvisz, elhord
assequor **3.** **-secūtus sum** utolér, elér
assiduitās, **-ātis f** folytonosság, folytonos jelen-
 lét, kitartás
assiduus **3** állandó, folytonos; letelepedett
assimulo **1.** hasonlóvá tesz, utánoz
at (ám)de, ellenben, pedig
atavus, **-ī m** ő(s)apa, előd
āter, **ātra**, **ātrum** fekete, sötét; gyászos, szomorú
atque és
atquī(n) (már)pedig, pedig hát
atrōx (**-ōcis**) szörnyű, rettenetes, ádáz, vad
Attalicus **3** attaloszi
Attalus, **-ī m A.**, Halosz pergamoni király
Atticus **3** attikai (görög)
auctor, **-ōris m** szerző; megbízó, felbujtó; példakép
auctoritās, **-ātis f** tekintély, példamutatás; felha-
 talmazás
audācia, **-ae f** merészség, vakmerőség
audāx (**-ācis**) merész, vakmerő
audeō **2.** **ausus sum** mer, merészel
audiō **4.** **-ivī**, **-itum** hall, hallgat
audītor, **-ōris m** hallgató
auferō, **auferre**, **abstulī**, **ablātum** elvesz, elragad,
 elrabol (ahonnan: *abl.*)
Aufidus, **-ī m A.**, folyó Apuliában
augeō **2.** **auxī**, **auctum** növel, gyarapít, fokoz
Augustus **3** augusztusi, fenséges
aula, **-ae f** udvar(tartás), (királyi) palota, csarnok
aura, **-ae f** levegő, lég, szellő, fuvallat; napvilág,
 felvilág
aureus **3** arany(os)
aurīga, **-ae m** kocsihajtó, -versenyző
auris, **-is f** fül
aurum, **-ī n** arany
auspicium, **-iī n** madárjóslás; jósjel, előjel
auster, **-trī m** déli szél
aut vagy, akár
autem pedig
autumnus, **-ī m** ősz
auxilium, **-iī n** segítség; *plur.* segédcsoportok
avāritia, **-ae f** kapzsiság, fősvénység, mohóság
avārus **3** kapzsi, fősvény, mohó, telhetetlen
avē légy üdvöz(ölve)!
avēna, **-ae f** zab(szár); pásztorsíp, furulya
āvertō **3.** **-vertī**, **-versum** elfordít, eltérít, elhárít,
 távol tart (amitől: *abl.*)
aviditās, **-ātis f** mohóság, falánkság
avidus **3** mohó, vágyakozó, sóvár, falánk; kapzsi,
 fősvény
avis, **-is f** madár
avītus **3** nagyatyai, ősi, ősrégi, ó
avus, **-ī m** nagytya, ő(s)apa

B

Babylōnius 3 babilóni(ai)
balbus 3 hebegő, dadogó
bal(i)neum, **-ī n** fürdő
barba, **-ae f** szakáll
barbarus 3 külföldi, idegen; műveletlen, barbár
barbitos, **-ī m** lant
beātus 3 boldog; virágzó, termékeny
bellō 1. hadakozik, harcol
bellum, **-ī n** háború, harc; had
bellus 3 csinos, szép, kedves
bēlua, **-ae f** (vad)állat, szörny
bene jól, kedvezően; jócskán
benignus 3 jóságos, jószívű, jótékony, kegyes
beō 1. boldogít, megörvendeztet, vidít
bibō 3. **bibī** iszik; felszí
bidēns, **-ēntis m** (kétágú) kapa
biennium, **-īi n** kétévi idő(szak)
bis kétszer
blandimentum, **-ī n** hízelgés, dédelgetés
blandior 4. **-itus sum** hízeleg, hízelkedik
blandus 3 hízelgő, nyájas, gyengéd
bona, **-ōrum n** javak; kedvező körülmények
bonus 3 jó, jótékony, derék, kedvező; jókora
bōs, **bōvis m**, **f** ökör, tehén
bracchium, **-īi n** (alsó)kar; láb(szár)
brevis 2 rövid; rövid életű
Britannia, **-ae f** (Nagy-)Britannia
Britannus 3 brit(annus)
Britannī, **-ōrum m** britannusok
Brūtus, **-ī m** 1. Lucius Iunius B., a köztársaság első consula; 2. Marcus Iunius B., római politikus Caesar korában
būstum, **-ī n** sír(domb)

C

cadō 3 **cecidī**, **cāsūrus** le- v. elesik, lezuhlik, lenyugszik; jut
cadūcus 3 eső, hulló; esendő, mulandó
Caecina, **-ae m** 1. Aulus C. Servus, római consul;
 2. Alienus C., germán légióparancsnok
Caecubus 3 caecubumi (latiumi)
caecus 3 vak, sötét; elvakult
caedēs, **-is f** gyilkosság, öldöklés, mészárlás
caedō 3. **cecidī**, **caesum** levág, kivág, leöl, lemészárol; üt, ver; vés
caelestis 2 égi, mennyi
caelum, **-ī n** ég(boltozat v. -hajlat), menny
caerul(e)us 3 kék, kékes
Caesar, **-aris m** Caius Iulius C., római államférfi, hadvezér, történetíró; a császár (cím)
caespes, **-itis m** gyeptégla), pázsit
Calaīs, **-idis m** C., római ifjú
calamus, **-ī m** nádszál, író nád; pásztorsíp

Calēnus 3 calesi (campaniai)
caleō 2. **-uī** meleg(e van); hevül, rajong
calidus 3 meleg, forró
cāligō, **-inis f** homály, sötétség, füst, köd
callidus 3 ügyes, okos, ravasz
calor, **-ōris m** hő, melegség
Camēna, **-ae f** múza
Campānus 3 campaniai
campus, **-ī m** mező, rét, síkság
candeō 2. **-uī** féhérlík, fénylik, ragyog
candēscō 3. **canduī** féhérlík, felragyog, fénylik, deresedik
candidus 3 fehér, ragyogó, őszén csillogó; becsületes, nyílt(szívű), őszinte, nyájas
canis, **-is m**, **f** kutya, eb; kopó
cānitēs, **-ēi f** szürkesség, ősz haj v. ősz szakáll; öregség
canō 3. **cecinī**, **can(tā)tum** (meg)énekkel, dalol, zeng
cantō 1. énekel(get), dalol(gat), zeng
cantus, **-ūs m** ének(hang), éneklés, zene(szó), dal, szó(zat)
cānus 3 ősz, szürke, deres
capella, **-ae f** kiskecske, kecskegida, gödölye
capillus, **-ī m** haj(szál), szőr; hajfűrt
capīō 3. **cēpī**, **captum** fog, kap; elfoglal; befogad
Capitōlium, **-ī n** C., Róma fő halmja és fellegvára
captīvus, **-ī m** (hadi)fogoly
captō 1. fog(dos), kapdos; vadászik
Capua, **-ae f** C., Campania fővárosa
caput, **-itis n** fej, főrés, vezető; fejezet; kútffő
carcer, **-eris m** börtön; sorompó
careō 2. **-uī**, **-itūrus** nélkülöz, híján van, mentes vmitől (*abl.*)
carīna, **-ae f** hajó(gerinc)
cāritās, **-ātis f** szeretet; drágaság
carmen, **-inis n** dal, ének, költemény
Carpathius 3 karpathoszi (tenger)
carpō 3. **carpsī**, **carptum** letép, leszakít, szel; zaklat, korhol
īter carpit utat megtesz
cārus 3 drága, kedves, szeretett
casa, **-ae f** kunyhó, házikó
Cassius, **-ī m** 1. Caius C. Longinus, Caesar egyik gyilkosa; 2. C. Parmensis, elégiaköltő
cassus 3 hiábavaló
castanea, **-ae f** gesztenye(fa)
castra, **-ōrum n** tábor; háború, hadi szolgálat
castus 3 tiszta, ártatlan
cāsus, **-ūs m** eset, esés, esemény; baleset
catēna, **-ae f** lánc, bilincs
catēnis dat bilincsbe ver
cātēnatus 3 megláncolt, bilincsbe vert
catulus, **-ī m** kölyökkutya, kopó

cauda, -ae *f* fark
Caudium, -ī *n* város Samniumban
causa, -ae *f* ok, ügy; vád
causā (előtte: *gen.*) okából, miatt, érdekében, kedvéért, végett
cautus 3 óvatos, elővigyázatos
caveō 2. **cāvī**, **cautum** óv, óvakodik, vigyáz, gondoskodik; kiköt
cēdō 3. **cessī**, **cessum** elmegy, lép, távozik, átszáll; enged
celeber, -bris, -bre látogatott, ünnepi
celebrō 1. ünnepel, ünnepet ül; ismeretessé tesz, foglalkozik vmivel (*acc.*)
celer, -is, -e gyors, sebes, sietős
cella, -ae *f* kamra, fülke; pince
cēlō 1. elrejt, eltakar
celsus 3 magas, kiemelkedő; fennhéjázó
cēna, -ae *f* ebéd, étkezés; lakoma
cēnō 1. ebédel, étkezik
cēnseō 2. -suī, -sum vél, gondol, számba vesz, javasol
cēnsor, -ōris *m* censor; bíró, vagyonbecslő
cēnsus, -ūs *m* vagyon(becslés), vagyoni helyzet
centum száz
centuriō, -ōnis *m* centurio, százados, kapitány
cēra, -ae *f* viasz(tábla)
Cerberus, -ī *m* C., háromfejű kutya
cernō 3. **crēvī**, **crētum** elválaszt, megkülönböztet, eldönt; lát
certāmen, -inis *n* küzdelem, harc, viadal, versengés, vita
certātī versengve, vetélkedve
certō 1. küzd, harcol, verseng, versenyez, vetekszik, megvív vkivel (*dat.*)
certus 3 biztos, bizonyos, határozott
cerva, -ae *f* szarvas(ünő)
cervīnus 3 szarvas-
cervīx, -icis *f* nyak(szirt)
cervus, -ī *m* (gím)szarvas
cessō 1. késlekedik
cēterum egyébként, különben
cēterus 3 a többi, egyéb
ceu valamint, akárcsak
Charōn, -ōntis *m* C., az alvilág révése
Charybdīs, -is *f* C., szirt a szicíliai tengerszorosban
Chloē, -ēs *f* C., görög név
chorda, -ae *f* húr
chorēa, -ae *f* kar(tánc)
chorus, -ī *m* kar(tánc); csapat
Christiānus 3 keresztény
Christus, -ī *m* Krisztus, a Megváltó
cibāria, -ōrum *n* élelem, eleség, eledel
cibus, -ī *m* élelem, étel, táplálék; evés, étkezés

Cicerō, -ōnis *m* Marcus Tullius C., római szónok, író és államférfi
cieō 2. **civī**, **citum** (meg)indít, mozgat; hív(at)
cingō 3. **cinxī**, **cinctum** (körül)övez, -fon, -vesz
cinis, -eris *m* hamu, (a halott) hamva
Cinna, -ae *m* Lucius Cornelius C., Marius pártvezére
circā v. **circum** (+*acc.*) körül; *adv.* körös-körül
circēnsis 2 cirkuszi
circumdō 1. -**dedī**, -**datum** köré tesz vminek vmit; körülvesz, amit: *dat.*; amivel: *acc.*
circu(m)eō 4. -**ii**, -**itum** körülvesz, -kerít
circumfundō 3. -**fūdī**, -**fūsum** körülönt; körülvesz, bekerít
circummūgiō 4. körülbőg
circumveniō 4. -**vēnī**, -**ventum** körülvesz, bekerít
circus, -ī *m* cirkusz
cithara, -ae *f* (négyhúrú) lant, lantkíséret (énekhez)
citō gyorsan, sebesen
citrā (+*acc.*) vmin innen, belül
citus 3 gyors, sebes; korai, rövid
civilis 2 polgár(i)
civis, -is *m*, *f* polgár
civitās, -ātis *f* polgárság, polgárjog, (város-)állam, város
clādēs, -is *f* kár, veszteség, vész, vereség, csapás, dúlás, szerencsétlenség
clam titkon, rejtve
clāmō 1. kiált, kiabál; hangoztat, hajtogat; hív
clāmor, -ōris *m* kiált(oz)ás, lármá
clārītās, -ātis *f* világosság, ragyogás, tiszta fény
clārus 3 ragyogó, világos, tiszta; híres, kiváló
clāssicum, -ī *n* trombita(szó), (hadosztály)kürt
clāssis, -is *f* osztály, csapat; hajóhad
Claudius, -ī *m* Tiberius C. Nero Germanicus, római császár (41–54)
claudō 3. **clausī**, **clausum** bezár, elzár, elrejt; zárt alkot
claudus 3 sánta
claustrum, -ī *n* retesz, zár
clāvis, -is *f* kulcs, retesz, zár
clēmēns (-ēntis) szelíd, enyhe, nyugodt
clēmēntia, -ae *f* szelídség, kímélet
cliēns, -ēntis *m* cliens, védenc, pártfogolt
Cn. Cnaeus (praenomen)
coalēscō 3. -**uī**, -**itum** együtt nő, összenő
codicillus, -ī *m* fatáblácska, *plur.* levél
coēmō 3. -**ēmi**, -**emptum** összevásárol, összeharálcsol
coepī, -isse, -**tum** (el)kezd, (meg)indul
coērcēō 2. -**uī**, -**itum** fékez, fenyít, korhol, megrendszabályoz, gátol, leköt
coetus -ūs *m* összejövetel, gyűlés; tülekedés

cōgitātiō, **-nis** *f* gondolkodás, elmélkedés
cōgitō **1.** gondolkodik, elmélkedik, meggondol, szándékozik, törekszik
cōgnōmen, **-inis** *n* melléknév
cōgnōscō **3.** **-gnōvī**, **-gnitum** meg- v. ráismer, megtud
cōgō **3.** **coēgī**, **-āctum** kényszerít, késztet, együtt hajt, egybeterel; gyötör
cohibeō **2.** **-uī**, **-itum** össze- v. visszatart; fékez, elnémít, megtagad
cohors, **-tis** *f* csapat
colligō **3.** **-lēgī**, **-lectum** összeszed, összegyűjt, le- szüretel; következtet
collis, **-is** *m* halom, domb
colloquium, **-iī** *n* beszélgetés, megbeszélés
collum, **-ī** *n* nyak
colō **3.** **coluī**, **cultum** művel, tisztel, ápol
colōnia, **-ae** *f* telep(ülés), gyarmat
colōnus, **-ī** *m* telepes, paraszt
color, **-ōris** *m* szín
columba, **-ae** *f* galamb
columna, **-ae** *f* oszlop, pillér
coma, **-ae** *f* haj, lomb; üstök
combibō **3.** **-bibī** be- v. felszív, magába szív
comedō **3.** **-ēdī**, **-ēsum** megeszik, felemészt
comes, **-itis** *m*, *f* kísérő, (úti)társ; csatlós, cinkos
comitātus, **-ūs** *m* kíséret, társaság; vármegye
comitium, **-ī** *n* népgyűlés (helye)
comitō **1.** v. **comitor** **1.** kísér, követ
commendō **1.** rábíz, átad, ajánl
comminus kényszerítésben, közelharcban, szemtől szembe
committō **3.** **-mīsī**, **-missum** összeenged, rábíz (*dat.*); belekezd, létesít, elkövet
commodus **3** megfelelő, alkalmas, célszerű, kényelmes
communis **2** közös, általános, közönséges
comparō **1.** összehasonlít
comparō **1.** el(ő)készít, összegyűjt
comperiō **4.** **-perī**, **-pertum** megtud, értesül
compēscō **3.** **-uī** megfékez, korlátoz, elfojt
compilō **1.** kifoszt, összelop(kod)
compleō **2.** **-ēvī**, **-ētum** megtölt, betölt
complexus, **-ūs** *m* ölelés, átkarolás
compōnō **3.** **-posuī**, **-positum** összerak, összeil- leszt, egybetesz, egyesít, elrendez, megbeszél; begyűjt, alkot; tettet
compre(he)ndō **3.** **-endī**, **-ēsum** megfog, megra- gad; összefoglal
comprimō **3.** **-pressī**, **-pressum** összenyom, el- nyom
comprobō **1.** helyesel, elismer
computō **1.** összeszámít, kiszámít, elszámol

concēdō **3.** **-cessī**, **-cessum** megenged, teret ad, eltávozik, visszavonul
concelebrō **1.** benépesít, megünnepel
conceptum, **-ī** *n* fogalmazás, terv
concidō **3.** **-cidī** összeesik, összerogy
concilium, **-iī** *n* gyűlés, egyesülés
concipiō **3.** **-cēpī**, **-ceptum** összefog, elfog, foglal- maz; fogan; szerez
conclāmō **1.** (együtt) felkiált
concordia, **-ae** *f* egyetértés
concordō **1.** egyetért; összhangzik
concrēscō **3.** **-crēvī**, **-crētum** összenő, összetapad, megkeményedik, megfagy; keletkezik
concupiscō **3.** **-cupīvī**, **-cupītum** megkíván, törek- szik vmire (*acc.*, *inf.*)
concurrō **3.** **-currī**, **-cursum** összefut, -csap, -ta- lálkozik
condiciō, **-ōnis** *f* feltétel, ajánlat; lehetőség, álla- pot
condiscō **3.** **-didicī** megtanul
condō **3.** **-didī**, **-ditum** alapít, épít; elrejt, dug, gyűjt, fejt
co(n)nectō **3.** **-nexuī**, **-nexum** összefűz, -kapcsol, -fon, -fog (+*dat.*)
cōnferō, **-ferre**, **-tuli**, **collātum** összehord, -hal- moz, -csap, -mér, egybevet; fordít
cōnfundō **3.** **-fūdī**, **-fūsum** összeönt, összekever
confūsus **3** összekevert, zavaros
congero **3.** **-gessī**, **-gestum** összehord, felhalmoz, rárak
congregō **1.** összegyűjt, egyesít
coniciō **3.** **-iēcī**, **-iectum** összevet, kikövetkeztet
cōnītor **3.** **-nīsus** (**-nīxus**) *sum* erőlködik, szül, fiadzik
coniugium, **-iī** *n* házasság
coniungō **3.** **-iūnxī**, **-iūnctum** összeköt, -fűz, kap- csol
coniunctus **3** közelálló, rokon
coniu(n)x, **-iugis** *m*, *f* házastárs; feleség, hitves
coniūrātiō, **-ōnis** *f* összeesküvés
coniūrō **1.** összeesküszik, szövetkezik; együtt tart v. hat
cōnor **1.** megkísérel, próbál
conpellō **3.** **-pulī**, **-pulsum** űz, hajt, kényszerít
conqueror **3.** **-questus** *sum* panaszkodik, felpa- naszol
cōnsanguineus **3** vérrokon
cōnscius **3** tudó, tudatában levő; beavatott, bi- zalmas
cōnsentiō **4.** **-sēnsī**, **-sēsum** egyetért, megegye- zik, összhangban van
cōnserō **3.** **-uī**, **-tum** összefűz, összefon; meghív
cōnserō **3.** **-sēvī**, **-situm** bevet, beültet
cōnservus, **-ī** *m* rabszolgátárs

considō 3. -sēdī, -sessum leül, letelepszik, össze-
ül, helyet foglal
cōnsilium, -iī n tanács(kozás), terv, megfontolás,
határozat
cōnsistō 3. -stitī megáll, beáll, összeáll
cōnsociō 1. összeköt, összefűz, egyesít
cōspiciō 3. -spēxi, -spectum megpillant, meglát,
észrevesz
cōnstāns (-āntis) állandó, állhatatos
cōnstantia, -ae f állandóság, állhatatosság
cōnsterñō 3. -strāvi, -strātum beborít, betakar,
behint, teleszór
cōnstituō 3. -uī, -ūtum felállít, alapít, megállapít,
szabályoz, elrendel
cōnstō 1. -stitī, -stātūrus megáll, áll vmiből
cōnstruō 3. -strūxi, -strūctum összerak, megépít,
szerkeszt, felhalmoz
cōnsuētūdō, -inis f (meg)szokás
cōnsul, -ulis m consul
cōnsulāris 2 consuli
cōnsulātus -ūs m consulság, consuli tisztség v.
hivatal
cōnsulō 3. -uī, -tum megkérdez, tanácsot kér
vkitől (*acc.*); gondoskodik vkiről, törődik vki-
vel (*dat.*)
cōnsultor, -ōris m tanácskérő, peres fél
cōnsultum, -i n határozat, végzés
cōnsultus, -i m jogtudós
cōnsuō 3, -suī, -sūtum összevarr
contāminātus 3 fertőzött, fajtalan
contemnō 3. -tempši, -temptum megvet, lenéz,
semmibe vesz
contemplō 1. v. contemplor 1. megszemlél, meg-
vizsgál
contendō 3. -tendī, -tentum megfeszít, igyekszik,
küzd, verseng, vitat
contentus 3 (meg)elégedett vmivel (*abl.*)
contiguus 3 érintkező, határos
contineō 2. -tinuī, -tentum összetart, -foglal, ma-
gába foglal, tartalmaz
contingō 3. -tigī, -tāctum megérint, illet; osztály-
részül jut, sikerül
continuus 3 összefüggő, szakadatlan, folytonos,
állandó
cōntionor 1. gyűlést tart, gyűlésen beszél
contrā (+acc.) ellen, szemben; *adv.* szemközt,
ellenben, viszont, ezzel szemben
contrahō 3. -trāxi, -tractum összevon, -gyűjt,
-szed; elborít
contrārius 3 ellenkező, ellentétes, ellenséges
(+dat.)
contubernālis, -is m (egy fedél alatt lakó) társ
contundō 3. -tudi, -tū(n)sum összetör, össze-
zúz

conveniō 4. -vēnī, -ventum összejön, találkozik
vkivel (*acc.*); egyetért, megfelel, illik (+dat.)
convertō 3. -tī, -sum meg- v. odafordít, irányít
convincō 3. -vici, -victum meggyőz, rábizonyít
vkire (*acc.*)
conviva, -ae m, f vendég, asztaltárs
convivium, -iī n lakoma, mulatság
convocō 1. összehív, egybehív
coorior 4. -ortus sum keletkezik, támad; kitör,
kerekedik, kél
cōpia, -ae f bőség, gazdagság; csapat
cor, cordis n szív
cōram szemtől szembe (+abl.), személyesen
cornū, -ūs n szarv, szaru; kürt
corōna, -ae f (győzelmi) koszorú
corpus, -oris n test, tetem, holttest; szerv, testület
corrēctor, -ōris m javító
corrīgō 3. -rēxi, -rēctum kijavít, helyrehoz; meg-
másít
corripiō 3. -ripuī, -reptum megragad, összeszed,
elfog; sietősre fog, meggyorsít
corrumpō 3. -rūpi, -ruptum megront, elront
cortex, -icis m faháncs, kéreg, parafa
corylus, -i f mogyorófa
cotidiānus 3 mindennapi, mindennapos
crās holnap
crassus 3 vastag, kövér, sűrű, durva
Crassus, -i m Marcus Licinius C., az 1. triumvirá-
tus tagja
crāstinus 3 holnap
crēber, -bra, -brum sűrű, gyakori; gazdag
crēdo 3. -didī, -ditum hisz, vél, gondol, rábíz
(*dat.*)
crēdulus 3 hiszékeny; bízó vmiben (*dat.*)
cremō 1. eléget, elhamvaszt
Cremōna, -ae f C., Padus menti város
Cremōnēnsis 2 cremonai
creō 1. választ, terem, nemz, szül
crēscō 3. crēvi, crētum nő, növekszik
crēta, -ae f kréta, agyag(os föld)
crīmen, -inis n vád, vétek, bűn
crīminātiō, -nis f vádaskodás, gyanúsítás, rágal-
mazás
crīnis, -is m haj(zat); üstök
cruciātus, -ūs m kín(zás), kínlódás; kínhalál, kín-
zóeszköz
crūdēlis 2 kegyetlen
crūdus 3 véres, nyers, friss, erőteljes; nehéz
emésztésű
cruentus 3 véres, vérszomjas
crumēna, -ae f pénzeszacskó, erszény
cruor, -ōris m vér
crūstulum, -i n (édes) sütemény
crux, crucis f keresztfá, bitófa

culina, -ae *f* konyha, kamra; étel
culmen, -inis *n* tető, csúcs, orom
culpa, -ae *f* bűn, véték, hiba
cum amikor; miután, minthogy; (ám)bár
cum primum mihelyt
cum (+*abl.*) -val, -vel; -stul; -stül
cumba, -ae *f* csónak, sarka
cūntābundus 3 habozó, tétovázó
cūntus 3 összes, minden, valamennyi
cupiditās, -ātis *f* kívánság, vágy
cupidō, -inis *m, f* vágy, kívánság
cupidus 3 vágyódó, vágyakozó vmire (*gen.*)
cupiō 3. -īvi, -itum vágyódik, kíván, óhajt, áhít
cupressus, -ī *f* ciprus(fa)
cūr miért?
cūra, -ae *f* gond(oskodás), aggodalom, felelősség
cūrātor, -ōris *m* felügyelő, gondnok
cūria, -ae *f* curia, tanácsház
cūriōsitās, -ātis *f* érdeklődés, kíváncsiság
cūrō 1. gondoz, ápol, gondoskodik, törődik; rendel, -tat, -tet
curriculum, -ī *n* (kis) versenykocsi
currō 3. **cucurri**, **cursum** fut, szalad, rohan, siet; folyik
currus, -ūs *m* (diadal- v. verseny)kocsi, (hadi) szekér; fogat
cursor 1. (ide-oda) szaladgál, futkos, futkározik
cursus, -ūs *m* futás, pálya
curvus 3 görbe, kampós, hajlított
cūstōdia, -ae *f* őrség, őrhely, őrzet
cūstos, -ōdis *m, f* őr, őrző
cutis, -is *f* bőr
Cyclades, -um *f* Küklaszok (szigetcsoport)
Cyclōps, -ōpis *m* Küklopész (egyszemű óriás)
cygnus, -ī *m* hattyú
Cynthia, -ae *f* C., Propertius kedvese
Cyprius 3 ciprusi
Cyprus, -ī *f* Ciprus (sziget)
Cytherēus 3 küthérai
cytissus, -ī *m, f* zanót (sárga, pillangós virágú cserje)

D

Dācus 3 dák
daedalus 3 művész(leg alkotó); remek(mívű)
Daedalus, -ī *m* D., a krétai labirintus építője
damnābilis 2 káros, kárhozatos
damnō 1. elítél, kárhoztat vmire (*gen.*)
damnōsus 3 káros, kártékony, ártalmas, romlást hozó
damnum, -ī *n* kár, veszteség, romlás
daps, **dapis** *f* (áldozati) lakoma; éték, étel
Daunius, -adis *f* Daunus országa, Apulia
Daunus, -ī *m* D., Apulia mondai királya

dē (+*abl.*) -ról, -ről; -ból, -ből
dea, -ae *f* istennő
dēbellō 1. (háborúban) leküzd, lever
dēbeō 2. -uī, -itum tartozik vmivel (*acc.*); kénytelen, kell
dēbilis 2 erőtlen, gyenge
dēbilitō 1. gyengít, megtör
dēcēdō 3. -cessi, -cessum eltávozik, elmúlik, megszűnik
decem tíz
decemvirālis 2 decemviri
decēns (-ēntis) illő, kecses, bájos
deceō 2. -uī illik, akihez: *acc.*
dēcernō 3. -crēvi, -crētum elhatároz, eldönt, választ
dēcērpō 3. -cerpsi, -cerptum letép, leszakít
dēcērtō 1. küzd, harcol, vív, viaskodik, vetélkedik vkivel (*dat.*)
dēcidō 3. -cidi leesik, lehull, leomlik; meghal
decimus 3 tizedik
dēcipiō 3. -cēpi, -ceptum rászed, becsap
dēclārō 1. kinyilvánít, kijelent, kihirdet, megmutat
decorō 1. díszít, ékesít
decōrus 3 ékes(itett), díszes, szép
dēcrēscō 3. -crēvi kisebbedik, fog, apad
dēcrētum, -ī *n* határozat, rendelet
decus, -oris *n* dísz, ékesség; kitüntetés, érdem
dēdeceō 2. -uī szégyenére válik, nem illik (akihez: *acc.*)
dēdecorō 1. szégyent hoz vkire (*acc.*)
dēdecus, -oris *n* szégyen, gyalázat
dēdūcō 3. -dūxi, -ductum le- v. elvezet; elvon, áttűtet; alkalmaz, juttat
dēfectus, -ūs *m* hiány, hiba
dēfendō 3. -fendi, -fensum megvéd, védelmez; mentségül kijelent
dēficiō 3. -fēcī, -fectum el- v. cserbenhagy; elfogy, hiányzik; kialszik, kiürül
dēflectō 3. -flēxi, -flexum elhajlít, eltérít, elhajlik, el- v. kitér
dēfluō 3. -flūxi lefolyik, elfolyik
dēfōrmis 2 alakatlan, (el)csúf(itott)
dēfōrmitās, -ātis *f* éktelenség, szégyen, becstelenség
dēfōrmō 1. alaktalanná tesz, elcsúfít
dēfungor 3. -fūctus *sum* végrehajt, teljesít vmit (*abl.*); leél, meghal
dēgenerō 1. meggyaláz, elfajzik
dehinc innen (kezdvé), ezután, ezentúl
dēhīscō 3. szétnyílik, kettéválik, meghasad
dein(de) azután, ezután
dēlassō 1. (teljesen) kifáraszt, kimerít, elcsigáz
dēlectō 1. gyönyörködtet, megörvendeztet

dēleō 2. -ēvī, -ētum elpusztít, eltöröl, lerombol
dēliberō 1. megfontol, meggondol, elhatároz, eldönt
dēlictum, -ī n vétség, bűn(tény)
Dēlius 3 déloszi
Dellius, -ī m Quintus D., Horatius (politikus) kortársa
Delphī, -ōrum m Delphoi, görög jóshely
Delphicus 3 delphoi
delphīn, -īnis v. **delphīnus, -ī m** delfin
dēmēns (-ēntis) esztelen, eszeveszett
dēmittō 3. -mīsī, -missum elbocsát, lebocsát
dēmō 3. dēmpsī, dēptum elvesz, levesz
dēmōnstrō 1. megmutat, bemutat
dēmoveō 2. -mōvī, -mōtum elmozdít, kimozdít, visszatart
dēmum végre, éppen csak
dēnegō 1. megtagad, eltagad
dēnique végre, végül is
dēns, dēntis m fog, agyar
dēnsus 3 sűrű
dēpellō 3. -pulī, -pulsum elűz, elhajt, eltérít, elhárít, távol tart
dēpereō 4. -iī, -iturus elpusztul, elhal
dēprecor 1. -ātus sum elhárítását, elengedését kéri vminek (*acc.*) lekönyörög
dēproeliō 1. küzd, harcol, viaskodik
dēprōmō 3. -prōmpsī, -prōmptum elővesz, előhoz
dēripiō 3. -ripiū, -reptum elragad, elrabol
dērivō 1. származtat, eredeztet
dēscendō 3. -endī, -ēnsu leszáll, leereszkedik
dēsērō 3. -uī, -tum elhagy, elhanyagol
dēsertus 3 elhagyott, puszta, kietlen
dēsiderium, -iī n kívánság, vágy, gyönyörűség; szükséglet
dēsīnō 3. -siī, -situm felhagy, abbahagy, megszüntet
dēspērō 1. reményt vesz, nem remél, csügged, kétségbeesik
dēspiciō 3. -spēxī, -spectum lenéz, megvet
dēstinō 1. meghatároz, kijelöl
dēstruō 3. -strūxī, -strūctum lerombol
dēsuetus 3 elszokott vmitől (*abl.*)
dēsultor, -ōris m műlovas, állhatatlan személy
dēsūm, -esse, -fui hiányzik, nincsen (jelen); elfogy
dētegō 3. -tēxī, -tēctum felfed, leleplez
dētergeō 2. v. dētergō 3. -tersī, -tersum letöröl, eltöröl
dēterreō 2. -uī, -itum elriaszt, visszariaszt
dētēstor 1. elátkoz, megátkoz
dētorqueō 2. -torsī, -tortum elcsavar, elferdít; félremagyaráz

dētractō v. **dētrectō 1.** visszautasít, kisebbit, lebecsül, becsmérel, ócsárol
dētrahō 3. -trāxī, -tractum elvon
dētrimentum, -ī n kár, veszteség
deus, -ī m isten
dēvincō 3. -vīcī, -victum legyőz
devinctus 3 lekötözött
dēvoveō 2. -vōvī, -vōtum felajánl, felszentel; elátkoz
dexter, -(e)ra, -(e)rum jobb (oldali)
dext(e)ra, -ae f jobb kéz; kézadás, ígéret
dialōgus, -ī m beszélgetés, párbeszéd
Diāna, -ae f D., a hold és a vadászat istennője
dīcō 3. dīxī, dictum mond, szól, nevez, elbeszél; *pass.* hírlík, hírneve van
dictātor, -ōris m diktátor
dictātūra, -ae f diktátori tisztség, diktatúra
dictitō 1. mondogat, híresztel
dictō 1. mondogat, szerkeszt
dictum, -ī n mondas, szó
dīdūcō 3. -dūxī, -ductum szétválaszt, elszakít (egymástól)
diēs, -ēī f, m nap(pal); időegység
in diēs napról napra
differō, differre, distulī, dīlātum szétküld, elhalszt; különbözik
difficilis 2 nehéz, súlyos, nem könnyű
difficultās, -ātis f nehézség
diffugīō 3. -fūgī, -fugitūrus szétfut, szétrebben; elolvad
diffundō 3. -fūdī, -fūsum szétönt, kiönt, szétáraszt, kiáraszt, kiterjeszt
digitus, -ī m ujj
dignitās, -ātis f méltóság, tekintély, rang
dignus 3 méltó (+*abl.*); alkalmas (+*gen.*)
dīligentia, -ae f szorgalom
dīligō 3. -lēxī, -lectum szeret, becsl
dīlūcēscō 3. -lūxī kivilágosodik, virrad
dimētiōr 4. -mēnsus sum kimér, felmér
dimicō 1. küzd; megvív
dimidium, -iī n fele vminek
dimitto 3. -mīsī, -missum szétküld, szétozlat; elbocsát, elenged
diōta, -ae f (kétfülű) kancsó; hordó
diplōma, -atis n okirat, oklevél
dīruō 3. -ruī, -rūtum szétrombol
dīrus 3 vészes, szörnyű, iszonyú, kegyetlen, gonosz, zord, kietlen
dīs (dītis) gazdag; az alvilág (istene)
discēdō 3. -cessī, -cessum eltávozik, eltér, elválik; szétozlik
discidium, -iī n szétszakadás, szétválás, elválás
disciplina, -ae f tanítás, nevelés, irányítás; fegyelem

discō 3. *didicī* tanul, megtud, megismer
discordia, -*ae f* széthúzás; vita
discrepō 1. különbözik, elüt, eltér vmitől (*abl.*)
disiciō 3. -*ieci*, -*iectum* szétdob, szétszór
disiungō 3. -*iūnxī*, -*iūctum* szétbont
dispār (-*pāris*) egyenlőtlen, különböző, más faj-
tájú
displiceō 2. -*uī* nem tetszik
disputō 1. megvitát, vitázik
disserō 3. -*uī*, -*tum* tárgyal, megbeszél
dissiliō 4. -*uī* szét- v. elugrik; elpattan
dissimilis 2 elütő, eltérő, különböző (nem ha-
sonló)
dissimulātiō, -*nis f* színlelés, tettetés
dissimulō 1. színlel, tettet
dissociābilis 2 összeférhetetlen, barátságtalan
dissolvō 3. -*solvi*, -*solūtum* felold, felolvaszt; el-
osztat, megbont
distentus 3 telt, duzzadt
diū soká(ig), régóta
dīus 3 isteni, égi
diūtius tovább
diūturnus 3 hosszan tartó, hosszú életű, tartós,
maradandó
dīva, -*ae f* istennő
dīversus 3 különböző, ellentétes
dīves (-*itis*) gazdag
dividō 3. -*visi*, -*visum* szétszót, kioszt, megoszt
dīvinus 3 isteni
dīvitiae, -*ārum f* gazdagság
dīvum, -*i n* szabad ég
dīvus 3 isteni
dīvus, -*i m* isten
dō, dāre, dedī, dātum ad, nyújt, oszt; okoz
bracchia dat karját fonja vmi köré (*dat.*); át-
ölel
doceō 2. -*uī*, -*tum* tanít, tudat; kifejt, előad
docilis 2 tanulékony
doctor, -*ōris m* tanító(mester)
doctrīna, -*ae f* tan, tudomány
doctus 3 tanult, művelt, tudós, műértő; tudatos
documentum, -*i n* bizonyság, bizonyíték
dolō 1. kifarag; megver, elpüföl, elpáhol
dolor, -*ōris m* fájdalom, szenvedés
dolus, -*i m* (hadi)csel, csalás, csapda, kelepce,
csalárdság
domesticus 3 házi, házhoz tartozó
domī otthon, a házban
domī militiaeque békében és háborúban
domina, -*ae f* úrnő
dominātiō, -*nis f* uralom, uralkodás
dominus, -*i m* úr, gazda; uralkodó
domō 1. -*uī*, -*ītum* leigáz, meghódít, fékez; sajtol
domum haza(felé)

domus, -*ūs f* ház, lakóhely, otthon; család
dōnec míg(nem)
dōnō 1. adományoz, (meg)ajándékoz
dōnum, -*i n* ajándék, adomány
dormiō 4. -*ivī*, -*ītum* alszik
dormitō 1. szundikál, szunyókál
Drūsus, -*i m D.*, **1.** Tiberius császár fia; **2.** Germa-
nicus fia
dubitātiō, -*nis f* kétség, kételkedés, habozás, té-
továzás
dubitō 1. kételkedik, habozik, tétoázik
dubium, -*i n* kétség, kétely
dubius 3 kétes, kétséges, vitás; habozó, ingatag
ducō 3. *dūxī*, *ductum* vezet, visz, előhoz, felvon;
vél, tart; vonul
dulcēdō, -*inis f* édesség, kellem, vonzóerő
dulcis 2 édes, kellemes, gyönyörködtető
dum miközben, mialatt; csakhogy, mígnem
dummodo amennyiben
dūmōsus 3 bozótos, bozóttal benőtt
dumtaxat csak(is), legalábbis, voltaképpen, már
amennyiben
duo, *duae*, **duo** kettő, két
dūrō 1. kitart, kiáll; megmarad
dūrus 3 kemény, kegyetlen, nehéz; kitartó,
edzett
dux, *ducis m* vezér, vezető
dux gregis pásztor

E

ē (+*abl.*) -ból, -ből; -tól, -től; közül, elől; alapján,
szerint
ēbrius 3 részeg, mámoros
ebur, -*oris n* elefántcsont (tárgy)
ecce íme, lám
ecquis, **ecquid** vajon ki? vajon mi?
ecquid talán, bizonyára
edāx (-*ācis*) falánk, emésztő, mohó
ēdictum, -*i n* rendelet
ēdiscō 3. -*didicī* kitanul, megtanul
ēditus 3 kiemelkedő; vkitől származó (+*abl.*)
edō 3. *ēdi*, *ēsum* eszik, emészt, rág
ēdō 3. -*didī*, -*dītum* kiad, kimond, szül; hallat,
folytat
ēducātor, -*ōris m* nevelő
ēducō 1. (fel) nevel
ēdūcō 3. -*dūxī*, -*ductum* kivezet, kivisz, kivon; in-
dít
efferō, **efferre**, **extulī**, **ēlātum** kihoz, kivisz, ki-
emel, feleml
efficiō 3. -*fēcī*, -*fectum* kivitelez, létrehoz, ered-
ményez, véghezvisz, teljesít, elér, tesz vmivé
(*acc.*)
effrēnātus 3 féktelen, zabolátlan

effringō 3. -frēgī, -frāctum kitör, feltör, széttör
effugiō 3. -fūgī, -fugitūrus kifut, kisiklik, kikerül, elmenekül vhonnan (*acc.*)
ego 2. -uī rászorul, szűkölködik, híján van vminek (*abl.*)
ēgerō 3. -gessī, -gestum kihord, kihány
ego én
ēgregius 3 kiváló, kitűnő, kiemelkedő
ēgressus, -ūs m kilépés, kimenet, eltávozás
eheu ó jaj
eia ejnye, nosza, rajta
ēlabor 3. -lāpsus sum kicsúszik, kisiklik, kimenekül
ēlectus 3 kiválasztott, válogatott
elegī, -ōrum m elégia
elementum, -ī n elem(i ismeret), alap(ismeret)
ēligō 3. -lēgī, -lectum kiválaszt, kiszemel
ēloquentia, -ae f ékesszólás
ēlūceō 2. -lūxī kiviláglik, kitűnik
ēlūdo 3. -lusī, -lūsum kijátszik, kigúnyol
ēmergō 3. -rsī, -rsum ki- v. felmerít, felszínre hoz, előkerít; felmerül, kiemelkedik
ēmineō 2. -uī kitűnik, kiválik
emō 3. ēmī, emptum vesz, vásárol
emptor, -ōris m vevő, vásárló
en íme, lám; nos
enim ugyanis, mert, mindenesetre
ēnotō 1. (ki)jegyez, jegyzetel
ēnsis, -is m kard, szablya
eō 4. īvī v. īī, itum megy, halad, távozik; múlik
eōdem ugyanoda, ugyanott
Ēōus 3 keleti
Epicūrus, -ī m Epikurosz
epigramma, -atis n felirat, epigramma
epilōgus, -ī m végszó, befejezés, tanulság
epistola v. epistula, -ae f (költői) levél
epōdus, -ī m epódosz (versfajta)
epulae, -ārum f lakoma; ételek
equa, -ae f kanca
eques, -itis m lovas, lovag
equidem (én) bizony, ugyan, mindenesetre
equinus 3 ló-
equus, -ī m ló
ergō tehát
ērigō 3. -rēxī, -rectum felegyenesít, felállít, fel-emel, épít
ēripiō 3. -ripiuī, -reptum kiragad, elragad; meg-ment
errō 1. téved; tévelyeg, bolyong, kószál, kóborol; kanyarog
error, -ōris m tévedés; tévelygés, bolyongás; meg-tévesztés
ēruditio, -nis f képzettség, műveltség, csiszoltság
erus, -ī m úr, gazda

et és, is; vagyis, tudniillik, hiszen (a szó előtt!)

et...et egyrészt, másrészt; is...is

et quidem éspedig, mégpedig

etenim mert, ugyanis, hiszen

etiam (még) is, úgyszintén (a szó előtt!)

etiamsī még ha, habár

Eurus, -ī m E., délkeleti szél

Euterpē, -ēs f E., a lírai költészet múzsája

ēvehō 3. -vēxī, -vectum kiszállít, kivisz; felemel; meghalad

ēveniō 4. -vēnī, -ventum kijön; sikerül

ēventus, -ūs m kimenetel, kifejtet, esemény; siker

ēvītō 1. kikerül, megkerül

ex (+abl.) -ból, -ből; -tól, -től; közül, elől; alapján, szerint

exaequō 1. egyenlővé tesz (amivel: *dat.*)

exāmen, -inis n vizsga, vizsgálat

exanimis 2 élettelen, félholt, ájult

excedō 3. -cessī, -cessum kimegy, eltávozik; meghal

excellō 3. kiemelkedik, kitűnik

excessus, -ūs m kimenet, távozás; halál

excidium, -īī n elpusztítás, megsemmisítés

excipiō 3. -cēpī, -ceptum kivesz, kivételez; befogad

excitō 1. felébreszt, -kelt, -riaszt, -frissít; indít, fokoz

exclūdō 3. -clūsī, -clūsum kizár, kirekeszt

excrēmentum, -ī n váladék

excubiae, -ārum f őrség

excutiō 3. -cussī, -cussum ki- v. leráz (nyakáról), ki- v. levet (nyeregéből); *pass.* felriad

exemplar, -āris n példakép, minta, eszmény

exemplāre, -is n másolat, minta

exemplum, -ī n példa (adás v. -kép)

exeō 4. -īī, -itum kimegy, kijut, kiesik, eltávozik; kiemelkedik

exerceō 2. -uī, -itum gyakorol, edz, művel, vezet, hajt; kínoz, gyötör

exercitātiō, -nis f gyakorlat, gyakorlás

exercitus, -ūs m hadsereg

exhorrēscō 3. -horruī megborzad, irtózik vmitől (*acc.*)

exhortātiō, -nis f buzdítás, biztatás

exigō 3. -ēgī, -āctum befejez, betölt, eltölt; behajt, követel, meghatároz

exiguus 3 csekély, kevés, szűk, rövid

exilium, -īī n = exsilium, -īī n

eximius 3 kiváló, kitűnő

existimō 1. vél, gondol; megítél, értékel, dönt, sorol

existō 3. = exsistō 3.

exitiābilis 2 vészes, veszedelmes

exitium, -īī n pusztulás, romlás

exitus, -ūs *m* kimenetel, megoldás; halál
exorior 4. -ortus sum előtör, felkel, támad, kelet-kezik, származik, ered
expavescō 3. -pāvi megrémül vmitől (*acc.*)
expectō 1. = **exspectō 1.**
expediō 4. -ivī, -itum kiold, szabaddá tesz; előteremt, kieszközöl
expendō 3. -pendi, -pēnsus megmér; kifizet, kölcsönöz
experior 4. -pertus sum kipróbál, megkísérel, (ki)tapasztal; megkísért
expleō 2. -ēvi, -ētum kitölt, betölt
explicō 1. kibont; elmagyaráz
explorō 1. kikutat, kivizsgál, kikémlel
expōnō 3. -posui, -positum kitesz, kihelyez, ki-fejt; előad
exprimō 3. -pressi, -pressum kinyom(tat), kiszorít, kicsikar; kifejez, utánoz
exsequiae, -ārum *f* kísérés; temetés, gyászmenet
exsilium, -iī *n* száműzetés, számkivetés
existō 3. -stiti kilép, előlép, megjelenik; létezik, van
exspectō 1. kivár, bevár, elvár
expirō 1. (lelkét) kilehel(i), meghal
extinguō 3. -tīnxi, -tinctum kiolt, kiirt, megöl; *pass.* kialszik, elhunyt, meghal
extō 1. kiáll; fennáll, létezik
exstruō 3. -struxi, -structum épít, emel; halmoz
exsul (-ulis) száműzött, számkivetett
extendō 3. -tendi, -tentum v. -tēnsus kinyújt, kifeszít, kiterjeszt; fokoz
terminium, -iī *n* száműzetés, számkivetés
exter(n)us 3 külső, külföldi, idegen
extollō 3. kiemel, feleml
extrā (+*acc.*) vmin kívül; *adv.* kinn, kívül
extrahō 3. -trāxi, -tractum kihúz, kivon(szol), ki-ráncigál
extrēmus 3 legvégső, -szélső, -utolsó, -távolabbi; halotti
extruō 3. = **exstruō 3.**
exuō 3. -ui, -ūtum letesz, levet, megfoszt (fegy-verzetétől)
exuviae, -ārum *f* (ellenségtől elvett) fegyverzet, fegyverzsákmány

F

fābella, -ae *f* (kis) mese
faber, fabri *m* mesterember, kézműves
fabrilia, -ium *n* szerszámok
fābula, -ae *f* mese, monda
fābolōsus 3 mesés, mesebeli
facētia, -ārum *f* (szellemes) tréfákozás; köteke-dés

faciēs, -ēi *f* (kül)alak, megjelenés, kép, arc, ábrá-zat
facilis 2 könnyű; készséges
facinus, -oris *n* tett, gaztett
faciō 3 fēci, factum tesz, csinál, alkot, szül, kelt; intéz
factitō 1. gyakran tesz, úz, folytat; költ, írogat (verset)
factum, -i *n* tett, cselekedet
facultās, -atis *f* képesség, tehetség
fācundia, -ae *f* szónoki tehetség, ékesszólás
fācunditās, -ātis *f* készség, tehetség
fāginus 3 bükkfa-
fāgus, -i *f* bükk(fa)
Falerus 3 falernumi (campaniai)
fallāx (-ācis) csalfa, csalárd, csalóka
fallō 3. fefelli, falsum megtéveszt, -csal, -hamisít, -rövidít; félrevezet; *pass.* csalódik
falsus 3 csalfa, hamis, csalárd, hazug, képmuta-tó; élettelen
falx, -cis *f* kertészkesz; sarló
fāma, -ae *f* hír(név), szóbeszéd, mendemonda; közvélemény
famēs, -is *f* éhség, éhínség
familia, -ae *f* család, háznép
familiāris 2 család(i)as)
famula, -ae *f*, famulus, -i *m* segéd; szolgáló (lány), szolgál (fiú)
fās n szabad, jogos, törvénytörő (dolog)
fāsti, -ōrum *m* naptár
fastidium, -iī *n* megvetés, lenézés, utálat, undor
fātālis 2 végzetes, végzetszerű, vészthozó
fatigō 1. kifáraszt, elcsigáz
fātum, -i *n* végzet, (bal)sors
Faunus, -i *m* F., erdőisten
faveō 2. fāvi, fautum kedvez, elősegít
favēte linguīs legyetek csendben!
Favōnius, -i *m* F., enyhe nyugati szél
favor, -ōris *m* jóindulat, kedvezés, kegy, népsze-rűség
fax, facis *f* fáklya, tűzcsóva, láng
febris, -is *f* láz
fēcunditās, -ātis *f* termékenység
fēcundus 3 termékeny; gazdag vmiben (*gen.*)
fel, fellis *n* epe
fēlix (-īcis) szerencsés, boldog, kedvező; termő
fēmina, -ae *f* nő, asszony
fēnerātor, -ōris *m* uzsorás
fēnus, -ōris *n* uzsora(kamat); pénzügylet
fera, -ae *f* vad(állat)
ferāx (-ācis) termékeny, bővelkedő (amiben: *gen.*)
ferē majdnem, csaknem; többnyire
feriō 4. üt, vág, sújt, ér, eltalál; megöl

fermē majdnem, csaknem, körülbelül
ferō, ferre, tulī, lātum hoz, visz; terem, szül; elvisel; híresztel, vél; *pass.* jár, siet
sē fert viselkedik
ferōx (-ōcis) vad, vakmerő
ferreus 3 vas(ból való); kemény, kegyetlen, kőszívű, érzéketlen
ferrum, -ī n vas, fegyver
fertilis 2 termékeny vmiben (*gen.*)
ferula, -ae f nádpálca, vessző, bot
ferus 3 vad, szilaj, kegyetlen, vérengző
ferus, -ī m vad(állat), szörny
fervidus 3 izzó, forró, tüzes; heves, háborgó
fessus 3 fáradt, kimerült, elcsigázott
fēstinō 1. siet; siettet; törtet
fēstus 3 ünnepi
fētus, -ūs m termés, ivadék
fictus 3 költött, koholt
fidēlis 2 hű(séges), megbízható, biztos
fidēs, -eī f hűség, hit(el), megbízhatóság, becslés(esség), adott szó, szavahihetőség; teljese-dés
fidō 3. fīsus sum bízok, hisz (akiben: *dat.* amiben: *abl.*)
fidus 3 hűséges, megbízható, bizalmas
figō 3. fixī, fixum kifüggeszt, kiszegez, odatűz, beleszúr
figūra, -ae f alak(zat); képzés
figūrō 1. alakít, formál
filia, -ae f leánya vkinek
filius, -iī m fia vkinek
filum, -ī n fonal, szál
findō 3. fidī, fissum hasít, szel
figō 3. fixī, fictum alkot, alakít, készít, idomít, kiképez, irányít; kohol, kitalál, tettét
fīnio 4. -ivī, -itum befejez, bevégez, határol, határt szab
fīnis, -is m vég, cél, határ; terület, ország
fīnitimus 3 határos, szomszédos
fīō, fierī, factus sum lesz, válik vmivé (*nom.*); történik, van
firmāmentum, -ī n erősség, biztonság
fīrmitūdō, -inis f szilárdság, kitartás
fīrmō 1. megerősít, biztosít
fīrmus 3 erős, biztosított
flagellum, -ī n korbács, ostor, verés; inda, kacs
flagitium, -iī n gáztett, gyalázat
flāgitō 1. sürgetően kér, követel, ostromol
flagrō 1. ég, lángol, izzik
flamma, -ae f láng, tűz(csóva), fénysugár
flammō 1. lángra gyújt, meggyújt; lángol
flāvus 3 aranyárga, szőke
flectō 3. -flēxī, -flēxum meghajlít, -görbít, -változtat; elhárít, -fordít; indít, irányít

fleō 2. flēvī, flētum sír, zokog
flētus, -ūs m sírás, könnyhullatás
flōreō 2. -uī virágzik
flōreus 3 virágos
flōrulentus 3 virágos, virágzó
flōs, flōris m virág
flūctus, -ūs m hullám(zás)
flūmen, -inis n folyó, folyam
fluō 3. flūxī, flūxum folyik, ömlik, árad; mozgásban van
fluvius, -iī m folyó(víz)
flūxus 3 folyékony, mulandó
flūxus, -ūs m folyás
fōcus, -ī m (házi v. áldozati) tűzhely
foedus 3 rút, csúnya, csúf, szégyenletes, utálatos
fōlium, -iī n levél
fōns, fōntis m forrás
for, fārī, fātus sum mond, szól (el)beszél
foris, -is f ajtó(szárny)
foris kívül; kívül(ről); külföldön
fōrma, -ae f alak; szépség
Formiānus 3 formiaei (a latiumi Formiaeból való)
formīca, -ae f hangya
formidātus 3 félelmetes
formidō, -inis f félelem, rettegés
fōrmō 1. alakít, formál
fōrmōsus 3 szép (alakú), csinos
fors, fortis f sors, véletlen
fors(it)an, fortasse talán; remélhetőleg
forte éppen, véletlenül
fortis 2 bátor, vitéz
fortitūdō, -inis f bátorság, vitézség
fortuitus 3 véletlen, esetleges
fortūna, -ae f szerencse, sors, véletlen, végzet; *plur.* vagyon
fortūnatus 3 szerencsés, boldog; vagyonos
fōrum, -ī n fórum, (piac)tér
fossa, -ae f árok
foveō 2. fōvī, fōtum melegít, gondoz, ápol
fragilis 2 törékeny
fragmen, -inis n töredék, letört darab; roncs
frangō 3. frēgī, frāctum (meg- v. le)tör
frāter, -tris m fivér
frāternus 3 fivéri, testvéri
fraus, fraudis f (hadi)csel, csalás, csalárdság, álnokság, ármány
frēnum, -ī n fék, zabola, kantár
frequēns (-ēntis) nagyszámú, gyakori, sűrű, látogatott; ünnepelt
frētum, -ī n tenger(szoros)
frigidus 3 hideg, hűvös; hűsítő
frigus, -oris n hidegség, fagy; borzadás
frondifer -era, -erum lombos
frōns, frōndis f lomb(ozat)

frōns, frōntis *f* homlok(zat); arcvonal
frūctus, -ūs *m* gyümölcs, termés; haszon
frūgiferēns (-ēntis) gyümölcsöző, termékeny
frūmentum, -ī *n* gabona
fruo 3 **frūctus sum** élvez vmit (*abl.*)
frūstrā hiába, hasztalan
frutex, -icis *m* bokor, cserje; lomb
frūx, frugis *f* gyümölcs, termés, termés; *plur.* jó
 következmény
fūga, -ae *f* futás, menekülés, elkerülés; futam
fugāx (-ācis) futó, menekülő, megfutamodó, el-
 iramló, sebes
fugio 3. **fūgī, fugitūrus** (el)fut, menekül, kikerül,
 kitér (aki elől: *acc.*)
fugō 1. megfutamít, megszalaszt, elkerget, elűz
fulgeō 2. **-sī** csillog, ragyog, fénylik
fulgor, -ōris *m* fény, csillogás, villámlás
fulgur, -uris *n* villám(csapás)
fulmen, -inis *n* (villám)csapás
fulmineus 3 villámszerű, villámgyors
fūmō 1. füstölög
fūmus, -ī *m* füst, korom, gőz, pára
Fundī, -ōrum *m* F., város Latium déli részén
fundō 3. **fūdī, fūsum** kiönt, kiont, szétszór, elűz;
pass. kiömlik, özönlík, szétterül
fungor 3. **fūctus sum** ellát, betölt, működik
 (+*abl.*)
fūnis -is *m* kötél
fūnus, -eris *n* gyász, temetés; halál
fūr, fūris *m* tolvaj
furiōsus 3 dühöngő, őrzöngő, örült, vad
furō 3. rohan, őrzöng
furor, -ōris *m* düh, tombolás, örülség; vihar
fūror 1. ellop
fūrtum, -ī *n* lopás
Fuscus, -ī *m* Aristius F., Horatius (versíró) kor-
 társa
fūstis, -is *m* (hasáb)fa, dorong, husáng
futūrus 3 leendő, jövő, jövőendő

G

Gāius, -ī *m* Caius (praenomen)
Galatēa, -ae *f* G., pásztorlány
Gallī, -ōrum *m* gall(us)ok
gallus, -ī *m* kakas
gaudeō 2. **gāvīsus sum** örül, örvend vminek (*abl.*)
gaudium, -ī *n* öröm, gyönyörűség
gāza, -ae *f* (királyi) kincs
gelidus 3 (jég)hideg, fagyos, hűs
gelū, -ūs *n* fagy, hidegség
gemellus 3 kettős, iker
geminus 3 iker, kettős, mindkét
gemitus, -ūs *m* sóhajtság, nyögés, jajveszékélés
gemō 3. **-uī, -itum** nyög, sóhajt, jajong; csikorog

gena, -ae *f* szem(üreg), orca; *plur.* arc
generātim fajonként, nemenként
generō 1. nemz, szül, terem(t)
generōsus 3 nemes
genetrix, -icis *f* szülőanya, őspanya
genista, -ae *f* rekettye
genitābilis 2 megtermékenyítő
genitor, -ōris *m* (nemző)apa
gēns, gēntis *f* nemzetség, nép
genū, -ūs *n* térd
genus, -eris *n* nem(zetség), faj(ta), származás, ír-
 mag, sarj; alkat
Germānicus, -ī *m* G., Tiberius császár adoptált fia
gerō 3. **gessī, gestum** visel, hord, véghezvisz
gestus, -ūs *m* taglejtés, magatartás
Gigantēus 3 gigász
gignō 3. **genuī, genitum** szül, nemz, létrehoz
gladius, -iī *m* kard (rövid, kétélű)
glæba, -ae *f* rög, göröngy
gliscō 3. elharapódzik, terjed
glōbus, -ī *m* gömb, golyó
glōria, -ae *f* dicsőség(vágy)
gnārus 3 ismerős, ismeretes
gnātus 3 = **nātus** 3
gradus, -ūs *m* lépés, lépcső, fok, menet, járás,
 jövetel
Grāiul 3 görög
grāmen, -inis *n* fű, pázsit
grammatica, -ae *f* nyelv- v. irodalom(tudomány)
grammaticus, -ī *m* nyelv- v. irodalomtudó(s)
grandis 2 nagy(szerű), nagyszabású; súlyos
grātia, -ae *f* köszönet, hála, kegy
grātiā (előtte *gen.*) kedvéért, miatt, végett
grātō 1. v. **grātor** 1. szerencsét kíván, köszönt;
 örvendezik
grātus 3 kedves, drága, hálás, szeretetre méltó
gravēscō 3. súlyosbodik
gravidus 3 súlyos, nehéz, terhes
gravis 2 nehéz, súlyos, elnehezült, fáradt, fárasztó,
 beteg; tekintélyes
gremium, -iī *n* öle vkinek
gressus, -ūs *m* lépés, járás, menetel
grex, gregis *m* nyáj, csapat, csorda, falka, konda
Grosphus, -ī *m* Pompeius G., szicíliai nagybirtokos
grūs, gruis *f* daru(madár)
gubernō 1. kormányoz, igazgat
gūstō 1. megízlel, falatozik
gūstus, -ūs *m* ízlelés, ízlés
gutta, -ae *f* csepp

H

habeō 2. **-uī, -itum** (birtokol), van neki, tart vmi-
 nek (*acc.*); tartalmaz; kijelöl
habilis 2 alkalmas, rátermett

habitō 1. lakik, tartózkodik
habitus, -ūs m magatartás, alkat, helyzet; viselet, öltözék
habrotonum, -ī n gyógyfű, orvosság
hāctenus eddig
Hadria, -ae m Adriai-tenger (istene)
haedus, -ī m (kecske)gida, gödölye
Haemonia, -ae f Thesszália
haereō 2. haesī, haesurus (hozzá)tapad, függ, megakad, szilárdan (fenn)áll, rögződik, van; húzódik, fúródik
Hannibal, -alis m H., karthágói hadvezér
hasta, -ae f lándzsa, dárda
haud nem
hauriō 4. hausi, haustum mer(ít), kiürít; elnyel; beszív, feliszik
hedera, -ae f borostyán, repkény
Helena, -ae f H., Zeusz és Léda leánya, Mene-laosz felesége
Henna, -ae f H., szicíliai város
herba, -ae f fű, pázsit; növény
hērēs, -ēdis m, f örökös
Hesperia, -ae f Nyugat országa (Itália)
Hesperus, -ī m esti csillag
heu ó, jaj
hibernus 3 téli, viharos
hic, haec, hoc ez
hic ... hic ez ... emez
hic itt
hiems, hiemis f tél(i hideg v. vihar)
hilaris 2 vidám, jókedvű
hinc innen, ettől, ezután; ezért
hinc ... hinc innen ... onnan
hinnītus, -ūs m nyerítés
hiscō 3. kinyitja a száját
Hispanus 3 hispániai
histōria, -ae f történet, történelem
historicus, -ī m történetíró
histriō, -ōnis m színész
hodiē ma
hodiernus 3 mai
Homērus, -ī m Homérosz
hōmō, -inis m ember
honestus 3 tiszteletre méltó, becsületes
honor v. **honōs, -ōris m** tisztelet, megtiszteltetés, megbecsülés, kitüntetés; tiszttség
hōra, -ae f óra
horrendus 3 rettenetes, iszonyú
horreō 2. -uī (fel)borzad, retten vmitől (*acc.*)
horrēscō 3. horruī (meg)borzad, iszonyodik vmitől (*acc.*)
horreum, -ī n csűr
horribilis 2 rettenetes, borzasztó
horror, -ōris m borzalom

hortor 1. buzdít, ösztönöz
hospes, -itis m vendég(barát); idegen
hospitālis 2 vendégszerető
hospitium, -ii n vendégbarátság, vendégszeretet
hostis, -is m, f ellenség
hūc ide
hūmānus 3 emberi(es)
hūmeō 2. ázik, vizes, nedves
hūmī földön
humilis 2 alacsony(rendű); földhözragadt, meg-alázkodó, leereszkedő; közönséges
hūmor, -ōris m nedv(esség)
hūmus, -ī f (termő)talaj, (anya)föld
Hyades, -um f (esőt hozó) Fiastyúk-csillagzat
Hydaspēs, -is m H., az Indus mellékfolyója

I

iaceō 2. -uī fekszik, hever, van; fetreng
iaciō 3. iēcī, iactum dob, vet
iactantia, -ae f hányavetiség, kérkedés
iactō 1 dobál, rá- v. odavet, hány-vet; felhánytor-gat, szóba hoz
iactat sē hetvenkedik, kérkedik
iaculor 1. (dárdát) vet, ráhajít, eldob; hajhász
iaculum, -ī n hajítódárda
iam más(is), immár, csakhamar
iambeus 3 jambusi
iambus, -ī m jambus
iānua, -ae f kapu, ajtó
Īapetus, -ī m I., titán, Prométheusz apja
Īāpyx, Īāpygis m I., északnyugati szél(isten)
ibī ott, akkor
ibidem ugyanott
Īcarius 3 icarusi, ikáriai
īcō 3. īcī, ictum (meg)üt, vág; lök
ictus, -ūs m ütés, ütőerő, ütem, csapás, találat; inger
īdem, eadem, idem ugyanaz; az, akiről szó van
ideō azért, ezért
idōneus 3 alkalmas, használható
Īdūs, -uum f a hónap 15. v. 13. napja
īēiūnus 3 étlen, éhes
igitur tehát
ignārus 3 tudatlan, nem ismerő v. sejtő (amit: *gen.*); ismeretlen
īgnāvus 3 gyáva
īgnis, -is m tűz(csóva), fáklya; villám, csillagfény
īgnōrō 1. nem tud, nem ismer
īgnōtus 3 ismeretlen, idegen
īlex, -icis f tölgy(fa)
Īlia, -ae f I., a rómaiak mondai ősanja
Īlion v. *Īlium, -ī n* Trója
ille, illa, illud ó, az
illic ott, amott, odaát

illūc oda
illūstris 2 fényes, ragyogó, híres; világos, szemléletes
illūstrō 1. megvilágít, kiderít, napfényre hoz; megmagyaráz, ábrázol
Illyricum, -ī *n* Illyria
imāgō, -inis *f* kép, hasonmás, példakép; visszhang
imbēcillus 3 gyenge, zsenge
imbellis 2 harcot kerülő, elpuhult, gyáva
imber, -bris *m* zápor(eső), zivatar
imbuō 3. -uī -ūtum megnedvesít, áztat, átitat; el-tölt vmivel (*abl.*); beavat, bemocskol
immānis 2 roppant nagy; szörnyű, vad
immemor (-oris) nem emlékező, nem törődő, megfeledkező, felejtő (+*gen*)
immēsus 3 mérhetetlen, rengeteg, hatalmas
immerēns (-ēntis) ártatlan
immeritus 3 meg nem érdemelt; nem érdemlő, érdemtelen; ártatlan
immineō 2. fölötte van, emelkedik, lebeg, fenyeget (+*dat.*)
imminuō 3. -uī, -ūtum kisebbít, csökkent; meg-ront, tönkretesz
immō sőt; illetve, helyesebben; ellenkezőleg
immolō 1. (fel)áldoz
immortālis 2 halhatatlan
immortālitās, -ātis *f* halhatatlanság
impār (-pāris) nem egyenlő, egyenlőtlen
impatiēns (-ēntis) nem tűrő (+*gen.*)
impavidus 3 félelem nélküli, rettenthetetlen
impediō 4. -ivī, -itum belebonyolít, befon, akadályoz
imperātor, -ōris *m* fővezér; császár
imperīōsus 3 hatalmas(kodó); viharos
imperium, -iī *n* (fő)hatalom, uralom, birodalom; császárság
impermisus 3 meg nem engedett, engedély nélküli
imperito 1. parancsol, uralkodik
imperō 1. parancsol, elrendel; uralkodik
impertiō 4. -ivī, -itum részesít, juttat; szentel vmire (*dat.*)
impetus, -ūs *m* támadás, roham
impius 3 istentelen, gonosz
impleō 2. -ēvī, -ētum betölt, megtölt, eláraszt
implicātus 3 összekuszált, zavaros
implicō 1. befon, belebonyolít
impōnō 3. -posuī, -positum rátesz, beléhelyez; alkalmaz (amihez: *dat.*)
impotēns (-ēntis) tehetetlen, önuralom nélküli; féktelen, zsarnok
imprecor 1. könyörög, kíván, esedezik
imprimis elsősorban, mindenekeelőtt

improbus 3 nem jó, rossz, gonosz, elvetemült
īmus 3 legalsó, legmélyebb, legvégső
in (+*abl.*) -ban, -ben; -on, -en, -ön
in (+*acc.*) -ba, -be; -ra, -re; -ig, felé, ellen
Īnachus, -ī *m* I., Argosz mondai királya
ināne, -is *n* (lég)űr, üres tér
inānis 2 üres, puszta, könnyű
inauspiciātus 3 jóslat nélküli
incautus 3 óvatlan, gondatlan, előre nem látó
incēdō 3. -cessī, -cessum belép, bevonul, jár, kel; megszáll, ellep, terjed
incendium, -iī *n* gyújtogatás, tűzvész
incendō 3. -cendī, -cēsum meggyújt, felgyújt, feltüzel
incertus 3 bizonytalan, határozatlan, felismerhetetlen; halvány
incessus, -ūs *m* járás, lépkedés
inchoo 1. elkezd, megkezd
incidō 3. -cidī beleesik, ráesik, elesik, rátamad; megesis, közbejön
incipiō 3. -cēpī -ceptum belefog, elkezd, kezdeményez; kezdődik
incitāmentum, -iī *n* ingerlés, ösztönzés, izgatás
incitō 1. ingerel, izgat, ösztönöz
inclīnō 1. hajlít; hajlik vmire (*ad* + *acc.*)
inclitus 3 v. **inclutus** 3 híres, dicső, nevezetes
incōgitō 1. kigondol
incola, -ae *m* (*f*) lakos
incolō 3. -coluī, -cultum lakik; benépesít
incolumis 2 sértetlen, ép; élő
incrēdibilis 2 hihetetlen
incruentus 3 vértelen
incumbō 3. -cubuī, -cubitum bele v. nekifekszik, ránehezedik, rádől, ráveti magát (+*dat.*)
incūria, -ae *f* gondatlanság, hanyagság, közömbösség
incūsō 1. vádol, okol
incutiō 3. -cussi, -cussum beleüt, beleolt (amibe: *dat.*), gerjeszt
inde innen, ettől, ezentúl, ennélfogva
Indī -ōrum *m* indusok, indiaiak
indiciūm, -iī *n* bejelentés, vallomás, (ismertető)jel, bizonyíték
indicō 3. -dixī, -dictum bejelent, megüzen
indigeō 2. -uī szükségét v. hiányt szenved vmiben (*gen.*, *abl.*)
indignus 3 méltatlan
indocilis 2 megtaníthatatlan, tudatlan, nem tudó
indoctus 3 tanulatlan, tudatlan
indomitus 3 leküzdhetetlen, fékezhetetlen
indūcō 3. -dūxī, -ductum be- v. elvezet, csábít, vonz; felölt
indulgēns (-ēntis) engedékeny, kényeztető
induō 3. -duī, -dūtum felölt, felvesz, beleöltözik

indütus, -ūs *m* öltözet
industria, -ae *f* ipar(kodás), szorgalom
ineō 4. -iī, -itum bemegy, rámegy, felmegy (+*acc.*); kezdődik
ineptus 3 alkalmatlan, haszontalan, illetlen, fonák
inermis 2 fegyvertelen
inerrō 1. bolyong, jön-megy vhol
iners (-ertis) ügyetlen, tehetetlen, tétlen, tunya
inertia, -ae *f* tétlenség, terhelés, restség
inexplētus 3 kielégíthetetlen, telhetetlen
infāmia, -ae *f* rossz hír, gyalázat
infāmis 2 hírhedt, rossz hírű
infandus 3 kimondhatatlan, átkozott
infāns, -antis *m, f* csecsemő, kisgyermek
infectus 3 befejezetlen, eredménytelen, meg nem történt
infelix (-icis) szerencsétlen
infensus 3 haragos, elkeseredett
inferiae, -arum *f* halotti áldozat
inferior, -ius, (-iōris) lejjebb eső, alsóbb(rendű)
infernus 3 alsó, alvilági
inferō, inferre, intulī, illātum bevisz, behoz, be-terjeszt, bemutat; keres, indít
inferus 3 alsó, alvilági
infestus 3 ellenséges
inficiō 3. -fēcī, -fectum belep, ellep, befest, átítat, megfertőz
infimus 3 legalsó, legalacsonyabb (rendű)
infinītus 3 határtalan, végtelen, korlátlan
infirmus 3 erőtlen, gyenge, békés
inflō 1. befúj, felfúj
infirmis 2 alaktalan, csúnya, csúf, sivár
infortūnium, -iī *n* szerencsétlenség
infrā (+acc.) alatt; *adv.* odalent
infrascriptus 3 alulírott
infringō 3. -frēgī, -frāctum betör, megtör, szét-tör, gyengít
ingem(ēsc)ō 3. felnyög, felsóhajt; sanyarog
ingenium, -iī *n* (veleszületett) tehetség, képesség, jellem, hajlam
ingēns (-ēntis) hatalmas, igen nagy, óriási
ingerō 3, -gessī, -gestum ráhord, szór; bekebelez; odakialt
ingredior 3. -gressus sum belép, rálép, behatol (*acc.*); fellép (*dat.*)
inhīō 1. száját tátja, ásít; áhítozik, sóvárog
inhorrēscō 3. -horruī megborzad vmitől (*acc.*)
inhospitālis 2 nem vendégszerető, barátságtalan
inhūmānus 3 embertelen, kegyetlen
inimicus 3 barátságtalan, ellenséges, ártalmas
iniquitās, -ātis *f* egyenlőtlenség, méltánytalanság, igazságtalanság
iniquus 3 egyenlőtlen, méltánytalan, igazságtalan; nyugtalan; zátonyos

initium, -iī *n* kezdet, megindítás
initus, -ūs *m* bejövétel, megérkezés
iniūria, -ae *f* jogtalanság, jogsértés
iniūstus 3 jogtalan, igazságtalan
inlaesus 3 sértetlen
inlecebrōsus 3 csábító, csalogató
inlūdō 3. -lūsī, -lūsum (ki)játszik, kigúnyol, csúfot űz
inmeritus 3 = immeritus 3
innitor 3. -nīxus v. -nīsus sum (rá)támaszkodik vmire (*dat.*), nyugszik vmin (*abl.*)
innocēns (-ēntis) ártatlan
innumerābilis 2 megszámlálhatatlan, számtalan, végtelen
inopia, -ae *f* hiány, nélkülözés, szükség
inops (-opis) erőtlen, gyenge, tehetetlen
inprōsper, -era, -erum kedvezőtlen, sikertelen
inquam; inquit mondom; úgymond, mondta
iquiētus 3 nyugtalan, nyughatatlan
inquinō 1. beszennyez, bemocskol
inrēpō 3. -rēpsī, -rēptum becsúszik, belopódzik, befurakodik
inrīdeō 2. -rīsī, -rīsum kinevet, kigúnyol; gúnyolódik
inrumpō 3 -rūpī, -ruptum betör, beront, behatol
insānia, -ae *f* örültség; féktelenség
insānus 3 (elme)beteg, őrült, bolondos
insepultus 3 temetetlen
inserō 3. -seruī, -sertum beilleszt, besorol, beolt (+*dat.*); *pass.* beférkőzik, beszüremlik
insidiae, -arum *f* les(hely), csel(vetés), kelepce
insignis 2 jeles, kitűnő, kiváló
insistō 3. -stītī rááll vmire, nyomában van (*dat.*); megáll, időzik
insitīvus 3 beoltott, nemesített
insolēns (-ēntis) szokatlan; öntelt, hetyke, gőgös
insolitus 3 szokatlan
instaurō 1. felállít, rendez, intéz
instinctus, -ūs *m* ösztönzés, ihlet
institor, -ōris *m* házaló, kereskedő
institūō 3. -uī, -ūtum felállít, alapít, elrendel
instō 1. -stītī, -stātūrus nyomában, van, üldöz, sürget, fenyeget, utolér; folytat, nekifekszik (+*dat.*)
instruō 3. -strūxī, -strūctum felszerel, ellát, elrendez; nevel, oktat
insultō 1. ugrándozik vhol; gúnyolódik vkivel (*dat.*)
inum, -esse, -fuī benne van, rajta van
insurgō 3. -surrēxī, -surrēctum felkapaszkodik, -emelkedik, -egyen esedik, -kel; magasabbra tör, hatalomban növekszik
intāctus 3 érintetlen, le nem győzött
integer, -gra, -grum ép, sértetlen; feddhetetlen

intellegō 3. -lēxī, -lectum észrevesz, észlel, megért, felfog, belát
intempestus 3 kedvezőtlen, késő
intendō 3. -tendī, -tentum megfeszít, odafordít, irányít
intentus 3 feszült, megfeszített; szigorú
inter (+acc.) között, közé
interaestuāns (-āntis) fulladozó, köhögő, asztmás
interclūdō 3. -clūsī, -clūsum elzár, elakaszt
interdiū napközben
interdum közben; olykor, néha
intereā (e)közben, ezalatt
intereō 4. -iī, -itūrus elvész, elpusztul, elmúlik, megsemmisül
interficiō 3. -fēcī, -fectum megöl; kivégez
interfūsus 3 közbeömlő, közte áramló
interim közben, ezalatt; egyelőre
interior, -ius, (-iōris) beljebb lévő, belsőbb
interitus, -ūs m elpusztulás, pusztulás, romlás
interpellō 1. félbeszakít, közbeszól
interpretor 1. tolmácsol, magyaráz
interritus 3 rettenthetetlen; meg nem ijedő
interrogō 1. megkérdez
intersum, -esse, -fuī közte van, részt vesz; különbség van
intimus 3 legbelső, meghitt
intonō 1. -uī, -itum megdörög, (menny)dörög
intrā (+acc.) vmin belül, közé
intrepidus 3 nem félő, rettenthetetlen
intrō 1. belép, behatol vhová (acc.)
intrōspiciō 3. -spēxī, -spectum bepillant, kifürkész
intueor 2. -tuitus sum megnéz, megtekint, megfigyel; szemlél, vizsgál
intus belül, benn
inultus 3 (meg) bosszulatlan
inūsitātus 3 szokatlan
inūtilis 2 hasz(on)talan, hiábavaló; nem termő
invādō 3. -vāsī, -vāsum behatol, benyomul vhová (acc.); megtámad
invalidus 3 erőtlen, gyenge
inveniō 4. -vēnī, -ventum rá-, ki- v. megtalál, felfedez; találkozik
inventor, -ōris m feltaláló, felfedező
invicem felváltva, váltakozva, kölcsönösen, viszont; sor(já)ban
invidēō 2. -vidī, -visum irigyel; gyűlöl; rossz szemmel néz vkit (dat.)
invidia, -ae f irigység, gyűlölet
invidus 3 irigy, gyűlölködő
invisus 3 gyűlölt, gyűlöletes
invītō 1 meghív
iocōsus 3 tréfás
ioculāris 2 v. ioculārius 3 tréfás
iocus, -ī m (plur. ioca) tréfa, játék

Iōnicus 3 ión(i)
ipse, ipsa, ipsum (ő) maga; az úr(nő)
ira, -ae f harag
irācundus 3 haragos
irātus 3 haragos, haragra lobbant, dühös
irrēpō 3. -rēpsī, -rēptum becsúszik, belopódzik, befurakodik
irritō 1. ingerel, ösztönöz, feléleszt
is, ea, id ő, az
iste, ista, istud ez (itt); a te ...-d
istic ott(an)
ita úgy, így
Italia, -ae f Itália
Italus 3 itáliai
itaque így hát, tehát, ezért
item éppen így, szintúgy, hasonlóképp
iter, itineris n út
iterum ismét, újra; viszont
Iuba, -ae m I., Numidia királya
iubeō 2. iussī, iussum parancsol, elrendel, kíván; -tat, -tet
iūcunditās, -ātis f szórakozás, gyönyörűség, kellemesség, kedvesség, jókedv
Iūdaeus 3 júdeai, zsidó
iūdex, -icis m (ítélő)bíró; (mű)bíráló
iūdicium, -iī n ítélet, ítéltéképesség; döntés, megállapodás; bírói eljárás(mód); bírság
iūgerum, -ī n egy hold föld
iugō 1. összeköt, összeházasít
iugum, -ī n iga, járom; hegygerinc
Iūli(an)us 3 iuliusi, Julius Caesar-féle
iungō 3. iūnxī, iūnctum összeköt, megköt, összekapcsol, összeilleszt
iūnior (-ōris) fiatalabb, ifjabb
iūniperus, -ī f boróka
Iūnō, -ōnis f Júnó (főistennő)
Iuppiter, Iovis m Jupiter (főisten)
sub Iove az ég alatt
iūrātor, -ōris m esküdt, hites, becselő
iūrgium, -ī n veszekedés, viszály, vita
iūrō 1. (fel)esküszik
iūs, iūris n jog(szabály), törvény
iūs iūrandum, iūris iurandī n eskü
iussum, -ī n v. iussus, -ūs m parancs
iūstitia, -ae f igazság(osság)
iūstus 3 jogos, törvényszerű, szabályos, igazságos, helyénvaló
Iuvenālia, -iūm n (Nero alapította) színházi játékok
iuvenis, -is m ifjú, fiatalember
iuenta, -ae v. iuventūs, -ūtis f ifjúság, ifjúkor
iuvō 1. iūvī, iūtum segít; gyönyörködtet; jólesik, tetszik (akinek: acc.)
iūxtā (+acc.) mellett; adv. mellette, éppen úgy

K

Kalendae, -*ārum* *f* a hónap első napja, elseje
Karthāgō = *Carthāgō* -*inis* *f* Karthágó (afrikai város)

L

L. Lucius

labor, -*ōris* *m* munka, fáradság; feladat

lābor 3. **lāpsus** *sum* lecsúszik, lehull, leesik, lefo-lyik; ingadozik, eltűnedezik, elmúlik

labōrō 1. dolgozik, fáradozik, iparkodik, igyek-szik; küszködik, görnyedezik

labrum, -*i* *n* ajak

lac, **lactis** *n* tej

lac pressum sajt

lacer -*era*, -*erum* széttépett, szétmarcangolt

lacertus, -*i* *m* (felső)kar

laccessō 3. -*ivī*, -*itum* ingerel, zaklat

lacrima, -*ae* *f* könny

lacūnar, -*āris* *n* kockás (kazettás) mennyezet

lacus, -*ūs* *m* tó; (víz)tartály, kád

laedō 3. **laesī**, **laesum** megsért, megbánt, sújt

laetitia, -*ae* *f* öröm, jókedv, boldogság

laetor 1. örül, örvendezik

laetus 3 boldog(ító), derűs, vidám, víg, örvendő; viruló, kövér, dús

laevus 3 bal; balga; baljós

laguncula, -*ae* *f* szűk nyakú cserépedény; inni-való

lambō 3. -*i* *n*yal(ogat), nyaldos

lāna, -*ae* *f* gyapjú

lancea, -*ae* *f* lándzsa

languidus 3 bágyadt, lankadt, lankasztó, lomha, lassú,

laniātus, -*us* *m* szétmarcangolás

laniger, -*erī* *m* gyapjas (állat)

lanx, **lancis** *f* tál

lapis, -*idis* *m* kő

laqueātus 3 kockás (kazettás) mennyezetű

laqueus, -*i* *m* hurok

Lārēs, -(*i*) *um* *m* Lárook (házi védőistenségek)

largior 4. -*itus* *sum* bőkezűen ad, adományoz

largitiō, -*nis* *f* bőkezűség, osztogatás

largus 3 bőséges

lassus 3 fáradt, bágyadt, lankadt, kókadt

lateō 2. -*uī* rejtőzik, lappang, bújik; ismeretlen

Latīnē latinul

Latīnus 3 latin

Latium, -*i* *n* L., közép-itáliai tartomány

latrō, -*ōnis* *m* rabló, gonosztevő, gazember

lātrō 1. (meg)ugat

lātus, -*eris* *n* oldal

lātus 3 széles, terjedelmes

laudābilis 2 dicséretre méltó

laudātiō, -*nis* *f* dicséret, magasztalás

laudō 1. dicsér, magasztal

Laurēns (-*ēntis*) laurentumi

laurus, -*i* *f* babér(fa)

laus, **laudis** *f* dicséret, dicsőség, hírnév, érdem

lavō 1. v. **lavō** 3 **lāvī**, **lautum** mos, áztat; *pass.* mo-sakodik, fürdik

lēctor, -*ōris* *m* olvasó

lectus, -*i* *m* ágy, fekvőhely

légāta, -*ōrum* *n* hagyaték, örökség

légātiō, -*nis* *f* követtség

légātus, -*i* *m* követ, alvezér; helytartó

légiō, -*nis* *f* légio, hadosztály

légionārius 3 légióbeli

légitimus 3 törvényes

legō 3. **lēgī**, **lectum** kiválaszt, kiszemel, szed; ol-vas

lēniō 4, -*ivī*, -*itum* enyhít, csillapít, kiengesztel

lēnis 2 enyhe, szelíd, lágy, halk

lentus 3 hajlékony, könnyed; nyugodt; szívós, lassú

leō, -*nis* *m* oroszlán

Lepidus, -*i* *m* Marcus Aemilius L., a 2. triumvirá-tus tagja

lepor, -*ōris* *m* szépség, bűbáj

lepus, -*oris* *m* nyúl

Lesbōus 3 lesboszi

lētum, -*i* *n* (erőszakos) halál, megsemmisülés

lēvis 2 könnyű, lenge, vékony, gyengéd, csekély; jelentéktelen

lēvis 2 sima, csiszolt, gördülékeny

levō 1. megkönnyít, felel; támogat, enyhít

lēx, **lēgis** *f* törvény; szerződés, feltétel

libellus, -*i* *m* könyv(ecske)

libēns (-*ēntis*) szíves, készséges

libenter szívesen

liber, **librī** *m* könyv

liber, -*era*, -*erum* szabad

liberī, -*ōrum* *m* (szabad születésű) gyermekek

liberō 1. fel- v. megszabadít vmitől (*abl.*)

libertās, -*ātis* *f* szabadság

libertīnus, -*i* *m* felszabadult rabszolga

libertus, -*i* *m* szabadon bocsájtott rabszolga

libet 2. **libuit** v. **libitum est** tetszik, jólesik

libidō, -*inis* *f* vágy, szenvedély

Libiūna, -*ae* *f* L., halál-istennő

Liburn(ic)a, -*ae* *f* liburniai gyorsnaszád

Libya, -*ae* *f* Líbia (Észak-Afrika)

Libycus 3 líbiai (észak-afrikai)

licet 2. **licuit** szabad, lehet; jöllehet, hadd...

Licinīus, -*i* *m* 1. Lucius L. Varro Murena, Maece-nas sógora; 2. Marcus L., római consul 64-ben

lictor, -*ōris* *m* lictor, hatósági altiszt

lignum, -ī *n* fa (anyag), fahasáb
ligō 1. (meg)köt
ligō, -nis *m* kapa
līmen, -inis *n* küszöb, ház(táj)
līmes, -itis *m* határjelző, határvonal, határmezsgye
lingua, -ae *f* nyelv
linquō 3. **liqui** elhagy, elenged
linter, -tris *f* csónak, sarka, teknő
linteum, -ī *n* (vászon)vitorla
līnum, -ī *n* len (szál v. -vászon)
liquēscō 3. **licuī** folyékonnyá válik, elolvad
liquidus 3 folyékony, híg, tiszta
liquō 1. tisztít, megszűr, felderít
liquor, -ōris *m* folyadék, nedv
līs, **litis** *f* per (lekedés), viszály, vita, szócsata
litigiōsus 3 peres, vitás
littera, -ae *f* betű; *plur.* irodalom, levél, hadparancs
lītus, -oris *n* part
lituus, -ī *m* (görbe) kürt
Livia, -ae *f* L., Augustus császár neje, Tiberius anyja
locō 1. elhelyez; pénzt kihelyez, megbízást ad
locuplēs (-ētis) gazdag; földbirtokos, elégedett (ember)
locus, -ī *m* (*plur.* **loca**) hely, tér, vidék
Lollius, -ī *m* Marcus és Maximus L., apa és fia
longē hosszan, messze, messzire, messziről
longitūdō, -inis *f* hosszúság
longus 3 hosszú, hosszan tartó
loquāx (-ācis) fecsegő
loquella, -ae *f* (szó)beszéd, szó
loquor 3. **locūtus sum** beszél, beszélget, elmond, csacsog
lūcēō 2. **lūxī** fénylik, ragyog
lūcidus 3 fényes, fénylő, ragyogó
Lūcina, -ae *f* L., szülőanyákat védő istennő
lucrum, -ī *n* nyereség, haszon(lesés), nyerészkedés
luctor 1. birkózik, viaskodik, nekifeszül (*dat.*)
lūctuōsus 3 gyászos
lūctus, -ūs *m* gyász
lūcus, -ī *m* liget, berek
lūdibrium, -iī *n* játékszer, gúny
lūdicrum, -ī *n* játék, szórakozás
lūdicrus 3 játékos, színházi; (előadó)művészi
lūdō 3. **lūsi**, **lūsum** játszik
lūdus, -ī *m* játék, iskola; tréfa
lūgeō 2. **lūxi** gyászol
lūmen, -inis *n* fény, ragyogás, világítás, lámpa; szem
lūna, -ae *f* hold(változás); hónap
luō 3. **lui**, **luiturus** megfizet, megtorol; *pass:* megbűnhődik

lupus, -ī *m* farkas
lūsor, -ōris *m* játékos, költő
lūstrālis 2 ötévénkénti, ötévi
lūstrō 1. megszemlél, bejár; csapatszemlét tart
lūx, **lūcis** *f* fény, világosság, hajnal; nap, nappal
lūxuria, -ae *f*, **lūxuriēs**, -ēi *f* fényűzés, dőzsölés
Lycidās, -ae *m* L., római ifjú
lympa, -ae *f* (tiszt) víz, forrásvíz (nimfája)
lymphātus 3 víziszonyos, veszett, eszeveszett
lyra, -ae *f* lant
lyricus 3 lírai

M

M. Marcus

māchina, -ae *f* (hadi)gép, gépezet
maciēs, -ēi *f* soványság, sorvadás
macrēscō 3. lesaványodik, sorvadozik
mactō 1. levág, lemészárol, sújt; feláldoz
Maecēnās, -ātis *m* Caius Cilnius M., római műértő
maestus 3 szomorú, gyászos
magis (mind)inkább, jobban
magister, -trī *m* (tanító)mester; kapitány
magistrātus, -ūs *m* hivatal, hivatalnok, tisztségviselő, hatóság
māgnificentia, -ae *f* nagyszerűség, fény, pompa
māgnificus 3 nagyszerű, pompás
māgnitūdō, -inis *f* nagyság
māgnus 3 nagy
māior, **māius** (**māiōris**) nagyobb
māiōrēs, -um *m* idősebbek, ösők
mālē rosszul, gonoszul; színleg, hiába
malignus 3 rosszindulatú, fukar, gyér
malitia, -ae *f* rosszság, gonoszság
mālō, **mälle**, **mālūi** inkább akar, jobban szeret
mālum, -ī *n* baj, kár
mālus 3 rossz, gonosz, kedvezőtlen
mālus, -ī *f* almafa
mālus, -ī *m* árboc(fa), rúd
mandō 1. átad, megbíz, rábíz (*dat.*)
māne reggel
maneō 2, **mānsī**, **mānsum** (meg)marad, vár; fennáll
Mānēs, -ium *m* a halottak szellemei
mānō 1. folyik, árad, csörgedezik
manus, -ūs *f* kéz (munkája), tett; csapat
mare, -is *n* tenger
Mareōticus 3 Marea-tavi (egyiptomi)
marīnus 3 tengeri, tengerből született
maritō 1. összeházasít; felfuttat
marītus 3 házassági
marītus, -ī *m* férj
marmor, -oris *n* márvány(szobor)
Mārs, *Mārtis* *m* M., a háború (istene)
Marsus 3 marsus(i)

Mārtius 3 Marshoz tartozó; márciusi
martyr, martyrism *m, f* (vér)tanú
masculus 3 férfias
Massicus 3 massicus
māter, -tris *f* anya
māteria, -ae *f* anyag
māternus 3 anyai
mātrimōnium, -i *n* házasság
mātrōna, -ae *f* (tiszes korú) asszony, nő
mātūrus 3 érett
Maurus 3 mór (néphez tartozó)
Māvors, -tis *m* = Mārs
māximē leginkább, főleg, legnagyobb mértékben
māximus 3 legnagyobb, igen nagy
mēcum velem, magammal
medicus, -i *m* orvos
medocris 2 közepszerű, közepes; egy kis
mediocritās, -ātis *f* közép, középút; mértéktartás
meditor 1. elmélkedik, átgondol, forral; komponál
mēdium, -iī *n* közép; dereka vkinek
mēdius 3 közép(ső)
Mēdus 3 mēd (néphez tartozó)
mel, mellis *n* méz
Meleager, -agrī *m* M., calydoni királyfi
Meliboetus, -i *m* pásztornév
melior, -ius (-iōris) jobb
Melpomenē, -ēs *f* M., a (tragédia)költészet Múzsája
membrāna, -ae *f* bőr, pergamen
membrum, -i *n* tag, testrész
meminī, -isse emlékszik vmire (*gen.*); nem felejt
Memmiadēs, -ae *m* a Memmius-nemzetség tagja
memor, -oris emlékező, nem felejtő (+*gen.*)
memorābilis 2 emlékezetes, említésre méltó
memōria, -ae *f* emlékezet; emlékirat
memorō 1. említ, emlékeztet
mendāx (-ācis) hazug, ámtító, csalárd
mēns, mēntis ész, elme, lélek, lelkiület; meggon-
dolás, gondolat; indulat, szenvedély
mēnsa, -ae *f* asztal
mēnsis, -is *m* hónap
mentior 4. -itum *sum* hazudik, költ, kohol
mercātor, -ōris *m* (nagy)kereskedő
mercēs, -ēdis *f* (munka)bér, zsold; hadisarc; ár,
díj
mercimōnium, -iī *n* áru
mereō 2. -uī, -itum megérdemel, szolgál(atot tel-
jesít); vét
mergō 3. mersī, mersum (el)merít; *pass.* merül
merīdiēs, -ēi *m* dél
meritum, -i *n* érdem, jótett
meritus 3 megérdemelt, méltó
meritō méltán

merum, -i *n* színbor
mēta, -ae *f* pályaoszlop, fordulópont
meticulōsus 3 félénk, szorongó
metrum, -i *n* versmérték, versforma
metuō 3. -uī fél vmitől (*acc.*)
metus, -ūs *m* félelem
meus 3 enyém, az én ...-m
micō 1. üt, ver; reszket, remeg, dobog, villog
miles, -itis *m* katona(ság)
militāris 2 katonai, hadi; katonás, harcias
militia, -ae *f* katonaság, katonáskodás, hadi szol-
gálat v. egység
militō 1. katonáskodik, (hadi)szolgál(atot telje-
sít)
mille (plur. milia) ezer
minae, -ārum *f* fenyegetés(ek), fenytés(ek)
mināx (-ācis) fenyegető
minimē, minimum legkevésbé
minimus 3 legkisebb, igen kicsi
minister, -trī *m* szolga
minitor 1. **minor** 1. fenyeget vkit (*dat.*)
minor, minus (minōris) kisebb, kevesebb
minuō 3. -uī, -ūtum kisebbít, csökkent; felaprít
minus kevésbé
minūtus 3 kicsiny, parányi
mīrābilis 3 csodás, csodálatos, csodálatra méltó
mīrāculum, -i *n* csoda, csodás jelenség
mīror 1. csodál(kozik)
mīrus 3 csodás, csodálatos, elképesztő
misceō 2. -uī, **mixtum** kever, vegyít, elegyít vmi-
vel (*dat.*); *pass.* keveredik, elegyedik
Misenum, -i *n* város és fok Campaniában, ma:
Cap di Miseno
miser, -era, -erum szerencsétlen, nyomorult
miserātiō, -nis *f* szájalom, részvét, könyörület-
ség
miseria, -ae *f* szerencsétlenség, nyomorúság, baj
misericordia, -ae *f* könyörület(esség), irgalom
miseror 1. megszán, sajnál, könyörül, sirat
missilis 2 hajítható, gyors röptű
mitis 2 szelíd, enyhe, békés; érett
mittō 3. **mīsi, missum** küld, bocsát, enged; fel-
v. abbahagy
mōbilis 2 mozgékony, nyüzsgő; ingatag
moderātiō, -nis *f* mérséklet, mértékletesség, sze-
rénység, szerénykedés
moderor 1. mérsékel, korlátoz, akadályt gördít
vmi elé (*dat.*)
modestia, -ae *f* mértékletesség, szerénység
modicus 3 megfelelő, szerény
mōdō imént, csak; majd
mōdus, -i *m* mód, mérték; versmérték
moenia, -ium *n* (város)falak
moenus -eris *n* = **mūnus -eris** *n*

mölēs, -is *f* tömeg, súly, teher; nehézség, fáradság
molestus 3 terhes, kellemetlen
mōlior 4. **-itus** *sum* előmozdít, tervez, törekszik
vmire (acc.)
mollis 2 lágy, puha, finom, szelíd, békés
mōmentum, -ī *n* mozzanat, tényező, jelentőség;
 tartam
Monaesēs, -is *m* M., pártus vezér
moneō 2 **-uī, -itum** *int*, figyelmeztet, emlékeztet
mōns, mōntis *m* hegy(ség)
mōnstrō 1. (meg)mutat, feltüntet
mōnstrum, -ī *n* ijesztő jelenség; szörny; csoda-
 lény
monumentum, -ī *n* emlék(jel), emlékmű, sírem-
 lék; életmű
mōra, -ae *f* késedelem, haladék; időegység
mōrālis 2 erkölcsi, erkölcsös
morbis, -ī *m* betegség, nyavalya
moriōr, morī, mortuus *sum* meghal
moror 1. időzik, tartózkodik, késlekedik, terem,
 él; feltartóztat, törődik
mōrōsus 3 mogorva, morcos, komor
mors, mortis *f* halál
mortālis, 2 halandó
mortālis, -is *m* (halandó) ember
mortuus 3 halott, holt
mōs, mōris *m* szokás, erkölcs, jellem; szeszély
mōtus, -ūs *m* mozgás, mozgalom, tevékenység;
 tánc
moveō 2. **mōvī, mōtum** mozgat, indít, hajt
mox majd
mūgiō 4. **-īvī, -itum** bőg
muliebris 2 asszonyi, női
muliebriter asszony módjára, nőiesen
mulier, -eris *f* asszony, nő
multitūdō, -inis *f* sokaság, tömeg
multus 3 sok, sokféle; sűrű
mundus 3 tiszta, csinos; tisztességes
mundus, -ī *m* világ
mūneror 1. megajándékoz
mūnia *n* kötelességek, teendők, tisztségek
mūniō 4. **-īvī, -itum** megerősít, körülbástyáz, biz-
 tosít
mūnus, -eris *n* kötelesség, feladat, hivatal; aján-
 dék, áldozat, ünnepi játék
Murēna, -ae *m* Lucius Licinius Varro M., Maece-
 nas sógora
mūrex, -icis *m* bíborcsiga; bíborszín
murmur, -uris *n* morgás, mormogás, moraj,
 zümmögés
mūrus, -ī *m* (város)fal
mūs, mūris *m* egér
Mūsa, -ae *f* múzsa; dal, költemény
Mūsaeus 3 múzsai; művészi

Mūsicus 3 múzsai, zenei, művészi
mūtābilis 2 változékony
mūtō 1. megváltoztat, felcserél
mūtus 3 néma
mūtuus 3 kölcsönös
myrtus, -ī *f* mirtusz(fa)
 N
nam mert, ugyanis
nārēs, -ium *f* orr(lyukak)
nārrātiō, -nis *f* elbeszélés, tárgyalás
nāscor 3. **nātus** *sum* születik, származik, ered
nātiō, -nis *f* nemzet, nép
nato 1. (át)úszik
nātūra, -ae *f* természet
nātūrālis 2 természeti, természetes
nātus, -ī *m* fiú(született v. gyermek); fióka, poronty
nātus, -ūs *m* születés, származás
nauta v. nāvita, -ae *m* hajós
nāviger, -era, -erum hajókat hordozó, hajós
nāvīgō 1. hajózik
nāvis, -is *f* hajó
-ne (a szóhoz hozzáírva) -e?, vajon?, hát?, talán?
-ne...an vajon?... vagy tán?
nē ne(hogy), hogy ne
nē...quidem még... sem
nebula, -ae *f* köd, pára, (eső)felhő
nec sem, és nem, nem is
neccum s még nem, mégsem
necessārius 3 szükséges, szükségszerű
necesse szükséges, kell
necessitās, -ātis *f* szükségszerűség; szükséglet,
 kényszer(ítőerő)
neccō 1. megöl, meggyilkol
nectar, -aris *n* nektár, nedű; méz
nectō 3. **nex(u)ī, nexum** (össze)fon, megköt
nēdum még kevésbé; hát még
nefārius 3 törvénytelen, istentelen, gonosz, gaz
nefās *n* jogtalanság, gazság, bűn, (isten elleni) vé-
 tek
neglegō 3. **-lēxi, -lectum** elhanyagol, nem törődik,
 figyelmen kívül hagy
negō 1. nemet, mond, (meg)tagad
negōtium, -iī *n* foglalatosság, foglalkozás, tevé-
 kenység, ügy(let)
nēmō, -inis *m* senki
nemus, -oris *n* berek, liget, park
nepōs, -ōtis *m* unoka
Neptūnus, -ī *m* N., a tenger(istene)
nēquam (*kfok* **nēquior, ffok** **nēquissimus** 3) hit-
 vány, semmirekellő, haszontalan, mihaszna
neque sem, és nem, nem is
nequeō 4. **-īvī, -itum** nem képes, nem tud
nēquiquam hiába, haszontalanul

nēquitia, -ae *f* tétlenség, tunyaság, léhaság
Nerō, -ōnis *m* N., római császár (54–68)
nervus, -ī *m* ideg; (élet)erő; feszültség
nesciō 4, -ivī, -itum nem képes, nem tud
nescius 3 nem tudó, nem ismerő, nem sejtő
neu v. **nēve** vagy **ne**, és **ne**, se **ne**
nex, **necis** *f* gyilkosság, öl(dökl)és, erőszakos halál; a meggyilkolt (vére)
nī (ha) nem, ne
niger, **nigra**, **nigrum** fekete, sötét
nihil v. **nīl** *n* semmi
nimbus, -ī *m* felhő, köd; zápor
nimis v. **nimum** nagyon, nagymértékben, szerfelett, túlságosan
nimius 3 igen nagy, túlságos
nisī ha(csak) nem, csak, ha
niteō 2, -uī fénylik, ragyog, csillog
nitescō 3, **nitui** fényesedik, csillog, ragyog
nitidus 3 fényes, ragyogó, pompás (színből lévő)
nitor 3, **nīsus** v. **nixus sum** támaszkodik, törekszik vmire (*abl.*)
nivālis 2 havas, hóborított
nix, **nivis** *f* hó; *plur.* hómezők, havasok
nobilis 2 ismert, híres; hírnevet adó; nemes, előkelő
nōbilitās, -ātis *f* hírnév, nemesség, kiváltság(osság) helyzet)
noceō 2, -uī, **nocitum** árt, kárt okoz
nocturnus 3 éjszakai
Nōla, -ae *f* N., város Campaniában
nōlō, **nōlle**, **nōluī** nem akar
nōmen, -inis *n* név, szó; cím
nōminō 1, nevez, kinevez vminek (*acc*)
nōn nem
nōndum még nem, mégsem
nōnne nemde, hát nem?
nōnnūllus 3 egynémely, jónéhány
nōnus 3 kilencedik
nōrma, -ae *f* zsinórmérték, szabály
nōs mi, minket
nōscō 3, **nōvī**, **nōtum** (meg)ismer, tud
noster, **nostra**, **nostrum** mienk, a mi ...-nk
nōta, -ae *f* (ismertető)jegy, jel(zés), írásjel, címke; szégyenfolt, bélyeg
nōtescō 3, **nōtui** ismeretessé válik
nōtitia, -ae *f* megismerés
notō 1, megjegyez
Nōtus, -ī *m* N., déli szél
nōtus 3 ismeretes, ismerős, híres
novāle, -is *n* ugar, szántóföld
novem kilenc
novissimē legutóbb, utoljára
novus 3 új, újszerű
nox, **noctis** *f* éjszaka

nūbēs, -is *f* felhő, ború
nūbilum, -ī *n* felhő(zet)
nūbilus 3 felhős, borús, sötét
nūbō 3, **nūpsi**, **nūptum** férjhez megy, akihez *dat.*; nászt ül
nūdus 3 meztelen, csupasz, pusztá, vminek hűjával van (aminek: *abl.*)
nūllus 3 semmi(féle), egy sem; senki
num vajon?
nūmen, -inis *n* isteni bölintés v. akarat v. erő v. segítség; istenség
numerus, -ī *m* (lét)szám, ütem, dallam; számítás, számrendszer
nummus, -ī *m* pénz(érme); sestertius
numquam v. **nunquam** sohasem
nunc most, jó előre
nunc...nunc most...most meg
nūntiō 1, hírül ad, jelent
nūntius, -ī *m* hír, hírnök
nūper minap, nemrég
nūptiae, -ārum *f* házasság, nász
nūsquam sehol (sem)
nūtrícula, -ae *f* dajka
nūtriō 4, -ivī, -itum táplál, nevel
nūtrix, -icis *f* dajka; táplálója vkinek
nympha, -ae *f* nimfa

O

ō ó!

Oaxēs, -is *m* O., folyó Kréta szigetén

ob (+*acc.*) -ért, miatt

obeō 4, -iī, -itum eléje v. odamegy, elvállal, részt vesz (+*acc.*)

mortem obit meghal

obiciō 3, -iēcī, -iectum elédob, odavet; felemlít

oblectāmentum, -ī *n* szórakozás, mulatság

obliquus 3 ferde, görbe, kanyargó

oblīvīscor 3, -lītus *sum* elfeledkezik vmiről (*gen.*)

obnoxius 3 kiszolgáltatott, alárendelt (*dat.*); vétkekes vmiben (*gen.*)

obscēnus 3 trágár, ocsmány

obscūrus 3 homályos, sötét, titokzatos

obsequium, -iī *n* engedelmesség, engedékenység, alkalmazkodás

obsistō 3, -stītī ellenáll, ellenszegül

obsolētus 3 rozszant, rozoga

obstō 1, -stītī, -stātūrus útjában áll, ellenáll, szemben áll, szembeszáll, tilt, akadályoz (+*dat.*)

obstrepō 3, -uī, -itum (előtte v. szembe)zúg (+*dat.*)

obstringō 3, -strīnxī, -strictum beköt, leköt, bezár, lekötölez

obstruō 3. -strūxī, -strūctum elfalaz, elzár, eltakar

obtemperō 1. engedelmeskedik, alkalmazkodik
obtrō 3. -trīvī, -trītum letipor, eltapos, megsemmisít

occāsus, -ūs m nyugat

occidō 3. -cidī, -cāsus lenyugszik; elesik, meghal

occidō 3. -cidī, -cīsus levág, megöl

occultus 3 rejtett, titkos, láthatatlan

occupō 1. elfoglal, megszáll, meglep, hatalmába kerít

occurro 3. -currī, -cursum szembe v. elébe fut, találkozik (+dat.)

Ōceanus, -ī m világtenger; óceán

ōciōr, ōcius (ōciōris) gyorsabb, sebesebb

Octāvia, -ae f O., Nero császár felesége

Octōber, -bris, -bre októberi

oculus, -ī m szem

ōdī, -isse gyűlöl, megvet; kikerül

odium, -ī n gyűlölet

odor, -ōris m szag, illat, zamat

Oedipūs, -odis v. ī m Oe., Thēbae mondai királya

offendō 3. -fendī, -fēsum megtámad, megsért

offēnsa, -ae f támadás, sértés, sérelem, bosszúság

offēnsiō, -nis f támadás, sértés, sértődés; kegyvesztettség

offerō, -ferre, obtulī, oblātum eléje vet, felajánl, kínál (+dat.)

officiūm, -ī n szolgálat, kötelesség, tisztség, feladat

ōlim egykor, régen, majdan, majd egyszer

Olympicus 3 olümpiai

omittō 3. -mīsī, -missum fel- v. abbahagy, mellőz, nem említ, elveszt

omnīnō mindenestül, egészen, általában

omnis 2 egész; mindegyik; *plur.* összes, minden

onerō 1. megterhel

onus, -eris n teher, súly

onustus 3 megterhelt, megrakott

opācus 3 árnyas, homályos

opera, -ae f dolog, fáradság

operiō 4. -uī, -tum beföd, betakar, beburkol

opīmus 3 kövér, zsíros, gazdag

oportet 2. -uit kell, szükséges, illik

opperior 4. -pertussum vár, bevár

oppidum -ī n város

oppōnō 3. -posuī, -positum elébe helyez *pass.* előtte áll

oportūnus 3 alkalmas

opprimō 3. -pressī, -pressum elnyom, elfojt, megöl

ops, opis f hatalom, segítség, erő; *plur.* kincs(ek), vagyon

optimus 3 legjobb, igen jó

optō 1. kíván, óhajt

opus, -eris n mű, munka

opus est szükség van vmire (*abl.*)

opusculum, -ī n művecske

ōra, -ae f part, szegély

ōrātiō, -nis f (szónoki) beszéd, szónoklat

ōrātor, -ōris m szónok, szószóló; követ

orbis, -is m (föld)kerekség, kör; forgás; gömb, bolygó

orbis terrārum földkerekség

Orcus, -ī m O., alvilág(i isten)

ōrdior 4. ōrsus sum kezd; kezdődik

ōrdō, -inis m rend, sor; rendtartás, szerkezet

oriēns, -ēntis m kelet

orīgō, -inis f eredet, származás

orior 4. ortus sum felkel, ered, keletkezik, támad, születik, származik

ōrnō 1. díszít, ékesít

ornus, -ī f vadkőris(fa)

ōrō 1. előad, szónokol; kér, könyörög, esedezik, rimánkodik

ōs, ōris n száj, arc, tekintet; koponya

os, ossis n csont

ōsculum, -ī n csók

Oscus 3 oszk (néphez tartozó)

ostendō 3. -tendī, -tentum v. -tēsum megmutat, bemutat, kilátásba helyez

ostentō 1. mutogat, (meg)mutat

ōstium, -ī n ajtó, kapu, bejárat, torkolat

ōtium, -ī n szabad idő, nyugalom, pihenés, béke(sség); semmittevés

ovile, -is n juhakol

ovis, -is f juh, birka, bárány

ovō 1. ujjong

ōvum, -ī n tojás

P

P. Publius

pābulum, -ī n takarmány, eleség, táplálék; legelő

Pacorus, -ī m P., párthus király

pactum, -ī n megegyezés, egyezség; mód

paene majdnem, csaknem, szinte

palam nyíltan

pallidus 3 sápadt, halovány

pallor, -ōris m sápadtság, halványság

palma, -ae f tenyér, kéz, kar; pálma

pālor 1. kóborol, elszéled

palūs, -ūdis f mocsár, ingovány, posvány; tó

paluster, -tris, -tre mocsári, mocsaras

pānārium, -ī n kenyeres zsák; kenyér

pandus 3 hajlított, homorú, görbe

pangō 3. pepigī, pactum beüt, szerkeszt; elhatároz, megbeszél; költ

pānis, -is m kenyér

pār (pāris) hasonló; egyforma, egyenlő; illő, méltányos
parātus 3 kész, készséges
Parca, -ae *f* Párka (sorsistennő)
parcō 3. pepercī, parsūrus kímél vkit (*dat.*) nem tesz vmit (*inf.*)
parēns, -ēntis *m, f* szülő
pārēō 2. -uī, -itūrus megjelenik, mutatkozik; engedelmeskedik
pariō 3. peperī, partum szül, létrehoz, alkot, terem, előidéz; szerez
pariter egyformán, egyszerre, egyszermind
Parmēnsis 2 páрмаi
parō 1. készít, rendez, megszerez
pars, partis *f* rész, párt; szerep
Parthī, -ōrum m párthusok
partim részint
parturiō 4. -ivī vajúdik
partus, -ūs *m* szülés, születés; magzat
parum kevés(sé), kis(sé)
parvulus 3 igen kicsiny, igen fiatal, zsenge
parvus 3 kis, kicsiny
pāscō 3. pāvī, pāstum legeltet, táplál, jól tart
passim szerte, szanaszét
passus, -ūs *m* lépés, öl (kb. 1,5 m)
pāstor, -ōris m pásztor
pāstus, -ūs *m* legelő
patefaciō 3. -fēcī, -factum (*pass. patefiō*) kinyit, kinyilvánít
pateō 2. -uī nyitva van, nyitva áll; kiderül, kiterjed
pāter, -tris m atya, apa; szenátor
pāternus 3 atyai, ősi
patibulum, -ī n nyak-kaloda, akasztófa
patientia, -ae f tűrés, türelem; szenvedés
patior 3. passus sum tűr, szenved; elvisel, enged; élél, megér
pātria, -ae f haza
patricius, -iī m patrícius, főnemes
patrius 3 atyai, ősi
patrōnus, -ī m pártfogó, gyám
paucus 3 kevés, csekély, néhány
paulātīm lassanként
pauper (-eris) szegény
pauperiēs, -ēī f szegénység
paupertās, -ātis f szegénység, nyomorúság
pausa, -ae f szünet, megszűnés
pausam dat megszüntet, abbahagy
paveō 2. v. pavescō 3. pāvī remeg, fél; megijed, megreppen
pavidus 3 félénk, remegő
pavor, -ōris m remegés, félelem
pāx, pācis f béke
peccātum, -ī n bűn, véték
pectus, -oris n mell, kebel; szív, érzület

pecūnia, -ae f pénz
pecus, -oris n barom (háziállat); csorda, nyáj
pecus, -udis f háziállat, (apró)jószág
Pedānus 3 pedumi
pedes, -itis m gyalogos (katona)
pēior, pēius (pēiōris) rosszabb
pelagus, -ī n tenger
Pēleus, -ī m P., a mürmidonok királya
pelliciō 3. -lēxī, -lectum csalogat, csábít, megnyer
pellis, -is f (állat)bőr
pellō 3. pepulī, pulsum elűz, elkerget
penātēs, -(i)um m házi istenek; ház, otthon
pendeō 2. pendēī csüng, függ
penes (+acc.) -nál, -nél; birtokában
penetrō 1. behatol, keresztültör (+*acc.*); célba talál
penitus mélyen bent
penna, -ae f toll, szárny; nyílvesztő
pēnsum, -ī n feladat
pēnūria, -ae f szükség, hiány
peplum, -ī n díszköpeny, palást
per (+acc.) át, által, keresztül; útján, -nként, szerte
peragō 3. -ēgi, -actum bevégez, teljesít
peragrō 1. (földet) bejár, végigkóborol
percellō 3. -culī, -culsum megrendít, megrázkódtat, megdöbent
percipiō 3. -cēpī, -ceptum felfog, megragad, megért, kap
percurrō 3. -currī, -cursum átfut, átszalad vmin (+*acc.*)
perdō 3, -didī, -ditum elront, megront, tönkretesz, elpusztít
peregrīnus 3 idegen, külföldi
perennis 2 tartós, maradandó, halhatatlan
pereō 4. -iī, -iturus elvész, elpusztul, tönkremegy
pererro 1. bebolyong, bebarangol, végigkóborol
perfacilis 2 igen könnyű
perfectus 3 tökéletes, teljes
perficiō 3. -fēcī, -fectum befejez, elvégez, teljesít
perfidia, -ae f hitszegés, álnokság, csalárdság
perfidus 3 hitszegő, álnok, csalárd
pergō 3. -rēxī, -rēctum folytat, siet, akar; előre-megy
periculōsus 3 veszélyes, veszedelmes
peric(u)lum, -ī n veszély, veszedelem, kockázat
peritia, -ae f jártasság
perītus 3 jártas vmiben (*gen.*)
periūrus 3 esküszegő, hamisan esküvő
permeō 1. átjár
permisceō 2. -mīscuī, -mīxtum összekever, elegyít vmivel (*dat.*)
permissum, -ī n engedelem, engedély
pemittō 3. -mīsī, -missum rábíz (+*dat.*); megenged

permodestus 3 igen szegény, igen mértéktartó, tartózkodó

permoveō 2. -mōvī, -mōtum megindít

perniciēs, -ēī f végromlás, végpusztulás

perōrātiō, -ōnis f beszéd befejezése, záróbeszéd

perpetior 3. -pessus sum végigszenved, elvisel, kiáll

perpetuus 3 örökös, szakadatlan

perrumpō 3. -rūpī, -ruptum áttör, áthatol vmin (+acc.)

Persa, -ae m perzsa (ember)

perscindō 3. -scidī, -scissum összetép, összemarcangol

Persicus 3 perzsa

persōna, -ae f személy, szerep(lő); álarc

personō 1. -uī (keresztül)zúg, (át)harsog

perstō 1. -stīti, -stātūrus (végig) ott áll, állva marad

persuadeō 2. -sī, -sum rábeszél, meggyőz, elhitet vkivel (dat.)

persultō 1. átugrál, átrohan, végigszökdel

pertināx (-ācis) kitartó, makacs(kodó)

pertineō 2. -uī kiterjed, elér; vonatkozik, érint; fontos

perturbō 1. összezavar

pervenīō 4. -venī, -ventum átjön, megérkezik, el-érkezik

pervincō 3. -vīci, -victum végig v. végleg győz; legyőz, meggyőz, kivív

pēs, pēdis m láb; versláb

pessimus 3 legrosszabb, igen rossz, igen gonosz

pestifer, -era, -erum vést hozó, pusztító, romboló

pestilentia, -ae f dögvész, romlás, pusztulás

petō 3. -ivī, -itum kér, keres, kíván, követel, törekszik, megtámad

pharetra, -ae f puzdra, nyílvesztőtartó

phasēlus, -ī m sajka, könnyű csónak

philosophia, -ae f bölcelet, filozófia

philosophus, -ī m bölcselő, filozófus

philyra, -ae f (hársfa)héj, kéreg

Phrygius 3 fríg; trójai

pictor, -ōris m festő

pictus 3 festett

pietās, -ātis f kegyelet, tisztelet; vallásosság; jóság

piger, pigra, pigrum rest, lomha, lusta; terméketlen

pignus, -oris n zálog; gyermek

pilus, -ī m hajszál, szőrszál

pingō 3. pīnxī, pictum fest

pinguis 2 kövér, zsíros, olajos; sűrű, gazdag

pinus, -ūs f fenyő(fa)

pīrum, -ī n körte

pirus, -ī f körtefa

piscis, -is m hal

Pisō, -ōnis m Lucius Calpurnius P., Horatius kortársa, consul

pīus 3 kegyes; tisztelettudó; jó(lelkű)

plācāmentum, -ī n engesztelőszer, -eszköz

placeō 2. -uī, -itum tetszik, jónak látszik; kell

placidus 3 csendes, nyugodt, békés, szelíd, jóságos

plācō 1. megnyugtat, ki- v. megbékít, kiengesztel

plāga, -ae f (vadász) háló

plāga, -ae f ütés, csapás, döfés

plāgōsus 3 ütlegelő, verekedő, testi fenyítést alkalmazó

Plānāsia, -ae f P., sziget Elbától délre

plānus 3 sík, sima; világos, érthető

plausus, -ūs m taps

plēbēius, -iī m plebejus

plēbs, -is v. plēbēs, -ēī f (köz)nép

plēnus 3 teli, telt vmivel (gen., abl.)

plērusque 3 többségben lévő

plūrimus 3 igen sok, legtöbb

plūs (plūris) több; adv. inkább, jobban

pluvia, -ae f (zápor)eső

pōcūlum, -ī n pohár, serleg

poēma, -atis n költemény

poena, -ae f büntetés, bírság; elégtétel

poenās dat megfizet, meglakol

poenālis 2 büntető, büntetési

poēta, -ae m költő

poēticus 3 költői, költészeti

pollex, -icis m hüvelykujj

polliceor 2. -licitus sum (meg)ígér

pōlus, -ī m sark(pont), ég(boltozat)

Polyhymnia, -ae f P., a himnuszköltészet múzsája

pōmifer, -era, -erum gyümölcsöző

Pompēius, -ī Cnaeus P. Magnus, római államférfi, hadvezér; fia Sextus P.

Pompōnius, -ī m előkelő férfi neve

pōmum, -ī n gyümölcs

pondus, -eris n (mérleg)súly

pōnō 3. posuī, positum odatesz, le- v. elhelyez, tálal; félretesz, lecsillapít

pōns, pōntis m híd

Ponticus 3 pontusi, fekete-tengeri

pontifex māximus, -icis, -ī m főpap

Pontius Pilatus, -ī, -ī m Júdea helytartója

pontus, -ī m (nyílt) tenger

Poppaea Sabīna, -ae, -ae f P. S., Otho, majd Nero császár felesége

populāris 2 népi; népszerű

populus, -ī m nép

pōpulus, -ī f nyárfa

porcus, -ī m disznó, sertés, malac

porrigō 3. -rēxi, -rēctum kinyújt, odanyújt

porrō távol, továbbá, ezentúl

porta, -ae *f* kapu
portentum, -ī *n* csoda(jel); szörny
portō 1. szállít, visz, hord
portus, -ūs *m* kikötő
pōscō 3. **pōpscī** kíván, kér, követel, igényel
possessiō, -nis *f* birtok(lás)
possideō 2. -sēdī, -sessum birtokol
possum, **posse**, **potui** tud, képes, bír; -hat, -het
post (+acc.) után, mögött; *adv.* azután, utána, később
posteā azután, később
posterior, -ius (-iōris) utóbbi, későbbi
posterus 3 következő, utó-, utód
posthāc ezután, ezentúl
postquam miután
postrēmō végül (is), végre
potēns (-ēntis) hatalmas, erős, tehetős, tehetséges
potēns -ēntis *m*, *f* úr(nő)
potentia, -ae *f* hatalom, képesség
potestas, -ātis *f* hatalom, hatáskör
potior, -ius (-iōris) kiválóbb, kitünőbb, előbbre való
potior 4. -itus *sum* hatalmába v. birtokába kerít, uralkodik, uraskodik vmin (*abl.*)
rērum potitur főhatalmat birtokol
potius inkább
praebeō 2. -uī, -itum nyújt, szolgáltat
praeceđō 3. -cessī, -cessum elől v. előremegy, megelőz
praeceps (-cipitis) fejjel előre zuhanó, meredek, mélybe hajló, elhamarkodott; viharos
praeceptor, -ōris *m* oktató, tanítómester
praeceptum, -ī *n* szabály, előírás, tan(ítás)
praeicipiō 3. -cēpī, -ceptum előír, megszab, elrendel; elképzeli
praeicipuus 3 különös, különleges, sajátos, rendkívüli
praeclūdō 3. -clūsī, -clūsum bezár, becsuk
praeda, -ae *f* zsákmány(szerzés)
praedicō 3. -dixī, -dictum előre megmond, bejelent
praefectus, -ī *m* parancsnok, felügyelő
praeificiō 3. -fēcī -fectum élére állít v. helyez (+*dat.*)
praemittō 3. -mīsī, -missum előre küld
praemium, -ī *n* jutalom, díj; jelvény
praenūntius 3 előhírnök; előrejelző
praeparātus 3 felvértezett
praeparō 1. előkészít, felkészít
praepōnō 3. -posuī, -positum elébe helyez (*dat.*)
praerogātiva, -ae *f* előjog
praescriptiō, -ōnis *f* előírás, aláírás; cím, ürgy
praesēns (-ēntis) jelen(levő), rögtöni, segítőkézs

praesēns in tempus egyelőre
praeses, -idis *m*, *f* előljáró, elnök; védő, oltalmazó
praesidium, -ī *n* őrizet, védelem, oltalom; (dész)-őrség
praestō 1. -stitī, -stitum v. -statūrus elől v. élen áll, kiválik; teljesít, tanúsít
praesum, -esse, -fuī jelen van, élen áll vminek (*dat.*)
praeter (+acc.) mellett, előtt, vmin kívül, kivételével
praetereā azonkívül
praetereō 4. -īi, -itum mellette (*acc.*) elmegy, múlik; *pass.* lemarad
praetermittō 3. -mīsī, -missum elmulaszt, mellőz
praetexta, -ae *f* bíborszegélyű díszruha (tóga)
praetor, -ōris *m* praetor, előljáró, főbíró
praetōrius 3 paetori; testőr
prandeō 2, **prandi**, **prānsum** reggelizik
prātum, -ī *n* rét, mező
prāvus 3 ferde, gonosz
praxis, -is v. -eos *f* gyakorlat
precēs, -um *f* kérés(ek), könyörgés(ek)
precor 1. kér, könyörög, esdekel
premō 3. **pressī**, **pressum** (el)nyom, szorít, szorongat, visszatart, közel tart vmihez (*acc.*); sajtol, terhel
prēndō 3. -dī, -sum elfog(lal), elér, meglep
pretiōsus 3 értékes, bőkezű, jól fizető
pretium, -ī *n* ár, érték, (váltság)díj; hadisarc
Priāpus, -ī *m* P., termékenységisten
pridem régen, egykor
prīdiē előző napon, tegnap
prīmō először, eleinte
prīmōrdium, -ī *n* kezdet, eredet
prīmōrēs, -um *m* elsők, élvonalbeliek, legelőkelőbbek
prīmōris 2 első sorban lévő, legtekintélyesebb
prīmum először, első ízben, eleve
prīmus 3 első
prīnceps (-īpis) első, vezető, fő
prīnceps, -īpis *m* vezető v. főember; császár, fejedelem
prīncipātus, -ūs *m* elsőség, vezetés, főhatalom; császárság
prīncipiō kezdetben, eredetileg, eleve, először is
prīncipium, -ī *n* kezdet, elv; főhadiszállás
prior, **prius** (**priōris**) előbbi, előző, korábbi; különb
prīscus 3 ősi, régi
prīstinus 3 egykori, ősi
prius előbb, korábban
priusquam mielőtt
prīvātīm magánúton, külön

prīvātus 3 magán-
privilēgium, -iī n kiváltság
prīvō 1. megfoszt vmitől (*abl.*)
prō (+abl.) -ért, érdekében, helyett; képest, mértén, gyanánt
probō 1. helyesel, elismer, bizonyít, próbára tesz, megvizsgál
sē probat meg van elégedve magával
probus 3 helyes, jó
prōcēdō 3. -cessī, -cessum előrehalad, továbbmegy; sikerül
procella, -ae f vihar, szélvész
procerēs, -um m előkelők, vezetők, főemberek
prōcreātrix, -icis f szülőanya
procul távol, messze
procurātor, -ōris m helytartó, kormányzó
prōdigialiter természetellenesen
prōdītōr, -ōris m áruló
prōdō 3. -didī, -ditum előad, kiad; rábíz; elárul
prōdūcō 3. -dūxī, -ductum elővezet, kivezet, létrehoz, világra hoz, terem, felnevel; előidéz, eltölt
proelium, -iī n ütközet, csata
profānus 3 beavatatlan, fel nem szentelt; kívülálló
profectō valóban, igazán
prōferō, -ferre, -tulī, -lātum előhoz, elővesz; előad, feltalál; alkalmaz, kiterjeszt
proficiscor 3. -fectus sum elutazik, eltávozik, elindul
profiteor 2. -fessus sum kijelent, bevall, előad; felajánl, megígér
profugus 3 futó, menekülő
profundus 3 mély; alvilági
prōgeniēs, -ēī f sarj, ivadék
prohibeō 2. -uī, -itum távol tart, megakadályoz, megtilt
prōiciō 3. -iēcī, -iectum odavet, kinyújtóztat; *pass.* leheveredik
proinde ennélfogva, ekként; annyira
prōlēs, -is f sarj, ivadék, nemzedék, utód; fióka
Promētheus, -ī m P., titán
prōmittō 3. -mīsī, -missum megígér
prōmō 3. **prōmpsī, prōmptum** elővesz, előhoz, előterjeszt, elővárázsol; nyilatkozik vmiről (*acc.*)
prōmptus 3 készséges, tette kész, hajlandó vmi-re (*dat.*)
pronepōs, -ōtis m dédunoka
prōnūntiō 1. kijelent, tudtul ad, közléstesz
prōnus 3 (előre)hajló, hajlandó, könnyű, kegyes; (gyorsan) múlt
prooemium, -iī n bevezetés, előszó
propāgō 1. szaporít, (tovább)terjeszt

propāgō, -inis f bujtóág; csemete
prope (+acc.) közel vmihez; *adv.* közel, majdnem, csaknem, szinte
properō 1. siet; siettet
properus 3 gyors, sietős, sürgős; siettető, sürgető
propinquus 3 közeli, rokon
propior, -ius (-iōris) közelebbi; *adv.* közelebb
prōpōnō 3. -posuī, -positum elé helyez, előterjeszt; elképzel, szem előtt tart
prōpositum, -i n kitűzött szándék v. terv; tárgy
proprius 3 saját, sajátágos
propter (+acc.) -ért, miatt
propterea azért
prōrogō 1. meghosszabbít, elhalaszt
prōrsus előre, egyenesen, egészen
prōscriptiō, -nis f nyilvános kiírás; vagyoneklőzés, számkivetés, kivégzés
prōsiliō 4. -uī előreugrik, előretör, felugrik, kibuggyan
prōspectō 1. megtekint, nézeget
prosperō 1. sikerre vezet, szerencsétlet
prosper(us) 3 kedvező, sikeres, szerencsés
prōsum, prōdesse, prōfui használ, hasznára van
prōterō 3. -trīvī, -trītum leterít, letarol, legyőz, eltapos
prōtinus nyomban, azonnal, tüstént; tovább, előre
prōverbium, -iī n közmondás
prōvideō 2. -vidī, -vīsum előre lát, gondoskodik, biztosít
prōvidus 3 előrelátó, gondos(kodó); gondviselősszerű
prōvincia, -ae f tartomány
proximus 3 legközelebbi, legutóbbi
prūdēns (-ēntis) előrelátó, okos, bölcs
prūdētia, -ae f előrelátás, okosság, tudás; életbölcsesség
pruīna, -ae f dér, zúzmara
pūblicō 1. nyilvánosan bemutat, nyilvánosságra hoz
pūblicus 3 közös, nyilvános, hivatalos, állami
pudet 2. -uit szégyenkezik, szégyell (aki: *acc.*, amit: *gen.*)
pudicus 3 szemérmes, erkölcsös; takaros
pudor, -ōris m szemérem- v. szégyénérzet, tisztesség
puella, -ae f leány(ka); a kedves
puer, -ī m fiú; szolga
pueritia, -ae f gyermekség, gyermek- v. ifjúkor
pugellārēs v. pugillārēs, -ium m írótablák
pūgna, -ae f harc, csata
pūgnō 1. harcol, csatát vív
pulcher, pulchra, pulchrum szép

pulsō 1. ütöget, ver, dönget, zörget, kopogtat;
penget
pulsus, -ūs m ütés, verés; érverés
pulvīnar, -āris n párna
pulvis, -eris m por, hamu
pūmex, -icis m (tajték)kő; szirt
pūnctum, -ī n (szavazat)pont
Pūnicus 3 pun
pūniō 4. (meg)büntet
pupillus, -ī m kiskorú gyermek
puppis, -is f hajó (-far v. -tat)
purpureus 3 bíbor (színű)
pūrus 3 tiszta; mentes
puter, -tris, -tre rothadt, korhadt
putō 1. vél, gondol, hisz
pyramis, -idis f piramis, gúla
Pyrrhus, -ī m P., epiruszi király

Q

Q. Quintus
quā amerre; merre?
quadrāgē(n)simus 3 negyvenedik
quadrīga, -ae f négyes fogat
quadrīmus 3 négy telet látott, négyéves
quadrīremis, -is f négy evezősoros hajó
quaerō 3. quaesivī, quaesitum keres, kérdez, kutat
quaesītus 3 keresett, szerzett, válogatott, rendkívüli
quaesīta mors öngyilkosság
quaesō kérlek
quaestiō, -nis f kérdés; vizsgálat
quaestor, -ōris m vizsgálóbíró; pénzügyi tisztviselő
quālis 2 amilyen; milyen?
quam mint; amennyire, a lehető...
quamquam (ám)bár, noha, jóllehet
quamvis (ám)bár, noha, jóllehet; bármennyire
quandō amikor, mikor?, valamikor, mivel
quandōcumque valahányszor
quantum amekkora, amennyire
quantus 3 ahány, amennyi; hány? mennyi?
quārē amiért, mi miatt? miért?
quartus 3 negyedik
quāsi mindegy, szinte, mintha
quatiō 3. quassī, quassum verdes; rongál; megtépáz
quattuor négy
-que és, is (a szóval egybeírva!)
queō 4. quīvī, quitum -hat, -het, bír, tud
quercus, -ūs f tölgy(fa)
querela, -ae f panasz(kodás), sirám
querimōnia, -ae f panasz(kodás), siratás, neheztelés

queror 3. questus sum panaszkodik, felpanaszol;
panaszos hangot hallat
questus, -ūs m panasz(kodás), sirám
quī, quae, quod aki, ami, amely; melyik? miféle?
quia mivel, minthogy, mert
quicumque, quaecumque, quodcumque bárki, bármi, bármelyik; akárki, aki csak
quid mi(t)? miért?
quīdam, quaedam, quoddam egy valaki, egy bizonyos
quidem bizony(ára), ugyan(is), legalább, éppen
quīēs, -ētis f nyugalom, pihenés
quīescō 3. -ēvī, -ētum nyugszik, pihen
quīētus 3 nyugodt, nyugalmas, békés
quīlibet, quidlibet bárki, bármi
quīn hogy ne(m); sőt bizony
quīnam, quāenam, quodnam? ugyan melyik? ugyan milyen?
quippe mindenesetre, csakugyan, hiszen, mert hát
quis? quid? ki? mi?
quisnam? quidnam? ugyan ki? ugyan mi?
quisquam, quidquam v. quicquam valaki, valami, bárki, bármi
quisque, quaeque, quidque v. quodque mindenki, aki; minden egyes, mindegyik
quisquis, quidquid v. quicquid bárki, bármi; aki csak, ami csak
quīvis, quaevis, quidvis bárki, bármi
quō ahova; hová? miért?
quōcumque bárhová, akármerre, ahová csak
quod hogy; mivel; amennyiben
quodsi de ha, ha pedig, ha tehát
quōmodō? hogyan? miként? mi módon?
quondam egykor, régen, olykor
quoque is, ugyancsak
quot ahány; hány?
quotannis évenként
quotiēns ahányszor; hányszor?
quotus 3 hányad(ik)?
quotquot akárhány, ahány csak
quoūsque ameddig; meddig?

R

rabiēs, -ēi f düh, veszettség, hevesség
radius, -iī m sugár; (rajzoló)vessző
rāmus, -ī m ág, gally
rapāx (-ācis) magával ragadó, rohanó, sodró
rapidus 3 magával ragadó, rohanó; perzselő
rapīō 3. rapuī, raptum megragad, elragad, elrabol
raptim sebtében, rohanvást, sietve
raptō 1. elragad, meghurcol
raptor, -ōris m rabló
rārō ritkán

rārus 3 ritka, elszórt; ritka szemű
rātio, **-ōnis** *f* ész, értelem, tudat, számítás, szám-bavétel, gondolkodás; tanítás, (élet)elv, elmélet, mód
ratis, **-is** *f* hajó, sajka, tutaj
raucus 3 (tompán) morajló, zúgó, rekedt
rea, **-ae** *f* vádlott, bűnös
recēdō 3. **-cessī**, **-cessum** visszavonul, visszatér; félreesik
recēns **-(-ēntis)** friss, új(szerű), nemrég
recessus, **-ūs** *m* félreeső v. távol eső hely
recidō 3. **-cidī**, **-cīsum** levág, kivág
recipiō 3. **-cēpī**, **-ceptum** visszafogad, befogad; vissza- v. elfoglal; vállal
recitō 1. felolvas, előad
reclinō 1. hátrahajlít, hátrátámaszt; *pass.* hanyatt fekszik, elnyújtózik, leheveredik
reclūdō 3. **-clūsi**, **-clūsum** megnyit, feltár
recōgnōscō 3. **-nōvī**, **-nitum** újra felismer, felelevenít
recondō 3. **-didī**, **-ditum** elrak(tároz), elrejt, eltemet; megjegyez
recreō 1. újratерemт, helyreállít, feléleszt, felfris-sít; szórakoztat
Rectina, **-ae** *f* női név
rēctor, **-ōris** *m* irányító, igazgató
rēctum, **-ī** *n* helyes dolog, igazság, jog
rēctus 3 egyenes, helyes, igazságos, biztos
recubō 1. **-uī** hanyatt fekszik, hever
recūsō 1. óvást emel, vonakodik, visszautasít, megtagad
reddō 3. **-didī**, **-ditum** visszaad, megad, átad
redeō 4. **-iī**, **-itum** visszamegy, -jön, -tér, megtér; folyamodik
redigō 3. **-ēgi**, **-āctum** visszahajít, behajt, visszatérít, lefogyaszt; kerít, juttat
redimiō 4. **-iī**, **-itum** körülfon, koszorúz
reditus, **-ūs** *m* visszatérés, visszajövetel
redūcō 3. **-dūxī**, **-ductum** visszavezet, visszahoz, visszavon
reductus 3 félreeső, távol eső
referō, **referre**, **rettulī**, **relātum** visszavisz, meg-hoz; előad, előterjeszt; vonatkoztat
grātiam refert köszönetet mond
rēfert, **referre**, **rētulit** érdekel, számít
reficiō 3. **-fēcī**, **-fectum** helyrehoz, kijavít
refugio 3. **-fūgi**, **-fugitūrus** visszafut, visszariad, elmenekül; vonakodik
rēgālis 2 királyi
rēgia, **-ae** *f* királyi palota v. udvar, királyság
rēgīna, **-ae** *f* királynő
rēgiō, **-nis** *f* vidék, táj
rēgius 3 királyi
rēgnō 1. uralkodik vki fölött (*gen.*)

rēgnum, **-ī** *n* királyság, ország, uralom
regō 3. **rēxī**, **rēctum** kormányoz, irányít, igazgat, kezel; játszik vmin (*acc.*)
reiciō 3. **-iēcī**, **-iectum** visszadob, visszautasít, mellőz
sē reicit hátrahajol
religiō, **-nis** *f* vallás(os érzés), babonáság, szertar-tás; lelkiismeretesség, döntés
religō 1. megköt, megkötöz
relinquō 3. **-liquī**, **-lictum** elhagy, hátrahagy
reliquiae, **-ārum** *f* maradványok, maradék
reliquus 3 hátrahagyott, megmaradt; a többi, jövő
relūceō 2. **-lūxī** visszasugárzik, visszfényt vet
rēmex, **-igis** *m* evezős
rēmigium, **-ī** *n* evező; szárny
remisceō 2. **-mīscuī**, **-mīxtum** összevegyít, össze-kever, elegyít
remittō 3. **-mīsi**, **-missum** visszaküld, visszauta-sít, lemond vmiről (*acc.*); viszonz
remōtus 3 távol eső, kies
removeō 2. **-mōvī**, **-mōtum** elmozdít, eltávolít
Remus, **-ī** *m* R., Romulus ikertestvére
rēmus, **-ī** *m* evező(lapát)
renascor 3. **-nātus sum** újra v. újjászületik
renideō 2. ragyog, fénylik, sugárzik
renovō 1. megújít, felújít, felelevenít
reor 2. **ratus sum** kiszámít; vél, gondol
reparō 1. helyrehoz, helyreállít, helyette v. ismét megszerez; felkeres
repellō 3. **reppulī**, **repulsum** visszaűz, visszaver
repente hirtelen, váratlanul
reperiō 4. **repperī**, **repertum** megtalál, felfedez, megvizsgál; *pass.* akad
repetitiō, **-nis** *f* ismétlés
repetō 3. **-ivī**, **-itum** visszakövetel, visszakér, fel-v. előkeres; ismétel, felújít, helyreállít
repō 3. **repsī** csúszik, kúszik, mászik
repōnō 3. **-posuī**, **-pos(i)tum** vissza- v. odahelyez, eltesz, elrejt; megrak
reportō 1. visszaállít, visszavisz, elhoz
reptō 1. kószál, mászkál, sétál
repūgnō 1. ellene harcol, ellenáll
requiescō 3. **-ēvī**, **-ētum** megpihen, megnyugszik
rēs, **reī** *f* dolog, ügy, per, lényeg; vagyon(tárgy), helyzet, körülmény; állam
rēs gestae véghezvitt dolgok v. tettek; törté-nelem
rēs novae forradalom
rēs pūblica, **reī**, **-ae** *f* közügy, köztársaság; állam
rescindō 3. **-scidī**, **-scissum** feltép, leszaggat
resēcō 1. **-uī**, **-tum** levág, elmetesz
reserō 1. felnyit, megnyit; kiszabadít
residō 3. **-sēdī**, **-sessum** leül, letelepszik

resistō 3. -stīti megáll, helytáll; ellenáll
resolvō 3. -solvi-, -solūtum felold, megold, leold
resonō 1. visszhangzik, zeng
respiciō 3. -spēxi-, -spectrum visszatekint, visszánéz, szemmel tart; tekintettel van vmire (*acc.*)
respondeō 2. -spondi-, -spōnsum felel, válaszol
respōnsum, -i n felelet, válasz; döntés
respuō 3. -uī leköp; utál, megvet
restituō 3. -uī-, -ūtum helyreállít, felújít, feltámaszt, felüdít
restō 1. -stīti ott áll, ott marad; ellenáll
restringō 3. -strinxi-, -strictum visszaszorít, megszorít
resupīnus 3 hátravetett; hanyatt fekvő
rēte, -is n (vadász)háló
retrahō 3. -trāxi-, -tractum visszahúz, visszavon
retrō vissza, hátra
reus, -i m vádlott, bűnbak
revertō 3. -ti-, -sum v. **revertor 3.** -versus sum visszafordul, visszatér
revocō 1. visszahív, visszavon, felhív; számba vesz
rēx, rēgis m király
rhētor, -ōris m rétor, szónok
rīdeō 2. rīsi-, rīsum nevet, mosolyog
rīdīculus 3 nevetséges, mulatságos
rīpa, -ae f (folyó)part
rīsus, -ūs m nevetés, kacagás, mosoly
rīte szabályszerűen; kedvezően, szerencsésen
rītus, -ūs m (vallási) szokás, szertartás
rīvus, -i m patak, meder
rōborō 1. megerősít
rōbur, -oris n tölgyfa; (had)erő
rōbustus 3 erős, izmos, (harc)edzett
rogitō 1. kérdezzet, kikérdez
rogō 1. kér, kérdez
rogus, -i m (halotti) máglya
Rōmulus, -i m R., Róma alapítója
rōrō 1. harmatozik, csepeg
rōsa, -ae f rózsza
rota, -ae f kerék, henger
ruber, -bra, -brum piros, vörös
rubor, -ōris m pír, pirosság
rudis 2 nyers, friss, tapasztalatlan, járatlan vmi-ben (*gen.*)
ruīna, -ae f rom, omladék
rumor, -ōris m hír(esztelés), szóbeszéd; zúgás, moraj
rumpō 3. rūpi-, ruptum tör, szakít, tép, döf; *pass.* szétpukkad
ruō 3. rūi-, rutum **1.** rohan, előtör, áramlik; leomlik, romba dől; **2.** feltúr, -kavar, -forgat, -dúl
rūpēs, -is f szikla, szirt
rūrsus v. rūrsus ismét, megint, újra
rūs, rūris n mező, falu, szántóföld

rūsticus 3 mezei, falusi, paraszti
rūsticus, -i m paraszt(ember)

S

S. Sextus

Sabāria v. Savāria, -ae f Szombathely
Sabellus 3 szabell, szabin
Sabīnī, -ōrum m szabinok; szabin föld
Sabīnus 3 szabin
sacer, sacra, sacrum szent; átkos, átkozott
sacerdōs, -ōtis m, f pap(nő)
sacrāmentum, -i n hűségeskü
sacrō 1. meg- v. felszentel; esküszik
sacrum, -i n szent(elt) tárgy v. hely v. ének; áldozat, ünnep
saeculāris 2 évszázados, százéves
saec(u)lum, -i n korszak, évszázad; emberöltő, nemzedék
saepe gyakran
saepius (a szokottnál) gyakrabban
saepiō 4. saepsi-, saeptum körülkerít, elkerít, körülvesz, elzár
saevitia, -ae f kegyetlenség, szigorúság
saevus 3 kegyetlen, ádáz, zord
sagīna, -ae f tömés, hizlalás; abrak, eledel
sagitta, -ae f nyíl(vessző)
sāl, sālīs m só, sós víz, tenger
Saliāris 2 saliusi, Salius-papokhoz tartozó
salīnum, -i n sótartó
saliō 4. -uī ugrik, ugrál; áthág
salix, -icis f fűzfa
saltem legalább
saltus, -ūs m erdős hegység v. birtok; hegyi legelő
salūs, -ūtis f üdv(özlet), jólét, menekvés
salūtō 1. üdvözl, köszönt
salvē légy üdvöz(ölve)!
sānctus 3 szent(elt)
sānē valóban, mindenesetre, bizony, természetesen
sanguis, -inis m vér
sānus 3 ép, egészséges
sapiēns (-ēntis) bölcs (ember)
sapientia, -ae f bölcsesség, okosság, filozófia
sapiō 3. sapii ízlel; bölcs, okos, eszes
sapor, -ōris m íz, ízlés
sarculum, -i n kapa
satiō 1. jóllakat, kielégít
sat(is) elég(gé)
satur, -ura, -urum jóllakott, telített, kielégített
satura v. satira, -ae f szatíra (gúnyvers)
Satyrus, -i m szatír (Bacchus kísérője)
saucius 3 sebesült, sebzett, sérült, rongált
saxum, -i n kő(szirt), szikla
scaena, -ae f színpad; színjáték

scandō 3. scandī, scānsum felhág, fellép, felmegy (+*acc.*)
scelestus 3 bűnös, vétsek
scelus, -eris n bűn, vétek, gonoszság, gaztett
schola, -ae f iskola
scientia, -ae f tudás, tudomány, tudomás
scilicet tudniillik; bizonyára
scindō 3. scidī, scissum széttép, -szakít, -hasít, -osztat
sciō 4. scīvī, scītum tud, ért, ismer
scopulus, -ī m szikla, szirt
scriba, -ae m írnok
scribō 3. scripsī, scriptum ír; kijelöl
scrīnium, -iī n könyvtartó tok v. doboz v. polc; könyv- v. iratszékény
scriptor, -ōris m író
scriptum, -ī n írás, irat
scrutor 1. átvizsgál, átkutat, kifürkész
Scylla, -ae f S., szirt a szicíliai tengerszorosban
Scythia, -ae m szkíta
Scythia, -ae f a szkíták országa
scyphus, -ī m kupa (=pohár, bögre)
sē magát, magukat
sēcernō 3. -crēvī, -crētum elkülönít, elválaszt
secō 1. secuī, sectum elvág, lemetsz, szel, fűrészel, farag
sector 1. kísér, követ, utánajár; törekszik, hajhász
secundum (+*acc.*) szerint, megfelelőleg, egyezően
secundus 3 második, másodrendű; kedvező
secūris, -is f bárd
sēcūrus 3 gondtalan; gondúzó; nem törődő; nyugodt, biztonságos
secus másként, különben
sed de, hanem
sedeō 2. sedī, sessum ül, trónol; letelepedik, leülepedik
sēdēs, -is f (trón)szék; (szék)hely; lakás, otthon
sēditio, -nis f lázadás, lázongás
sēdulus 3 serény, szorgalmas
seges, -etis f vetés
semel egyszer
sēmen, -inis n mag, sarj, ivadék
sēmet önmagát, magamagát
sēmirutus 3 félig lerombolt
sēmōtus 3 távol lévő, távol eső
semper mindig
senātor, -ōris m szenátor
senātus, -ūs m szenátus, államtanács, tanácsülés; kihallgatás (a szenátus előtt)
senecta, -ae v. senectūs, -ūtis f öregség, öregkor
senex (senis) öreg, idős
sēnī, -ae, -a hat-hat, hatonként
senilis 2 öreges, öregkori
senior, -ius (-iōris) idősebb, öregebb

sēnsus, -ūs m érzés, érzelem, ösztön; gondolat, fogalmazás
sententia, -ae f gondolat, vélemény, ítélet, döntés; mondat, közmondás
sentiō 4. sēnsī, sensum érez, érzékel, észrevesz; észlel, gondol
sepeliō 4. -ivī, sepultum eltemet
septem hét
sepulcrum, -ī n sír
sepultūra, -ae f temetés, hamvasztás
sequor 3. secūtus sum követ, kísér, üldöz; következik
serēnus 3 derűs, felhőtlen, világos, nyugodt
seriēs, -ēi f sor, sorozat
sērius 3 komoly
sermō, -ōnis m (szó)beszéd, beszélgetés, társalgás, csevegés; szatíra
serō 3. sēvī, satum magot vet, ültet, kelt, terem, támaszt
serō 3. seruī, sertum összeilleszt, egybefűz
sērō későn
serpēns, -ēntis m, f kígyó
serpō 3. serpsī csúszik, kúszik, mászik, lopózik; eljut
sērus 3 késői, elkészt
serviō 4. -ivī, -itum szolgál(atára van)
servitium, -ī n (rab)szolgaság
servō 1. megőriz, megtart, megment
servulus, -ī m rabszolgafiú
servus, -ī m rabszolga
sēsē magamagát, önmagát
Sēstius, -ī m Lucius S. Quirinus, Horatius barátja
seu akár (ha), vagy (ha)
severitās, -ātis f komolyság, szigorúság
sevērus 3 komoly, szigorú
sex hat
sextus 3 hatodik
sī ha
Sibyllīnus 3 sibyllai; Szibüllától való
sīc így
siccus 3 száraz, szikkadt, tikkasztó; könnytelen
Siculus 3 szicíliai
sīcut(ī) miként, valamint, ahogyan
sīdus, -eris n csillag(zat)
sigillum, -ī n pecsét
significō 1. jelent, jelez, jelöl
signō 1. meg- v. kijelöl, jelez
signum, -ī n jel, jelvény, jelszó; műtárgy, műkincs (szobor); csillagkép
silentium, -iī n csend, hallgatás, nyugalom; titoktartás
sileō 2. -uī hallgat, csendben van
silex, -icis m (f) (kova)kő; szikla, szirt
siliquae, -ārum f hüvelyesek (vetemények)

silva, -ae *f* erdő
Silvānus, -ī *m* S., az erdők istene
silvestris 2 erdős, erdei
similis 2 hasonló (amihez; *dat. v. gen.*)
similitūdō, -inis *f* hasonlóság, hasonló vonás
simplex (-icis) egyszerű, nyílt, becsületes
simul egyszerre, együtt, egyszersemind, egyidejűleg; mihelyt, amint (már)
simulac (**simul ac**) mihelyt, amint
simulācrum, -ī *n* hasonmás, képmás, álmokép; szobor
simulō 1. színlel, tettet
sīn ha pedig, de ha
sincērus 3 tiszta, épp, őszinte
sine (+*abl.*) nélkül
singulāris 2 egyes, egyedülálló
singulī, -ae, -a egy-egy, egyes, egyenként(i)
singultus, -ūs *m* csuklás
sinō 3. **sivī**, **situm** hagy, enged
sinus, -ūs *m* öljőből, redő, zug, rejtékhely; kebel, szív
sīquidem ha ugyan, amennyiben, mivelhogy
sitiō 4. -ivī, -itum szomjazik
situs, -ūs *m* fekvés, helyzet, járás; elhanyagolt-ság, korhadás, rozsdas
sive akár (ha), vagy (ha)
sōbrius 3 józan
socia, -ae *f* segítőtárs, szövetséges (nő)
socius, -iī *m* társ, szövetséges; cinkos
Sōcraticus 3 szókratészi
sodālis, -is *m* (asztal)társ
sōl, **sōlis** *m* nap (égitest)
sōlācium v. **sōlātium**, -iī *n* vigasz(talás)
solea, -ae *f* talp, saru
soleō 2. **solutus sum** szokott (vmit tenni)
solidus 3 szilárd, tömör, egész, teljes
sōlitūdō, -inis *f* magány(osság), pusztaság
sollemne, -is *n* (ünnepi) szokás
sollicitus 3 háborgó, nyugtalan(ító), gyötrő, zaklatott, felindult
sōlor 1. vigasztal, enyhít, bátorít, erősít
sōlum, -ī *n* föld, talaj
sōlum csak, csupán
sōlus 3 egyedüli, magányos
solūtus 3 mentes vmitől (*abl.*)
solvō 3 **solvī**, **solūtum** felold, olvaszt, felment, kifizet, megad; *pass.* olvad, fölenged, elernyed
somnus, -ī *m* álom, alvás
sonitus, -ūs *m* hang(zás), zaj
sonō 1. -uī, -itum hangzik, zúg
sōns (**sontis**) ártalmas
sonus, -ī *m* hang(zás), zaj
sōpiō 4. -ivī, -itum elaltat; *pass.* elszunnyad
Sōracte, -is *n* S., hegy Rómától északra

sordes -is *f* szenny
sordidus 3 szennyes, piszkos, mocskos; rongyos, szegényes, ocsmány
soror, -ōris *f* nő(test)vér
sors, **sortis** *f* sors, sorsvetés
sōspes (-itis) ép, sértetlen
spargō 3, **sparsi**, **sparsum** (szét)szór, hint, befröcsköl, elterjeszt
spatium, -iī *n* tér, terület, pálya; időszak
speciēs, -ēi *f* külalak, külszín, megjelenés, kép, látszat; szépség, pompa
speciōsus 3 tetszetős, tündöklő, csinos, szép
spectāculum, -iī *n* látvány(osság)
spectō 1. szemlél(ődik), néz(eget); megtekint
spernō 3. **sprēvī**, **sprētum** megvet, lenéz
spērō 1. remél
spēs, **speī** *f* remény
in spem secundam másodsorban
spica, -ae *f* (búza)kalász
spīritus, -ūs *m* lélegzet, lehelet, légzés; széláramlat; ihlet, lelkiület, bátorság
spīrō 1. (életet) lehel, lélegzik, él
splendeō 2. -uī csillog, ragyog, fénylik
splendor, -ōris *m* ragyogás, fény, csillogás
spolium, -iī *n* (zsákmányolt) fegyverzet, fegyver-zsákmány
sponte (suā) önként, magától, önszántából, saját akaratából
spūmeus 3 habzó, tajtékzó
stabilis 2 állandó, szilárd, megmáshíthatatlan
stabulum, -iī *n* tartózkodási hely, istálló
stāgnum, -iī *n* állóvíz, tó
statim rögtön, tüstént, azonnal, nyomban
statuō 3. -uī, -ūtum oda- v. felállít, emel, megállapít; elhatároz, rendel
statūra, -ae *f* termet, alkat
status, -ūs *m* állás, állapot, helyzet, forma
stēlla, -ae *f* csillag(zat)
sternō 3. **strāvī**, **strātum** leterít, letarol, lever, lecsillapít; kinyújtóztat, szerteszór
sternūmentum, -iī *n* tüszentés
stīlus, -ī *m* íróvessző
stīpes, -itis *m* cölöp, karó, (fa)törzs; fajankó
stirps, **stirpis** *f* tő, törzs, sarj
stō 1. **steti**, **stāturus** áll; fennmarad
stomachus, -iī *m* nyelőcső, légső, gyomor
strēnuus 3 erős, hathatós, serény, buzgó
struēs, -is *f* rakás, halom, tömeg
struō 3. **strūxī**, **strūctum** épít, emel, szervez
studeō 2. -uī törekszik, igyekszik; szemlélődik, tanulmányoz, tevékenykedik
studium, -iī *n* törekvés, buzgalom, hajlam, vágy, részrehajlás, elfogultság; tanulmány, tudomány
stultitia, -ae *f* ostobaság, butaság, bárgyúság

stultus 3 ostoba, buta, bárgyú, együgyű
stupeō 2. (némán) bámul, elámul; meredten áll
Stygius 3 styxi, alvilági
suādeo 2. **suāsī, suāsum** tanácsol, javasol, rábeszél, meggyőz, int vkit (*dat.*)
suāvis 2 kedves, kellemes
suāvītās, -ātis f kellem(esség), báj
sub (+abl.) alatt; tövében
sub (+acc.) alá, felé; küszöbén
subditus 3 rejtett, titkos
subdo 3. **-didi, -ditum** alátesz, alárak, aláhelyez
subdūcō 3. **-dūxī, -uctum** elvon; ellop
subeo 4. **-ii, -itum** alámegy, odasiet, vállal; észébe jut
subiciō 3. **-iēcī, -iectum** alávet, aláhelyez, alárendel; leigáz
subigō 3. **-ēgī, -āctum** felfelé hajt; leigáz
subitō hirtelen, váratlanul
subitus 3 hirtelen, váratlan, meglepő
sublimis 2 magasztos, fenséges; híres
submittō 3. = summittō 3.
submoveō 2. = summoveō 2.
subscriptiō, -nis f aláírás
subter (+acc.) alá, alatt; *adv.* alatta, alul
subtrahō 3. **-trāxī, -tractum** (alóla) kihúz, (alulról) kivon
sūcus, -i m nedv, lé; íz
sūdō 1. izzad, verejtékezik; fárad
sūdor, -ōris m izzadság
Sulla, -ae m Lucius Cornelius S., római dictator
sulp(h)ur, -uris n kén
sum, esse fuī van
summittō 3. **-mīsī, -misum** elküld; terem
summoveō 2. **-mōvī, -mōtum** elmozdít, elűz, elkerget, kivet, kinyújt, szétoszlat
summus 3 legfőbb, legmagasabb, legnagyobb; végső, válságos
sūmō 3. **sūmpsī, sūmptum** (magához) vesz, megfog, felölt, leszed, elfogyaszt; választ, alkalmaz
super (+abl.) fölött, -ra, -re; miatt; (*adv.*) felülről
super (+acc.) fölé, fölött, -nál, -nél; (*adv.*) azonfelül, ráadásul, tetejébe
superbia, -ae f gőg, büszkeség; zsarnokság
superbus 3 gőgös, büszke, dőlyfős; zsarnoki
supercilium, -ii n szemöldök
supergredior 3. **-gressus sum** áthág; felülmúl
superī, -ōrum m égiek, istenek
superior, -ius (-iōris) feljebb lévő; előbbi
supernus 3 felső; égi
superō 1. felülmúl, fölé emelkedik, felhág, átkel; túlél
superstes (-stitis) fölötte álló, fennmaradó, életben maradó, túlélő

superstitiō, -nis f babona, idegen hit
supersum, -esse, -fuī fennmarad; fölösen van vmi fölött (*dat.*)
superus 3 felső; égi
supervacuus 3 fölösleges, haszontalan
superveniō 4. **-vēnī, -ventum** ráadásul v. váratlanul jön
supīnus 3 hanyatt fekvő, hátrahajlított
suppleo 2. **-ēvī, -ētum** utána tölt, kipótol
supplémentum, -i n kiegészítés, pótlás
supplex (-icis) könyörgő, esdeklő
supplicium, -ii n könyörgés; (halál)büntetés
suprā (+acc.) fölött, fölé
suprēma, -ōrum n végtisztesség
suprēmus 3 legfelső, legfőbb, végső
surgō 3. **surrēxī, sūrrēctum** felkel, feltámad
suscipiō 3. **-spēxī, -spectum** feltekint, felnéz, gyanúsít
suscitō 1. felkelt, felébreszt, feléleszt, felszít
suspectō 1. gyanakszik, gyanít
suspiciō, -nis f gyanú(sítás)
suspirō 1. felsóhajt
susurrus, -i m suttogás, susogás
sustineō 2. **-uī** fenntart
suus 3 övé, övék; sajátja, sajátjuk
syllaba, -ae f szótag
Syrtis, -is f S., észak-afrikai zátony(ok) neve

T

T. Titus

taberna, -ae f bolt, fabódé, viskó
tābēs, -is f sorvadás, métely
tābescō 3. **tabuī** elolvad, elsorvad, eleped
tabula, -ae f tábla; kép, festmény; asztal; írás, irat, jegyzőkönyv
tābum, -i n genny, fertőzés, ragály
taceō 2. **-uī, -itum** hallgat; elhallgat vmit
tacitus 3 hallgatag, néma, csendes, nesztelen, halk; titkos
tāctus, -ūs m érintés; ütem
taedium, -ii n undor, csömör, ellenszenv (+*gen.*); elkedvtelenedés, csüggedés
tālis 2 ilyen, olyan
tālus, -i m boka(csont); kocka
tam olyan, annyira
tamen mégis
tametsī habár, ha mindjárt, noha, jöllehet
tamquam mintegy, mintha
tandem végre, végül is
tangō 3. **tetiḡī, tāctum** érint, elér, bánt, sújt; meghat, megsért
tantum csak (annyira)
tantundem n ugyanannyi vmiből (*gen.*)
tantus 3 oly nagy, annyi, akkora

tardus 3 lassú, lomha, késlekedő
taurus, -ī *m* bika
tēctum, -ī *n* tető, fedél; ház
tēcum veled, magaddal
teg(i)men, -inis *n* takaró, fedél, lepel, ruha; árnyék
tegō 3. **tēxī**, **tēctum** befed, eltakar, beborít, elrejt
Tēlephus, -ī *m* T., mysiai király
tellūs, -ūris *f* (anya)föld
tēlum, -ī *n* (támadó) fegyver, dárda
temere véletlenül, vakon, esetleg, egykönnyen; meggondolatlanul
temnō 3. megvet, lenéz
temperō 1. mérsékel, enyhít, visszatart
tempestās, -ātis *f* idő(járás), vihar
templum, -ī *n* templom; bekerített terület; szentély
temptātiō, -nis *f* megpróbáltatás, kísértés
temptō 1. kikutat, átvizsgál, kipróbál, megkísérel; törekszik
tempus, -oris *n* idő(szak), kor
tempus, -oris *n* halánték
tenāx (-ācis) tartóztató, ragaszkodó, állhatatos, nyakas; sűrű
tendō 3. **tetendī**, **tentum** v. **tēnsūm** kinyújt, kiterjeszt, kifeszít, felhangol; igyekszik, törekszik, elér; tart(ózkodik)
tenebrae, -ārum *f* sötétség, homály, zűrzavar; árnyak
tenebr(ic)ōsus 3 sötét, homályos
teneō 2. **tenuī**, **tentum** tart, fog, elér; lekötelez
tener, -era, -erum gyenge, ifjú, fiatal; gyengéd
tenor, -ōris *m* (fenn)tartás, lendület
tentō 1. = **temptō** 1.
tenuis 2 vékony, keskeny, ritka, sekély; finom, légies; egyszerű, gyenge, szegényes
tepeō 2. -uī langyos, meleg; eped
ter háromszor
teres (teretis) (feszesen) sodrott, sima, karcsú
tergeminus 3 hármaskor, háromszoros; háromtestű; három összetartozó
tergum, -ī *n* hát; bőr
terminō 1. határol, befejez
terminus, -ī *m* határ(kő), vég; kifejtet
terō 3. **trīvī**, **tritum** dörzsöl, csépel; időt tölt
terra, -ae *f* (száraz)föld
terrā marīque szárazföldön és tengeren
terreō 2. -uī, -itum megijeszt, megrémít, elriaszt, elrettent
terror, -ōris *m* rémület, rettegés, ijedtség, félelem
tertius 3 harmadik
testa, -ae *f* cserép(edény v. hordó); téglá
testāmentum, -ī *n* végrendelet

testis, -is *m*, *f* tanú
testor 1. tanúsít, bizonyít
texō 3. -uī, -tum szó, fon
Thaliarchus, -ī *m* T., férfinév
theātrum, -ī *n* színház
Thrācē, -ēs *f* Thracia, a trákok országa
Thrēssus 3 trák
thrōnus, -ī *m* trón
Thūrinus 3 Thuriiból való
Tiberis, -is *m* T. folyó (istene)
Tiberius, -ī *m* T. Claudius Nero, római császár, 14–37
tibia, -ae *f* (kettős) fuvola, (csont)síp; lábszárcsont
tībicen, -inis *m* fuvalás
tigris, -is *m*, *f* tigris
timeō 2. -uī fél (amitől: *acc.*), félt (akit: *dat.*)
timidus 3 félénk, gyáva
timor, -ōris *m* félelem, aggodalom
tinguō 3. **tīnxī**, **tīnctum** fest, márt; öntöz, fröcsköl
Tīthōnus, -ī *m* T., Aurora férje
tītulus, -ī *m* felirat, cím
Tītyrus, -ī *m* T., pásztornév
tōga, -ae *f* tóga
tolerō 1. elvisel, eltűr
tollō 3. **sustulī**, **sublātum** fel- v. kiemel, felkorbácsol; eltávolít, megsemmisít
tollit hinnītum felnyerít
tondeō 2. **totondī**, **tōnsūm** levág, megnyír
tonō 1. -uī (menny)dörög
tormentum, -ī *n* csiga, hajítógép; kín, kínozóeszköz
torqueō 2. **torsī**, **tortum** kavargat, forgat, csóvál; lódit, hajít; elfordít; gyötör, kínozt
torquis, -is *m* nyaklánc
torreō 2. -uī, **tōstum** szárít; lánggra gyújt
tot annyi, oly sok
totidem ugyanannyi
totiēns ugyanannyiszor
tōtus 3 egész, teljes
trabs, **trabis** *f* gerenda, fatörzs; fedél, hajó
tractō 1. kezel, bánik, foglalkozik; tárgyal; részt vesz
trādō 3. -didī, -ditum átad, hagyományoz; felajánl
trahō 3. **trāxī**, **tractum** húz, összevon, vonz, vonszol; szó; kap vhonnan
trāiciō 3. -iēcī, -iectum átdob, átvet, átszállít, átdőf, átszúr; átkel
trānō 1. átúszik
tranquillitās, -ātis *f* nyugalom, csendesség, békés állapot
tranquillus 3 csendes, nyugodt, békés
trāns (+*acc.*) át, keresztül, túl

transeō 4. -iī, -itum átmegy, átkel, áthatol, átkö-
tözik
transferō, -ferre, -tulī, -lātum átvizsz, áthoz
trānsiliō 4. -uī átugrik, átsiklik (+*acc.*)
trecēnī, -ae, -a háromszáz-háromszáz
trecentī, -ae, -a háromszáz
tremō 3. -uī reszket, remeg
tremulus 3 remegő, reszketeg, félénk
trepidō 1. remeg, reszket; csörgedezik
trepidus 3 remegő, reszkető, izgatott, félénk; fé-
lelmetes
trēs, tria három
tribūnal, -ālis n (fővezéri) emelvény, szószék
tribūnicius 3 tribunusi
tribūnus, -ī m tribunus
tribūnus militum katonai tribunus
tribūnus plēbis néptribunus
tribuō 3. -uī, -ūtum oszt, juttat, nyújt
triplex (-icis) háromszoros
tristis 2 szomorú, gyászos, keserves, komor, zord,
komoly, borús, bús
triumphālis 2 diadal(menethez tartozó), diadal-
mas
triumphō 1. diadalmaskodik, diadalmenetet tart
triumphus, -ī m diadal(menet)
triumvir, -ī m triumvir, hármas bizottság tagja
Trōi(ān) us 3 trójai
trucidō 1. legyilkol, lemészárol, lekaszaol, meg-
öl
trūdō 3. trūsī, trūsum tol, taszít, hajt; mulaszt
(időt)
truncus 3 csonka, megcsonkított
truncus, -ī m törzs (fáé, ember)
trux (trucis) vad, dacos, ádáz, harsány
tū te
tuba, -ae f trombita (hosszú, egyenes)
tueor 2. tuitus sum néz, tekint, lát; óv, véd, őriz
tugurium, -ī n kunyhó, sátor
tum akkor, azután
tumultus, -ūs m zavar, háborgás; tömeg
tumulus, -ī m földhányás, hant, sírdomb
tunc akkor, azután
turba, -ae f tömeg, zavargás
turbidus 3 zavaros, felkavart; háborgó, viharos
turbō 1. megzavar, felkavar, háborgat
turdus, -ī m fenyőrigó
turgeō 2. dagad; dagályos(sá válik)
turgidus 3 dagadó, duzzadó; feltornyosuló
turma, -ae f (lovas)szakasz
turmātim (lovas)szakaszonként, csapatonként
turpis 2 rút, csúnya, csúf, gyalázatos
turris, -is f torony, (tornyos) vár
tūs, tūris n tömjén
tussis, -is f köhögés

tūtōr, -ōris m védő, oltalmazó, gyám; őrszellem
tūtōr 1. oltalmaz, megvéd
tūtus 3 biztos(itott)
tuus 3 tiéd, a te ...-d
tyrannus, -ī m zsarnok, kényúr
Tyrrhēnus 3 tirrēn(i), etruszk

U

ūber, -eris n emlő, tőgy
ūber (-eris) termékeny, tápláló, bőséges
ubī ahol, mihelyt; hol?
ubique bárhol, mindenütt
ūdus 3 nedves, nyirkos, sáros
ūllus 3 valamely, valaki, egynemely
ulterior, -ius (-iōris) túlsó, távolabb eső; további
ultimus 3 (leg)utolsó, legszélső, végső
ultrā (+acc.) fölött, túl; *adv.* azonfelül, azontúl,
többé
ultrō azonfelül, ráadásul, még; önként, magá-
tól
umbra, -ae f árny(ék), sötétség; árnyalak, lélek
umerus, -ī m váll
ūmidus 3 nedves, harmatos
umquam v. unquam valaha, valamikor
ūnā együtt
uncus 3 görbe, horgas, behajlított
unda, -ae f hullám(zás), hab; víz
unde ahonnan, amitől; honnan? mitől?
undique mindenünnen, mindenfelől
undō 1. hullámszik
unguentō 1. beken
unguentum, -ī n (kenő)olaj; illatszer
unguis, -is m köröm
ungula, -ae f (ló)pata
ūnicus 3 egyetlen, egyedüli
ūniversitās, -ātis f egyetem(esség)
ūniversus 3 egyetemes, együtt, mind; általános
ūnus 3 egy; egységes
urbānus 3 városi, városias
urbs, urbis f város, főváros (Róma)
urgeō 2. ursī szorongat, gyötör, sürget, zaklat, sa-
nyargat; iparkodik, törekszik, igyekszik vhová
(*acc.*)
urna, -ae f (sorsvető) edény, szavazóurna; hamv-
veder
ūrō 3. ūssī, ūstum ég, éget, lángra gyújt, felper-
zsel, fűt
ūsītātus 3 megszokott, szokásos
ūsquam valahol
ūsque folyton, egészen
ūsque ad (+acc.) egészen ... -ig
ūsūra, -ae f uzsora(kamat)
ūsūrpō 1. (ki)használ, birtokba vesz, foglalkozik
vmivel, igényt tart vmire (*acc.*)

ūsus, **-ūs** *m* használat, fogyasztás, gyakorlat, szükséglet, szolgálat; haszon
ut(i) hogy, amint, mihelyt; mennyire! mióta, mint-hogy; bár; hogyan?
utcumque akárhogyan, valahogyan, bármiként
uter, **utra**, **utrum** (a) melyik a kettő közül
uterque, **utraque**, **utrumque** mindkettő, mindkét
uterus, **-ī** *m* anyaméh, öl, has
ūtilis **2** hasznos vmire (*dat.*)
utīnam bárcsak
ūtō **3**. **ūsus** *sum* használ, él vmivel (*abl.*)
utpote úgymint, ugyanis, tudniillik; minthogy
utrimque mindkét részről
utrum? vajon?
ūva, **-ae** *f* szőlő(fürt)
uxor, **-ōris** *f* feleség, hitves
uxōrius **3** asszonyi, hitvesi

V

vacca, **-ae** *f* tehén
vacuus **3** (lég)üres, kietlen; mentes, szabad vmitől (*abl.*)
vādō **3**. lép, megy
vadum, **-ī** *n* (sekély) víz, gázló; zátony
vagō **1**. v. **vagor** **1**. kóborol, barangol, bolyong, kószál; bejár, elterjed; túllép (amin: *acc.*)
valdē nagyon
valē! élj boldogul! minden jól!
valeō **2**. **-uī**, **-itūrus** erős, egészséges, képes, bír, -hat, -het; érvényben van
valētūdō, **-inis** *f* egészség(i) állapot; gyengeség, betegség
validus **3** erős, egészséges, hatalmas
vallis, **-is** *f* völgy (mélyedés)
vallus, **-ī** *m* sánc(karó), cölöp(építmény)
vānitās, **-ātis** *f* hiúság, hiábavalóság
vānus **3** üres, hiábavaló, hiú
variō **1**. tarkít, színt változtat, változtatossá tesz
varius **3** különféle, tarka, változatos; állhatatlan, ingatag
vas, **vadis** *m* kezes, túszt
vās, **vāsīs** *n* edény
vāstitās, **-ātis** *f* pusztaság, sivárság
vāstō **1**. elpusztít, feldúl, felemészti
vāstus **3** roppant (nagy), szörnyű; telhetetlen
vātēs, **-is** *m* jó, látnok, költő
-ve vagy (pedig) (a szóhoz hozzáírva)
vehemēns (**-ēntis**) heves, szenvedélyes, indulatos, erényes, szigorú, kemény, határozott
vehementer hevesen, erőlesen
vehō **3**. **vēxī**, **vectum** húz, von, visz, szállít; *pass.* utazik vmin (*abl.*)
vel vagy, akár; például

vellicō **1**. tépdés, csipkelődik, csúfolódik; féltékeny tesz
vellō **3**. **velli**, **vulsum** tép, szaggat
vēlō **1**. betakar, eltakar, beburkol; elpalástol
vēlōx (**-ōcis**) gyors, sebes
vēlum, **-ī** *n* vitorla
velut(i) mint (például), mintegy, miként
vēna, **-ae** *f* ér, véredény; tehetség
vēnābulum, **-ī** *n* vadászdárda
vēnālis **2** eladó, megvásárolható
vēnāticus **3** vadász-
vēnātiō, **-nis** *f* vadászat
vēnātor, **-ōris** *m* vadász
vēndō **3**. **-didi**, **-ditum** elad
venēnātus **3** mérgezett
venēnum, **-ī** *n* mérge, mérges nedv
vēneō **4**. **-īi** eladásra kerül
veneror **1**. (meg)tisztel; kér vkitől (*acc.*)
venia, **-ae** *f* kegy(elem), engedély, bocsánat
veniō **4**. **vēnī**, **ventum** jön, érkezik
vēnor **1**. vadászik
venter, **-tris** *m* has, gyomor
ventōsus **3** szeles, viharos; ingatag, állhatatlan
ventus, **-ī** *m* szél, szellő
Vēnus, **-eris** *f* szépség, szerelem (istennője)
venustus **3** szeretetre méltó, kedves; szerető, szép
vēr, **vēris** *n* tavasz
vērāx (**-ācis**) igaz(mondó)
verber, **-eris** *n* vessző, ütés, ütleget
verberō **1**. ostoroz, ver
verbum, **-ī** *n* ige, szó, név; beszéd
verbum facit beszél
vērē igazán, helyesen, joggal
vereor **2**. **-itus** *sum* tisztel, fél, tart vmitől (*acc.*)
vērītās, **-ātis** *f* igazság, valóság
vērnus **3** tavaszi
vērō valóban, pedig
verrō **3**. **-**, **versum** besöpör, betakarít; felborzol
versō **1**. forgat; kiráz
versus, **-ūs** *m* vers(sor), költemény
vertex, **-icis** *m* csúcs; (fej)tető, kobak; forgó (hajban); örvény
vertō **3**. **-ti**, **-sum** fordít, felforgat, feldúl, megváltoztat
vērūm de, hanem, azonban, ellenben
vērūm, **-ī** *n* igazság, valóság
vērūs **3** igaz(i), való(di)
Vestālis **2** Vestához tartozó
vester, **vestra**, **vestrum** tiétek, a ti ...-tek
vestigium, **-īi** *n* (láb)nyom
vestiō **4**. **-īvi**, **-itum** felruház, öltöztet, befed, ékesít
vestis, **-is** *f* ruha, ruházat; takaró

Vesuvius, -ī *m* Vezúv (tűzhányó)
vētō 1. -uī, -itum megtilt, nem enged
vetus (-eris) v. **vetustus 3** régi, öreg, ó, ősi, hajdani; elavult
vetustās, -ātis *f* régiség, öregség, tartósság
vexō 1. zaklat
via, -ae *f* út
viātor, -ōris *m* utas, vándor; kalauz
viburnum, -ī *n* galagonya
vice (abl.), plur. vicēs változás, viszonzás, helyettesítés, szerep(cseré); törvény
vīcīnia, -ae *f* szomszédság, rokonság
vīcīnus 3 szomszéd(os), közeli
vicissim kölcsönösen, felváltva, viszont, fordítva
victima, -ae *f* áldozat(i állat)
victor, -ōris *m* győző, győztes
victōria -ae *f* győzelem
vīctus, -ūs *m* élelem, táplálék; életmód, megélhetés
vīcus, -ī *m* falu; házsor, utca
vidēlicet nyilván, természetesen, tudniillik
videō 2. **vidī, visum** lát; ügyel, vigyáz, gondoskodik
vigeō 2. -uī erőben van, erőre kap, virágzik
vigil (vigilis) éber, virrasztó, álmatlan
vīgilia, -ae *f* virrasztás, ébrenlét
vīgīlō 1. virraszt, ébren van
vīgīntī húsz
vigor, -ōris *m* élénkség, elevenység, életerő, életkedv
vīlēscō 3. -uī értéktelenné válik
vīlis 2 silány, értéktelen, olcsó
villa, -ae *f* (nyári v. mezei) lak, villa, major
vinciō 4. **vīnxī, vinctum** megkötöz, bilincsbe ver, fogságba vet; körülvesz, bekerít, övez, koszorúz
vincō 3. **vīcī, victum** (le)győz; megelőz, túlesz vkin (*acc.*)
vinc(u)lum, -ī *n* kötelék, bilincs, fogság; kapcsolat
vindicta, -ae *f* büntetés, bosszú
vīnea, -ae *f* szőlőtőke, szőlőlugas, szőlőskert
vīnum, -ī *n* bor; *plur.* borozgatás
violēns (-ēntis) heves, erőszakos; rohanó
violētia, -ae *f* erő(szakosság), hevesség, pusztítás
vir, virī *m* férfi, hős; ember, férj
virēns (-ēntis) virágzó, viruló, zöld
virēō 2. -uī zöldell, virul, erőben van
virga, -ae *f* vessző; megvesszőzés
virgō, -inis *f* szűz, leány, hajdon; menyasszony

viridis 2 friss, zöld(ellő), virágzó, fiatal
virītim fejenként, külön-külön
virtūs, -ūtis *f* erény, érdem, férfiasság, vitézség, erő
vīs, plur. vīrēs, -ium *f* erő, erőszak, erély; hatalom; hatás, képesség, tehetség
vīsō 3. -sī megnéz, megvizsgál, meglát(ogat); felkeres, kikémlel
vīsus, -ūs *m* látvány, látomás; tekintet
vīta, -ae *f* élet; lélek
vitiōsus 3 hibás, rossz, bűnös, vétkes; beteges, kártékony
vītis, -is *f* szőlőtő(ke), szőlővessző, szőlőlugas
vītium, -īi *n* hiba, véték, bűn
vītō 1. elkerül, kikerül
vīvāx (-ācis) élő, eleven; életerős, hosszú életű
vīvidus 3 élő, eleven
vīvō 3. **vīxī, vīctūrus** él
vīvus 3 élő, eleven, életteli
vix alig; nagy nehezen, bajosan
vixdum még alig, alighogy
vocābulum, -ī *n* megnevezés, név, szó
vocō 1. hív, szólít, nevez (aminek: *acc.*)
volēns (-ēntis) jóakarató, kegyes
volītō 1. (el)repül, száll; száguld
volnus, -eris = vulnus, -eris
volō 1. repül, száll
volō, velle, voluī akar
volūbilis 2 forgó, forgatható; hömpölygő
volucer, -cris, -cre repülő, röpke
volucris, -is *f* madár, szárnyas
voluntās, -ātis *f* akarat, szándék, készség
voluptās, -ātis *f* gyönyör(űség), élvezet
volvō 3. **volvī, volūtum** hengerít, görget, hömpölyögtet, forgat, perget, fon; átél, kiáll
vōmer, -eris *m* ekevas
vōs ti, titeket
vōtum, -ī *n* kívánság; ima, fogadalom; fogadalmi ajándék
voveō 2. **vōvī, vōtum** megfogad, felajánl; kíván, áhít
vōx, vōcis *f* hang, szó
vulgāris 2 közönséges, mindennapi
vulgō 1. híresztel, terjeszt, nyilvánosságra hoz
vulgus, -ī *n* néptömeg
vulnus, -eris *n* seb, fájdalom; döfés, fésülés
vultus, -ūs *m* arc(kifejezés), tekintet

Z

zephyrus, -ī *m* zefír, (enyhe) nyugati szél

Oktatási Hivatal
1055 Budapest, Szalay utca 10–14.
Telefon: (+36-1) 374-2100
E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: Brassói Sándor mb. elnök
Raktári szám: OH-LAT12T
Felelős szerkesztő: Benedek Mihály
Utánnyomásra előkészítette: Hajas Attila
Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos
Műszaki szerkesztő: Marcsek Ildikó
Grafikai szerkesztő: Villám Péter
Nyomdai előkészítés: PGL Grafika Bt., Hontvári Judit
Terjedelem: 16,45 (A/5) ív + 0,5 ív melléklet
A könyv tömege: 320 gramm
1. bővített kiadás, 2022

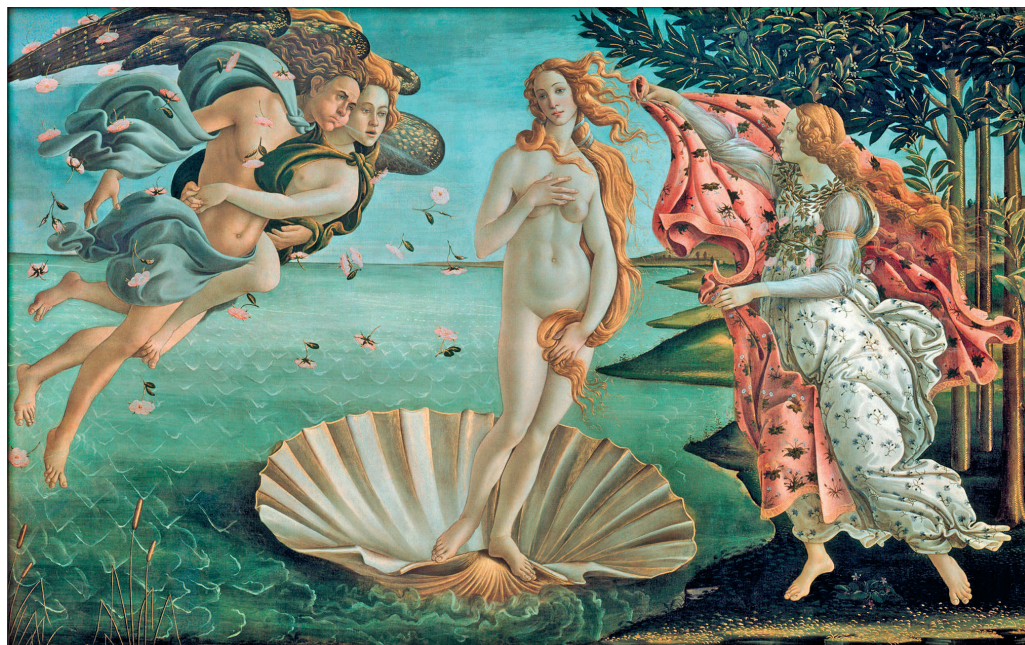
Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.
Nyomta és kötötte a Dürer Nyomda Kft., Gyula
Felelős vezető: Aggod István



Raffaello: Az athéni iskola



Raffaello: Parnassus



Botticelli: Venus születése



Botticelli: Primavera



A Szelek tornya Athénben



A Capitolium ma: az olasz szenátusi palota lépcsőjénél Róma istennő, Tiberis és Nilus folyamisten ókori szobra



Pompeji fóruma a „capitoliumi Iuppiter” temploma mellett a két diadalívvel. Háttérben a Vezúv



Az úgynevezett Faun-ház, amely nevét a belső udvarának medencéjében álló szoborról kapta



A pompeji kereskedőnegyed egyik utcájának útteste, járdái, átkelésre szolgáló kövekkel



A gladiátorok kaszárnyájának udvara oszlopcsarnokkal körülvéve



Tájat ábrázoló freskó egy pompeji házban



Thermopolium (= vendéglő) Pompejiben, házi istenek ábrázolásával



A pompeji amphitheatrum



A dionüszosi misztériumba való beavatást ábrázoló freskó egy pompeji ház falán